

FRIEDRICH ENGELS

**Situația
clasei muncitoare
din Anglia**

După observații proprii
și izvoare autentice⁷⁴

Die Lage
der
arbeitenden Klasse
in
England.

Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen

von
Friedrich Engels.

Leipzig.

Druck und Verlag von Otto Wigand.

1845.

Coperta primei editii

Către clasa muncitoare a Marii Britanii ⁷⁵

Muncitori !

Vouă vă închin această lucrare, în care am încercat să re-dau compatrioților mei germani o imagine fidelă a condițiilor voastre de viață, a suferințelor și luptelor voastre, a speranțelor și perspectivelor voastre. Am trăit destul de multă vreme printre voi pentru a cunoaște unele aspecte ale existenței voastre, pe care le-am cercetat cu cea mai mare atenție ; am studiat diferite documente oficiale și neoficiale în măsura în care am avut posibilitatea să mi le procur, dar nu m-am mulțumit cu aceasta, căci nu mă interesa numai cunoașterea *abstractă* a obiectului meu de studiu, ci voiam să vă văd în locuințele voastre, să vă observ în viața voastră de fiecare zi, să stau de vorbă cu voi despre condițiile voastre de viață și despre durerile voastre, să fiu martorul luptelor voastre împotriva puterii sociale și politice a asupritorilor voștri. Am procedat în felul următor : am renunțat la societate și la banchete, la vinul de Porto și la șampania clasei de mijloc și mi-am dedicat orele libere aproape exclusiv relațiilor cu *muncitorii* simpli ; și sînt bucuros și totodată mîndru că am procedat astfel. Sînt bucuros pentru că în felul acesta mi-am procurat multe clipe plăcute, cunoscînd totodată viața voastră adevărată — multe clipe care altfel ar fi fost pierdute în discuții convenționale și etichetă plicticoasă ; sînt mîndru pentru că am avut astfel ocazia să apreciez just o clasă asuprită și calomniată care, cu toate scăderile și cu toate dezavantajele care decurg din situația ei, ar putea fi disprețuită cel mult de un englez meschin la suflet ; sînt mîndru totodată pentru că în felul acesta am fost pus în situația să scutesc poporul englez de disprețul crescînd al celor de pe continent, dispreț care a fost consecința inevitabilă a politicii brutale și ego-

iste și în general a atitudinii clasei de mijloc dominante de la voi din țară.

Datorită faptului că am avut în același timp cu prisosință ocazia să observ clasa de mijloc, adversarul vostru, am ajuns foarte repede la concluzia că aveți dreptate, deplină dreptate cînd nu vă așteptați la nici un sprijin din partea ei. Interesele ei sînt diametral opuse intereselor voastre, deși ea va încerca întotdeauna să afirme contrarul și să vă convingă că e pătrunsă de cea mai sinceră compasiune pentru soarta voastră. Faptele ei dezminț însă acest lucru. Sper că materialul pe care l-am cules va fi mai mult decît suficient pentru a dovedi că clasa de mijloc — indiferent ce ar susține ea — în realitate nu are altă țintă decît să se îmbogățească prin munca voastră atîta timp cît poate vinde produsele acestei munci și să vă lase să muriți de foame de îndată ce nu mai poate stoarce nici un profit din acest trafic indirect de carne vie. Ce a făcut ea pentru a-și dovedi pretențiile ei bune intenții față de voi? A acordat ea vreodată o atenție, cît de cît serioasă, suferințelor voastre? A făcut ea mai mult decît să aprobe cheltuielile pentru o jumătate de duzină de comisii de cercetare ale căror rapoarte cuprinzătoare sînt condamnate să-și doarmă somnul de veci sub o grămadă de maculatură pe rafturile Home Office*-ului? Și-a dat ea vreodată osteneala să scoată pe baza cărților ei albastre moderne măcar o singură carte care să poată fi citită și care să dea oricui posibilitatea să găsească fără multă osteneală material cu privire la situația mării majorități a „britanicilor născuți liberi”? Bineînțeles că nu. Acestea sînt lucruri despre care nu-i place să vorbească, așa că a lăsat pe seama unui străin sarcina de a vorbi lumii civilizate despre situația înjositoare în care sînteți siliți să trăiți.

Un străin pentru ea, sper însă că nu și pentru voi. Chiar dacă engleza mea nu e perfectă, sper că o veți găsi totuși clară. Nici un muncitor din Anglia — în treacăt fie zis, nici din Franța — nu m-a considerat vreodată ca străin. Cu cea mai mare plăcere am constatat că sînteți liberi de blestemul funest al naționalismului mărginit și al îngîmfării naționale, care în ultimă instanță nu este nimic altceva decît *egoism* excesiv; am observat simpatia voastră pentru oricine își închină forțele sale în mod cinstit progresului omenirii indiferent dacă e englez sau nu, admirația voastră pentru tot ce e bun

* — Ministerul de Interne. — Nota Trad.

TO THE WORKING CLASSES

OF

GREAT-BRITAIN.

Working Men!

To you I dedicate a work, in which I have tried to lay before my German Countrymen a faithful picture of your condition, of your sufferings and struggles, of your hopes and prospects. I have lived long enough amidst you to know something about your circumstances; I have devoted to their knowledge my most serious attention, I have studied the various official and non-official documents as far as I was able to get hold of them — I have not been satisfied with this, I wanted more than a mere *abstract* knowledge of my subject, I wanted to see you in your own homes, to observe you in your every-day life, to chat with you on your condition and grievances, to witness your struggles against the social and political power of your oppressors. I have done so: I forsook the company and the dinner-parties, the port-wine and champaign of the middle-classes, and devoted my leisure-hours almost exclusively to the intercourse with plain Working Men; I am both glad and proud of having done so. Glad, because thus I was induced to spend many a happy hour in obtaining a knowledge of the realities of life — many an hour,

Prima pagină a dedicației lui Engels
„Către clasa muncitoare a Marii Britanii“.

și nobil indiferent dacă a crescut pe pământul patriei voastre sau nu ; am descoperit că sînteți mai mult decît simpli *englezi* membri ai unei singure națiuni izolate ; am descoperit că sînteți *oameni*, membri ai marii familii internaționale a *omenirii*, care au înțeles că interesele lor sînt identice cu acelea ale întregii rase omenești, și în această calitate, ca membri ai acestei familii a *omenirii* „*unice și indivizibile*“, ca *ființe omenești* în cel mai adevărat înțeles al cuvîntului, în această calitate salutăm, eu și mulți alții de pe continent, progresele voastre în toate direcțiile și vă dorim un cît mai grabnic succes. Înainte deci pe calea pe care ați pornit ! Veți mai avea încă multe de întîmpinat ; fiți neclintîți, nu vă lăsați descurajați ; succesul vostru e sigur, și fiecare pas înainte pe calea pe care trebuie s-o urmați va folosi cauzei noastre comune, cauzei *omenirii* !

Barmen (Rheinpreussen), 15 martie 1845

Friedrich Engels

Prefață

Paginile care urmează tratează un subiect pe care inițial intenționam să-l prezint numai în cadrul unui capitol dintr-o lucrare mai cuprinzătoare asupra istoriei sociale a Angliei, dar importanța lui m-a determinat curînd să-l elaborez în așa fel încît să poată apărea ca o lucrare de sine stătătoare.

Situația clasei muncitoare este adevărata bază și punctul de plecare al tuturor mișcărilor sociale ale prezentului, căci ea reprezintă culmea mizeriei sociale celei mai evidente a zilelor noastre. Comunismul muncitoresc francez și german este produsul ei direct, după cum fourierismul și socialismul englez, ca și comunismul burgheziei culte germane, sînt produsele ei indirecte. Pentru a da un fundament solid, pe de o parte, teoriilor socialiste, iar pe de altă parte părerilor în ceea ce privește îndreptățirea lor, pentru a pune capăt tuturor exagerărilor și născocirilor pro și contra, este absolut necesar să cunoaștem condițiile de existență ale proletariatului. Condițiile de existență ale proletariatului le găsim însă în *forma lor clasică*, în deplinătatea lor, numai în Marea Britanie, mai ales în Anglia propriu-zisă; și totodată numai în Anglia se poate găsi adunat și confirmat prin cercetări oficiale materialul necesar unei tratări oarecum complete a subiectului.

Timp de 21 de luni am avut prilejul să cunosc de aproape, prin observație proprie și relații personale, proletariatul englez, năzuințele sale, durerile și bucuriile sale, și totodată să-mi întregesc observațiile prin folosirea izvoarelor autentice necesare. În lucrarea de față am elaborat ceea ce am văzut, am auzit și am citit. Mă aștept să fiu atacat din multe părți nu numai în ceea ce privește punctul meu de vedere, dar și în ceea ce privește faptele relatate, mai ales dacă lucrarea mea va ajunge în mîinile unor englezi; de asemenea

știu prea bine că ici-colo mi se va putea imputa câte o inexactitate fără importanță, pe care nici chiar un englez n-ar fi putut-o evita, avînd în vedere vastitatea subiectului și premisele îndepărtate de la care pleacă, cu atît mai mult cu cît nici chiar în Anglia nu există pînă acum vreo lucrare care să se ocupe, ca aceasta, de *totalitatea* muncitorilor ; dar nu preget nici o clipă să desfid burghezia engleză să-mi dovedească vreo inexactitate privind chiar numai un singur fapt care să aibă cît de cît vreo însemnătate pentru punctul de vedere general, și s-o dovedească cu probe tot atît de autentice ca acelea pe care le-am adus eu.

Zugrăvirea condițiilor de existență clasice ale proletariatului din Marea Britanie este de o deosebită însemnătate mai ales pentru Germania și în special în clipa de față. Socialismul și comunismul german au pornit, mai mult decît oricare altul, de la premise teoretice ; noi, teoreticienii germani, cunoșteam mult prea puțin lumea reală pentru ca situațiile reale să ne ducă în mod nemijlocit la transformarea acestei „urite realități”. Cel puțin dintre cei care susțin în public aceste reforme, aproape nici unul n-a ajuns la comunism altfel decît pe calea învingerii speculațiilor hegeliene de către Feuerbach. Condițiile de viață reale ale proletariatului sînt atît de puțin cunoscute printre noi, încît pînă și bine intenționatele „asociații pentru ridicarea claselor muncitoare”, în care burghezia noastră maltratează acum problema socială, pornesc toate de la cele mai ridicole și mai absurde păreri asupra situației muncitorilor. În această problemă, pentru noi, germanii, este în primul rînd necesar să cunoaștem faptele. Chiar dacă condițiile de existență ale proletariatului german n-au atins încă forma clasică din Anglia, Germania are de fapt aceeași orînduire socială, care mai curînd sau mai tîrziu va trebui să ajungă la aceeași ascuțire ca și de cealaltă parte a Mării Nordului, dacă înțelepciunea națiunii nu va lua la timp măsuri care să așeze întregul sistem social pe o bază nouă. Aceleași cauze esențiale care au determinat în Anglia mizeria și asuprirea proletariatului există și în Germania și vor duce cu vremea la aceleași rezultate. Deocamdată însă constatarea mizeriei din *Anglia* va fi pentru noi un prilej de a constata mizeria care domnește și la noi în *Germania* și ne va oferi unitatea de măsură cu care să putem măsura extinderea ei și proporțiile pericolului — scos la iveală de tulburările din Silezia și din Boemia⁷⁶ — care amenință în mod inevitabil, din această parte, liniștea Germaniei.

În sfârșit mai am de făcut două observații. Întii : am întrebuințat peste tot expresia *clasa de mijloc*, în sensul englezescului middle-class (sau, cum se spune de obicei, middle-classes), care, asemenea termenului francez bourgeoisie, desemnează clasa posedantă, și anume clasa care se deosebește de așa-numita aristocrație, cu alte cuvinte clasa care deține puterea de stat în Franța și în Anglia în mod direct, iar în Germania indirect ca „opinie publică”. De asemenea am întrebuințat ca sinonime expresiile : muncitori (working men) și proletari, clasă muncitoare, clasă neavută și proletariat. -- Al doilea : de cele mai multe ori am indicat și partidul căruia îi aparțin oamenii de la care mi-am luat informațiile, pentru motivul că cei din partidul liberal caută mai totdeauna să scoată în evidență mizeria districtelor agricole și s-o ascundă pe aceea a districtelor industriale, pe când conservatorii, dimpotrivă, recunosc mizeria din districtele industriale și o neagă pe aceea din districtele agricole. Tot din aceste motive, acolo unde mi-au lipsit documentele oficiale, am preferat să folosesc, pentru descrierea situației muncitorilor din industrie, mărturiile ale *liberalilor*, pentru a combate burghezia liberală cu armele oferite chiar de ea, și am apelat în genere la conservatori sau la cartiști numai atunci când cunoșteam, pe baza propriei mele convingeri, adevărata stare a lucrurilor sau când eram convins de exactitatea relatărilor, dat fiind reputația personală sau literară a celor citați de mine.

Barmen, 15 martie 1845

F. Engels

Introducere

Istoria clasei muncitoare din Anglia începe în a doua jumătate a secolului trecut, o dată cu inventarea mașinii cu aburi și a mașinilor de prelucrat bumbacul. Aceste invenții au determinat, după cum se știe, o revoluție industrială, o revoluție care a transformat totodată întreaga societate civilă și a cărei însemnătate istorică mondială începe să fie recunoscută abia astăzi. Anglia este terenul clasic al acestei transformări, care a fost cu atât mai puternică, cu cât s-a efectuat mai pe tăcute; iată de ce Anglia este țara clasică în ceea ce privește dezvoltarea principalului ei produs, proletariatul. Numai în Anglia poate fi studiat proletariatul sub toate raporturile și din toate punctele de vedere.

Aici nu avem de-a face deocamdată cu istoria acestei revoluții, nici cu uriașa ei însemnătate pentru prezent și viitor. Această expunere rămîne rezervată unei lucrări viitoare, mai ample. Pentru moment trebuie să ne mărginim la puținul care este necesar pentru înțelegerea faptelor ce urmează, pentru înțelegerea situației actuale a proletariatului englez.

Înainte de introducerea mașinilor, torsul și țesutul materiilor prime se efectuau în casa lucrătorului. Femeia și fiicele torceau firele, pe care apoi le țesea bărbatul sau pe care le vindeau atunci cînd nu le prelucra chiar capul familiei. Aceste familii de țesători trăiau de obicei la țară, în apropierea orașelor, și se puteau descurca destul de bine cu cîștigul lor, deoarece în privința cererii de țesături piața internă era încă hotărîtoare, ba era aproape singura piață, iar concurența atotputernică care s-a făcut simțită mai tîrziu, o dată cu cucerirea de piețe străine și cu extinderea comerțului, încă nu exercita o presiune asupra salariului. La aceasta se mai adăuga o continuă creștere a cererii pe piața internă, care ținea pasul cu înmulțirea treptată a populației și dădea astfel de lucru tu-

turor lucrătorilor, și, în sfârșit, imposibilitatea unei concurențe aprige între ei din cauza izolării lor, datorită așezării răzlețe a locuințelor rurale. Astfel se face că mai totdeauna țesătorul era în stare să agonisească ceva parale și să ia în arendă o bucată de pământ, pe care o lucra în orele sale libere — și ore libere avea câte voia, deoarece putea să țesea când și cât poțtea. Se înțelege că era un agricultor neprinceput și-și gospodărea ogorul cu nepăsare și fără mult profit real ; dar cel puțin nu era un proletar, căci reușise să înfigă, cum spun englezii, un par în pământul patriei, era stabil, iar în societate stătea cu o treaptă mai sus decît muncitorul englez de astăzi.

În felul acesta vegetau lucrătorii, ducînd o existență destul de tihnită și o viață onestă și liniștită, în frica lui Dumnezeu și în cinste, iar situația lor materială era cu mult mai bună decît a urmașilor lor ; nu aveau nevoie să muncească peste puteri, nu lucrau mai mult decît aveau chef și cîștigau totuși atît cît le trebuia ; aveau răgaz pentru o muncă sănătoasă în grădina sau pe ogorul lor, activitate care constituia ea însăși o recreare pentru ei, și pe deasupra puteau lua parte la distracțiile și jocurile vecinilor ; și toate aceste jocuri — popice, jocuri cu mingea etc. — contribuiau la menținerea sănătății și la fortificarea lor fizică. Erau îndeobște oameni zdaveni, bine legați, a căror structură fizică se deosebea foarte puțin sau de loc de aceea a vecinilor lor țărani. Copiii lor creșteau în aerul sănătos de la țară și, chiar dacă își ajutau părinții la muncă, o făceau doar din cînd în cînd ; despre o muncă zilnică de opt sau douăsprezece ore nici vorbă nu era.

Care era nivelul moral și intelectual al acestei clase e lesne de ghicit. Izolați de orașe, pe care nu le vizitau niciodată, deoarece firele și țesăturile erau predate contra plată unor agenți voiajori, atît de izolați încît bătrînii care locuiau în imediata apropiere a orașelor nu apucaseră să le viziteze niciodată, pînă cînd mașinile, răpindu-le cîștigul, i-au silit să-și caute de lucru la oraș, — lucrătorii aveau nivelul moral și intelectual al țărănilor, de care, de altfel, erau în mare parte încă direct legați în calitatea lor de mici arendași. Ei vedeau în *Squire*-ul lor — cel mai de seamă moșier din regiune — pe superiorul lor firesc, căruia îi cereau sfatul, îi supuneau spre judecată micile lor certuri și îi dădeau toate onorurile, potrivit acestor relații patriarhale. Erau oameni „respectabili” și buni capi de familie, duceau o viață morală, pentru că nimic nu-i îndemna să fie imorali, neavînd în apro-

pierea lor cîrciumi ori case de desfriu, și pentru că hangiuul la care își potoleau din cînd în cînd setea era și el un om respectabil și de obicei un mare arendaș care avea bere bună, ținea la buna rînduială și trăgea devreme obloanele. Copiii erau ziua întreagă acasă, pe lîngă părinții lor, care îi creșteau în supunere și în frica lui Dumnezeu ; viața de familie, patriarhală, se scurgea nestingherită pînă cînd copiii se căsătoreau și ei ; tinerii creșteau în simplitate idilică și în intimitate cu tovarășii lor de joacă pînă se căsătoreau, și chiar dacă raporturile între sexe înainte de căsătorie erau un fenomen obișnuit, aceasta se întîmpla numai acolo unde obligația morală a căsătoriei era recunoscută de ambele părți, iar cununia care urma repunea totul în ordine. Într-un cuvînt, muncitorii industriali englezi de atunci trăiau și gîndeau, așa cum se mai întîmplă încă ici colo în Germania, izolați și retrași, fără vreo activitate spirituală și fără schimbări violente în situația lor. Rareori știau să citească și încă mai rareori să scrie, se duceau regulat la biserică, nu făceau politică, nu conspirau, nu gîndeau, le plăceau exercițiile fizice, ascultau Biblia cu evlavie înăscută și, în smerenia lor fără pretenții, se înțelegeau de minune cu păturile privilegiate ale societății. În schimb erau morți din punct de vedere spiritual : trăiau numai pentru măruntele lor interese particulare, pentru războiul lor de țesut și grădinița lor și nu știau nimic despre uriașa mișcare care cuprinsese omenirea. Se simțeau bine în liniștita lor viață vegetativă, și fără revoluția industrială n-ar fi ieșit nicicînd din această existență, de altfel foarte romantică și comodă, dar nedemnă de ființa omenească. Căci ei nici nu erau oameni, ci doar roboți în slujba puținilor aristocrați care pînă atunci conduseseră istoria ; revoluția industrială n-a făcut decît să desăvîrșească această situație pînă la ultimele ei consecințe, transformîndu-i complet pe lucrători în simple mașini și răpindu-le ultimul rest de activitate independentă, silindu-i însă tocmai prin aceasta să gîndească și să revendice o situație omenească. După cum în Franța lucrul acesta l-a făcut politica, în Anglia industria și frămîntările societății civile în general au fost acelea care au atras cu forța în vîltoarea istoriei păturile căzute în apatie față de orice interese general omenești.

Prima invenție care a adus o schimbare hotărîtoare în situația de pînă atunci a muncitorimii engleze a fost mașina țesătorului *James Hargreaves* din Standhill Blackburn, în Lancashire de nord, denumită *Jenny*⁶ (1764). Această mașină ru-

dimentară, care a servit ca punct de plecare viitoarei mașini de filat, era acționată cu mîna, dar în loc să aibă un singur fus ca roata obișnuită de tors cu mîna, ea avea 16—18 fuse deservite de un singur lucrător. În felul acesta se putea produce o cantitate mult mai mare de fire decît pînă atunci; dacă înainte vreme, cînd pentru un țesător lucrau trei torcătoare, acesta nu avea niciodată fire suficiente la îndemînă și era adesea nevoit să aștepte, acum erau mai multe fire decît erau în stare să prelucreze țesătorii. Cererea de țesături, care oricum era în creștere, deveni și mai mare din cauza prețului mai redus al acestor produse, ca urmare a scăderii cheltuielilor de producție ale firelor datorită noii mașini; deveni necesar un număr mai mare de țesători, iar retribuția lor creșcu. Acum, cînd țesătorul putea să cîștige mai bine cu războiul său, el renunță încetul cu încetul la agricultura și se dedică cu totul țesutului. Pe vremea aceea o familie compusă din patru adulți și doi copii, întrebuițați la depănat, putea cîștiga săptămînal, lucrînd cîte 10 ore zilnic, 4 l. st., adică 28 de taleri prusieni, și adesea, cînd afacerile mergeau bine și comenzile se aglomerau, chiar mai mult; se întimpla destul de des ca un singur țesător să cîștige săptămînal cu războiul său 2 l. st. În felul acesta, încetul cu încetul, categoria țesătorilor agricultori dispăru complet, transformîndu-se în noua categorie a țesătorilor care nu mai aveau altă îndeletnicire, trăiau exclusiv din salariu, nu aveau nici un fel de proprietate, nici măcar pe aceea aparentă a ogorului luat în arendă, și care deveniră astfel *proletari* (working men). La aceasta s-a mai adăugat apoi și desființarea vechilor raporturi dintre torcători și țesători. Pînă atunci, pe cît era posibil, torsul și țesutul se făceau în același loc. Acum, cînd mașina Jenny cerea o mîină tot atît de viguroasă ca și războiul de țesut, începură și bărbații să toarcă; familii întregi trăiau numai din tors, pe cînd altele, dînd la o parte roata de tors învechită și depășită și lipsindu-le mijloacele de a-și procura o Jenny, erau nevoite să trăiască numai din ceea ce producea războiul de țesut al capului familiei. Astfel, între tors și țesut a început cea diviziune a muncii care a atins un grad atît de înalt în industria de mai tîrziu.

Aceeași mașină, încă foarte rudimentară, care determină în felul acesta dezvoltarea *proletariatului industrial*, făcu să se nască și *proletariatul agricol*. Pînă atunci existaseră o mulțime de mici proprietari agricoli, numiți yeomen, care vegetau în aceeași tihnă lipsită de frămîntări spirituale ca și

vecinii lor țesătorii agricultori. Ei își lucrau peticul lor de pământ în același fel nepăsător moștenit din moși-strămoși și se opuneau oricărei modernizări cu încăpăținarea specifică unor oameni strâns legați, printr-un șir întreg de generații, de obiceiurile pământului. Existau printre ei și mulți mici arendași, dar nu arendași în înțelesul de astăzi al cuvântului, ci oameni care preluaseră de la părinți, fie prin dreptul de moștenire prevăzut prin contract, fie în baza unui vechi obicei al pământului peticul de pământ arendat, și îl stăpîniseră cu atîta neclintire de parcă ar fi fost proprietatea lor. Acum însă, după retragerea din agricultură a muncitorilor industriali, rămaseră libere o mulțime de loturi de pământ și pe ele se cuibări noua clasă a *marilor arendași*, care luau în arendă 50, 100, 200 și chiar mai multe pogoane, care erau tenants-at-will, adică arendași al căror contract putea fi reziliat în fiecare an și care se pricepeau să mărească productivitatea pământului printr-o agricultură mai rațională și o mai bună gospodărire. Ei își puteau vinde produsele mai ieftin decît micul yeoman, căruia, acum, cînd lotul său de pământ nu-l mai putea hrăni, nu-i rămînea altceva de făcut decît sau să-l vîndă și să-și procure o Jenny sau un război de țesut, sau să se angajeze ca muncitor cu ziua, ca proletar agricol, la marile arendaș. Din cauza inerției sale de veacuri și a felului nepăsător în care-și lucra pământul, moștenite de la strămoși, deasupra cărora nu se putuse ridica, nu-i rămînea altceva de făcut în momentul cînd s-a văzut pus în situația de a concura cu oameni care își exploatau pământul arendat după principii mai raționale și cu avantajele pe care le prezintă o gospodărie mare și investirea de capital în scopul ameliorării solului.

Mișcarea industrială nu se opri însă aici. Cîte un capitalist începu să instaleze mașini Jenny în clădiri mari, punîndu-le în mișcare cu ajutorul *forței hidraulice*, ceea ce îi dădea posibilitatea să reducă numărul lucrătorilor și să vîndă firele la un preț mai mic decît torcătorii izolați, care-și acționau mașinile de tors cu mîna. Cu timpul surveniră mereu alte perfecționări ale mașinii Jenny, așa că de la o zi la alta o mașină se învechea și trebuia transformată sau înlocuită cu alta nouă ; și dacă capitalistul, servindu-se de forța hidraulică, mai putea rezista chiar cu mașinile sale învechite, pentru micul torcător acest lucru era imposibil. Acestea fură primele începuturi ale sistemului de fabrică ; dar el cunoscuse curînd o dezvoltare și mai mare datorită mașinii mecanice de filat,

denumită *spinning-throstle*, inventată în 1767 de *Richard Arkwright*, un bărbier din *Preston*, în *Lancashire* de nord. Această mașină, numită de obicei în limba germană *Kettensstuhl*, este, alături de mașina cu aburi, cea mai de seamă invenție mecanică a secolului al XVIII-lea. Ea a fost construită în vederea acționării ei de către o forță mecanică și se bazează pe principii cu totul noi. Combinând particularitățile mașinii *Jenny* cu ale mașinii mecanice de filat, *Samuel Crompton* din *Firwood* (*Lancashire*) construiește în 1785 o nouă mașină de filat, denumită în limba engleză *mule*; și cum în același timp *Arkwright* inventă mașina de cardat și *flyerul*, sistemul de fabrică se generalizează în ceea ce privește filatul bumbacului. Treptat, cu câteva modificări neînsemnate, aceste mașini putură fi întrebuințate și la filatul lînii, iar mai târziu (în primul deceniu al acestui secol) și la filatul inului, înlăturându-se astfel și aici lucrul manual. Dar lucrurile nu se opriră nici aici; în ultimii ani ai secolului trecut, *dr. Cartwright*, un preot de țară, inventă războiul mecanic de țesut și pînă pe la 1804 reuși să-l perfecționeze într-atît, încît putea concura cu succes pe țesătorii manuali; și importanța tuturor acestor mașini se dublă datorită mașinii cu aburi a lui *James Watt*, inventată prin 1764 și întrebuințată de pe la 1785 la acționarea mașinilor de filat.

Cu aceste invenții, care de atunci au fost perfecționate an de an, victoria muncii mecanice asupra muncii manuale în principalele ramuri ale industriei engleze devenise hotărîtoare, iar de aici înainte întreaga istorie a acesteia din urmă relatează doar cum mașinile izgonesc munca manuală, rînd pe rînd, de pe toate pozițiile ei. Aceasta a avut drept consecință, pe de o parte, rapida scădere a prețurilor tuturor articolelor de manufactură, înflorirea comerțului și a industriei, cucerirea aproape a tuturor piețelor străine care nu se bucurau de un regim protecționist, rapida înmulțire a capitalurilor și a avuției naționale; pe de altă parte, o și mai rapidă creștere a proletariatului, nimicirea oricărei proprietăți, a oricărei siguranțe a cîștigului pentru clasa muncitoare, demoralizare, tulburări politice și toate acele fapte care nu erau de loc pe placul englezilor înstăriți și pe care le voi trece în revistă în paginile ce urmează. După ce am văzut mai sus ce revoluție a produs în relațiile sociale ale păturilor de jos o singură mașină rudimentară ca *Jenny*, nu ne vom mai mira de influența unui întreg sistem de mașini perfecțio-

nate care primesc de la noi materialul brut și ne dau stofă gata țesută.

Să urmărim totuși ceva mai de aproape dezvoltarea industriei engleze * și să începem cu ramura ei principală — *industria bumbacului*. În anii 1771—1775 s-a importat anual, în medie, mai puțin de 5.000.000 de pfunzi de bumbac brut, în 1841 — 528.000.000, iar în 1844 importul se va ridica la cel puțin 600.000.000 de pfunzi. În 1834 Anglia a exportat 556.000.000 de iarzi de țesături de bumbac, 76.500.000 de pfunzi de fire de bumbac și ciorapi de bumbac în valoare de 1.200.000 l. st. În acest an, în industria bumbacului au lucrat peste 8.000.000 de fusuri mule, 110.000 de războaie mecanice și 250.000 de războaie manuale, fără a mai pune la socoteală fuserile throstle; după calculele lui *MacCulloch*, în Regatul Unit trăiau direct sau indirect de pe urma acestei ramuri industriale aproape un milion și jumătate de oameni, dintre care numai în fabrici lucrau 220.000; forța întrebuințată în aceste fabrici însuma 33.000 de cai putere aburi și 11.000 de cai putere forță hidraulică. Astăzi aceste cifre sînt cu mult depășite și putem presupune fără să greșim că în 1845 forța și numărul mașinilor, ca și numărul muncitorilor, vor fi cu 50% mai mari decît în 1834. Centrul acestei industrii este *Lancashire*, de unde a și pornit; ea a revoluționat acest comitat de la un cap la altul, făcînd dintr-o mlaștină obscură, prost exploatată, o regiune însuflețită de activitate, înzecind populația lui în timp de 80 de ani și ridicînd ca prin farmec orașe mari ca *Liverpool* și *Manchester* cu un total de 700.000 de locuitori, iar în vecinătatea lor *Bolton* (60.000 loc.), *Rochdale* (75.000 loc.), *Oldham* (50.000 loc.), *Preston* (60.000 loc.), *Ashton* și *Stalybridge* (40.000 loc.) și o serie de alte orașe industriale. Istoria *Lancashire*-ului de sud este dovada vie a celor mai mari minuni ale epocii moderne, și totuși nimeni nu vorbește despre această istorie; și toate minunile acestea le-a înfăptuit industria bumbacului. *Glasgow*ul constituie, în afară de aceasta, un al doilea centru al regiunilor din Scoția cu o industrie dezvoltată a bumbacului, *Lanarkshire* și *Renfrewshire*, și aici populația orașului central a crescut de cînd cu introducerea acestei industrii de la 30.000 la 300.000.

* După *Porter*: „[The] Progress of the Nation” [„Progresul națiunii“], Londra, 1836 — vol. I, 1838 — vol. II, 1843 — vol. III (din surse oficiale) și alte surse în majoritate oficiale. Schița istorică de mai sus a revoluției industriale este inexactă în detalii; dar la 1843—1844 nu exista material documentar mai bun ⁷⁷.

Fabricile de ciorapi de la *Nottingham* și *Derby* au cunoscut și ele un nou avînt în urma scăderii prețului firelor, avînt cu atît mai mare cu cît, datorită perfecționării mașinii de tricostat ciorapi, puteau fi tricotați deodată doi ciorapi la o singură mașină. De pe la 1777, an în care a fost inventată așa-numita mașină *lace*, *dantelăria* a devenit și ea o ramură importantă a industriei; curînd după aceea *Lindley* a inventat mașina *point-net*, iar în 1809, *Heathcote* a inventat o altă mașină, *bobbin-net*, care simplificau mult confecționarea dantelilor; cererea de dantele a crescut considerabil datorită prețului redus, așa încît astăzi trăiesc de pe urma acestei industrii cel puțin 200.000 de persoane. Centrele ei principale sînt *Nottingham*, *Leicester* și vestul Angliei (*Wiltshire*, *Devonshire* etc.). Aceeași dezvoltare au cunoscut-o și ramurile de activitate care sînt în directă legătură cu industria bumbacului: albitoria, vopsitoria și imprimeria. *Albitoria* a cunoscut un nou avînt datorită întrebuintării *clorului* în locul oxigenului în albirea rapidă, *vopsitoria* și *imprimeria* datorită dezvoltării rapide a chimiei, *imprimeria* înregistrînd, pe lîngă o serie de strălucite invenții mecanice, și un avînt care, alături de extinderea acestor ramuri de activitate datorită intensificării industriei de bumbac, a ridicat-o la o înflorire nemaicunoscută pînă atunci.

O activitate similară s-a desfășurat în *prelucrarea lînii*, care fusese înainte principala ramură a industriei engleze; dar masa producției din anii aceia este infimă față de cea de astăzi. În 1782 întreaga recoltă de lînă din ultimii trei ani stătea neprelucrată din lipsă de lucrători și ar fi rămas așa dacă nu ar fi intervenit inventarea noilor mașini care au tors-o. Adaptarea acestor mașini la torsul lînii înregistră cele mai bune rezultate. Regiunile industriei lînii cunoscute acum aceeași rapidă dezvoltare ca și districtele industriei bumbacului. În 1738, *West-Riding*, în *Yorkshire*, produsese 75.000 de bucăți de postav de lînă, iar în 1817 — 490.000 de bucăți, și dezvoltarea industriei lînii se desfășoară atît de rapid, încît în 1834 producția de postav întrecu pe aceea din 1825 cu 450.000 de bucăți. În 1801 se prelucraseră 101.000.000 de pfunzi de lînă (dintre care 7.000.000 lînă importată), iar în 1835 — 180.000.000 de pfunzi (dintre care 42.000.000 lînă importată). Centrul principal al acestei industrii este *West-Riding*, în *Yorkshire*, unde la *Bradford* în special lîna engleză cu firul lung este prelucrată în fire pentru tricotaje etc., iar în celelalte orașe, și anume: *Leeds*, *Halifax*, *Hud-*

dersfield etc., lina cu firul scurt se prelucrează în fire răsucite și în fire pentru postăvărie; urmează apoi partea învecinată cu *Lancashire*, regiunea *Rochdale*, unde pe lângă țesăturile de bumbac se lucrează și mult flanel, și *vestul Angliei*, care fabrică cele mai fine postavuri. Și aici creșterea populației este remarcabilă:

	<i>în 1801</i>		<i>în 1831</i>	
Bradford	avea	29.000	77.000	locuitor
Halifax	"	63.000	110.000	"
Huddersfield	"	15.000	34.000	"
Leeds	"	53.000	123.000	"
și întregul West-Riding	"	564.000	980.000	"

populație care din 1831 trebuie să mai fi crescut cu cel puțin 20—25%. În 1835 existau în Regatul Unit un număr de 1.313 filaturi de lina cu 71.300 de muncitori, aceștia din urmă reprezentând, de altfel, doar o mică parte dintre cei ce trăiesc, direct sau indirect, de pe urma prelucrării lînii, această cifră omițind aproape complet pe țesători.

În *industria inului* progresul începu mai târziu, pentru că aici starea naturală a materialului brut îngreua mult întrebuințarea mașinii de filat. E drept că în Scoția s-au făcut astfel de experiențe încă în ultimii ani ai secolului trecut; totuși abia în 1810 francezul *Girard* a reușit să găsească o metodă practică pentru *torsul inului*, și chiar mașinile lui *Girard* au căpătat în Anglia importanța cuvenită abia prin perfecționările care li s-au adus acolo și prin utilizarea lor generală la *Leeds*, la *Dundee* și la *Belfast*. Din momentul acesta însă industria engleză a inului se extinse repede. În 1814 s-au importat pentru *Dundee* 3.000 de tone de in*, în 1833 — circa 19.000 de tone de in și 3.400 de tone de cînepă. Exportul pînzei irlandeze de in înspre Marea Britanie crescuse de la 32.000.000 de iarzi (1800) la 53.000.000 (1825), din care o mare parte era din nou exportată; exportul țesăturilor de in din Anglia și Scoția a crescut de la 24.000.000 de iarzi (1820) la 51.000.000 (1833). Numărul filaturilor de in era în 1835 de 347, avînd 33.000 de muncitori; dintre acestea jumătate erau în Scoția sudică, mai mult de 60 în *West-Riding*, *Yorkshire* (*Leeds* și împrejurimi), 25 la *Belfast* în Irlanda, iar restul în

* Tona engleză are o greutate de 2.240 de funzi englezești; aproape 1.000 kg.

Dorsetshire și în Lancashire. Țesătoria de in se practică în sudul Scoției și, ici-colo, în Anglia, însă mai cu deosebire în Irlanda.

Cu același succes s-au apucat englezii și de *prelucrarea mătăsii*. Primeau materialul gata filat din sudul Europei și din Asia, iar munca principală consta în răsucirea firelor fine. Până în 1824 taxele vamale ridicate percepute la mătasea brută (4 șilingi de pfund) stînjeneau mult industria engleză a mătăsii, care nu dispunea decît de piața Angliei și a coloniilor ei, datorită taxelor vamale protecționiste. Acum taxele vamale de import fură reduse la un penny și, imediat, numărul fabricilor spori considerabil ; într-un an numărul fusurilor duble crescă de la 780.000 la 1.180.000, și chiar dacă criza comercială din 1825 paraliză pentru moment această ramură industrială, în 1827 s-a fabricat deja mai multă mătase ca oricînd, deoarece îndemînarea cu care englezii mînuiau mașinile și experiența lor asigurau mașinilor lor de răsucit firele superioritatea față de instalațiile greoaie ale concurenței. În 1835 Marea Britanie număra 263 de fabrici de filat mătase, cu 30.000 de muncitori, situate în majoritate la *Cheshire* (*Macclesfield*, *Congleton* și împrejurimi), la *Manchester* și la *Somersetshire*. Afară de acestea mai există numeroase fabrici pentru prelucrarea deșeurilor de mătase provenite din gogoșile de mătase ; din aceste deșeuri se fabrică un articol special (*Spunsilk*), cu care englezii aprovizionează chiar țesătoriale pariziene și lioneze. Țesutul mătăsii astfel răsucite și filate se practică mai ales în Scoția (*Paisley* etc.) și la Londra (*Spitalfields*), dar și la *Manchester* și în alte locuri.

Avîntul uriaș luat de industria engleză de la 1760 încoace nu se mărginește însă la fabricarea de materiale pentru îmbrăcăminte. Impulsul, odată dat, s-a extins asupra tuturor ramurilor de activitate industrială, și o mulțime de invenții care nu aveau nimic comun cu cele pomenite pînă acum au căpătat, datorită simultaneității lor cu mișcarea generală, o dublă importanță. Totodată însă, după ce importanța incomensurabilă a forței mecanice în industrie fusese practic dovedită, s-a pus totul în mișcare pentru a folosi această forță în toate direcțiile și a o exploata în folosul cîtorva inventatori și fabricanți ; iar ca urmare directă cererea de mașini, combustibil și material de prelucrat oferi unui mare număr de muncitori și multor meserii un tărîm de activitate de două ori mai mare. Abia mașina cu aburi a scos în evidență însemnătatea întinselor *zăcăminte de cărbuni* ale Angliei ; *construcția*

de mașini luă naștere abia acum, și o dată cu ea se trezi interesul pentru *minele de fier*, care furnizau materialul brut necesar acestor mașini; consumul mărit de lână dădu avânt creșterii oilor în Anglia, iar importul sporit de lână, în și mătase avu ca urmare dezvoltarea flotei comerciale engleze. Înainte de toate spori *producția fierului*. Munții Angliei, bogăți în minereuri, fuseseră puțin exploatați pînă atunci; minereul de fier fusese topit pînă atunci cu ajutorul cărbunelui de lemn, care, în urma cultivării mai raționale a solului și în urma despăduririlor, devenise tot mai scump și mai rar. Abia în secolul trecut a început să se întrebuițeze în acest scop cărbune de piatră cu sulf (coke), iar de la 1780 s-a descoperit o nouă metodă de transformare a fierului topit cu ajutorul coxului, întrebuițat pînă acum numai ca fontă, și în fier forjabil de calitate bună. Această metodă, care constă în izolarea carbonului care se amestecă în cursul topirii cu fierul, este numită de englezi pudlaj; prin ea s-a deschis un domeniu de activitate cu totul nou pentru producția engleză a fierului. Au fost construite furnale de cincizeci de ori mai mari ca înainte, topirea minereului a fost simplificată cu ajutorul foalelor fierbinți, și astfel fierul a putut fi fabricat atît de ieftin, încît o mulțime de obiecte care înainte se făceau din lemn sau piatră erau fabricate acum din fier. În 1788, *Thomas Paine*, cunoscutul democrat, a construit în Yorkshire primul pod de fier, căruia i-au urmat nenumărate altele, astfel că în prezent aproape toate podurile, în special cele de cale ferată, se fac din fontă; la Londra s-a construit din acest material chiar un pod peste Tamisa, podul Southwark. Pilonii de fier, postamentele de mașini etc. au devenit ceva obișnuit, iar de la introducerea luminatului cu gaz și a drumului de fier producției engleze a fierului i s-au deschis noi debușeuri. Cu timpul s-au fabricat și cuiele și șuruburile cu ajutorul mașinilor; *Huntsman* din Sheffield a găsit în 1760 o metodă de turnat oțelul, ceea ce economisea multă muncă și făcea posibilă confecționarea foarte ieftină a o mulțime de mărfuri cu totul noi. Producția de fabricate de metal a Angliei capătă abia acum importanță, datorită purității mai mari a materialului de prelucrat, precum și datorită instrumentelor mai perfecționate, mașinilor noi și unei diviziuni mai amănunțite a muncii. Populația orașului *Birmingham* crescuse de la 73.000 de locuitori (1801) la 200.000 (1844), aceea a orașului *Sheffield* de la 46.000 de locuitori (1801) la 110.000 (1844), iar consumul de cărbuni numai al acestui din urmă

oraș atingea în 1836 515.000 de tone. În 1805 au fost exportate 4.300 de tone de produse de fier și 4.600 de tone de fier brut; în 1834 — 16.200 de tone de produse de fier și 107.000 de tone de fier brut, iar întreaga extracție a fierului, care în 1740 era abia de 17.000 de tone, se urcă în 1834 la aproape 700.000 de tone. Topirea fierului brut consumă ea singură peste 3.000.000 de tone de cărbuni anual, și nici nu ne putem imagina ce importanță au căpătat *minele de cărbuni* în decursul ultimilor șaizeci de ani. În prezent sînt exploatate toate zăcămintele de cărbuni engleze și scoțiene, iar minele din *Northumberland* și *Durham*, în care lucrează 40.000—50.000 de muncitori, furnizează ele singure peste 5.000.000 de tone anual pentru export. După „*Durham Chronicle*”⁷⁸, în aceste două comitate erau exploatate :

în 1753	14	mine de cărbuni		
„ 1800	40	„	„	„
„ 1836	76	„	„	„
și „ 1843	130	„	„	„

Pe lângă aceasta minele sînt exploatate mult mai intensiv decît în trecut. O activitate tot atît de intensă se desfășoară și în *minele de cositor, cupru și plumb*, iar pe lângă extinderea *fabricării sticlei* s-a mai creat o ramură industrială, și anume confecționarea de articole de *olărie*, care a căpătat importanță pe la 1763 datorită lui *Josiah Wedgwood*. Acesta puse întreaga fabricație a faianței pe baze științifice, introduse un gust mai rafinat și fondă *olăriile* (potteries) de la *Nord-Staffordshire*, o regiune de opt mile pătrate engleze, înainte un pustiu sterp, acum presărată cu fabrici și cu locuințe și care hrănește peste 60.000 de oameni.

Toate ramurile de activitate au fost atrase în această viltate generală a mișcării. Și *agricultura* a trecut printr-o transformare. Iar această transformare nu s-a redus numai la trecerea proprietății funciare, după cum am văzut mai sus, în mîinile altor proprietari și cultivatori; agricultura a fost afectată și în alt mod. Marii arendași au investit capital în scopul ameliorării solului, au înlăturat hotare inutile, au secat mlaștini, au îngrășat pămîntul, au întrebuițat unelte mai bune și au introdus un asolament sistematic prin rotație (cropping by rotation). Progresul științelor le-a fost și lor de folos. Sir *H. Davy* a aplicat cu succes chimia în agricultură, iar dezvoltarea mecanicii a pus la îndemînă o mulțime de avantaje. Pe deasupra, cererea de produse agricole a sporit într-atît în urma creșterii populației, încît între anii 1760 și 1834, cu toate

că au fost transformate în pământ arabil 6.840.540 de pogoane engleze de pământ întelenit, Anglia, dintr-o țară exportatoare, a devenit totuși o țară importatoare de grâu.

Aceeași activitate s-a observat și în domeniul organizării *comunicațiilor*. De la 1818 pînă la 1829 s-au construit în Anglia și în Țara Galilor șosele cu lățimea legală de 60 de picioare pe o întindere de 1.000 de mile engleze, iar mai toate șoselele vechi au fost refăcute după principiul lui *MacAdam*. În *Scoția* administrația lucrărilor publice a construit de la 1803 șosele pe o lungime de vreo nouă sute de mile și peste o mie de poduri, cu ajutorul cărora populația din regiunile muntoase a fost pusă dintr-o dată în legătură directă cu civilizația. Pînă atunci muntenii fuseseră în majoritate brăconieri și contrabandiști ; ei deveniră acum agricultori și meseriași harnici, și, cu toate că s-au înființat școli galice pentru menținerea limbii, obiceiurile și limba galo-celtică dispar treptat în fața progreselor civilizației engleze. La fel și în *Irlanda*. Între comitatele *Cork*, *Limerick* și *Kerry* se întindea înainte vreme un ținut pustiu, fără drumuri carosabile, care din cauza inaccesibilității sale era refugiul tuturor criminalilor și adăpostul principal al naționalității celto-irlandeze din Irlanda de sud. Acest ținut a fost brăzdat de șosele, civilizația deschizîndu-și astfel drum și în această regiune sălbatică. Întreaga Mare Britanie, dar în special Anglia, care acum șaizeci de ani avea drumuri tot atît de proaste ca pe timpul acela Germania și Franța, dispune acum de o rețea de șosele dintre cele mai frumoase, iar acestea sînt, ca aproape toate realizările din Anglia, opera industriei particulare, deoarece statul n-a făcut decît prea puțin sau absolut nimic în această privință.

Pînă în 1755, Anglia nu avea aproape de loc *canaluri*. În 1755 s-a construit în Lancashire canalul care leagă *Sankey Brook* de *St. Helens* ; iar în 1759 *James Brindley* a construit primul canal mare, acela al *ducelui de Bridgewater*, care duce de la *Manchester* și minele de cărbuni din împrejurimi la gura fluviului *Mersey*, trecînd la *Barton* peste riul *Irwell* printr-un apeduct. De atunci datează sistemul englez de canalizare, căruia abia *Brindley* i-a dat importanța cuvenită. Acum se construiește canaluri în toate direcțiile, iar fluviile fură amenajate pentru navigație. Numai în *Anglia* sînt canaluri în lungime de 2.200 de mile și 1.800 de mile de fluvii navigabile ; în *Scoția* s-a construit *canalul Caledoniei*, care taie țara de-a curmezișul, iar în *Irlanda*, de asemenea, s-au construit dife-

rite canaluri. Ca și căile ferate și șoselele, aceste lucrări sînt de asemenea mai toate opera unor particulari sau a diferitor companii.

Căile ferate s-au construit abia în ultimul timp. Prima cale ferată mai mare a fost aceea de la *Liverpool* la *Manchester* (inaugurată în 1830); de atunci toate orașele mari au fost legate între ele prin drumuri de fier. Londra cu Southampton, Brighton, Dover, Colchester, Cambridge, Exeter (prin Bristol) și Birmingham; Birmingham cu Gloucester, Liverpool, Lancaster (prin Newton și Wigan, ca și prin Manchester și Bolton), apoi cu Leeds (prin Manchester și Halifax, ca și prin Leicester, Derby și Sheffield); Leeds cu Hull și Newcastle (prin York). La acestea se mai adaugă numeroasele linii mai mici, cele în curs de construire și în proiect, care în curînd vor face posibilă călătoria de la Edinburg la Londra într-o singură zi.

Aburii nu au revoluționat numai comunicațiile pe uscat, ci au dat o nouă însemnătate și comunicațiilor pe apă. Primul vapor a navigat în 1807 pe fluviul Hudson, în America de Nord; primul vapor din Marea Britanie, în 1811, pe Clyde. De atunci au fost construite peste 600 de vapoare în Anglia, iar în porturile britanice erau în funcțiune în 1836 peste 500 de vapoare.

Aceasta este pe scurt istoria industriei engleze din ultimii șazeci de ani, istorie care nu are pereche în anele omenirii. Acum șazeci, optzeci de ani, Anglia era o țară ca toate celelalte, cu orașe mici, cu o industrie neînsemnată și simplă și cu o populație agricolă rară, însă relativ mare; acum ea este o țară cum nu mai e alta, cu o capitală de două milioane și jumătate de locuitori, cu orașe industriale uriașe, cu o industrie care aprovizionează întreaga lume și care produce aproape totul cu mașini dintre cele mai complicate, cu o populație harnică, inteligentă, densă, din care două treimi sînt ocupate în industrie, populație care este alcătuită din cu totul alte clase și formează chiar cu totul altă națiune, cu alte moravuri și cu alte necesități decît pe vremea aceea. Revoluția industrială are pentru Anglia aceeași importanță ca și revoluția politică pentru Franța și cea filozofică pentru Germania, iar distanța dintre Anglia de la 1760 și cea de la 1844 este cel puțin tot atît de mare ca aceea dintre Franța de sub ancien régime * și Franța revoluției din iulie. Dar rodul cel

* Vechiul regim (din Franța de dinainte de revoluția burgheză din 1789—1794). — *Nota Trad.*

mai de seamă al acestei revoluții industriale este proletariatul englez.

Am văzut mai sus cum introducerea mașinismului a dus la nașterea proletariatului. Extinderea rapidă a industriei cerea brațe de muncă ; salariile crescuseră și, în consecință, cete de lucrători emigrară din districtele agricole spre orașe. Populația crescuse enorm și aproape întreaga creștere îngroșă rîndurile proletariatului. Mai trebuie să se țină seamă de faptul că în Irlanda situația se normaliză abia pe la începutul secolului al XVIII-lea ; și aici populația, mai mult decît decimată de barbaria englezilor în cursul frămîntărilor anterioare, a crescut repede, mai ales de cînd înflorirea industriei începu să atragă în Anglia o mulțime de irlandezi. Astfel s-au născut marile orașe industriale și comerciale ale Marii Britanii, în care cel puțin trei pătrimi din populație aparțin clasei muncitoare, mica burghezie fiind alcătuită din mici negustori și din foarte puțini meseriași. Căci, după cum noua industrie a devenit importantă abia datorită faptului că a transformat uneltele în mașini, atelierele în fabrici, și prin aceasta elementele muncitoare ale clasei de mijloc în proletariat muncitor, iar pe marii negustori de pînă acum în fabricanți, deci, după cum a înlăturat mica burghezie și a redus toate deosebiriile din sînul populației la opoziția dintre muncitori și capitaliști, tot așa s-au petrecut lucrurile și în afara domeniului industriei, într-un sens mai restrîns, în atelierele meseriașilor și chiar în comerț. În locul foștilor meșteri și calfe apărură, pe de o parte, marii capitaliști și, pe de altă parte, muncitorii, care n-aveau nici o perspectivă de a se ridica vreodată deasupra clasei lor ; meseriile fură practicate după sistemul de fabrică, diviziunea muncii fu riguros aplicată, iar meșterii mici, care nu puteau concura cu marile întreprinderi, fură împinși în rîndurile proletarilor. În același timp însă, prin desființarea sistemului atelierelor de pînă acum, prin dispariția micii burghezii, lucrătorului îi fu luată orice posibilitate de a deveni el însuși burghez. Pînă acum el avusese întotdeauna perspectiva de a se stabili undeva ca meșter și chiar de a angaja poate mai tîrziu el însuși calfe. Acum însă, cînd înșiși meșterii fură înlăturați de către fabricanți, cînd pentru o întreprindere independentă erau necesare capitaluri mari, proletariatul deveni pentru prima oară o clasă adevărată, încheată a populației, în timp ce înainte el fusese adesea numai o fază de trecere spre burghezie. Acum cine se naștea muncitor n-avea altă perspectivă decît să rămînă toată viața

lui proletar. Prin urmare, abia acum proletariatul era capabil să întreprindă acțiuni independente.

În felul acesta a luat naștere masa enormă de muncitori care populează acum întreaga Mare Britanie și a cărei stare socială se impune pe zi ce trece mai mult atenției lumii civilizate.

Situația clasei muncitoare înseamnă situația majorității zdrobitoare a poporului englez. Problema: ce vor deveni aceste milioane de oameni neavuți, care mănincă astăzi ceea ce au câștigat ieri, care, prin invențiile și munca lor, au creat măreția Angliei, care devin din zi în zi mai conștienți de forța lor și care își cer pe zi ce trece mai stăruitor partea lor din bunurile sociale, această problemă a devenit, de la Reformbill ⁷⁹ încoace, cea mai arzătoare problemă națională. Ea constituie miezul tuturor dezbaterilor parlamentare de oarecare importanță; și chiar dacă pătura engleză de mijloc nu vrea să recunoască nici pînă acum, chiar dacă vrea să se eschiveze de la această mare problemă și caută să prezinte interesele ei specifice drept adevăratele interese ale națiunii, asta nu-i folosește absolut la nimic. Cu fiecare sesiune parlamentară clasa muncitoare cîștigă teren, interesele claselor de mijloc pierd din importanță și, deși burghezia este principala forță, ba chiar unica forță în parlament, totuși în ultima sesiune din 1844 s-a dezbătut tot timpul situația muncitorilor (legea pentru asistența săracilor, legea industrială, legea cu privire la raporturile dintre stăpîni și servitori) ⁸⁰. Thomas Duncombe, reprezentantul clasei muncitoare în Camera comunelor, a fost figura centrală în timpul acestei sesiuni, în timp ce burghezia liberală, cu moțiunea ei pentru abolirea legilor cerealelor, și burghezia radicală, cu propunerea relativă la refuzarea impozitelor, au jucat un rol lamentabil. Chiar dezbaterile cu privire la Irlanda n-au fost în fond altceva decît dezbateri cu privire la situația proletariatului irlandez și la mijloacele de a-i veni în ajutor. Este într-adevăr și timpul ca burghezia engleză să facă concesii muncitorilor, care nu imploră, ci amenință și revendică, căci în scurt timp ar putea fi prea tîrziu.

Dar, cu toate acestea, burghezia engleză — și în special fabricanții, care se îmbogățesc direct din mizeria muncitorilor — nu vrea să știe nimic de această mizerie. Ei, care se crede clasa conducătoare, clasa care reprezintă națiunea, îi este rușine să expună în văzul lumii plaga Angliei; ea nu vrea să recunoască față de sine însăși că muncitorii trăiesc

în mizerie, pentru că răspunderea morală pentru această mizerie o poartă ea, clasa posedantă, a industriașilor. De aici zîmbetul batjocoritor pe care englezii culți — și numai aceștia, adică burghezia, sînt cunoscuți pe continent — obișnuiesc să-l arboreze cînd cineva începe să vorbească despre situația muncitorilor ; de aici totala ignoranță a întregii burghezii în ceea ce-i privește pe muncitori ; de aici gafele ridicole pe care ea le face înăuntrul și în afara parlamentului atunci cînd se ia în discuție situația proletariatului ; de aici nepăsarea surizătoare în care trăiește pe un teren ce-i fuge de sub picioare și se poate surpa oricînd, apropiata lui surpare fiind tot atît de sigură ca orice lege matematică sau mecanică ; de aici faptul ciudat că englezii nu au încă nici o lucrare completă despre situația muncitorilor lor, cu toate că de ani de zile se fac cercetări în această direcție și se întreprind tot felul de „îmbunătățiri“ în ceea ce privește situația lor. De aici însă și minia cumplită a întregii clase muncitoare, de la Glasgow pînă la Londra, împotriva bogătașilor, de care sînt sistematic exploatați și apoi lăsați fără milă în voia soartei, minie care nu peste mult timp — această clipă aproape că poate fi calculată — va izbucni într-o revoluție față de care prima revoluție franceză și anul 1794 nu vor fi fost decît un joc de copii.

Proletariatul industrial

Ordinea în care trebuie să examinăm diferitele categorii ale proletariatului reiese de la sine din istoricul formării lui, făcut mai sus. Primii proletari au apărut în industrie, au fost produsul ei direct; *muncitorii industriali*, adică cei care se ocupă cu prelucrarea materiilor prime, constituie deci primul obiect al atenției noastre. Producția materialului industrial, a materiilor prime și a combustibilului căpătă importanță abia în urma revoluției industriale, ceea ce avu ca urmare crearea unui nou proletariat industrial: *muncitorii de la minele de cărbuni și de metal*. În al treilea rînd, industria avu repercusiuni asupra *agriculturii* și, în al patrulea rînd, asupra *Irlandei*; prin urmare, atunci cînd apreciem locul pe care-l ocupă categoriile respective ale proletariatului, trebuie să ținem seamă de toate acestea. Vom constata de asemenea că, poate cu excepția irlandezilor, gradul de cultură al diferiților muncitori e în raport direct cu locul pe care-l ocupă în industrie și că, în consecință, muncitorii industriali sînt cei mai lămurii asupra intereselor lor, minerii ceva mai puțin, iar muncitorii agricoli aproape de loc. Această ordine o vom găsi chiar și în rîndurile proletariatului industrial, și vom vedea cum muncitorii din fabrici, acești primi născuți ai revoluției industriale, au fost de la început și pînă acum simburele mișcării muncitorești și cum ceilalți s-au alăturat mișcării numai în măsura în care meseria lor a fost atinsă de revoluția industrială. Exemplul Angliei, unde mișcarea muncitorească a mers în același pas cu revoluția industrială, ne va arăta importanța istorică a industriei.

Dar, întrucît în momentul de față mișcarea a cuprins aproape întregul proletariat industrial, iar situația diferitelor categorii — tocmai fiindcă sînt toate industriale — are multe trăsături comune, ne vom ocupa mai întii de acesta, pentru

a putea analiza apoi cu atît mai amănunțit particularitățile diferitelor categorii.

Am amintit deja mai sus felul în care industria centralizează proprietatea în mina unui număr redus de persoane. Ea necesită capitaluri mari, cu ajutorul cărora pune bazele unor întreprinderi uriașe, ruinînd prin aceasta mica burghezie meșteșugărească ; cu ajutorul acestor capitaluri, ea supune forțele naturii, înlăturînd de pe piață pe muncitorul manual izolat. Diviziunea muncii, folosirea forței hidraulice, și în special a forței aburului, și mașinismul, iată cele trei mari pirghii cu care industria se străduiește de la mijlocul secolului trecut să scoată lumea din țîțîni. Mica industrie a creat burghezia, marea industrie a creat clasa muncitoare și a ridicat pe tron un mic număr de aleși din rîndurile burgheziei, dar numai pentru a-i răsturna cu atît mai sigur mai tîrziu. Deocamdată este însă un fapt incontestabil și ușor de înțeles că numeroasa categorie a micii burghezii din „vremurile bune de altădată” a fost distrusă de industrie și prefăcută, pe de o parte, în capitaliști bogați, pe de alta în muncitori săraci *.

Tendința centralizatoare a industriei nu se oprește însă aici. Populația se centralizează și ea ca și capitalul ; lucrul acesta e foarte firesc, căci în industrie omul, muncitorul, e considerat ca o parte din capital, căruia fabricantul, pentru faptul că i s-a oferit spre utilizare, îi plătește dobinzi care poartă numele de salariu. Marea întreprindere industrială necesită mulți muncitori, care lucrează împreună într-o clădire ; ei trebuie să locuiască împreună, formînd astfel un sat chiar pe lângă o fabrică nu prea mare. Ei au anumite necesități, și pentru satisfacerea acestora au nevoie de alți oameni ; mese-riași, croitori, cizmari, brutari, zidari și tîmplari se stabilesc acolo. Locuitorii satului, mai ales generația tînără, se obișnuiesc cu munca de fabrică, se familiarizează cu ea, și dacă prima uzină nu poate da de lucru tuturor — ceea ce e lesne de înțeles —, salariile scad și, în consecință, alți fabri-canți se stabilesc în localitate. Astfel satul se transformă în-

* Compară în legătură cu aceasta lucrarea mea „Schiță a unei critici a economiei politice”, apărută în „Deutsch-Französische Jahrbücher”⁸¹ [„Analele germano-franceze”]. Această lucrare ia ca punct de plecare „libera concurență” ; dar industria nu este decît practica liberei concurențe, iar aceasta nu este decît principiul industriei.

tr-un mic oraș, iar acesta într-un oraș mare. Cu cât orașul este mai mare, cu atât este mai avantajos să te stabilești acolo. Există căi ferate, canaluri și șosele; posibilitatea de selecționare a muncitorilor cu experiență este din ce în ce mai mare; datorită concurenței dintre constructorii de clădiri și fabricanții de mașini, aici, unde totul este la îndemână, se pot fonda întreprinderi noi cu mai puțină cheltuială decît într-o regiune îndepărtată, unde ar trebui să fie mai întii transportată lemnăria de construcție, mașinile, constructorii și muncitorii industriali; există o piață, o bursă unde se îmbulzesc cumpărătorii; există o legătură directă cu piețele care furnizează materialul brut sau cumpără marfa gata. De aici creșterea uimitor de rapidă a numărului marilor orașe industriale. E drept că, în schimb, în regiunile rurale există avantajul angajării muncitorilor cu salarii de obicei mai scăzute; regiunile rurale și orașul industrial își fac astfel o permanentă concurență, și dacă azi avantajul este de partea orașului, mâine salariile scad la țară într-atît, încît instalarea de întreprinderi noi devine mai avantajoasă în regiunile rurale. Totuși tendința centralizatoare a industriei își păstrează întreaga valabilitate, și fiecare nouă fabrică instalată la țară poartă în sine germenul unui nou oraș industrial. Dacă ar fi posibil ca acest ritm nebunesc al industrializării să continue încă o sută de ani, atunci fiecare din districtele industriale ale Angliei ar deveni un singur oraș-uzină de dimensiuni uriașe, iar Manchester și Liverpool s-ar întîlni la Warrington sau Newton; căci această centralizare a populației are același efect și în comerț, și, în consecință, cîteva porturi mari ca Liverpool, Bristol, Hull și Londra monopolizează aproape întreg comerțul maritim al Marii Britanii.

Dat fiind că industria și comerțul ating cea mai mare dezvoltare în aceste orașe mari, tot aici se manifestă în modul cel mai limpede și mai fățiș și consecințele acestei dezvoltări în ceea ce privește proletariatul. Aici centralizarea proprietății a atins punctul culminant; aici moravurile și obiceiurile din vremurile bune de altădată au fost distruse în modul cel mai radical; oamenii de aici Old merry England* nu le mai evocă nimic, pentru că această Anglie veche ei n-o mai cunosc nici măcar din amintirile și povestirile bunicilor. De aceea, aici nu mai există decît o clasă bogată și una săracă, căci mica burghezie dispăre pe zi ce trece. Ea, odinioară

* — Vechea Anglie fericită. — *Nota Trad.*

clasa cea mai stabilă, a devenit cea mai mobilă dintre clase ; se compune numai din puținele rămășițe ale unor timpuri apuse și dintr-un număr de oameni dornici să facă avere, cavaleri de industrie și speculanți desăvârșiți, dintre care unul se îmbogățește, în timp ce nouăzeci și nouă dau faliment, iar dintre acești nouăzeci și nouă mai mult de jumătate trăiesc numai de pe urma falimentelor.

Imensa majoritate a acestor orașe o formează însă proletarii, și vom analiza îndată cum le merge acestora, ce influență exercită asupra lor marile orașe.

Orașele mari

Un oraș ca Londra, în care poți hoinări ore întregi fără să-i dai de capăt, fără să întimpini nici cel mai mic semn că undeva, pe-aproape, începe cîmpia, este, de bună seamă, un lucru deosebit. Această uriașă centralizare, această îngrămădire a două milioane și jumătate de oameni într-un *singur* loc a dat acestor două milioane și jumătate de locuitori o forță insuțită; ea a ridicat Londra la rangul de capitală comercială a lumii, a creat uriașele docuri și a strîns la un loc miile de vapoare care împînzesc în permanență Tamisa. Nu cunosc nimic mai impunător decît priveliștea pe care o oferă Tamisa celui care călătorește dinspre mare în sus, spre London Bridge. Grămezile de case, șantierele de ambele părți, îndeosebi de la Woolwich în sus, nenumăratele vapoare așezate tot mai des unele lîngă altele de-a lungul celor două maluri, pentru a lăsa în cele din urmă numai o trecere îngustă în mijlocul fluviului, pe care se strecoară sute de vapoare, — toate acestea sînt atît de mărețe, atît de gigantice, încît nu-ți poți reveni din uimire și te minunezi de măreția Angliei încă înainte de a fi pășit pe pămîntul englez*.

Dar abia mai tîrziu descoperi cîte victime au costat aceste realizări uriașe. Abia după ce ai pribegit timp de cîteva zile pe caldarîmul străzilor principale, strecurîndu-te cu chiu cu vai prin mulțimea de oameni, printre nesfirșitele șiruri de trăsuri și căruțe, abia după ce ai vizitat „cartierele mizere” ale metropolei, abia atunci îți dai seama că acești londonezi au trebuit să-și jertfească partea cea mai bună din omenescul lor pentru a realiza toate aceste minuni ale civilizației de

* (1892) Așa era acum aproape 50 de ani, în epoca pitoreștilor corăbii cu pinze. Acum aceste corăbii rămîn în docuri — dacă mai apar cîte unele la Londra —, iar Tamisa este acoperită de vapoare inestetice, pline de funingine.

care abundă orașul lor ; constăți că sute de forțe care zăceau ascunse în ei au rămas inactive și au fost înăbușite pentru ca un număr redus din aceste forțe să se poată dezvolta mai complet și să se înmulțească, unindu-se cu forțele celorlalți. Chiar și învălmășeala de pe străzi are ceva respingător, ceva împotriva căruia se revoltă natura umană. Aceste sute de mii de oameni din toate clasele și de toate condițiile, care trec unii pe lângă alții înghesuindu-se, nu sînt oare toți oameni cu aceleași însușiri și capacități și cu aceeași dorință de a deveni fericiți ? Și, în cele din urmă, nu trebuie ei oare să-și caute fericirea folosindu-se de aceleași mijloace și străbătînd aceleași căi ? Totuși ei trec în fugă unul pe lângă celălalt, ca și cum nu ar avea nimic comun, nimic de-a face unul cu celălalt ; totuși există între ei o singură înțelegere tacită, aceea ca fiecare să meargă pe partea dreaptă a trotuarului, pentru ca cele două curente ale mulțimii să nu se stînjenească reciproc ; totuși nici unuia nu-i trece prin gînd să-i învrednicească pe ceilalți măcar cu o privire. Indiferența brutală, nepăsarea cu care fiecare se izolează în cercul intereselor sale particulare te izbesc în mod cu atît mai respingător și mai jignitor, cu cît numărul acestor indivizi înghesuți într-un spațiu restrîns este mai mare ; și pretutindenii această izolare a individului, acest egoism nemărginit este principiul de bază al societății actuale, nicăieri ele nu se manifestă atît de fățiș, atît de nerușinat, atît de conștient ca aici, în învălmășeala marelui oraș. Dizolvarea omenirii în monade, avînd fiecare un principiu de viață deosebit și un scop deosebit, o lume a atomilor, este împinsă aici pînă la paroxism.

Așa se face că războiul social, războiul tuturor împotriva tuturor, este declarat aici pe față. Ca și amicul Stirner, oamenii se consideră unii pe alții numai ca obiecte utilizabile ; fiecare îl exploatează pe celălalt, și rezultatul e că cel mai puternic îl calcă în picioare pe cel mai slab și că puținii puternici, cu alte cuvinte capitaliștii, acaparează *totul*, în timp ce masa, cei slabi, cei săraci, abia dacă rămîn în viață.

Și ceea ce e valabil pentru Londra e valabil și pentru Manchester, Birmingham și Leeds, e valabil pentru toate orașele mari. Pretutindenii indiferență barbară, egoism feroce de o parte, mizerie de nedescris de cealaltă, pretutindenii război social, casa fiecăruia sub stare de asediu, pretutindenii jaf reciproc la adăpostul legii, și toate acestea cu atîta nerușinare, atît de fățiș, că te cutremuri de consecințele rînduie-

lilor noastre sociale, consecințe care se manifestă aici în toată goliiciunea lor, și nu te miri decît de faptul că această agitație nebunească mai poate dăinui.

Dat fiind că în acest război social arma cu care se dă lupta este capitalul, proprietatea directă sau indirectă asupra mijloacelor de trai și de producție, este limpede că cel sărac are parte de toate dezavantajele unei asemenea situații. Nimeni nu se sinchisește de el; împins în vârtejul sălbatic, trebuie să răzbată cum poate. Dacă are norocul să capete de lucru, cu alte cuvinte dacă burghezia îi face cinstea de a se îmbogăți prin el, îl așteaptă un salariu care abia dacă-i ajunge să-și țină sufletul; dacă nu capătă de lucru, atunci poate fura dacă nu se teme de poliție, sau poate muri de foame, și în cazul acesta poliția va avea grijă să moară de foame în mod discret, fără să supere burghezia. În timpul șederii mele în Anglia, cel puțin douăzeci sau treizeci de persoane au murit literalmente de foame în împrejurări scandaloase, dar la autopsy rareori s-a găsit un juriu care să aibă curajul s-o spună pe față. Declarațiile martorilor puteau fi oricît de concludente, oricît de răspicate; burghezia, din rîndurile căreia era ales juriul, găsea întotdeauna o porțiță prin care să se sustragă teribilului verdict: mort de foame. Burghezia însă *nu-și poate permite* să spună adevărul în asemenea cazuri pentru că și-ar pronunța propria ei condamnare. Dar de foame au murit mulți și indirect — chiar mai mulți decît direct —, deoarece lipsa permanentă de alimentație suficientă provoacă boli mortale, făcînd victime, prin faptul că slăbește într-atîta organismul, încît anumite stări, care altfel ar fi trecut cu bine, atrag după sine boli grave și chiar moartea. Muncitorii englezi numesc acest lucru crimă socială și acuză întreaga societate că o comite neconținut. N-au ei oare dreptate?

Ce-i drept, cazurile acestea sînt izolate, dar ce garanție are muncitorul că mîine nu-i vine și lui rîndul? Cine-i asigură slujba? Cine-i garantează că dacă mîine e concediat de patron, cu sau fără motiv, va rezista împreună cu ai săi destul timp pînă să găsească un alt patron care „să-i dea o piine”? Cine-i garantează muncitorului că voința de a munci e suficientă pentru a căpăta de lucru, că cinstea, sîrguința, spiritul de economie și cum le-or mai fi zicînd tuturor celorlalte virtuți pe care burghezia, în înțelepciunea ei, i le recomandă, reprezintă pentru el într-adevăr drumul spre fericire? Nimeni. Muncitorul știe că azi are ceva și că nu depinde de el să mai aibă și mîine acest ceva; el știe că orice adiere,

orice capriciu al patronului, orice conjunctură comercială proastă poate să-l împingă înapoi în vîltoarea sălbatică din care s-a salvat temporar și în care e greu, uneori imposibil, să te menții la suprafață. El știe că, dacă astăzi poate trăi, nu e de loc sigur că va mai putea trăi și mâine.

Să trecem însă la o cercetare mai amănunțită a situației în care războiul social a împins clasa celor neavuți. Să vedem ce plată primește muncitorul din partea societății în schimbul muncii sale, sub formă de locuință, îmbrăcăminte și hrană, ce existență oferă ea aceluia care contribuie cel mai mult la existența societății. Să începem cu locuințele.

Fiecare oraș mare are unul sau mai multe „cartiere mizere”, în care se înghesuie clasa muncitoare. Desigur, sărăcimea locuiește adesea în ulicioare dosnice, în imediata vecinătate a palatelor celor bogați, dar în general i s-a destinat un cartier anume, unde, departe de ochii claselor mai fericite, ea trebuie s-o scoată la capăt cum poate. Aceste cartiere mizere sînt amenajate cam la fel în toate orașele Angliei: cele mai proaste case în regiunile cele mai proaste ale orașului, în majoritate șiruri lungi de case de cărămidă cu unul sau două etaje, eventual cu subsoluri locuite și aproape pretutindeni neregulat construite. Aceste căsuțe cu trei, patru camere și bucătărie se numesc „cottages” și servesc îndeobște în toată Anglia drept locuințe pentru clasa muncitoare, cu excepția citorva cartiere ale Londrei. Străzile sînt, de obicei, desfundate, cu hîrtoape, murdare, pline de resturi vegetale și animale, fără canale de scurgere sau rigole; în schimb au însă băltoace stătute, împutite. Pe deasupra, aerisirea e îngreuiată de construcția proastă, încilcită a întregului cartier, și, întrucît aici trăiesc mulți oameni într-un spațiu mic, ne putem închipui ce aer se respiră în aceste cartiere muncitorești. Pe vreme frumoasă străzile mai servesc și la uscatul rufelor; rufăria udă se atîrnă pe frîngii întinse de-a curmezișul străzii, de la o casă la cealaltă.

Să examinăm cîteva din aceste cartiere mizere. Iată mai întîi *Londra* *, și la *Londra* renumita ei „clocitoare de ciori”

* De cînd am scris expunerea ce urmează am dat peste un articol despre cartierele muncitorești din Londra în „Illuminated Magazine” (octombrie 1844), care în multe locuri corespunde aproape cuvînt cu cuvînt cu descrierea mea, după cum corespunde de altfel în întregime în ceea ce privește fondul. Articolul este intitulat: „The Dwellings of the Poor, from the note-book of an M. D.” (Medicinae Doctor) [„Locuințele săracilor, din carnetul unui doctor în medicină”].

(rookery), *St. Giles*, care acum, în sfârșit, urmează să fie tăiată de câteva străzi largi și în felul acesta distrusă. Situat în inima celei mai populate părți a orașului, înconjurat de străzi splendide, largi, pe care circulă lumea elegantă a Londrei, acest cartier se află în imediată apropiere de Oxford Street și Regent Street, de piața Trafalgar și de Strand. E o masă neregulată de case înalte de trei și patru etaje, cu străzi înguste, întortocheate și murdare și cel puțin tot atât de animate ca arterele principale ale orașului, cu deosebirea că în *St. Giles* circulă numai oameni care fac parte din clasa muncitoare. Piața se ține pe străzi; coșuri cu legume și fructe, bineînțeles de proastă calitate, abia comestibile, îngustează și mai mult trecerea, și din ele, ca și din măcelării, emană o duhoare pestilențială. Casele sînt locuite din pivniță pînă în pod, sînt murdare pe dinafară și pe dinăuntru și au un aspect că nimeni n-ar vrea să locuiască în ele. Dar asta încă nu este nimic față de locuințele din curțile înguste și ulicioarele dintre străzi, în care se intră prin ganguri acoperite și unde murdăria și dărpănarea întrec orice închipuire; nu există aproape nici un ochi de geam întreg, zidurile se surpă, canaturile ușilor și ferestrelor sînt stricate și desprinse, ușile sînt cîrpite rudimentar cu scînduri vechi sau lipsesc cu totul: aici, în cartierul acesta de hoți, nici nu este nevoie de uși fiindcă nu e nimic de furat. Grămezi de gunoi și cenușă zac peste tot, iar lăturile vărsate în fața ușilor se adună în băltoace împutite. Aici locuiesc cei mai săraci dintre săraci, muncitorii cei mai prost plătiți, de-a valma cu hoți, pungași și victime ale prostituției; cei mai mulți sînt irlandezi sau descendenți ai acestora, iar aceia care încă nu s-au scufundat cu totul în vîltoarea decadenței morale din jurul lor, se afundă totuși zilnic tot mai adînc și pierd din zi în zi mai mult puterea de a rezista influenței demoralizante a mizeriei, a murdăriei și a mediului mizer care-i înconjură.

Dar *St. Giles* nu e unicul „cartier mizer” al Londrei. În giganticul labirint al străzilor există sute și mii de ulițe și ulicioare ascunse, ale căror case sînt prea proaste pentru toți aceia care-și mai pot permite să plătească o locuință ome-nească, și aceste adăposturi ale celei mai negre mizerii se găsesc adesea în imediata apropiere a caselor strălucitoare ale bogătașilor. Astfel, cu ocazia unei recente constatări de deces, o regiune situată în imediata apropiere de Portman Square, o piață publică foarte onorabilă, a fost descrisă ca fiind locul de refugiu „a o mulțime de irlandezi demoralizați

din cauza murdăriei și a sărăciei". În unele străzi, ca Long Acre etc., care fără să fie elegante sînt totuși decente, se găsesc o mulțime de subsoluri din care ies la lumină copii bolnăvicioși și femei zdrențăroase, lihnite de foame. În imediata vecinătate a teatrului Drury Lane — al doilea din Londra — sînt cîteva dintre cele mai mizere străzi din tot orașul — *Charles Street, King Street* și *Parker Street* —, ale căror case, din pivniță pînă în pod, sînt locuite numai de familii sărace. În parohiile *St. John* și *St. Margaret* din Westminster locuiau în 1840, după Jurnalul societății de statistică, 5.366 de familii de muncitori în 5.294 de „locuințe” — dacă merită acest nume —, bărbați, femei și copii de-a valma, indiferent de vîrstă și sex, în total 26.830 de indivizi, iar din aceste familii trei sferturi locuiau numai într-o singură cameră. În parohia aristocratică *St. Georg, Hanover Square*, locuiau, conform datelor provenite din aceeași sursă, 1.465 de familii de muncitori, în total vreo 6.000 de persoane, în condiții asemănătoare — și aici peste două treimi din numărul total erau înghesuite cîte o familie într-o cameră. Și cum mai exploatează clasele posedante pe cale legală sărăcia acestor nenorociți, la care nici hoții nu se mai așteaptă să găsească ceva! Pentru locuințele execrabile de lîngă Drury Lane, de care am pomenit mai sus, se plătesc următoarele chirii: 2 camere la subsol 3 șilingi (1 taler), 1 cameră la parter 4 șilingi, etajul întii 4½ șilingi, etajul al doilea 4 șilingi, mansardă 3 șilingi săptămînal, astfel că numai locatarii infometaji din Charles Street plătesc proprietarilor un tribut anual de 2.000 l. st. (14.000 de taleri), iar cele 5.366 de familii din Westminster, menționate mai sus, o chirie anuală totală de 40.000 l. st. (270.000 de taleri).

Cel mai mare cartier muncitoresc e însă cel situat la est de Tower, în *Whitechapel* și *Bethnal Green*, unde e concentrată principala masă a muncitorilor din Londra. Să ascultăm ce spune d-l G. Alston, parohul bisericii St. Philip din Bethnal Green, despre starea parohiei sale :

„Ea cuprinde 1.400 de case, locuite de 2.795 de familii, sau aproximativ 12.000 de persoane. Spațiul ocupat de această populație numeroasă este mai mic de 4.000 de iarzi pătrați (1.200 de picioare), și din cauza acestei aglomerații nu este nimic neobișnuit să găsești bărbatul cu soția, patru sau cinci copii și uneori și bunicul și bunica într-o singură încăpere cu suprafața de zece, douăsprezece picioare, unde muncesc, mănîncă și dorm. Cred că înainte ca episcopul Londrei să fi atras atenția asupra acestei parohii, din cale-afară de sărace, în cartierul de vest se știa tot atît de puțin despre ea ca și despre sălbaticii din Australia

sau din Țsulele din sudul Pacificului. Și dacă am vedea cu ochii noștri suferințele acestor nenorociți, dacă i-am surprinde la masa lor sărăcicioasă și i-am vedea încovoiați de boală sau șomaj, am găsi atita neputință și mizerie, încît o națiune ca a noastră ar trebui să se rușineze că e posibil așa ceva. Am fost paroh la Huddersfield în timpul celor trei ani în care fabricile mergeau cel mai prost, dar n-am văzut niciodată o stare atît de nenorocită ca la Bethnal Green. Din zece capi de familie, în tot cartierul nici măcar unul n-are alte hașne decît cele de lucru, și chiar și acestea sînt cît se poate de proaste și de zdrențuite; ba mulți n-au altă velință pentru noapte decît aceste zdrențe, iar ca pat nimic altceva decît un sac cu paie sau talaș”⁸².

Ne putem da seama din descrierea de mai sus cum arată interiorul acestor locuințe. În plus, ne vom lua pe urmele autorităților engleze care nimeresc uneori în locuințe de proletari.

Cu ocazia constatării decesului femeii *Ann Galway*, de 45 de ani, la 16 noiembrie 1843, de către d-l Carter, procuror din Surrey, zierele relatează următoarele despre locuința defunctei: ea locuia cu soțul și fiul lor de 19 ani la nr. 3 în *White Lion Court*, *Bermondsey Street*, Londra, într-o cameră mică în care nu se găsea nici pat, nici așternut sau vreo altă mobilă. Moarta zăcea lîngă fiul ei, pe un maldăr de fulgi rîsipiți pe trupul ei aproape gol, căci nu aveau nici plapomă, nici cearceaf. Fulgii erau atît de lipiți de cadavru, încît medicul nu putu să-l cerceteze înainte de a fi fost curățat; el găsi un trup sleit și ciupit îngrozitor de insecte. O parte din dușumeaua camerei era smulsă, iar gaura servea familiei de latrină.

Luni, 15 ianuarie 1844, fură aduși în fața comisariatului de poliție din *Worship Street*, Londra, doi băieți pentru că de foame furaseră dintr-o prăvălie o pulpă de vacă pe jumătate crudă, pe care o mîncaseră pe loc. Comisarul găsi de cuviință să cerceteze cazul mai îndeaproape și curînd primi de la agenții de poliție următoarele informații: mama băieților era văduva unui veteran devenit agent de poliție, iar de la moartea soțului ei o ducea foarte prost împreună cu cei nouă copii ai ei. Locuia la nr. 2 în *Pool's Palace*, *Quaker Street*, *Spitalfields*, în cea mai cumplită mizerie. Cînd agentul de poliție veni la ea o găsi cu șase din copiii ei literalmente înghesuiți într-o cămăruță dosnică, fără altă mobilă decît două scaune de trestie fără fund, o măsuță cu două picioare rupte, o ceașcă spartă și o străchioară. În vatră focul abia pîlpiia, iar într-un colț cîteva zdrențe vechi, atîtea cît putea duce o femeie în șorț; ele serveau de pat întregii familii. În afara hainelor lor sărăcicioase nu aveau altă velință. Biata femeie

ii povesti agentului că anul trecut fusese nevoită să-și vîndă patul pentru hrană ; cearcafurile le amanetase băcanului în schimbul citorva alimente, în sfîrșit, fusese nevoită să vîndă absolut totul numai ca să facă rost de pîine. Comisarul îi dădu femeii o sumă mai mărișoară din fondul săracilor.

În februarie 1844 fură recomandate carității comisarului din Marlborough Street o văduvă în vîrstă de 60 de ani, Theresa Bishop, împreună cu fiica ei, de 26 de ani, care era bolnavă. Ele locuiau la nr. 5 Brown Street, Grosvenor Square, într-o odăiță dosnică de mărimea unui dulap, în care nu se găsea nici un fel de mobilă. Într-un colț erau cîteva zdrențe pe care dormeau cele două femei, și o ladă servea în același timp de masă și de scaun. Mama cîștiga cîte ceva muncind cu ziua ; după cum declară proprietarul, ele o duceau astfel din mai 1843, vînzînd sau amanetînd treptat tot ce mai aveau, fără să poată plăti totuși vreodată chiria. Comisarul le trimise o liră sterlină din fondul săracilor.

Nu vreau să susțin că *toți* muncitorii din Londra trăiesc în aceeași mizerie ca cele trei familii pomenite mai sus ; știu, firește, că față de unii pe care societatea îi calcă în picioare fără cruțare, alți zece o duc mai bine, dar susțin că mii de familii harnice și cinstite, mult mai cinstite, mai onorabile decît *toți* bogătașii din Londra la un loc, se găsesc în această situație nedemnă de un om și că oricare proletar, fără excepție, fără vina lui și în ciuda strădaniilor sale, poate fi lovit de aceeași soartă.

Cu toate acestea, cei care au un adăpost, oricum ar fi el, sînt fericiți în comparație cu cei lipsiți cu totul de adăpost. La Londra se scoală în fiecare dimineață cincizeci de mii de oameni care nu știu unde vor pune capul noaptea următoare. Cei mai fericiți dintre ei, care izbutesc să pună deoparte cîteva pence pînă seara, se duc într-un fel de azil de noapte (lodging-house), care există cu duiumul în oricare oraș mare, unde găsesc pe bani un adăpost pentru noapte. Dar ce fel de adăpost ! De sus pînă jos, casa e plină cu paturi, cîte patru, cinci, șase într-o odaie, atîtea cîte încap. În fiecare pat se îndeasă patru, cinci, șase oameni, după cum încap, bolnavi și sănătoși, bătrîni și tineri, bărbați și femei, bețivi și trezi, cum se nimereste, *toți* de-a valma. Și nu rareori se iscă între ei scandaluri, se încaieră, se rănesc ; iar dacă tovarășii de pat se înțeleg, atunci e și mai rău : se pun la cale hoții sau se petrec lucruri a căror bestialitate nu poate fi redată în cuvinte de graiul nostru devenit mai omenesc. Dar cei care nu

pot plăti nici măcar un astfel de culcuș? Ei bine, aceștia dorm pe unde apucă, prin ganguri, pe sub bolți, în vreun ungher în care poliția sau proprietarii îi lasă să doarmă nestingheriți; cîte unii mai găsesc adăpost prin azilurile instalate ici colo de caritatea particulară, alții dorm în parcuri pe bănci, chiar sub ferestrele reginei Victoria. Să auzim ce spune „Times”⁸³ din octombrie 1843:

„Din raportul polițienesc de ieri rezultă că în medie cincizeci de ființe omenești dorm în fiecare noapte în parcuri, fără alt adăpost contra intemperiei decât arborii sau unele adăncituri din pereții digurilor. Majoritatea sînt fete tinere ademenite de soldați, aduse în capitală și lăsate la voia întîmplării, pradă deznădejdii și mizeriei într-un oraș străin, pradă desfrîului și viciului precoce.

Această situație este cu adevărat îngrozitoare. Săraci or fi existînd pretutindeni. Lipsurile și-or fi croind pretutindeni drum, cuibărindu-se în întreaga lor grozăvie în linima unui oraș mare și bogat. Ne e teamă că în miile de ulițe și ulicioare ale unei metropole cu populație deasă trebuie să existe întotdeauna multă suferință, multe lucruri care jignesc privirea, multe care nu ies niciodată la iveală.

Dar ca înăuntrul granițelor pe care și le-au trasat bogăția, veselia și strălucirea, în apropierea splendorii regale a palatului St. James, în imediată apropiere a minunatului palat de la Bayswater, acolo unde vechiul cartier aristocratic se întîlnește cu cel nou, într-o regiune în care rafinamentul griului al urbanismului modern s-a ferit să așeze măcar o singură căsuță pentru calicime, într-o regiune care pare rezervată plăcerilor celor mai exclusiviste pe care le poate oferi bogăția — ca tocmai *aici* să se cuibărească sărăcia, foamea, boala și viciul cu tot cortegiul lor de grozăvii, mistuind trupurile și sufletele, este într-adevăr ceva monstruos!

Plăcerile cele mai alese pe care le poate oferi sănătatea fizică, stimulentul intelectual, desfătările nevinovate ale simțurilor în atingere directă cu cea mai neagră mizerie! Bogăția, rizind de sus, din strălucitoarele ei saloane, hohotind cu brutală nepăsare alături de mizeria pe care nu o cunoaște! Bucuria care își bate joc inconștient, dar cu cruzime, de durerea care geme jos în stradă! Toate antagonismele în plină luptă, toate în conflict, cu excepția viciului care ispîtește și a viciului care se lasă ispitit... Să ia însă aminte toți că în cel mai strălucitor cartier al celui mai bogat oraș de pe pămînt, noapte de noapte, iarnă de iarnă, se găsesc femei tinere de ani, îmbătrînite de păcate și de suferințe, paria ale societății, care se prăpădesc de foame, de murdărie și de boală. Să ia aminte și să învețe nu să facă teorii, ci să îndrepte cu fapta. Domnul e martor că în ziua de azi multe sînt de îndreptat cu fapta!”

Am vorbit mai sus de azilurile pentru cei fără adăpost. Cît sînt ele de tixite putem vedea din două exemple. Un „Refuge of the Houseless”*, înființat recent în Upper Ogle Street,

* — refugiu pentru cei fără adăpost. — *Nota Trad.*

care poate adăposti 300 de persoane pe noapte, a găzduit de la deschiderea sa, în 27 ianuarie, pînă la 17 martie 1844 2.740 de persoane pentru una sau mai multe nopți; și, cu toate că anotimpul devenise mai favorabil, numărul solicitanților, atît în acest azil cît și în cele din Whitecross Street și Wapping, a crescut mult, iar, din lipsă de loc, în fiecare seară erau refuzate o mulțime de persoane. În altă parte, la Azilul central din Playhouse Yard, în primele trei luni ale anului 1844 au fost adăpostite în fiecare noapte în medie 460 de persoane, în total 6.681 de persoane, distribuindu-se 96.141 de rații de piine. Comitetul de conducere declară totuși că nici această instituție n-a putut face față cît de cît marelui număr de solicitanți decît atunci cînd a început să funcționeze și Azilul din est.

Dar să lăsăm Londra pentru a ne ocupa pe rînd de celelalte orașe mari din Regatul Unit. Să luăm mai întîi *Dublinul*, oraș a cărui intrare dinspre mare e tot atît de fermecătoare pe cît de impunătoare e aceea a Londrei. Golful din Dublin este cel mai frumos dintre golfurile tuturor insulelor britanice, iar irlandezii obișnuiesc chiar să-l compare cu cel din Neapole. Orașul însuși este și el foarte frumos, iar cartierele sale aristocratice sînt concepute mai bine și cu mai mult gust decît în oricare alt oraș britanic. În schimb însă, cartierele sărace ale Dublinului sînt dintre cele mai respingătoare și mai urite din cîte se pot vedea în lume. E drept că o parte din vină o poartă și caracterul poporului irlandez, care, în anumite împrejurări, se simte la largul lui numai în murdărie; întrucît însă găsim mii de irlandezi în oricare oraș mare al Angliei sau Scoției și întrucît orice populație săracă se scufundă treptat în aceeași murdărie, mizeria din Dublin nu mai apare ca ceva specific, propriu numai orașului irlandez, ci ca ceva comun tuturor marilor orașe din întreaga lume. Cartierele sărace ale Dublinului sînt foarte întinse, iar murdăria, starea de părăginire a caselor, neglijarea străzilor întrec orice închipuire. Despre modul în care sînt înghesuiți aici săracii ne putem face o idee aflînd că în 1817, după raportul inspectorilor Caselor de muncă *, în Barrack Street, în 52 de case

* Citat în lucrarea *doctorului W. P. Alison*, F.R.S.E., fellow and late President of the Royal College of Physicians [membru și fost președinte al Colegiului regal al medicilor] etc. etc. „Observations on the Management of the Poor in Scotland and its Effects on the Health of Great Towns” [„Observații cu privire la asistența săracilor în Scoția și urmările ei asupra sănătății publice în orașele mari“], Edinburgh 1840. — Autorul e un tory religios, fratele istoricului Arch[ibald] Alison.

cu 390 de camere locuiau 1.318 persoane, iar în Church Street și în împrejurimi, în 71 de case cu 393 de camere — 1.997 de persoane ; că

„în acest cartier și în cel învecinat există o mulțime de ulicioare și curți puturoase (foul), că unele subsoluri primesc lumină numai prin ușă și că în multe din ele locatarii dorm pe pământul gol, deși majoritatea au cel puțin paturi, dar că, de exemplu, în Nicholson's Court, în 28 de odăițe mizerabile se adăpostesc 151 de oameni care trăiesc în cea mai cumplită mizerie, așa că în tot hanul am găsit numai două paturi și două cuverturi“.

La Dublin mizeria e atât de mare, încît o singură instituție de binefacere, „Mendicity Association“ *, primește zilnic 2.500 de persoane, deci unu la sută din întreaga populație, că- rora le împarte hrană peste zi, iar seara le dă drumul.

Lucruri asemănătoare relatează doctorul Alison despre *Edinburgh* — alt oraș a cărui poziție minunată a făcut să fie numit Atena modernă și al cărui splendid cartier aristocratic, situat în partea nouă a orașului, contrastează violent cu mizeria cruntă a săracilor din partea veche a orașului. Alison susține că această parte întinsă a orașului ar fi tot atât de murdară și de hidoasă ca și cele mai proaste cartiere ale Dublinului și că „Mendicity Association“ ar avea de ajutat la *Edinburgh* un procent tot atât de mare de nevoiași ca și în capitala Irlandei ; ba pretinde chiar că săracii din Scoția, în special cei din *Edinburgh* și din *Glasgow*, ar fi într-o situație mai precară decît cei din alte regiuni ale Regatului Unit și că cei mai nenorociți n-ar fi irlandezii, ci scoțienii. Predicatorul vechii biserici din *Edinburgh*, dr. Lee, a declarat, în 1836, în fața „Commission of Religious Instruction“ ** :

„El n-a văzut încă nicăieri atîta mizerie ca în parohia lui. Oamenii sînt lipsiți de mobile, lipsiți de orice ; adesea locuiesc două perechi în aceeași odaie. Într-o zi vizitase șapte locuințe în care nu se găsea nici un pat, în unele nici măcar paie ; octogenari dormeau pe dușumele, aproape nici unul nu se dezbrăca noaptea. Într-o pivniță găsisese două familii scoțiene de la țară ; doi copii le muriseră curînd după sosirea lor în oraș, iar al treilea era pe moarte în momentul vizitei sale — fiecare familie avea într-un colț un maldăr de paie murdare, iar pivnița, care era atât de întunecoasă că nici ziua om pe om nu putea recunoaște, mai adăpostea pe deasupra și un măgar. — Inima cea mai împietrită trebuie să sîngereze văzînd atîta mizerie într-o țară ca Scoția“.

* — „Asociația împotriva cerșitoriei“. — *Nota Trad.*

** — comisii de învățămînt religios. — *Nota Trad.*

Lucruri asemănătoare relatează doctorul Hennen în „Edinburgh Medical and Surgical Journal” *. Dintr-un raport parlamentar ** rezultă — cum de altfel ne putem aștepta în asemenea împrejurări — ce murdărie domnește în casele săracilor din Edinburgh. Pe lemnăria patului și-au făcut găinile culcuș; ciini și chiar cai dorm în aceeași încăpere cu oamenii, iar consecința firească este că în aceste locuințe domnește o murdărie și o duhoare groaznică și armate întregi de insecte de tot felul s-au cuibărit în ele. Construcția Edinburghului favorizează cât se poate de mult această stare îngrozitoare. Orașul vechi e construit pe cele două povârnișuri ale unui deal, pe a cărui coamă trece Strada Mare (High Street). Din ea se ramifică, pe ambele părți, o mulțime de ulicioare strimte și întortocheate, din această cauză numite „cotituri” (wynds), ulițe care coboară spre vale, formind partea proletară a orașului. Casele din orașele scoțiene sînt în general înalte, cu cinci și șase etaje, ca la Paris, și, spre deosebire de cele din Anglia, unde, pe cât posibil, fiecare își are căsuța sa, acestea sînt locuite de un mare număr de familii; astfel se aglomerează și mai mult un mare număr de oameni pe o suprafață mică.

„Acele străzi — spune un ziar englez într-un articol asupra situației sanitare a muncitorilor din orașe *** — sînt adesea atît de înguste încît poți trece de pe fereastra unei case pe fereastra casei de peste drum, iar casele au atîtea etaje, încît lumina abia poate pătrunde în curte sau în ulicioara dintre clădiri. În această parte a orașului nu există nici haznale, nici altfel de scurgeri sau latrine aparținînd caselor. De aceea tot gunoiul, lăturile și excrementele a cel puțin 50.000 de persoane sînt aruncate în fiecare noapte în rigole, astfel că, cu toate că străzile sînt măturate, se formează grămezi de murdărie uscată și miasme care nu numai că izbesc văzul și mirosul, dar pun totodată în cea mai mare primejdie sănătatea locuitorilor. Este oare de mirare că în asemenea localități sănătatea, moravurile și chiar cea mai elementară bună-cuviință sînt nesocotite cu totul? Ba mai mult, toți cei care cunosc mai îndeaproape starea locuitorilor pot certifica ce grad au atins aici boala, mizeria și

* — „Jurnalul medicilor și chirurgilor din Edinburgh”. — *Nota Trad.*

** Report to the Home Secretary from the Poor-Law Commissioners, on an Inquiry into the Sanitary Condition of the Labouring Classes of Great Britain. With Appendices. Presented to both Houses of Parliament in July 1842. [Raport adresat ministrului de interne de comisia însărcinată în baza legii pentru asistența săracilor să facă o anchetă referitoare la starea sănătății clasei muncitoare din Marea Britanie. Cu anexe. Prezentat ambelor Camere ale parlamentului în iulie 1842] — 3 vol. in folio. — Materiale culese și sistematizate din rapoarte medicale de Edwin Chadwick, secretar al Comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor.

*** „The Artizan”, 1843, numărul din octombrie. — Revistă lunară.

demoralizarea. În aceste regiuni societatea a ajuns pe o treaptă nespus de joasă și mizeră. — Locuințele clasei mai sărace sînt în general foarte murdare și, pe cît se pare, n-au fost niciodată curățate în vreun fel oarecare. Ele se compun în majoritatea cazurilor dintr-o singură odaie, care, cu toată aerisirea foarte proastă, e întotdeauna rece dîin cauza geamurilor sparte sau care se închid prost, uneori igrasioasă și în parte sub pămînt, întotdeauna prost mobilată și de nelocuit, astfel încît un maldăr de paie pe care zac de-a valma bărbați și femei, tineri și bătrîni într-o învălmășeală înspăimîntătoare servește adesea drept pat unei familii întregi. Apa se găsește numai la pompele publice, iar dificultatea de a o căra înlesnește, bineînțeles, răspîndirea murdăriei“.

În alte porturi mari situația nu e mai bună. *Liverpool*, cu tot comerțul, strălucirea și bogăția sa, își tratează muncitorii cu aceeași barbarie. O cincime din populație, deci peste 45.000 de persoane locuiesc în beciuri strîmte, întunecoase, igrasioase și neaerisite, al căror număr se ridică la 7.862. La acestea se mai adaugă 2.270 de curți (courts), adică piațele înconjurate de clădiri și avînd o intrare îngustă, de obicei pe sub o boltă, care nu permit, așadar, *nici* o aerisire. Ele sînt de obicei foarte murdare și locuite aproape exclusiv de proletari. De asemenea curți ne vom ocupa mai amănunțit cînd vom vorbi de Manchester. La *Bristol* au fost vizitate ocazional 2.800 de familii de muncitori și din acestea 46% aveau doar o singură încăpere.

Absolut aceeași situație se constată în orașele industriale. La *Nottingham* sînt în total 11.000 de case, din care 7.000—8.000 sînt clădite calcan la calcan, astfel că aerisirea nu este posibilă; în afară de aceasta există, de obicei, o singură latrină comună pentru mai multe case. La o inspecție recentă s-au găsit numeroase șiruri de case construite deasupra unor șanțuri de scurgere puțin adînci, care erau acoperite doar de scîndurile dușumelii. La Leicester, la Derby și la Sheffield situația este asemănătoare. Despre *Birmingham*, articolul citat mai sus din „Artizan“ relatează următoarele :

„În părțile mai vechi ale orașului sînt multe cartiere mizere, murdare și neglijate, pline de băltoace stătute și grămezi de gunoai. Curțile sînt foarte numeroase la Birmingham, peste 2.000, și adăpostesc majoritatea muncitorilor. Cele mai multe sînt înguste, pline de noroi, prost aerisite, cu un sistem de scurgere defectuos și cuprînd opt pînă la douăzeci de case, majoritatea cu aerisire dintr-o singură parte, deoarece au peretele dîin spate comun cu o altă casă, iar în fund se găsește în mai toate cazurile o groapă de gunoi sau ceva asemănător într-o stare de murdărie de nedescris. Totuși trebuie să remarcăm că curțile mai noi sînt amplasate cu mai multă pricepere și sînt mai bine întreținute; și chiar în curți casele (cottages) sînt mai puțin îngrămădite decît la Manchester și Liverpool; tocmai de aceea la Birmingham s-au înregistrat în

vremuri de epidemie mai puține cazuri mortale decît, de exemplu, la Wolverhampton, Dudley și Bilston, care sînt la o depărtare de numai cîteva mile. De asemenea, locuințele la subsol sînt necunoscute la Birmingham, deși unele pivnițe sînt în mod impropriu utilizate ca ateliere. Casele cu odăi mobilate pentru proletari sînt destul de numeroase (peste 400), așezate în special în curțile din centrul orașului; aproape toate sînt dezgustător de murdare și neaerisite și constituie un loc de refugiu pentru cerșetori, vagabonzi" (trampers — despre înțelesul mai precis al cuvîntului vom vorbi mai tirziu), „hoți și prostituate, care mîincă, beau, fumează și dorm aici fără să se sinchisească de bună-cuviință sau confort, într-o atmosferă suportabilă numai pentru aceste ființe degradate”.

Glasgow se aseamănă în multe privințe cu Edinburghul — aceleași „wynds”, aceleași case înalte. Relativ la acest oraș „Artizan” scrie :

„Aici clasa muncitoare constituie circa 78% din întreaga populație (vreo 300.000 de persoane) și locuiește în cartiere care întrec în mizerie și grozăvie cele mai din urmă vizuini din St. Giles și Whitechapel, liberties-urile din Dublin și wynds-urile din Edinburgh. Există numeroase cartiere de felul acesta în inima orașului — la sud de Trongate, la vest de Piața de Sare, la Calton, de ambele părți ale Străzii Mari etc. —, labirinturi nesfirșite de ulițe strîmte sau wynds-uri în care se deschid aproape la fiecare pas curți sau fundături cu case vechi, neaerisite, înalte, dărăpănate și fără apă. Aceste case sînt literalmente ticsite cu locatari; ele adăpostesc cîte trei, patru familii — poate douăzeci de persoane — la fiecare etaj, iar uneori fiecare etaj este închiriat «cu patul», astfel că în fiecare încăpere nu putem spune că sînt adăpostite, ci îndesate una peste alta 15—20 de persoane. Aceste cartiere adăpostesc cea mai săracă, mai depravată și mai decăzută parte a populației și pot fi considerate ca sursa acelor teribile friguri epidemice care bintuie în tot orașul”.

Să auzim cum descrie aceste cartiere J. C. Symons, comisar al guvernului, cu ocazia unei anchete asupra situației țesătorilor manuali * :

„Am văzut mizeria în formele ei cele mai grave, atît aici cît și pe continent. Dar înainte de a vizita wynds-urile din Glasgow n-aș fi crezut că ar putea exista în vreo țară civilizată atîta crimă, mizerie și boală. În cele mai mizere aziluri de noapte dorm de-a valma, pe podea, 10, 12, ba cîteodată chiar 20 de persoane de ambele sexe și de toate virstele, mai mult sau mai puțin despuiate. Aceste adăposturi sînt de obicei (generally) atît de murdare, igrasioase și dărăpănate, încît nimeni n-ar voi să-și adăpostească acolo calul”.

* „Arts and Artisans at Home and Abroad” [„Meșteșugari și meșteșugari la noi și în alte țări”] de J. C. Symons. Edinburgh 1839. — Autorul, pe cît se pare, el însuși scoțian, este liberal și deci pornit cu înverșunare contra oricărei mișcări muncitorești independente. Citatele de mai sus se află la pag. 116 și urm.

Iar într-alt loc :

„Wynds-urile din Glasgow adăpostesc o populație flotantă de 15.000—30.000 de persoane. Acest cartier este alcătuit dintr-o sumedenie de ulițe înguste și curți pătrate, în mijloc cu nelipsitul morman de gunoaie. Oricît de înspăimîntător era aspectul exterior al acestor locuri, totuși nu eram pregătit să găsim înăuntru atîta murdărie și mizerie. În unele dintre aceste dormitoare, pe care noi” (superintendentul căpitan Miller și Symons) „le-am vizitat noaptea, am găsit un adevărat strat de ființe omenești întinse de-a dreptul pe jos, adeseori 15—20, unele îmbrăcate, altele goale, bărbați și femei de-a valma. Patul lor era un așternut de paie mușcăte, amestecate cu cîteva zdrențe. Mobilă puțină sau de loc, iar singurul lucru care mai dădea acestor vizuini un aspect de locuință era focul din vatră. Principalele izvoare de cîștig ale acestei populații sînt hoția și prostituția. Nimeni nu părea că-și dă osteneala să curețe acest grajd al lui Augias, acest lăcaș al tuturor duhurilor rele, acest ghem în care crima se împletește cu murdăria și molimile și al cărui centru este cel de-al doilea oraș al regatului. O cercetare amănunțită a cartierelor sărace din alte orașe nu mi-a dat niciodată prilejul să văd ceva măcar pe jumătate atît de respingător nici în ceea ce privește gradul de infecție morală și fizică, nici în ceea ce privește densitatea relativă a populației. — În acest cartier majoritatea caselor au fost declarate de către Court of Guild* ca insalubre și improprii de locuit, dar tocmai acestea sînt cele mai înșesate, fiindcă pentru ele, conform legii, nu se poate cere chirie”.

Marele centru industrial din mijlocul insulei britanice, regiunea cu populație foarte densă din *Yorkshire-ul de vest* și *Lancashire-ul de sud* cu numeroasele sale orașe industriale, nu este cu nimic mai prejos de celelalte orașe mari. Regiunea industriei lînii din West-Riding, Yorkshire, este un ținut încîntător, cu dealuri împădurite ale căror vîrfuri se ridică tot mai abrupte înspre apus, culminînd cu coama prăpăstioasă de la Blackstone Edge, cumpăna apelor dintre Marea Irlandei și Marea Nordului. Valea fluviului Aire, pe care e așezat Leeds, și a râului Calder, străbătută de calea ferată Manchester-Leeds, se numără printre cele mai atrăgătoare văi ale Angliei. Ele sînt presărate cu uzine, sate și orașe; casele cenușii de piatră par atît de ospitaliere și curățele față de clădirile de cărămidă înnegrită din Lancashire, că ți-e mai mare dragul să le privești. Însă cînd intri chiar în oraș vezi puține lucruri îmbucurătoare. Leeds e așezat, după cum descrie „Artizan” (loc. cit.) și după cum am verificat eu,

* — Curtea administrativă. — Nota Trad.

„pe o coastă lină de deal care se pierde în valea râului Aire. Acesta șerpuiește de-a curmezișul orașului pe o lungime de circa o milă și jumătate *, iar în timpul dezghețului sau al ploilor torențiale provoacă inundații. Cartierele așezate mai la deal, în vestul orașului, sînt curățele pentru un oraș atît de mare, dar cele din vale, din preajma râului și a afluenților lui (becks), sînt murdare, strîmte, și ele singure ar fi de ajuns ca să scurteze zilele locuitorilor, îndeosebi ale copiilor mici; la aceasta se mai adaugă starea dezgustătoare a cartierelor muncitorești din jurul lui Kirkgate, March Lane, Cross Street și Richmond Road, care trebuie atribuită străzilor nepavate și fără canalizare, construcției neregulate a caselor, nenumăratelor curți și fundături și lipsei totale a celor mai elementare măsuri de salubritate — toate acestea la un loc explică cu vîrf și îndesat procentul extrem de mare al mortalității în aceste focare de mizerie și murdărie. Din cauza revărsărilor râului Aire” (care, trebuie să adăugăm, intră în oraș limpede și transparent, pentru a-l părăsi îngroșat, negru și mirosind greu de tot soțul de murdării, ca toate râurile folosite în industrie), „locuințele și pivnițele sînt adesea într-atît de inundate, încît apa trebuie scoasă în stradă cu pompa. În timpul acestor revărsări apa urcă, chiar acolo unde există hasnale, din aceste hasnale în pivnițe **, exalînd miasme amestecate cu hidrogen sulfurat și lăsînd în urmă reziduuri dezgustătoare, extrem de dăunătoare sănătății. În timpul revărsărilor din primăvara anului 1839, efectele înfundării hasnalelor au fost atît de dezastruoase, încît, după un raport al funcționarului însărcinat cu ținerea evidenței stării civile, în acest cartier, în timpul trimestrului reveneau trei decese la două nașteri, pe cînd în același răstimp în alte cartiere erau trei nașteri la două decese”.

Alte cartiere cu populație deasă sînt cu totul lipsite de canalizare sau au o canalizare atît de proastă, încît nu le este de nici un folos. În unele șiruri de case pivnițele sînt rareori uscate; în alte cartiere străzile sînt acoperite cu un strat de noroi moale, în care piciorul se înfundă complet. Zădarnic s-au străduit locuitorii să le repare, turnînd din cînd în cînd lopeți de cenușă; totuși scursorile din grămezile de gunoai și lăturile vărsate de prin case umplu toate gropile, pînă ce le usucă vîntul și soarele (compară raportul Consiliului comunal, din „Statistical Journal”, vol. 2, pag. 404). Un cottage obișnuit din Leeds nu ocupă mai mult de 5 iarzi pătrați și constă, de obicei, dintr-o pivniță, o cameră de locuit și una de dormit. Aceste locuințe strîmte, pline zi și noapte de oameni, constituie și ele o primejdie atît pentru morala cît și pentru sănătatea locuitorilor. În ce măsură sînt ticsite aceste locuințe relatează raportul citat mai sus asupra situației sanitare a clasei muncitoare :

* Pretutindeni unde este vorba de mile, fără altă specificare, e vorba de mile engleze, care sînt în număr de $69\frac{1}{2}$ pe un grad la ecuator și deci sînt de 5 ori mai mici decît mila germană.

** Să se ia aminte că aceste „pivnițe” nu sînt magazii de vechituri, ci locuințe pentru oameni.

„La Leeds am găsit frați și surori, precum și chiriași de ambele sexe dormind în aceeași încăpere cu părinții; acest fapt are urmări a căror descriere presupune simțul omenesc“.

Aceeași situație și la *Bradford*, care e situat la o depărtare de numai 7 mile de Leeds, pe malurile unui riu mic, negru ca smoala și împuțit, la întretăierea mai multor văi. Privit de pe colinele dimprejur, orașul oferă o priveliște încântătoare într-o duminică frumoasă, căci în zilele de lucru e învăluit într-un nor des de fum; dar în interiorul orașului domnește aceeași murdărie și aceleași condiții de nesuportat ca și la Leeds. Cartierele mai vechi sînt construite pe povîrnișuri abrupte, înghesuite și neregulate; pe ulițe, în fundături și prin curți zac mormane de gunoaie și moloz. Casele sînt dărăpănate, murdare și insalubre, iar în imediata apropiere a rîului și în fundul văii am găsit cîteva case al căror cat inferior, îngropat pe jumătate în coasta dealului, era absolut de ne locuit. În general, cartierele din fundul văii, unde între uzinele înalte s-au îngrămădit locuințele muncitorești, sînt cele mai prost construite și mai murdare din întreg orașul. În cartierele mai noi ale *Bradfordului*, ca în toate orașele industriale, casele sînt construite în șiruri mai regulate, dar și aici au toate neajunsurile legate de felul tradițional de a caza muncitorii, neajunsuri despre care vom vorbi mai pe larg cînd vom ajunge la *Manchester*. Același lucru se poate spune și despre celelalte orașe din *West-Riding*, îndeosebi despre *Barnsley*, *Halifax* și *Huddersfield*. Acesta din urmă, deși prin poziția sa încântătoare și prin arhitectura sa modernă întrece în frumusețe toate orașele industriale din *Yorkshire* și *Lancashire*, își are totuși cartierele sale mizere; căci iată ce a raportat la 5 august 1844 un comitet desemnat de către o adunare cetățenească să inspecteze orașul:

„Fapt notoriu e că în *Huddersfield* străzi întregi și multe ulițe și curți nu sînt nici pavate, nici prevăzute cu hasnale sau canale de scurgere; ră aici lăturile, gunoaiele și murdăriile de tot soiul zac pînă ce fermentează și putrezesc, că mai pretutindeni sînt băltoace de apă stătută, că, prin urmare, locuințele din apropiere sînt neigienice și murdare, astfel că în aceste locuri izbucnesc boli care primejduiesc sănătatea întregului oraș“⁸⁴.

Dacă străbatem *Blackstone Edge* pe jos sau cu trenul, ajungem pe pămîntul clasic unde industria engleză și-a desăvîrșit capodopera și de unde iau naștere toate mișcările muncitorești, în *Lancashire-ul de sud*, cu centrul său — *Manchester*. Întîlnim iarăși o frumoasă regiune de coline care coboară

în poviârniș lin de la cumpăna apelor spre vest, pînă la Marea Irlandei, o regiune străbătută de văile verzi, încîntătoare ale fluviilor Ribble, Irwell și Mersey și ale afluenților lor, o regiune care acum o sută de ani era încă în cea mai mare parte mlăștinoasă și puțin populată, dar care astăzi e presărată cu orașe și sate, fiind ținutul cel mai populat al Angliei. Lancashire, și în special Manchester, constituie atît punctul de plecare cît și centrul industriei din imperiul britanic; bursa din Manchester este barometrul tuturor oscilațiilor traficului industrial; arta modernă a fabricației și-a atins în Manchester desăvîrșirea. În industria bumbacului din Lancashire-ul de sud, utilizarea forțelor naturii, înlocuirea lucrului manual prin mașină (în special în cazul războiului mecanic de țesut și al selfactor-mule-i), precum și diviziunea muncii au atins cea mai mare dezvoltare, și, dacă vedem în aceste trei elemente caracteristica industriei moderne, trebuie să recunoaștem că și în această privință prelucrarea bumbacului a rămas în fruntea tuturor celorlalte ramuri industriale, de la început și pînă în zilele noastre. În același timp însă era firesc ca aici să se dezvolte în modul cel mai complet și distinct și urmările industriei moderne pentru clasa muncitoare și ca proletariatul industrial să apară în forma sa cea mai clasică; situația umilitoare în care e pus muncitorul prin utilizarea forței aburului, a mașinilor și prin diviziunea muncii, precum și încercările proletariatului de a pune capăt acestei situații degradante trebuiau de asemenea să atingă aici cel mai înalt grad și să ajungă în modul cel mai clar la conștiința lui. Așadar, pentru că Manchester este tipul clasic al orașului industrial modern și pentru că îl și cunosc tot atît de bine ca pe orașul meu natal — mai bine chiar decît majoritatea locuitorilor lui —, ne vom opri ceva mai mult asupra lui.

În ceea ce privește cartierele muncitorești, orașele din jurul Manchesterului se deosebesc puțin de orașul central; numai că în ele muncitorii constituie, dacă în genere e posibil, un și mai mare procent al populației decît în Manchester. Aceste localități au o viață pur industrială și toate afacerile lor comerciale se rezolvă la și prin Manchester; ele depind în toate privințele de Manchester, și de aceea sînt locuite numai de muncitori, de fabricanți și de negustorași mărunți, în timp ce Manchester mai are și o foarte numeroasă populație comercială, compusă mai ales din firme de agentură și comision și firme comerciale cu amănuntul. De aceea Bolton, Preston, Wigan, Bury, Rochdale, Middleton, Hey-

wood, Oldham, Ashton, Stalybridge, Stockport etc., deși aproape toate orașe cu 30.000, 50.000, 70.000 pînă la 90.000 de locuitori, nu sînt decît niște mari cartiere muncitorești în mijlocul cărora se înalță cîteva fabrici; ele sînt străbătute de cîteva străzi principale cu magazine de o parte și de alta și au cîteva bulevarde străjuite de grădinile și vilele fabricanților. Orașele înseși sînt asimetrice și prost construite, cu curți murdare, ulițe și ulicioare dosnice, pline de fum și au un aspect deosebit de neospitalier din cauza culorii cărămizilor — care sînt aici materialul de construcție obișnuit —, la început de un roșu aprins, azi însă înnegrite de fum. Locuințele la subsol sînt foarte frecvente; oriunde a fost cu puțință s-au amenajat astfel de găuri subterane și o mare parte a populației locuiește într-însele.

Printre orașele cele mai mizere, în afară de Preston și Oldham, se numără și Bolton, situat la 11 mile nord-vest de Manchester. Pe cît am putut observa cu ocazia vizitelor mele repetate, Bolton are o singură stradă principală, Deansgate, și aceea destul de murdară, care servește și de piață și care chiar pe timpul cel mai frumos are un aspect neplăcut și întunecat, deși, în afară de fabrici, are numai case joase, cu unul sau două etaje. Ca pretutindeni, partea mai veche a orașului e deosebit de dărăpănată și insalubră. O apă negricioasă, despre care nu se poate spune dacă e o gîrlă sau un lung șir de băltoace împuțite, străbate orașelul, infectînd și mai mult aerul, care nici așa nu e prea curat.

Apoi Stockport, care, deși e situat pe malul fluviului Mersey, care ține de comitatul Cheshire, aparține totuși regiunii industriale Manchester. E așezat într-o vale îngustă, de-a lungul rîului Mersey, astfel că pe un mal strada coboară în povîrniș repede, pentru a urca pe celălalt mal, tot atît de pieptiș, la deal, iar calea ferată Manchester-Birmingham trece peste un viaduct înalt deasupra orașului și a întregii văi. Stockport este cunoscut în toată regiunea ca unul dintre tîrgușoarele cele mai întunecoase și mai pline de fum și e drept că, mai ales privit de pe viaduct, are un aspect deosebit de neplăcut. Însă cottagele și subsolurile proletarilor, care se înșiruie în rînduri lungi prin toate cartierele orașului, din fundul văii pînă sus pe coama colinelor, te impresionează și mai neplăcut. Nu-mi amintesc să fi văzut în alt oraș din acest district un număr atît de mare de subsoluri locuite.

La cîteva mile înspre nord-est de Stockport se află Ashton-under-Lyne, una dintre cele mai noi localități indu-

striale ale regiunii. Așezat pe coasta unei coline la poalele căreia trec canalul și fluviul Tame, orașelul acesta este construit în general după un sistem mai modern, mai regulat. Cinci sau șase străzi lungi, paralele străbat colina de-a curmezișul, întretându-se în unghi drept cu alte străzi care coboară în vale. Datorită acestui sistem de construcție, toate fabricile sînt expulzate din orașul propriu-zis, chiar fără ca apropierea apei și a căii navigabile să le fi atras pe toate în vale, unde stau înghesuite una în alta, scuișind fum gros pe coșuri. Ashton capătă prin aceasta un aspect mult mai atrăgător decît majoritatea celorlalte orașe industriale; străzile sînt late și mai curate, cottagele sînt de un roșu proaspăt și au un aspect nou și îmbietor. Sistemul nou de a construi cottage pentru muncitori își are însă și părțile sale proaste; fiecare stradă dă într-o stradă dosnică în care se ajunge printr-o ulicioară îngustă, cu atît mai murdară. Și chiar în Ashton — cu toate că n-am văzut nici o clădire, cu excepția cîtorva la intrarea în oraș, care să fie mai veche de 50 de ani — sînt străzi pe care se află cottage învechite și dărăpănate, cu cărămizi care se deplasează pe la colțuri, pereți care crapă, lăsînd să se prelingă tencuiala din interior care se fărîmîțează; sînt străzi neingrijite și înnegrite de fum a căror înfățișare nu se deosebește de aceea a oricărui alt oraș din regiune, numai că la Ashton acestea sînt o excepție, și nu o regulă.

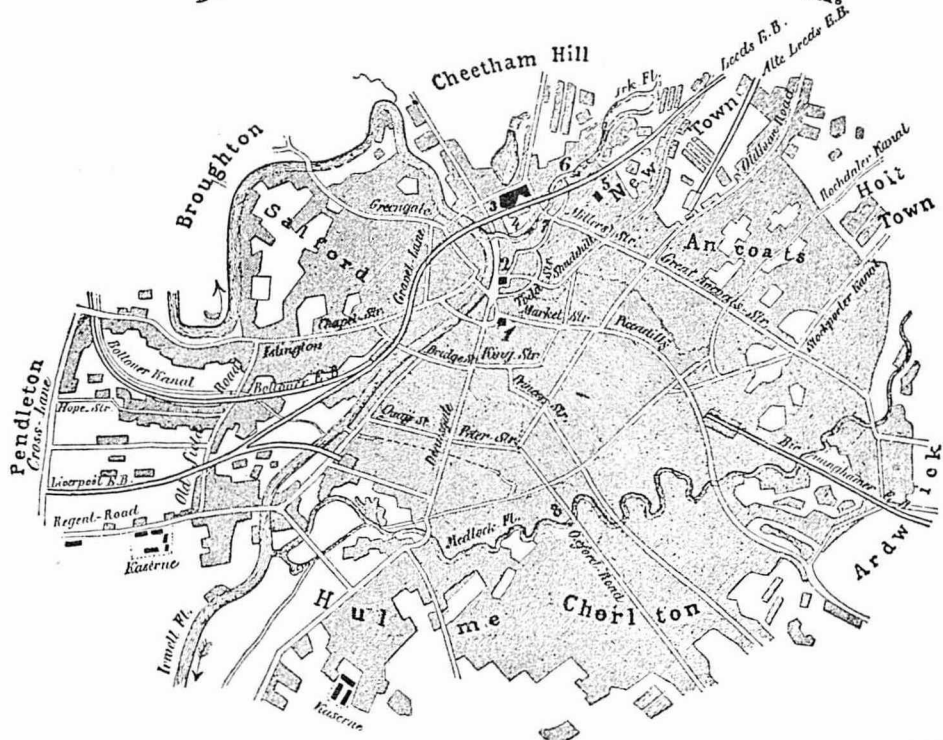
La o milă mai spre est se găsește *Stalybridge*, așezat tot pe rîul Tame. Cînd vii din Ashton peste deal vezi sus în vîrf, la dreapta și la stînga, grădini mari cu case splendide gen vilă, cele mai multe construite în stil „elisabetian”, care se deosebește de cel gotic întocmai ca religia anglicană protestantă de cea apostolică romano-catolică. O sută de pași mai departe și în vale apare orașul *Stalybridge* — dar ce contrast izbitor în comparație cu splendidele reședințe de țară, izbitor chiar și în comparație cu modestele cottage din Ashton! *Stalybridge* e așezat într-o vîlcea îngustă, întortocheată, mult mai îngustă chiar decît valea în care e situat *Stockport*, avînd ambele versante acoperite cu un labirint de cottage, case și fabrici. Cum intri în oraș, primele cottage de care dai sînt neîncăpătoare, afumate, vechi și căzute în paragină, și așa cum sînt primele case este întreg orașul. În valea îngustă sînt puține străzi; majoritatea porcă și coboară, întretându-se fără nici o regulă; din cauza poziției înclinate, aproape fiecare casă are parterul pe jumătate în-

gropat în pământ, iar mulțimea de curți, ulicioare dosnice și unghere izolate ce rezultă din această arhitectonică dezordonată se poate vedea de pe creasta munților, de unde se deschide din loc în loc o perspectivă completă a orașului de la poale. Dacă mai adăugăm și murdăria îngrozitoare, e lesne de înțeles de ce Stalybridge face o impresie atât de detestabilă, cu toate că împrejurimile lui sînt frumoase.

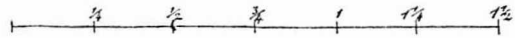
Dar destul despre aceste orașele. Fiecare își are specificul lui, dar în general muncitorii trăiesc aici ca și la Manchester; tocmai de aceea am și schițat numai ceea ce constituie specificul arhitectonic al fiecăruia, menționînd că observațiile mai generale despre starea locuințelor muncitorești din Manchester se aplică întru totul și orașelor dimprejur. Să trecem acum chiar la orașul central.

Manchester e așezat la poalele versantului sudic al unui lanț de coline care se îngrămădesc dinspre Oldham, între văile rîurilor Irwell și Medlock, și al căror ultim vîrf, *Kersall-Moor*, constituie hipodromul și totodată muntele sacru al orașului Manchester⁸⁵. Orașul propriu-zis e așezat pe malul stîng al rîului Irwell, între acesta și cele două rîuri mai mici, Irk și Medlock, care se varsă aici în Irwell. Pe malul drept al rîului Irwell, acolo unde rîul descrie un cot mare, e așezat *Salford*, iar mai la vest — *Pendleton*; la nord de Irwell se află *Higher* și *Lower Broughton*, la nord de Irk — *Cheetham Hill*; la sud de Medlock e situat *Hulme*, mai spre est — *Chorlton-on-Medlock* și ceva mai departe, cam la est de Manchester, se află *Ardwick*. Tot complexul acesta de clădiri se numește în mod obișnuit Manchester și cuprinde aproximativ 400.000 de locuitori, ba poate chiar mai mult, dar în nici un caz mai puțin. Orașul însuși este construit în așa fel că poți locui într-însul ani de-a rîndul și-l poți colinda zilnic în lung și în lat fără să dai vreodată de un cartier muncitoresc sau să întîlnești măcar muncitori — atîta timp, firește, cît îți cauți de ocupațiile tale sau te plimbi. Aceasta se datorește mai ales faptului că, printr-un acord inconștient, tacit, cît și în mod intenționat, conștient, cartierele muncitorești sînt riguros despărțite de cele rezervate clasei de mijloc, sau, acolo unde lucrul acesta nu este posibil, linia de demarcație între ele este camuflată cu ipocrizie. Manchester are în centrul său un cartier comercial destul de întins, lung de aproximativ o jumătate de milă și cam tot atîta de lat, alcătuit aproape numai din birouri și depozite de mărfuri (warehouses). Aproape întregul cartier este nelocuit,

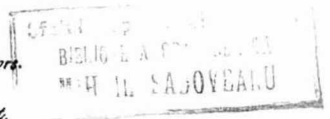
Plan von Manchester und seinen Vorstädten.

1. die Börse.
2. die alte Kirche.
3. das Arbeitshaus.
4. der Armenkirchhof
Zwischen Beiden der Liver-
pooler & Leeds'er E.B. Hof.
5. St. Michael's Kirche
6. Skollnet Bridge über d. Irk.
- Die Strasse von 2 nach 6 heisst
Long Millgate.
7. Ducie Bridge über d. Irk.
8. Little Ireland

 engl. Meilen.
 1/2 = 10 des Aquators.

Das commerciale Viertel ist zur Unterscheidung von der linken zur rechten Hand abwärts schallirt.

Planul oraşului Manchester și a suburbiilor lui

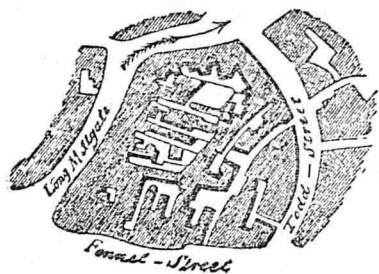
iar în timpul nopții e pustiu și singuratic ; numai sergenții de noapte cutreieră cu lanternele în mână străzile înguste și întunecoase. Cîteva străzi principale, pe care se concentrează traficul enorm, brăzdează cartierul. Imobilele de pe aceste străzi, care de altfel sînt destul de animate pînă tîrziu noaptea, adăpostesc la parter magazine somptuoase, iar căturile de sus sînt pe alocuri locuite. Cu excepția acestui cartier comercial, întregul Manchester propriu-zis, întregul Salford și Hulme, cea mai mare parte din Pendleton și Chorlton, două treimi din Ardwick și unele părți din Cheetham Hill și Broughton constituie un singur cartier muncitoresc care înconjură ca un brîu lat, în medie de o milă și jumătate, regiunea comercială a orașului. Dincolo de acest brîu locuiește burghezia mare și mijlocie. — Cea mijlocie pe străzi regulate în vecinătatea cartierelor muncitorești, mai ales la Chorlton și în regiunile mai joase din Cheetham Hill, iar marea burghezie în casele gen vilă, mai îndepărtate, înconjurate cu grădini, de la Chorlton și Ardwick sau de pe înălțimile de la Cheetham Hill, Broughton și Pendleton, cu aer curat și sănătos de țară, în locuințe splendide, confortabile, pe lîngă care trec la fiecare jumătate sau sfert de oră omnibuzele care duc spre oraș. Dar lucrul cel mai interesant este că acești aristocrați ai banului pot străbate toate cartierele muncitorești pe drumul cel mai scurt spre sediile lor comerciale din centrul orașului, fără să bage măcar de seamă că în apropiere, în dreapta și în stînga lor, dai de cea mai neagră mizerie. Căci arterele principale, care pornesc de la bursă în toate direcțiile, ducînd afară din oraș, sînt străjuite de ambele părți de un șir aproape neîntrerupt de prăvălii, aflate în mîinile burgheziei mijlocii și mici, care în propriul ei interes pune mare preț și poate să-și permită ca ele să aibă o înfățișare mai ca lumea și să fie mai curățele. E drept că aceste prăvălii au totuși o afinitate cu cartierele din spatele lor ; sînt, așadar, mai elegante în cartierele comerciale și în apropierea cartierelor burgheze decît acolo unde camuflează căsuțele murdare ale muncitorilor ; dar așa cum arată sînt totuși suficient de curate pentru a ascunde domnilor și cucoanelor cu stomac rezistent și nervii slabi mizeria și murdăria care alcătuiesc elementul complementar al luxului și bogăției lor. Așa, de pildă, pe Deansgate, care duce de la biserica veche în linie dreaptă spre sud, sînt la început depozite de mărfuri și fabrici, apoi magazine de mîna a doua și cîteva berării ; mai la sud, unde se termină cartierul co-

mercial, magazinele sînt mai modeste și, pe măsură ce înaintezi, tot mai murdare; apoi ele cedează tot mai des locul birturilor și cîrciumilor, pînă ce la capătul sudic al străzii aspectul magazinelor nu-ți mai lasă nici o îndoială că clienții lor sînt exclusiv muncitori. La fel și pe Market Street, care pornește de la bursă spre sud-est: la început sînt magazine splendide de prim rang și la etajele superioare birouri și depozite de mărfuri; apoi, în continuare (Piccadilly), hoteluri uniase și depozite de mărfuri; mai încolo (London Road), în apropierea râului Medlock, fabrici, cîrciumi, prăvălii pentru mica burghezie și muncitori; pe urmă, spre Ardwick Green, locuințe pentru burghezia mare și mijlocie, iar de aici încolo grădini întinse și vile de-ale fabricanților și comercianților mai bogați. În felul acesta, cunoscînd Manchesterul, îți poți forma o părere despre cartierele învecinate judecînd după străzile principale, dar arareori îți pot sugera acestea felul cum arată adevăratele cartiere muncitorești. Știi prea bine că această ipocrizie arhitectonică este mai mult sau mai puțin comună tuturor orașelor mari; știu, de asemenea, că detai-liștii, prin însăși natura afacerilor lor, trebuie să acapareze marile artere; știu că pretutindeni pe astfel de artere se găsesc mai multe case bune decît proaste și că în preajma lor valoarea terenului e mai mare decît în regiunile mai retrase; dar nicăieri n-am găsit o izolare atît de sistematică a clasei muncitoare de arterele principale, o camuflare atît de grijulie a tot ce ar putea ofensa ochiul și nervii burgheziei ca la Manchester. Totuși, tocmai orașul Manchester, construit mai puțin decît oricare alt oraș conform unui plan sau unor reglementări polițienești, a fost clădit mai mult la întîmplare; și, dacă țin seamă de zelul cu care clasa de mijloc ne asigură că muncitorii o duc foarte bine, încep să cred că fabricanții liberali, acei „big whigs” * din Manchester, n-ar fi tocmai străini de această arhitectură pudică.

Înainte de a trece la descrierea cartierelor muncitorești propriu-zise, vreau numai să adaug că aproape toate uzinele sînt așezate de-a lungul celor trei râuri sau de-a lungul dife-ritelor canaluri care se respiră prin oraș. Iată, mai întîi, orașul vechi, așezat între marginea de nord a cartierului comercial și râul Irk. Aici, străzile, chiar și cele mai bune, sînt înguste și întortocheate, ca Todd-Street, Long Millgate, Withy Grove

* Aici este un joc de cuvinte intraductibil. În englezeste „big whigs” înseamnă „persoane importante” și de asemenea „mari whigi”. — *Nota Trad.*

şi Shude Hill, casele sînt murdare, vechi şi dărăpănate, iar cele din străzile laterale sînt cu totul miserabile. Dacă intri dinspre biserica veche în Long Millgate, vezi imediat pe dreapta un şir de case de modă veche ale căror ziduri frontale stau aplecate într-o rîină ; sînt rămăşiţele vechiului Manchester preindustrial, ai cărui locatari de odinioară s-au retras, împreună cu urmaşii lor, în cartierele mai bine construite, lăsîndu-şi casele, care ajunseseră să fie prea proaste pentru dinşii, unui neam de lucrători cu mult sînge irlandez în vine. Te afli aici într-adevăr într-un cartier muncitoresc care apare aproape în toată goliciunea sa, căci nici măcar prăvăliile şi cîrciumile din stradă nu se străduiesc să arate mai curăţele. Dar toate acestea nu sînt încă nimic în comparaţie cu uliţele şi curţile dosnice, la care ajungi numai prin intrări înguste, acoperite, pe unde nu pot trece doi oameni unul lîngă altul. E greu să-ţi faci o idee de felul dezordonat şi haotic, sfidînd orice arhitectură raţională, în care sînt clădite casele, îngrămădite una în alta. Şi vina n-o poartă numai clădirile moştenite de la Manchesterul de altădată ; haosul a atins apogeul abia în ultimul timp, cînd pretutindeni unde arhitectura epocilor trecute mai lăsase vreun petec de teren liber s-a adăugat şi s-a cîrpăcit atîta, că în cele din urmă între case n-a rămas nici cel mai mic spaţiu pe care să se mai poată construi ceva. Pentru a întări cele spuse, reproduc alăturat o mică parte din planul Manchesterului — nu e porţiunea cea mai rea şi nu cuprinde nici a zecea parte din oraşul vechi.

Această schiţă ne va ajuta în suficientă măsură să ne formăm o imagine a construcţiei fără nici o noimă a întregului cartier, în special a porţiunii din preajma Irkului. În partea sudică malul acestui rîu este foarte abrupt şi înalt de 15—30 de picioare ; totuşi, pe acest mal rîpos se văd adeseori trei rînduri de case, cel inferior ridicîndu-se de-a dreptul din apă, în timp ce faţada celui superior ajunge la nivelul coamei dealului din strada Long Millgate. Între ele, pe mal, se mai găsesc şi fabrici — într-un cuvînt arhitectura este aici tot atît de dezordonată şi de gîtuită ca şi în partea inferioară a străzii Long Millgate. Din strada principală pornesc spre dreapta şi spre stînga o sumedenie de ganguri acoperite care

duc în nenumărate curți ; dacă intri în ele, dai de o murdărie și de o infecție fără pereche — îndeosebi în curțile care duc în vale, spre Irk, și în care se găsesc, fără doar și poate, locuințele cele mai îngrozitoare pe care le-am întilnit pînă azi. În una dintre aceste curți se găsește chiar la intrare, acolo unde se termină gangul acoperit, o latrină fără ușă și atît de murdară, încît locatarii nu pot intra și ieși din curte decît trecînd prin o băltoacă de urină stătută și excremente ce înconjură latrina ; pentru cei care ar dori să se ducă să verifice, menționez că este prima curte de pe malul Irkului, mai sus de Ducie Bridge ; în vale, pe malul apei, sînt cîteva tăbăcării, care umplu împrejurimile cu duhoarea resturilor animale în putrefacție. În curțile situate mai jos de Ducie Bridge cobori de obicei pe niște scări înguste și murdare, iar la case nu ajungi decît trecînd peste grămezi de gunoi și moloz. Prima curte situată mai jos de Ducie Bridge se numește Allen's Court, și în timpul holerei a fost într-un asemenea hal, încît poliția sanitară s-a văzut nevoită s-o evacueze și s-o curețe afumînd-o cu clor. Doctorul Kay face într-o broșură * o descriere înfiorătoare a halului în care se găsea pe atunci această curte. De atunci ea pare să fi fost dărîmată în parte și reclădită, căci, privind de pe Ducie Bridge, se mai zăresc unele ruine de ziduri și mormane înalte de moloz alături de cîteva case de construcție mai recentă. Priveliștea care se deschide de pe acest pod — ascunsă cu delicatețe privirilor muritorilor de statură mai mică printr-un parapet de înălțimea unui om — este în genere caracteristică pentru întregul cartier. Jos de tot curge sau, mai bine zis, lîncezește riul Irk, îngust, negru ca smoala, puturos, plin de gunoaie și reziduri, pe care le depune pe malul drept, care e mai neted ; pe vreme secetoasă, pe acest mal rămîn nenumărate băltoace puturoase cu un noroi negru-verzui, din adîncul cărora se ridică neconținut bășici cu gaze încărcate cu miasme, degajînd un miros insuportabil chiar pentru cel care se află sus pe pod, la 40—50 de picioare deasupra nivelului apei. În afară de aceasta, chiar riul este tăiat la fiecare pas de stăvilare înalte, în dosul cărora nămolul și reziduurile se depun într-o masă

* „The Moral and Physical Condition of the Working Classes, employed in the Cotton Manufacture in Manchester” [„Situația morală și fizică a muncitorilor care lucrează în industria bumbacului din Manchester”]. De Dr. James Ph. Kay, ed. a II-a, 1832. — El confundă clasa muncitoare în general cu categoria muncitorilor industriali ; altfel este o lucrare excelentă.

compactă, apoi putrezesc. Mai sus de pod se află tăbăcării înalte și mai departe boiangerii, crematorii de oase și uzine de gaz, ale căror scursori și reziduuri iau toate drumul Irkului, care pe deasupra mai primește și conținutul hasnalelor și latrinelor din vecinătate. Vă puteți închipui deci de ce natură sînt reziduurile pe care le lasă în urma sa riul ! Mai la vale de pod privirea îți cade pe grămezile de moloz, pe murdăria și paragina din curțile de pe malul stîng, abrupt ; casele stau vîrîte una într-alta, și din cauza malului povîrnit zărești doar o bucată din fiecare — toate înnegrite de fum, dărăpă-nate, vechi, cu geamuri sparte și cercevelele ferestrelor stricate. Fundalul îl formează fabrici vechi în stil de cazarmă. Pe malul drept, mai neted, se află un șir lung de case și fabrici ; chiar a doua casă este o ruină fără acoperiș, plină cu moloz, iar a treia e atît de joasă, încît catul de jos e de nelocuit și, în consecință, n-are nici ferestre, nici uși. Aici planul al doilea este format de cimitirul săracilor, de gările liniilor ferate ce merg spre Liverpool și Leeds, iar mai în fund de Casa de muncă din Manchester, „Bastilia legii pentru asistența săracilor”, care, din vîrfurile unei coline, dindărătul zidurilor ei crenelate, privește amenințător, ca o cetățuie, cartierul muncitoresc din față.

Mai sus de Ducie Bridge malul stîng e din ce în ce mai neted, și în schimb cel drept e din ce în ce mai rîpos, dar locuințele de pe ambele maluri, departe de a fi mai bune, sînt tot mai proaste. Dacă te abați aici din strada principală — sîntem încă tot în Long Millgate — spre stînga, ești pierdut : dai dintr-o curte într-alta, vezi numai cotituri, numai colțuri și ganguri înguste, murdare ; în cîteva minute nu mai știi cum să te orientezi și încotro s-o apuci. Pretutindeni clădiri pe jumătate sau în întregime dărăpă-nate — unele sînt într-adevăr nelocuite, ceea ce aici înseamnă ceva —, casele rareori sînt pardosite cu lemn sau cu piatră, în schimb ferestrele și ușile sînt aproape pretutindeni stricate sau nu se închid bine, și o murdărie ! — pretutindeni lături, grămezi de moloz și de gunoi, smîrcuri stătute în loc de rigole și un miros care el singur ar face imposibilă viața într-un astfel de cartier oricărui om cîtuși de puțin civilizat. Prelungindu-se recent drumul de fier spre Leeds, care traversează aici fluviul Irk, o parte dintre aceste curți și ulicioare au dispărut, în schimb au apărut altele. Astfel, chiar sub podul de cale ferată se află o curte care le întrece cu mult pe toate celelalte în murdărie și scîrboșenie, poate tocmai pentru că pînă acum fusese atît de izo-

lată, atât de retrasă, și deci foarte greu accesibilă ; eu însumi nu aș fi găsit-o fără spărtura creată de viaductul de cale ferată, deși credeam că cunosc exact întreaga regiune. Peste hârtoapele de pe mal, printre stâlpi și frînghii cu rufe, pătrunzi în acest haos de colibe mici cu un singur cat și cu o singură încăpere, cele mai multe fără dușumea — bucătărie, cameră de locuit și dormitor, totul la un loc. Într-o asemenea văgăună, care abia dacă era lungă de șase picioare și lată de cinci, am văzut două paturi — dar ce fel de paturi și așternuturi —, care, împreună cu o scară și o vatră, erau tocmai suficiente pentru a umple întreaga încăpere. În multe altele n-am văzut *absolut nimic*, cu toate că ușa era dată de perete, iar locatarii se rezemau de ea. În fața ușilor, pretutindeni moloz și murdărie ; că sub această murdărie ar fi existat vreun fel de pavaj nu puteai să vezi, ci doar să simți ici-colo sub picioare. Toată grămada asta de cocini locuite de oameni este înconjurată pe două laturi de case și de o fabrică, iar pe a treia de rîu ; în afară de o potecă îngustă de-a lungul malului, un singur drum tot atât de îngust duce printr-o boltă într-alt labirint de locuințe, aproape tot atât de prost clădite și întreținute.

Dar ajunge ! În felul acesta s-a construit de-a lungul întregului mal al Irkului un haos de case aruncate de-a valma, fără plan, într-o stare care le face mai mult sau mai puțin de nelocuit și a căror mizerie interioară corespunde întru totul murdăriei înconjurătoare. Și cum să fie oamenii aceștia curați ! Nu există condiții necesare nici măcar pentru satisfacerea necesităților celor mai firești și elementare ! Latrinele sînt aici atât de rare, încît sau se umplu în fiecare zi, sau sînt așezate atât de departe, încît majoritatea locuitorilor nu se pot folosi de ele. Cum să se spele oamenii cînd au la îndemină numai apa murdară a Irkului, iar canalizare și pompe nu există decît în cartierele respectabile ! Cu drept cuvînt nu li se poate imputa acestor iloți ai societății moderne că locuințele lor nu sînt mai curate decît cocinile de porci care se găsesc ici-colo printre ele, de vreme ce nu le e rușine proprietarilor să închirieze locuințe ca cele șase sau șapte beciuri de pe chei, puțin mai la vale de Scotland Bridge, ale căror podele se găsesc — cînd scade apa — la cel puțin două picioare sub nivelul apei Irkului, care se află la o depărtare de mai puțin de șase picioare, sau ca ultimul cat al casei din colț, de pe malul opus, puțin mai sus de pod, al cărei parter este nelocuibil și stă fără uși și fără ferestre — dar acesta nu e un caz izolat în această regiune —, și atunci, în lipsa unui alt loc potrivit, parterul

deschis este folosit în mod obişnuit ca latrină de toţi locuitorii din vecinătate !

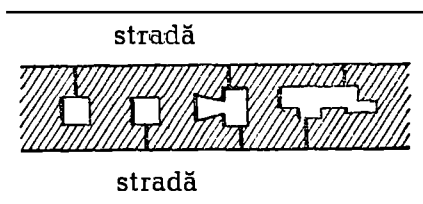
Dacă părăseşti Irkul pentru a ajunge în partea opusă străzii Long Millgate, tot printre locuinţele muncitoreşti, dai de un cartier ceva mai nou, care se întinde de la biserica Sf. Michaelis pînă la Withy Grove şi Shude Hill. Aici domneşte ceva mai multă ordine ; în locul arhitecturii haotice găsim aici cel puţin uliţe şi fundături lungi şi drepte sau curţi construite după un plan în formă de careuri ; dacă însă dincolo fiecare casă era construită după bunul plac al fiecăruia şi fără a se ţine seamă de poziţia celorlalte, aici se repetă acelaşi lucru cu fiecare stradelă sau curte. Uliţele merg cînd într-o direcţie, cînd într-alta ; la fiecare pas dai de o fundătură sau te învîrteşti în jurul unui colţ fără ieşire, pînă ajungi iarăşi în punctul de unde ai plecat — pentru cine n-a locuit o bucată de vreme într-un astfel de labirint e imposibil să se descurce. În consecinţă, aerisirea străzilor — dacă pot întrebuiţa cuvîntul vorbind de acest cartier — şi a curţilor se face tot atît de defectuos ca în regiunea Irkului, şi dacă totuşi acest cartier este oarecum superior văii Irkului, apoi aceasta se datoreşte caselor, care sînt într-adevăr mai noi, şi străzilor, care au pe ici, pe colo rigole ; în schimb, fiecare casă are cîte un subsol locuit, ceea ce în valea Irkului se întîmplă mai rar, tocmai din cauza vechimii şi a construcţiei mai neglijente a caselor. Altminteri, murdăria, grămezile de moloz şi cenuşe, băltoacele de pe străzi le întîlnim în ambele cartiere ; în plus, în cartierul despre care e vorba acum mai există ceva care dăunează foarte mult igienei locuitorilor, şi anume marele număr de porci care circulă pe toate străzile, răscolesc gunoaiele, sau stau închişi în cocine, prin curţi. Aici, ca şi în cele mai multe cartiere muncitoreşti din Manchester, crescătorii de porci iau cu chirie curţi în care îşi instalează cocine ; aproape în fiecare curte există un astfel de colţ îngrădit sau chiar mai multe, în care locuitorii aruncă toate lăturile şi gunoaiele. Porcii se îngraşă de pe urma lor, iar aerul închis din aceste curţi, şi-aşa înconjurat din toate patru părţile de clădiri, se viciază complet din cauza materiilor vegetale şi animale intrate în putrefacţie. În cartierul acesta a fost deschisă o stradă largă şi destul de aspectuoasă — Millers-Street —, iar fundalul a fost mascat cu oarecare succes ; dar, dacă curiozitatea te face să intri într-unul din numeroasele ganguri care duc în curţi, poţi vedea la fiecare douăzeci de paşi repetîndu-se această porcărie în înţelesul literal al cuvîntului.

Acesta este vechiul Manchester. Recitindu-mi descrierea, trebuie să mărturisesc că, departe de a exagera, ea nu e destul de vie pentru a scoate în evidență murdăria, dărăpănarea și insalubritatea, construcția contrară tuturor regulilor de curățenie, ventilație și igienă a acestui cartier cu cel puțin 20.000—30.000 de locuitori. Și un asemenea cartier există în inima celui de-al doilea oraș al Angliei, primul oraș industrial al lumii ! Dacă vrei să vezi cât de puțin spațiu îi este necesar omului ca să se miște, cât de puțin aer — și ce fel de aer ! — îi ajunge la nevoie ca să respire, cu cât de puțină civilizație poate trăi, atunci n-ai decît să vii aici ! E drept că este partea *veche* a orașului — și aceasta e scuza invocată de oamenii de aici cînd li se vorbește de starea înfiorătoare a acestui iad pe pămînt —, dar ce importanță are aceasta ? Ceea ce ne scribește și ne indignează aici mai mult e de origine mai nouă, aparține *epocii industriale*. Cele cîteva sute de case care aparțin vechiului Manchester au fost de mult părăsite de locatarii lor inițiali ; numai industria le-a populat cu mulțimea de muncitori adăpostii actualmente în ele ; numai industria a clădit pe fiecare colțișor rămas liber între aceste dărăpănături pentru a adăposti masele recrutate din regiunile agricole și din Irlanda ; numai industria îngăduie proprietarilor acestor grajduri să le închirieze oamenilor drept locuințe în schimbul unor chirii mari, să exploateze sărăcia muncitorilor, să distrugă sănătatea a mii de oameni, pentru ca ei să se îmbogățească ; numai industria a făcut ca muncitorul, abia eliberat din starea de iobăgie, să poată fi iar folosit ca simplu material, ca *obiect*, să fie silit să se lase închis într-o locuință prea proastă pentru toți ceilalți cu dreptul plătit cu bani grei să o locuiască pînă cînd se va prăbuși cu totul peste el. Aceasta este în întregime opera industriei, care nu ar fi putut exista fără acești muncitori, fără sărăcia și sclavia lor. E drept că inițial acest cartier a fost prost construit, că nu se putea scoate mare lucru din el, dar făcut-au ceva proprietarii terenurilor, făcut-a ceva administrația pentru a îndrepta această stare de lucruri cu ocazia construcțiilor ulterioare ? Dimpotrivă, unde mai era un colțișor liber au ridicat o casă, unde era o ieșire de prisos au zidit-o ; valoarea terenurilor a crescut o dată cu înflorirea industriei, și cu cât creștea cu atît mai frenetic se construia fără să se țină seamă de sănătatea și confortul locatarilor — *oricît de proastă ar fi o cocioabă, întotdeauna se va găsi un sărac care nu-și poate plăti alta mai bună* —, urmărindu-se numai realizarea unui cît mai mare

profit. Dar așa este orașul vechi, și la ideea aceasta burghezul se liniștește; să vedem acum cum arată orașul nou (the New Town).

Orașul nou, numit și orașul irlandez (the Irish Town), se întinde dincolo de vechiul oraș, pe o colină argiloasă între Irk și St. George's Road. Aici încetează orice aspect orășenesc: șiruri izolate de case sau grupuri de străzi sînt risipite ici-colo, ca niște sătulețe, pe pămîntul argilos, gol, fără un fir de iarbă; casele, sau, mai bine zis, cottagele, sînt în stare proastă, niciodată reparate, murdare, cu locuințele de la subsol igrasioase și infecte; străzile nu sînt nici pavate, nici canalizate, în schimb există numeroase colonii de porci închiși în țarcuri și în cocine, sau care se plimbă nesupărați pe coasta dealului. Noroiul de pe străzi este aici atît de gros, încît numai pe vreme foarte bună ai șanse să le străbați fără să te afunzi la fiecare pas pînă la glezne. În apropiere de St. George's Road grupurile răzlețe de clădiri devin mai dese și pătrunzi într-un șir neîntrerupt de ulițe, fundături, ulicioare și curți, tot mai înghesuite și mai neregulate pe măsură ce te apropii de centrul orașului. E drept că, în schimb, sînt pavate în mai mare număr sau cel puțin înzestrate cu trotuare pavate și cu rigole; murdăria, starea mizerabilă a caselor și mai ales a subsolurilor rămîn însă aceleași.

Cred că e locul să facem aici unele observații generale asupra modului în care se obișnuiește să se construiască cartierele muncitorești din Manchester. Am văzut cum în orașul vechi de cele mai multe ori casele erau grupate la întîmplare. Fiecare casă e construită fără a se ține seamă de celelalte, iar spațiile neregulate dintre locuințe se numesc, în lipsa unui alt termen, curți (courts). În părțile ceva mai noi ale acestui cartier și în alte cartiere muncitorești care au apărut în primii ani de prosperitate a industriei, casele sînt dispuse oarecum după un anumit plan. Spațiul dintre două străzi este împărțit în curți destul de regulate, în majoritate de formă pătrată și care arată cam în felul următor:

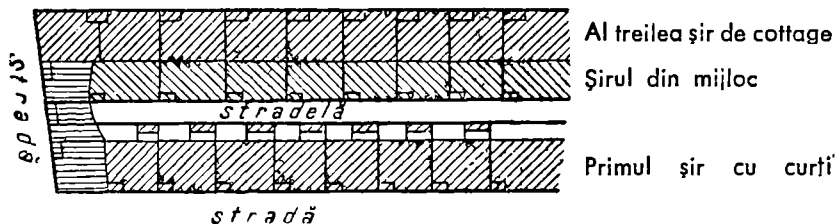
construite astfel din capul locului și în care ajungi din stradă prin niște ganguri acoperite. Dacă modul cu totul haotic în care erau construite casele dăuna foarte mult sănătății locatarilor din cauza lipsei de aerisire, apoi sistemul acesta de a-i închide pe muncitori în curți înconjurate din toate părțile de clădiri e și mai dăunător. Aerul pur și simplu nu are pe unde ieși; coșurile caselor, atunci cînd se face foc, sînt singurele răsufători prin care se primenește aerul închis * din curți. La aceasta se mai adaugă faptul că în jurul acestor curți casele sînt clădite de obicei pe două rînduri, calcan la calcan, și acest lucru e suficient pentru a împiedica orice aerisire bună. Cum însă poliția comunală nici nu se sinchisește de starea acestor curți, întrucît tot ce se aruncă în ele rămîne acolo unde a fost aruncat, nu trebuie să ne mire murdăria și mormanele de cenușă și de gunoi pe care le găsim aici. Mi s-a întîmplat să intru și în curți situate pe Millers-Street care erau la cel puțin o jumătate de picior sub nivelul străzii principale și n-aveau nici un fel de scurgere pentru apa care se aduna în timp de ploaie!

Mai tîrziu s-a inaugurat un alt sistem de construcție, care acum s-a generalizat. Cottagele pentru muncitori aproape că nu se mai clădesc răzlețe, ci cu duzinele sau chiar cu sutele, un singur antreprenor construind dintr-o dată una sau mai multe străzi. Acestea sînt concepute în felul următor: o latură — vezi schița de mai jos — e formată din cottagele cele mai bune, care au șansa de a poseda o ușă dosnică și cîte o curtică și pentru care se plătește chiria cea mai mare. În spatele zidurilor care împrejmuiesc curtea acestor cottage se află o ulicioară îngustă, o stradelă dosnică (back-street), astupată cu clădiri la ambele capete și în care se poate intra lateral, fie pe o potecă, fie printr-un gang acoperit. Cottagele care dau în această ulicioară sînt cele mai ieftine și, în general, cele mai neglijate. Ele au calcanul comun cu al treilea șir de cottage, cu fațada îndreptată spre strada opusă și care sînt

* Și totuși, un deștept de liberal englez sustinea o dată — în raportul „Children's Empl[oyment] Comm[ission]” („Comisia pentru cercetarea muncii copiilor”) — că aceste curți ar fi capodopera urbanisticii, pentru că, întocmai ca niște piațete publice, ar îmbunătăți aerisirea și ar favoriza curentul de aer! Așa ar fi dacă fiecare curte ar avea două sau patru intrări largi neacoperite, așezate față în față, prin care ar putea circula aerul — dar ele n-au *niciodată* două intrări și rareori una singură; aproape toate au numai niște intrări înguste, acoperite.

mai ieftine decât cele din primul șir, dar mai scumpe decât cele din șirul al doilea. Planul străzilor ar fi deci cam acesta :

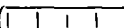
stradă

Datorită acestui mod de construcție, primul șir de cottage se bucură într-adevăr de o aerisire destul de bună, iar aerisirea celui de-al treilea rând cel puțin nu este mai rea decât cea a căsuțelor asemănătoare ale vechiului mod de construcție ; în schimb, șirul din mijloc este cel puțin tot atât de prost aerisit ca și casele din curți, iar ulița dosnică însăși este tot atât de murdară și de respingătoare ca și curțile. Antreprenorii preferă acest fel de construcție deoarece le face economie de spațiu și le permite să-i exploateze cu mai mult succes pe muncitorii mai bine retribuiți, luându-le chirii mai mari pentru casele din primul și al treilea șir.

Aceste trei feluri de construcție a cottagelor le întâlnești în întregul Manchester, ba chiar în întregul Lancashire și Yorkshire, adesea îmbinate, dar de cele mai multe ori distincte, astfel că constituie un indiciu pentru vârsta relativă a cartierelor respective. Al treilea sistem, cel al ulițelor dosnice, este cel care predomină categoric în marele cartier muncitoresc de la est de St. George's Road, pe ambele părți ale șoselei Oldham Road și ale străzii Great Ancoats, și pe care-l întâlnim, de altfel, cel mai frecvent și în cartierele muncitorești din Manchester și din suburbiile sale.

În marele cartier amintit mai sus, cunoscut sub numele de Ancoats, majoritatea marilor fabrici din Manchester, niște clădiri gigantice cu șase-șapte etaje, ale căror coșuri zvelte se înalță deasupra scundelor căsuțe muncitorești, sînt concentrate de-a lungul canalurilor. De aceea populația cartierului o formează mai ales muncitorii de fabrică, iar cea din străzile cele mai proaste — țesătorii manuali. Străzile cele mai apropiate, de centrul orașului sînt și cele mai vechi, și de aceea cele mai proaste ; ele sînt însă pavate și prevăzute cu canale de scurgere ; printre acestea se numără și străzile paralele din apropierea lui Oldham Road și Great Ancoats Street. Mai de-

parte spre nord-est întîlnim cîteva străzi construite recent ; cottagele au aici un aspect plăcut și curățel, ușile și ferestrele sînt noi și vopsite proaspăt, camerele spoite curat ; chiar străzile au mai mult aer, spațiile libere dintre ele sînt mai mari și mai frecvente. Dar toate acestea sînt valabile numai pentru un mic număr de locuințe ; mai trebuie adăugat că aproape fiecare cottage are un subsol locuit, că multe străzi sînt nepavate și necanalizate și mai ales că acest aspect plăcut e o simplă aparență, o aparență care dispare după primii zece ani. Construcția cottagelor înseși este tot atît de proastă ca și amenajarea străzilor. La prima vedere aceste cottage par toate plăcute și solide : zidurile masive de cărămidă te înșală, și, dacă treci printr-o stradă *recent construită* fără să te interesezi mai îndeaproape de ulițele dosnice sau de însași construcția caselor, ai putea fi de acord cu fabricanții liberali care susțin că nicăieri muncitorii nu au case atît de bune ca în Anglia. Privind însă mai de aproape, observi că zidurile acestor cottage sînt cît se poate de subțiri. Zidurile exterioare, care susțin subsolul, parterul și acoperișul, au cel mult o cărămidă grosime, în așa fel că în fiecare strat orizontal cărămizile sînt așezate de-a latul, lipindu-se una de alta latura cea lungă () ; am văzut însă mai multe cottage de aceeași înălțime, unele chiar în construcție, care aveau pereții din afară groși numai de jumătate de cărămidă, cărămizile nefiind deci așezate în lat, ci în lung, lipindu-se una de alta latura îngustă (). Aceasta se face în parte pentru a economisi material, în parte însă și din pricină că cei ce clădesc nu sînt niciodată proprietarii terenului, ci, după sistemul englezesc, l-au închiriat doar pe douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci sau nouăzeci și nouă de ani, după care termenul terenul împreună cu tot ce se găsește pe el revine proprietarului inițial, fără ca acesta să datoreze ceva pentru investițiile făcute. Arendașul calculează deci investițiile în așa fel ca la expirarea contractului ele să aibă o valoare minimă, și deoarece asemenea cottage se construiesc adesea abia cu douăzeci sau treizeci de ani înaintea expirării termenului, e lesne de înțeles că antreprenorii nu vor cheltui prea mult cu ele. La aceasta se mai adaugă faptul că acești antreprenori, de obicei zidari și tîmplari sau fabricanți, atît pentru a nu-și micșora venitul provenit din chirii, cît și din cauza apropiaței expirării a contractului, investesc sume mici sau nu investesc de loc bani pentru reparații ; faptul că, din cauza crizelor comerciale și a șomajului care le urmează,

adeseori rămîn nelocuite străzi întregi şi ca urmare cottagele se păraginesc şi în scurt timp devin nelocuibile. Şi într-adevăr, de obicei se socoteşte că locuinţele muncitoreşti sînt locuibile în medie numai patruzeci de ani ; lucrul acesta pare destul de ciudat cînd priveşti zidurile frumoase, masive ale unei cottage recent construite, care parcă promite o durată de cîteva secole — totuşi aşa este. Zgîrcenia iniţială cu care sînt construite, neglijarea tuturor reparaţiilor, faptul că deseori cottagele rămîn goale, că locatarii se schimbă neconţinut şi la intervale mici şi pe deasupra devastările la care se dedau în ultimii zece ani cît mai pot fi locuite casele, chiriaşii, în majoritate irlandezi, smulgînd adeseori lemnăria şi întrebuintînd-o la încălzit, — toate acestea fac ca spre sfîrşitul celor patruzeci de ani aceste cottage să nu mai fie decît nişte ruine. Aşa se face că Ancoats, cartier construit abia în epoca de înflorire a industriei şi în bună parte abia în secolul nostru, numără totuşi o mulţime de case vechi şi dărăpănate, ba chiar cea mai mare parte a caselor se găseşte de pe acum în ultimul stadiu în care mai pot fi locuite. Nu vreau să mai vorbesc de capitalul care se iroseşte în felul acesta, de neînsemnatul surplus de cheltuieli iniţiale şi de mici reparaţii ulterioare care ar fi necesare pentru ca acest cartier să poată fi întreţinut ani de-a rîndul curat, să aibă un aspect civilizat, îmbietor. Pe mine mă interesează aici numai starea caselor şi situaţia locatarilor lor şi trebuie să recunosc că într-adevăr nu există sistem mai dăunător şi mai demoralizant de cazare a muncitorilor decît tocmai acesta. Muncitorul este silit să locuiască în aceste cottage dărăpănate pentru că nu-şi poate permite altele mai bune sau pentru că nu există altele mai bune în apropierea fabricii în care lucrează, poate chiar şi pentru că ele aparţin fabricantului, care nu-l angajează decît dacă se mută într-una din ele. Bineînţeles, cei patruzeci de ani nu trebuie socotiţi prea riguros ; atunci cînd locuinţele sînt situate într-o parte a oraşului în care s-a construit mult, în care, prin urmare, terenurile sînt scumpe şi unde există multe şanse de a găsi în permanenţă chiriaşi, antreprenorii mai fac cîte ceva pentru a păstra casele într-o stare relativ locuibilă mai mult de patruzeci de ani ; fireşte că numai strictul necesar, şi atunci tocmai aceste case reparate sînt cele mai proaste. Uneori, sub ameninţarea epidemiilor, conştiinţa, de altfel foarte adormită, a poliţiei sanitare se trezeşte puţin şi atunci se fac razii în cartierele muncitoreşti şi sînt evacuate şiruri întregi de subsoluri şi căsuţe, aşa cum s-a întîm-

plat, de pildă, în mai multe ulicioare în apropiere de Oldham Road ; toate acestea însă nu durează mult : casele proscrise găesc curînd din nou locatari, iar proprietarii ies mai bine la socoteală cînd își caută chiriași noi — e doar lucru știut că poliția sanitară nu mai dă așa curînd pe acolo !

Această parte de est și nord-est a Manchesterului este singura în care burghezia nu și-a clădit case. Aceasta se explică prin faptul că vîntul dinspre vest și sud-vest, care bate zece-unsprezece luni pe an, aduce în permanență în această direcție fumul tuturor fabricilor, și asta nu e puțin lucru. N-au decît muncitorii să respire acest aer.

La sud de Great Ancoats Street se întinde un mare cartier muncitoresc pe jumătate clădit — o bucată de pămînt sterp, deluros, avînd cîteva șiruri de case așezate neregulat sau în formă de careuri. Printre ele sînt locuri virane argiloase, cu gropi, fără iarbă și pe care abia de le poți străbate pe timp ploios. Cottagele murdare și vechi sînt toate așezate adesea în niște înfundături adînci ale terenului și reamintesc în genere de orașul nou. Porțiunea străbătută de linia ferată care duce spre Birmingham are cele mai numeroase clădiri și este, în consecință, și cea mai proastă. Pe aici, făcînd nenumărate cotituri, curge riul Medlock, a cărui vale este pe alocuri întocmai ca cea a Irkului. Pe ambele maluri ale apei, neagră și ea ca smoala, stătută și puturoasă, de la intrarea sa în oraș pînă la confluența cu Irwell, se întinde un brîu lat de fabrici și locuințe muncitorești ; acestea din urmă sînt într-un hal fără de hal. Malul e în cea mai mare parte rîpos și presărat cu căsuțe pînă jos, la rîu, întocmai ca malul Irkului, iar felul cum sînt dispuse casele și străzile, atît cele dinspre Manchester cît și cele dinspre suburbiile Ardwick, Chorlton sau Hulme, e deopotrivă de jalnic. Porțiunea cea mai respingătoare — dacă le-aș analiza amănunțit pe fiecare în parte nu aș termina niciodată — este însă cea situată înspre Manchester, la sud-vest de Oxford Road, și se numește Mica Irlandă (Little Ireland). Într-o depresiune destul de adîncă, pe lîngă care curge în semicerc riul Medlock și înconjurată de fabrici înalte, de maluri înalte acoperite cu cottage, sau de rambleuri se găesc două grupuri de cottage, în total vreo 200, cele mai multe avînd două cîte două un calcan comun ; aici locuiesc cam la 4.000 de oameni, aproape numai irlandezi. Cottagele sînt vechi, murdare și scunde, străzile defundate, pline de hirtoape, în parte nepavate și fără scurgere ; grămezi de gunoaie, de resturi menajere și de noroaie dezgustătoare zac

pretutindeni printre băltoacele stătute, infectînd cu miasele lor aerul, și așa destul de greu și plin de funingine din pricina unei duzini de coșuri de fabrică ; o mulțime de copii și de femei în zdrențe mișună în toate părțile tot atît de murdări ca porcii care se tăvălesc în grămezile de cenușe și în băltoace — pe scurt, toată așezarea îți face o impresie aproape și mai neplăcută și mai respingătoare decît cele mai proaste curți de pe malul Irkului. Populația care trăiește în aceste căsuțe dărăpănate, îndărătul ferestrelor fără geamuri, astupate cu mușama, îndărătul ușilor crăpate, cu ușorii putreziți, sau și mai rău, în pivnițele întunecoase și umede, în mijlocul acestei murdării și duhori, care întrec orice imaginație, în această atmosferă parcă intenționat stătută, populația aceasta trebuie să se afle cu adevărat pe treapta cea mai de jos a umanității, — iată impresia și concluzia la care ajunge oricine vine în contact chiar numai cu aspectul exterior al acestui cartier. Dar ce să mai spui cînd auzi * că în fiecare din aceste căsuțe, care are cel mult două încăperi și mansardă, poate și o pivniță, trăiesc în medie 20 de persoane, că în toată mahalaua abia dacă există o latrină la aproximativ 120 de persoane — și aceea, firește, mai întotdeauna inaccesibilă — și că, în pofida predicilor medicilor, în pofida panicii care a cuprins serviciul sanitar în timpul epidemiei de holeră din pricina stării în care se află cartierul Mica Irlandă, azi, în anul de grație 1844, el se găsește aproape în aceeași stare ca în 1831 ? Doctorul Kay relatează că nu numai pivnițele, dar și parterele caselor din acest cartier sînt umede ; că înainte vreme un număr de pivnițe au fost astupate cu pămînt, însă cu timpul ele au fost golite din nou și astăzi sînt locuite de irlandezi ; că într-o pivniță așezată sub nivelul rîului apa pătrundea în continuu printr-o gaură astupată cu lut, așa că locatarul, un țesător manual, trebuia să-și golească pivnița în fiecare dimineață, aruncînd apa în stradă !

Mai la vale, pe malul stîng al Medlockului, e așezat Hulme, care de fapt nu este altceva decît un întins cartier muncitoresc și care, prin starea în care se află, nu se deosebește aproape cu nimic de cartierul Ancoats. În cartierele cu clădiri mai dese, acestea sînt în majoritate șubrede, gata să se năruie ; cartierele cele mai puțin populate, de construcție mai nouă, au mai mult aer, sînt însă de obicei înecate în noroi. Igrasia e o caracteristică generală a cottagelor de aici, ca și

* Dr. Kay, loc. cit.

modul de construcție cu ulicioare dosnice și cu locuințe la subsol. Pe malul opus al Medlockului, în orașul Manchester propriu-zis, se găsește alt mare cartier muncitoresc, care se întinde pe ambele părți ale străzii Deansgate, pînă la cartierul comercial, și care în unele părți e tot atît de mizerabil ca și orașul vechi. În special în imediata apropiere a cartierului comercial, între Bridge Street și Quay Street, între Princess Street și Peter Street, îngrămădeala construcțiilor întrece în unele părți pe aceea a curților celor mai strîmte din orașul vechi. Aici găsești ulițe lungi și înguste, între ele curți și pasaje strîmte și întortocheate, cu ieșiri și intrări atît de neregulat așezate, încît, dacă nu cunoști exact fiecare gang și fiecare curte din acest labirint, poți nimeri în orice clipă într-o fundătură sau poți ieși tocmai unde te aștepti mai puțin. În aceste cartiere înghesuie, mizere și murdare locuiește, după cum ne spune doctorul Kay, categoria cea mai decăzută de oameni din întregul Manchester, a cărei meserie este hoția sau prostituția; pe cît se pare, această afirmație mai este valabilă și acum. Cînd, în 1831, poliția sanitară a făcut și aici o razie a găsit aceeași murdărie ca și pe malul Irkului sau în Little Ireland (pot dovedi că nici acum situația nu este cu mult mai bună) și a constatat, între altele, că în Parliament Street există o singură latrină pentru 380 de locuitori, iar în Parliament Passage o singură latrină pentru 30 de case cu un număr foarte mare de locatari.

Trecînd rîul Irwell spre Salford, găsim pe o peninsulă formată de acest rîu un oraș cu 80.000 de locuitori, care nu este de fapt decît un imens cartier muncitoresc tăiat de o singură arteră largă. Salford, odinioară mai important decît Manchester, era pe vremuri capitala regiunii care-i mai poartă și azi numele (Salford Hundred). De aceea și aici există un cartier destul de vechi, și prin urmare acum cît se poate de neigienic, murdar și dărăpănat; el este așezat peste drum de biserica veche din Manchester și se află într-o stare tot atît de proastă ca și orașul vechi de pe celălalt mal al rîului Irwell. Ceva mai departe de rîu se întinde un cartier mai nou, care datează însă și el de peste 40 de ani, și prin urmare este destul de dărăpănat. Întregul Salford este alcătuit din curți sau ulițe înguste, atît de înguste încît îmi reamintesc ulicioarele cele mai strîmte pe care le-am văzut vreodată, și anume pe cele din Genova. În această privință, arhitectura Salfordului este în general cu mult mai proastă decît aceea a Manchesterului și același lucru se poate spune și despre curățenie. Dacă

la Manchester poliția se deplasa cel puțin din cînd în cînd — o dată la șase sau zece ani — în cartierele muncitorești, evăcuind locuințele cele mai proaste, punînd să se curețe locurile cele mai murdare ale acestor grajduri ale lui Augias, la Salford poliția nu pare să fi făcut niciodată absolut nimic. Ulițele laterale și curțile din Chapel Street, Greengate și Gravel Lane fără îndoială că n-au fost niciodată măturate de la construirea lor. Acum, calea ferată spre Liverpool, care, trecînd peste un viaduct înalt, taie cartierul în două, a înlăturat o parte din colțurile cele mai murdare, dar ce folos ? Cînd treci cu trenul peste acest viaduct vezi încă destulă mizerie și murdărie în vale, iar dacă îți dai osteneala să colinzi aceste ulicioare și să arunci prin ușile și ferestrele deschise o privire în pivnițe și în case te poți convinge oricînd că la Salford muncitorii trăiesc în case în care curățenia și confortul sînt lucruri imposibile. Absolut aceeași stare de lucruri o găsim și în părțile mai îndepărtate ale Salfordului, în Islington, pe Regent Road și în spatele căii ferate spre Bolton. Locuințele muncitorești dintre Oldfield Road și Cross Lane, unde de ambele părți ale Hope Streetului se găsesc o mulțime de curți și ulicioare în cea mai proastă stare, se întrec cu orașul vechi din Manchester în ceea ce privește murdăria și desimea populației. În locurile acestea am întîlnit un bărbat, judecînd după aparență părea să aibă vreo 60 de ani, care locuia într-un staul de vaci ; în această boxă pătrată fără ferestre și podea își instalase un fel de horn, pusese un pat și locuia acolo, cu toate că prin acoperișul stricat, pe jumătate năruit, pătrundea ploaia. Omul era prea bătrîn și slab ca să poată munci cu regularitate și-și ducea zilele cărînd cu roaba gu-noaiele etc. ; groapa de gunoi era chiar alături de staul.

Acestea sînt diferitele cartiere muncitorești din Manchester, așa cum am avut eu însumi prilejul să le studiez timp de 20 de luni. Rezumînd rezultatul peregrinării noastre prin această regiune, trebuie să spunem că 350.000 de muncitori din Manchester și din suburbiile sale trăiesc mai toți în case proaste, igrasioase și murdare, că străzile în care locuiesc sînt de obicei desfundate și cît se poate de murdare și că nu s-a ținut cîtuși de puțin seamă de aerisire, ci numai și numai de profitul constructorului — într-un cuvînt, că în locuințele muncitorești din Manchester nu sînt posibile nici curățenia, nici confortul, deci nici o viață plăcută de familie ; că în aceste locuințe se pot simți la largul lor numai niște oameni care au pierdut specificul uman, degradați, decăzuți din punct

de vedere intelectual și moral pînă la bestialitate și fizicește decrepiți. Nu sînt singurul care susțin aceasta ; am văzut mai sus că doctorul Kay face absolut aceeași descriere și, în plus, voi reproduce cuvintele unui liberal, o autoritate recunoscută și foarte apreciată de fabricanți, adversar fanatic al oricărei mișcări muncitorești independente, cuvintele d-lui Senior * :

„Trecînd printre locuințele muncitorilor de fabrică din orașul irlandez, Ancoats și Mica Irlandă, m-a uimit numai faptul cum de este posibil să-ți păstrezi o sănătate relativă în asemenea locuințe. Aceste orașe — căci asta sînt, atît ca întindere cît și ca populație — au fost construite neținîndu-se seamă de nici un considerent, afară de profitul imediat al constructorilor speculanți. Un dulgher și un zidar se asociază ca să cumpere cîteva terenuri” (adică să le închirieze pe un număr de ani) „și să clădească pe ele așa-zise case ; într-un loc am găsit o stradă întreagă așezată de-a lungul unui șanț, pentru a se economisi costul necesitat de săparea unor pivnițe mai adînci — pivnițe care nu aveau să servească ca depozite sau ca boxe, ci ca locuințe omenеști. *Nici o singură casă din această stradă n-a scăpat de holeră.* Și, în general, străzile din aceste suburbii sînt nepavate, cu cîte o grămadă de bălegar sau o băltoacă în mijloc, casele au calcanul comun și sînt construite fără posibilitate de aerisire sau asanare, familii întregi adăpostindu-se într-un colț de pivniță sau de mansardă”.

Am pomenit mai sus despre activitatea neobișnuită pe care poliția sanitară a desfășurat-o la Manchester în timpul epidemiei de holeră. Atunci cînd epidemia a început să se întindă, o spaimă generală a cuprins burghezia din oraș ; ea și-a amintit dintr-o dată de locuințele insalubre ale calicimii și s-a cutremurat la gîndul că fiecare dintre aceste cartiere mizerabile va deveni negreșit un focar al epidemiei, de unde ravagiile acesteia se vor extinde în toate direcțiile, pînă în locuințele clasei celor avuți. Imediat a fost numită o comisie sanitară pentru a cerceta aceste cartiere și a raporta exact Consiliului comunal asupra stării lor. Doctorul Kay, el însuși membru al comisiei care a inspectat fiecare circumscripție polițienească în parte, cu excepția circumscripției a XI-a, publică cîteva extrase din raportul comisiei. Au fost inspectate în total 6.951 de case, bineînțeles numai în orașul Manchester *propriu-zis*, excluzînd Salfordul și celelalte suburbii ; dintre acestea, 2.565 trebuiau văruiate de urgență în interior, la 960 dintre ele fuseseră neglijate reparații importante (were out of repair), 939 n-aveau canale de scurgere, 1.435 aveau

* Nassau W. Senior, „Letters on the Factory Act to the Rt. Hon. the President of the Board of Trade” [„Scrisori în legătură cu Legea industrială adresate onor președintelui oficiului comercial”] (Chas. Poulett Thomson Esq.), Londra, 1837, pag. 24.

igrasie, 452 erau prost aerisite, 2.221 n-aveau latrine. Din cele 687 de străzi inspectate, 248 erau nepavate, 53 pavate numai parțial, 112 insuficient aerisite, în 352 de străzi s-au găsit smîrcuri stătute, grămezi de gunoaie, de resturi menajere etc. Firește că era absolut imposibil să se mai curețe asemenea grajduri ale lui Augias înainte de izbucnirea holerei; de aceea comisia s-a mulțumit să curețe câteva din ungherele cele mai infecte, lăsînd restul în starea de mai înainte, iar locurile curățate erau, bineînțeles, după câteva luni la fel de murdare, lucru care s-a putut constata în cartierul Mica Irlandă. Cît despre interiorul acestor locuințe, aceeași comisie raportează lucruri asemănătoare aceluia pe care le-am aflat în această privință despre Londra, Edinburgh și alte orașe :

„Adeseori o întreagă familie irlandeză se înghesuie într-un *singur* pat; adeseori o grămadă de paie murdare și cuverturi făcute din saci vechi îi transformă pe toți într-o masă informă, în care fiecare e deopotrivă de înjosit de lipsuri, abrutizare și desfriiu. Inspectorii au găsit adeseori cîte două familii într-o casă cu două încăperi; într-una dormeau cu toții, iar cealaltă le servea de sufragerie și bucătărie comune; și adesea locuia mai mult de o familie într-o pivniță igrasioasă, cu o singură încăpere, în a cărei atmosferă pestilențială se înghesuiau 12—16 persoane; pe lângă aceste focare de boală și multe altele, se mai întimpla ca în aceeași încăpere să fie ținuți și porci și să se găsească și alte lucruri din cele mai dezgustătoare” *.

Trebuie să mai adăugăm că multe familii care dispun de o singură cameră mai primesc și persoane în gazdă sau cu casă și masă în schimbul unei plăți, că nu arareori astfel de chiriași de ambele sexe dorm în același pat cu perechea gazdă și că, de exemplu, cazul în care bărbatul, soția și cumnata adultă dormeau într-un singur pat a fost constatat la Manchester, după „Buletinul stării sanitare a clasei muncitoare”, de șase sau chiar de mai multe ori. Azilurile mizerabile sînt și aici foarte numeroase; doctorul Kay arată că, în 1831, numai în orașul Manchester propriu-zis existau 267 de aziluri, și de atunci numărul lor trebuie să fi crescut mult. Acestea primesc fiecare între 20 și 30 de persoane, adăpostind deci în total, în fiecare noapte, între 5.000 și 7.000 de persoane; caracteristicile caselor și ale clienților lor sînt aceleași ca în celelalte orașe. Cinci pînă la șapte culcușuri sînt întinse de-a dreptul pe podea, iar pe ele stau culcați de-a valma atîția oameni cîți se nimeresc. Ce atmosferă

* Kay, loc. cit., pag. 32.

fizică cît și morală domnește în aceste vizuini ale depravării e de prisos să mai spun. Fiecare din ele este un focar de crimă și teatrul unor fapte care revoltă demnitatea omească și care, poate, nu s-ar fi petrecut niciodată fără această centralizare forțată a imoralității. Numărul indivizilor care locuiesc în subsoluri în orașul Manchester propriu-zis este evaluat de *Gaskell** la 20.000. Revista „*Weekly Dispatch*” indică că, „în conformitate cu rapoartele oficiale”, numărul lor reprezintă 12% din totalul muncitorilor, cifră care ar corespunde cu cea de mai sus; numărul muncitorilor fiind evaluat la 175.000, 12% însumează 21.000. Locuințele de la subsol din suburbii sînt *cel puțin* tot atît de numeroase, și astfel numărul celor care locuiesc în pivnițe la Manchester și în suburbii se ridică la 40.000—50.000 de persoane. Atît despre locuințele muncitorilor din marile orașe. Felul în care este satisfăcută necesitatea de adăpostire ne arată în ce măsură sînt satisfăcute toate celelalte necesități. Că în asemenea chichinețe murdare nu se poate adăposti decît o populație zdrențăroasă și subalimentată, se poate ușor deduce. Și așa și este. Îmbrăcămintea marii majorități a muncitorilor este într-o stare foarte proastă. Nici măcar materialul întrebuițat în acest scop nu este cel mai potrivit; inul și lîna au dispărut aproape complet din garderoba ambelor sexe, iar locul lor l-a luat bumbacul. Cămășile sînt din pînză albită sau colorată, iar rochiile femeilor, de obicei din stambă inflorată; rareori se văd jupoane de lînă pe frînghiile de rufe. Bărbații poartă de obicei pantaloni din

* *P. Gaskell*, „The Manufacturing Population of England, its Moral, Social and Physical Conditions, and the Changes, which have arisen from the Use of Steam Machinery; with an Examination of Infant Labour”. „Fiat Justitia” [„Populația industrială din Anglia, situația ei morală, socială și fizică și schimbările care au survenit datorită folosirii mașinilor cu aburi; împreună cu un studiu despre munca copiilor. Facă-se dreptate”]. 1833. — Descrie mai ales situația muncitorilor din Lancashire. Autorul e liberal, însă a scris acestea într-o vreme cînd liberalismul nu se simțea încă obligat să proslăvească „fericirea” muncitorilor. De aceea el este încă nepărtinitor și mai poate vedea calamitățile situației actuale și în special ale sistemului de fabrică. În schimb a scris *înaintea* instituirii lui „Factories Inquiry Commission” [„Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici”] și s-a folosit de afirmații din surse dubioase, pe care mai tîrziu raportul comisiei le-a respins. Din această cauză, lucrarea, deși în general este bună, trebuie folosită cu prudență în ceea ce privește detaliile, deoarece, ca și Kay, *Gaskell* confundă clasa muncitoare în general cu categoria muncitorilor de fabrică. Istoria dezvoltării proletariatului, care se găsește în introducere, este extrasă în mare parte din această lucrare.

catifea de bumbac sau alte țesături grele de bumbac și surtucuri sau veste din același material. Catifeaua de bumbac (fustian) a devenit chiar portul tradițional al muncitorilor — fustian-jackets sînt porecliți muncitorii, și-și zic ei înșiși așa, spre deosebire de domnii îmbrăcați în stofe de lînă (broadcloth), expresie utilizată pentru a desemna clasa de mijloc. Cînd Feargus O'Connor, șeful cartiștilor, a venit la Manchester în timpul insurecției din 1842⁸⁶, el a apărut, stîrnind aplauzele delirante ale muncitorimii, într-un costum de catifea de bumbac. Pălăriile sînt purtate în Anglia în mod obișnuit chiar și de muncitori; se văd pălării de cele mai diverse forme: rotunde, conice sau cilindrice, cu boruri late, înguste sau fără nici un fel de boruri — în orașele industriale numai tinerii poartă șepci. Cine n-are pălărie își face din hîrtie o tichie pătrată, joasă. Întreaga îmbrăcăminte a muncitorilor — chiar presupunînd că ar fi în bună stare — este puțin adecvată climei. Clima umedă a Angliei, care, cu schimbările subite de temperatură, provoacă mai mult decît oriunde răceli, silește aproape întreaga clasă de mijloc să poarte flanele direct pe piele; fularele, jiletciile și briurile de flanelă sînt folosite pe scară foarte întinsă. Clasa muncitoare nu numai că nu-și poate permite asemenea măsuri de prevedere, dar nici nu e vreodată în stare să întrebuițeze măcar un fir de lînă pentru îmbrăcăminte ei. Țesăturile grele de bumbac, deși mai groase, mai bătoase și mai grele decît stofele de lînă, apără totuși mult mai puțin de frig și umiditate decît acestea din urmă; din cauza grosimii și a naturii materialului, ele păstrează mai multă vreme umezeala și în general nu au desimea stofei de lînă, dată la piuă. Și cînd un muncitor poate să-și ia o dată un costum de lînă pentru duminică trebuie să se ducă la una din „prăvăliile ieftine“, unde nu găsește decît stofă proastă, așa-numitul „devil's dust“ *, „bun doar pentru vînzare, nu și pentru purtat“, care în două săptămîni se rupe sau se rărește, sau trebuie să-și cumpere la telal o haină uzată, ale cărei vremuri de glorie au trecut demult și de care se poate servi numai cîteva săptămîni. Se mai adaugă la majoritatea muncitorilor starea proastă a hainelor în general și necesitatea de a-și duce din cînd în cînd pe cele mai bune la casele de amanet. La un număr covîrșitor de muncitori, însă, mai ales la irlandezi, hainele sînt niște adevărate zdrențe, care adesea nu mai pot

* — zdreanța diavolului (stofă bătută la piuă din deșeuri de lînă — în limba engleză devil înseamnă drac). — *Nota Trad.*

fi nici cîrpite sau la care, de peticite ce sînt, nu mai distingi culoarea inițială. Englezii sau anglo-irlandezii totuși le mai cîrlesc și au ajuns chiar la o mare dexteritate în această artă — lînă sau pînză de sac peste catifea de bumbac, sau invers, nu contează la ei —, dar irlandezii veritabili, imigrați, nu-și cîrlesc hainele aproape niciodată, în afara cazurilor de necesitate extremă, cînd fără asta haina s-ar rupe în două ; de obicei zdrențele cămășii ies prin rupturile surtucului sau ale pantalonilor ; ei poartă, cum ne spune Thomas Carlyle *

„haine zdrențuite, pe care, ca să le îmbrace și să le dezbrace, trebuie să execute o operație din cele mai complicate și pe care o întreprind numai la zile mari sau în împrejurări deosebit de favorabile”.

Tot irlandezii au încetățenit și umblatul desculț, înainte necunoscut în Anglia. Acum pot fi văzuți în toate orașele industriale o mulțime de oameni, mai ales copii și femei, mergînd desculți, și acest lucru intră încetul cu încetul și în obiceiurile englezilor mai săraci.

Lucrurile stau la fel în ceea ce privește alimentația. Muncitorii capătă ceea ce nu e destul de bun pentru clasa avută. În orașele mari ale Angliei se poate avea tot ce e mai bun, însă pe bani grei, iar muncitorul, care e nevoit să-și țină gospodăria cu cei cîțiva gologani ai săi, nu poate cheltui atît. Pe deasupra el își primește salariul de obicei sîmbătă seara — în unele părți s-a introdus plata salariilor vineri, dar această măsură excelentă n-a fost încă generalizată —, așa că muncitorul ajunge abia sîmbătă seara pe la patru, cinci sau șapte în piață, de unde clasa de mijloc și-a ales ce era mai bun încă în cursul dimineții ! Dimineața piața abundă de bunătăți, însă cînd vin muncitorii, ce e mai bun s-a dus și, chiar dacă s-ar mai găsi, probabil că nu le-ar da mîna să cumpere. Cartofii pe care îi cumpără muncitorii sînt de obicei stricați, verdețurile veștejite, brînza veche și de proastă calitate, slîcina rîncedă, carnea slabă, veche, tare, provenind de la vite bătrîne, adeseori bolnave sau moarte, uneori alterată. Vînzătorii sînt în majoritate mici precupeți, care adună marfă proastă, pe care o pot revinde atît de ieftin tocmai din acest motiv. Muncitorii cei mai săraci sînt siliți să întrebuițeze și alt artificiu ca s-o poată scoate la capăt cu puținii lor bani, chiar atunci cînd cumpără articole de cea mai proastă calitate. Și anume, întrucît sîmbătă la 12

* *Thomas Carlyle*, „Chartism”. Londra, 1840, pag. 28. Despre Thomas Carlyle vezi mai jos (vezi nota de la pag. 509 și 528).

noaptea toate magazinele trebuie închise, iar duminică nu se poate vinde nimic, toate mărfurile care s-ar strica pînă luni dimineața sînt desfăcute pe prețuri de nimic între 10 și 12 noaptea. Dar nouă zecimi din marfa care nu s-a vîndut pînă la 10 seara nu mai este comestibilă duminică dimineața, și tocmai ea formează masa de duminică a clasei sărace. De foarte multe ori carnea pe care o capătă muncitorii nu poate fi mîncată, dar, pentru că au cumpărat-o, trebuie s-o mănînce. La 6 ianuarie (dacă nu mă înșel) 1844 s-a ținut la Manchester o ședință a „tribunalului pieței” (court leet), care a pedepsit 11 vînzători de carne pentru că vînduseră carne necomestibilă. De la fiecare din ei s-au confiscat cîte o vită întregă sau un porc, cîteva oi sau 50—60 de pfunzi de carne în această stare. Unuia dintre aceștia i-au fost confiscate 64 de giște îndopate pentru crăciun, care, neputînd fi vîndute la Liverpool, fuseseră transportate la Manchester, unde au sosit pe piață alterate și împutite. Întreaga poveste, cu indicația numelor și a amenzilor, a fost relatată atunci în „Manchester Guardian”⁸⁷. În cele 6 săptămîni care s-au scurs între 1 iulie și 14 august, același ziar pomenește trei cazuri asemănătoare ; ziarul din 3 iulie relatea despre confiscarea la Heywood a unui porc de 200 de pfunzi găsit mort și alterat, care fusese tăiat în bucăți la măcelar și expus spre vînzare ; în ziarul din 31 iulie a apărut știrea că au fost amendați cu cîte 2 l. st. și 4 l. st. doi măcelari din Wigan, dintre care unul recidivist, pentru faptul că au oferit spre vînzare carne necomestibilă ; iar la 10 august că au fost confiscate la un băcan din Bolton și arse în mod public 26 de șunci necomestibile, negustorul fiind amendat cu 20 de șilingi. Dar acestea nu sînt nici pe departe toate cazurile, ba nici măcar media cazurilor semnalate timp de 6 săptămîni, după care să se poată calcula media anuală. Se întîmplă adesea ca fiecare număr al ziarului „Guardian”, care apare de două ori pe săptămînă, să relateze un astfel de caz întîmplat la Manchester sau în orașelele industriale din împrejurimi. Și cînd te gîndești cîte cazuri rămîn nedescoperite, dat fiind că piețele se întind de-a lungul tuturor străzilor principale și că supravegherea inspectorilor pieței este atît de redusă — căci altminteri cum s-ar explica obrăznicia cu care sînt expuse spre vînzare vite întregi alterate ? Cînd te gîndești ce mare trebuie să fie tentația în comparație cu amenziile inexplicabil de mici, pomenite mai sus, cînd te gîndești în ce stare trebuie să fi ajuns carnea ca să fie con-

fiscată de inspectori ca fiind absolut necomestibilă, — e peste putință să crezi că în genere muncitorii capătă carne bună și hrănitoare. Dar ei mai sînt pungășiți și pe altă cale de lăcomia de bani a clasei de mijloc. Cu desăvîrșire lipsiți de simțul răspunderii, negustorii și fabricanții falsifică toate alimentele cu o totală lipsă de scrupule în ceea ce privește sănătatea acelor care trebuie să le consume. Am citat mai sus ziarul „Manchester Guardian” ; să ascultăm acum o altă gazetă a clasei de mijloc — îmi place să-mi iau ca martori adversarii — să auzim ce spune „Liverpool Mercury” :

„Untul sărat este vîndut drept unt proaspăt, folosindu-se următorul procedeu : se acoperă bucățile de unt sărat cu o pojghiță de unt proaspăt sau se expune pentru a fi gustat o livră de unt proaspăt, iar după aceea se vinde untul sărat, sau se spală în apă untul sărat și se vinde apoi drept proaspăt. Zahărul este amestecat cu orez măcinat sau cu alte articole ieftine și vîndut apoi la prețul zahărului. Reziduurile de la fabricarea săpunului se amestecă de asemenea cu alte substanțe și se vînd apoi ca zahăr. Cafeaua măcinată se amestecă cu cicoare și cu alte substanțe ieftine, ba se introduc chiar în cafeaua nemăcinată corpuri străine de forma boabelor de cafea. Praful de cacao e foarte adesea falsificat cu praf fin de pămînt negru, frecat cu grăsime de berbec, care se poate astfel amesteca mai ușor cu cacao. Ceaiul se amestecă cu foi de porumbea și cu alte gunoaie, sau frunzele de ceai întrebunțate se usucă, se prăjesc apoi pe plăci de aramă încălzite, ca să-și recapete culoarea, și în starea aceasta sînt vîndute drept ceai proaspăt. Piperul se falsifică cu praf de păstăi pisate etc. ; vinul de Porto e pur și simplu fabricat (din materii colorante, alcool etc.), întrucît e știut că numai în Anglia se consumă mai mult decît se produce în toată Portugalia, iar tutunul se amestecă sub toate formele în care e pus în vînzare cu tot soiul de substanțe dezgustătoare”.

(Trebuie să adaug că, din cauza falsificării pe scară largă a tutunului, mai mulți comercianți de tutun din Manchester dintre cei mai de vază au declarat vara trecută în mod public că un comerț de felul acesta nu poate exista fără falsificări și că nici o țigară care costă mai puțin de 3 pence nu este fabricată în întregime din tutun). Firește că lucrurile nu se opresc la contrafacerile din domeniul alimentar, din care aș mai putea menționa o duzină, între altele ticăloșia de a amesteca gips sau cretă cu făină ; se înșală la toate articolele : flanelele, ciorapii etc. sînt întinse pentru a părea mai mari și intră la primul spălat ; postavul îngust e vîndut ca fiind mai lat cu $1\frac{1}{2}$ —3 țoli. Faianța e acoperită cu o glazură atît de subțire, încît e ca și inexistentă și crapă imediat ; și alte o sută de ticăloșii. Tout comme chez nous * —

* — Exact ca la noi. — *Nota Trad.*

dar cine suferă mai cu seamă de pe urma înșelătoriei sînt muncitorii. Cel bogat nu este înșelat, pentru că el poate plăti prețurile ridicate cerute în magazinele mari, care trebuie să-și mențină reputația și care și-ar dăuna în primul rînd lor înseși dacă ar vinde marfă proastă, falsificată; cel bogat, răsfătat cu mîncăruri bune, cu gustul său rafinat, descoperă mai ușor înșelătoria. Calicul însă, muncitorul, pentru care cîțiva gologani contează foarte mult, care trebuie să primească pentru bani puțini marfă multă, care nu-și poate permite și nu se pricepe să caute prea atent la calitate, pentru că n-a avut niciodată prilejul să-și rafineze gustul, el e acela care cumpără toată marfa falsificată, adeseori chiar otrăvită; el trebuie să recurgă la micii negustori sau chiar să cumpere pe datorie, iar acești negustori, care, din cauza capitalului lor infim și a cheltuielilor relativ mai mari, nici nu pot vinde o marfă de aceeași calitate la același preț ca marii detailiști, sînt siliți, tocmai ca să poată vinde ieftin și, din cauza concurenței celorlalți, să se aprovizioneze, cu bună știință sau fără ca să știe, cu mărfuri falsificate. Apoi, în timp ce un mare detailist care a investit în afacerea sa mult capital este ruinat prin descoperirea unei înșelătorii, pentru că pierde încrederea clienților săi, ce-i pasă unui mic prăvăliaș care aprovizionează o singură stradă dacă a fost prins cu mița-n sac? Dacă lumea nu mai are încredere în el la Ancoats, se mută la Chorlton sau Hulme, unde nu-l cunoaște nimeni și unde o ia de la capăt cu înșelătoria, iar pedepse legale sînt prevăzute numai pentru puține falsificări, afară de cazurile cînd implică și o fraudă fiscală. Dar muncitorul englez e înșelat nu numai la calitate, ci și în ceea ce privește cantitatea; majoritatea micilor negustori se folosesc de măsuri și greutateți false, iar în rapoartele poliției se pot citi zilnic o sumedenie de sancțiuni pentru astfel de delictе. Cît de răspîndite sînt aceste înșelătorii în cartierele industriale ne vor arăta cîteva extrase din „Manchester Guardian”; ele se referă la un interval scurt de timp, și chiar pentru acest interval nu dispun de toate numerele:

Guard[ian], 16 iunie 1844. Judecătoria din *Rochdale* — 4 băcani amendați cu 5—10 șilingi pentru întrebuițarea de greutateți false. Judecătoria din *Stockport* — 2 băcani amendați cu 1 șiling — unul din ei avea 7 greutateți false și un taler de cîntar fals; amîndoi primiseră în prealabil un avertisment.

Guard. 19 iunie. Judecătoria din *Rochdale* — 1 băcan amendat cu 5 șilingi și 2 țărani cu 10 șilingi.

Guard. 22 iunie. Judecătoria de pace din *Manchester* — 19 băcani amendați de la 2 $\frac{1}{2}$ șilingi — 2 l.st.

Guard. 26 iunie. Judecătoria din *Ashton* — 14 băcani și țărani amendați de la 2 $\frac{1}{2}$ șilingi la 1 l.st. Judecătoria mică din *Hyde* — 9 țărani și băcani condamnați la plata cheltuielilor de judecată și la 5 șilingi amendă.

Guard. 6 iulie. *Manchester* — 16 băcani condamnați la cheltuieli de judecată și la amenzi pînă la 10 șilingi.

Guard. 13 iulie. *Manchester* — 9 băcani amendați de la 2 $\frac{1}{2}$ —20 de șilingi.

Guard. 24 iulie. *Rochdale* — 4 băcani amendați cu 10—20 șilingi.

Guard. 27 iulie. *Bolton* — 12 băcani și birtași condamnați la plata cheltuielilor de judecată.

Guard. 3 august. *Bolton* — alți 3 condamnați la amenzi de 2 $\frac{1}{2}$ —5 șilingi.

Guard. 10 august. *Bolton* — altul condamnat la 5 șilingi amendă.

Și din aceleași motive pentru care înșelăciunea în ceea ce privește calitatea mărfurilor păgubește mai ales pe muncitori, tot pe ei îi păgubește și înșelăciunea în ceea ce privește cantitatea.

Hrana obișnuită a muncitorilor variază, bineînțeles, după salariu. Muncitorii mai bine plătiți, în special muncitorii din fabrici ai căror membri de familie cîștigă toți cîte ceva, se hrănesc bine atîta timp cît are fiecare de lucru ; ei mănîncă zilnic carne, iar seara slănină și brînză. Cei care cîștigă mai puțin consumă carne numai duminică sau cel mult de 2—3 ori pe săptămîină ; în schimb mănîncă mai mulți cartofi și pîine. Cu cît salariul e mai scăzut, găsim hrana de proveniență animală redusă la puțină slănină consumată cu cartofi, — și cînd e încă mai scăzut, dispare și aceasta și nu mai rămîn decît brînză, pîinea, fiertura de făină de ovăz (porridge) și cartofii, pînă ce pe treapta cea mai de jos, la irlandezi, cartofii constituie singura hrană. Pe lîngă acestea se mai consumă, de regulă, și un ceai slab, amestecat poate cu puțin zahăr, lapte sau țuică ; ceaiul e considerat în Anglia și chiar în Irlanda ca o băutură tot atît de necesară și de indispensabilă ca la noi, în Germania, cafeaua, iar unde nu se mai bea nici ceai domnește sărăcia cea mai cruntă. Toate acestea presupun însă că muncitorul are de lucru ;

cînd nu are de lucru, e cu totul în voia soartei și mîncă ceea ce i se dă de pomană, cerșește sau fură ; și dacă nu capătă nimic, atunci moare de foame, după cum am văzut mai sus. Se înțelege de altfel că atît cantitatea cît și calitatea hranei depind de salariu și că muncitorii mai prost plătiți, mai ales cînd mai au și o familie numeroasă, flămînzesc chiar și atunci cînd au de lucru din plin ; iar numărul acestor lucrători prost plătiți este foarte mare. La Londra mai ales, unde concurența dintre muncitori crește în același ritm cu populația, clasa aceasta este foarte numeroasă ; o găsim însă și în toate celelalte orașe. Atunci se recurge la tot felul de expediente : sînt consumate, în lipsă de altceva, coji de cartofi, rămășițe de legume, verdețuri stricate * și sînt adunate cu lăcomie toate resturile care ar mai putea conține o fărîmă de substanță nutritivă. Și cînd leafa pe o săptămîină a fost cheltuită înainte de sfîrșitul săptămîinii, se întîmplă adesea ca familia să nu mînce ultimele zile absolut nimic sau numai atît cît e strict necesar ca să nu moară de foame. Bineînțeles că un asemenea trai nu poate decît să dea naștere la o sumedenie de boli, și cînd acestea se ivesc, cînd cade bolnav bărbatul din a cărui muncă se întreține în cea mai mare parte familia și a cărei activitate încordată reclamă mai multă hrană, care deci, în lipsa ei, este și doborît primul, cînd, precum spuneam, cade bolnav bărbatul, abia atunci mizeria și lipsa sînt mai mari, abia atunci apare în toată goliciumea ei brutalitatea cu care societatea lasă în voia soartei pe membrii ei tocmai cînd aceștia au mai mare nevoie de ajutorul ei.

În încheiere, să rezumăm pe scurt faptele menționate în acest capitol : marile orașe sînt locuite mai ales de muncitori, căci în cel mai bun caz de fiecare burghez găsim cel puțin doi, chiar trei și pe alocuri și patru muncitori ; acești muncitori nu posedă nimic care să fie al lor și trăiesc din salariul cîștigat prin munca lor, care trece mai totdeauna din mîină direct în gură ; societatea dizolvată în nenumărați atomi izolați nu se îngrijește de ei, lăsînd pe seama lor să se îngrijească de ei și de familiile lor, fără a le da însă și posibilitatea să o facă în mod eficace și continuu ; de aceea oricare muncitor, chiar și cel mai bun, este în permanență expus să rămînă fără pîine, adică expus înfometării, și mulți pier chiar din această cauză ; locuințele muncitorilor sînt

* „Weekly Dispatch”, aprilie sau mai 1844, după un raport al doctorului Southwood Smith asupra situației săracilor din Londra.

în genere prost situate, prost construite, prost întreținute, insuficient aerisite, igrasioase și nesănătoase ; locatarii sînt reduși la un minim de spațiu și în majoritatea cazurilor doarme cel puțin o familie într-o încăpere ; interiorul locuințelor prezintă diferite grade de sărăcie, mergînd pînă la totala lipsă chiar și a mobilelor celor mai indispensabile ; de asemenea îmbrăcămintea muncitorilor este în medie sărăcăcioasă și a multora zdrențuită ; hrana e în general proastă, adeseori aproape necomestibilă și, în multe cazuri, cel puțin temporar, cantitativ insuficientă, așa că în cazuri extreme se ajunge la moartea prin inanție. Clasa muncitoare din marile orașe prezintă astfel o scară de diferite condiții de viață ; în cel mai bun caz — o existență temporar suportabilă, pentru muncă încordată leafă bună, locuință bună și hrană nu tocmai proastă, totul, bineînțeles, bun și suportabil din punctul de vedere al muncitorului ; în cazul cel mai rău — mizeria cea mai neagră, care poate merge pînă la lipsa unui adăpost și moartea prin inanție ; media se găsește însă mult mai aproape de cazul cel mai rău decît de cel mai bun. Și această scară nu se împarte pur și simplu în categorii fixe, așa încît să se poată spune : acestei categorii de muncitori îi merge bine, celelalte prost ; așa este și așa a fost de cînd lumea ; chiar dacă uneori se întîmplă ca anumite ramuri de muncă să se bucure de o situație privilegiată față de celelalte, totuși situația muncitorilor în fiecare ramură este atît de nesigură, încît fiecare muncitor se poate găsi în situația de a parcurge toată scara, de la un confort relativ pînă la mizeria extremă și chiar pînă la moartea prin inanție ; de altfel aproape fiecare proletar englez poate vorbi despre variații simțitoare în situația lui. Vom cerceta acum mai îndeaproape cauzele acestui fenomen.

Concurența

Am văzut în introducere cum concurența a creat proletariatul chiar de la începutul mișcării industriale, provocînd, ca urmare a cererii crescute de țesături, o urcare a salariilor țesătorilor și determinînd astfel pe țăranii țesători să părăsească agricultura pentru a cîștiga mai mult cu țesătoria; am văzut cum concurența a înlăturat pe micii agricultori prin sistemul marii exploatare agricole, reducîndu-i la starea de proletari și atrăgîndu-i apoi, în parte, spre orașe; am văzut apoi cum concurența a ruinat cea mai mare parte a micii burghezii, reducînd-o de asemenea la starea de proletari, cum a concentrat capitalul în miinile cîtorva și a aglomerat populația în orașele mari. Acestea sînt diferitele căi și mijloace prin care concurența, ajunsă în industria modernă la deplina ei înflorire și la libera dezvoltare a consecințelor ei, a creat proletariatul și l-a sporit din punct de vedere numeric. Vom analiza acum influența ei asupra proletariatului gata constituit. Iar pentru aceasta va trebui să analizăm mai întîi concurența pe care și-o fac muncitorii între ei și consecințele pe care le are această concurență.

Concurența este expresia cea mai perfectă a războiului tuturor împotriva tuturor, care domnește în societatea burgheză modernă. Acest război, un război pentru viață, pentru existență, pentru *tot și toate* — deci, în caz de nevoie, un război pe viață și pe moarte — se dă nu numai între diferitele clase ale societății, ci și între diferiții membri ai acestor clase; fiecare îi stă celuilalt în cale, de aceea fiecare caută să-i înlătore pe toți cei care-l stingheresc în drumul lui și să le ia locul. Muncitorii se concurează între ei așa cum se concurează între ei burghezii. Țesătorul mecanic face concurență țesătorului manual, țesătorul manual șomer sau prost plătit celui care are de lucru sau este mai bine plătit,

căutînd să-l înlătore. Această concurență dintre muncitori este însă latura cea mai deplorabilă a actualei lor situații; ea este arma cea mai puternică pe care o deține burghezia împotriva proletariatului. De aici străduința muncitorilor de a suprima această concurență prin asociații, de aici furia burgheziei împotriva acestor asociații și triumful ei la fiecare lovitură care li se dă.

Proletarul e neputincios; el nu poate trăi prin sine însuși nici măcar o singură zi. Burghezia și-a însușit monopolul tuturor mijloacelor de trai în cel mai larg înțeles al cuvîntului. Lucrurile de care are nevoie proletarul nu le poate căpăta decît de la această burghezie, al cărei monopol e apărat de puterea de stat. Proletarul este așadar atît juridicește cît și în fapt sclavul burgheziei; ea are drept de viață și de moarte asupra lui. Ea îi oferă mijloace de trai, dar în schimbul unui „echivalent”, în schimbul muncii lui; ea îi lasă chiar iluzia că ar fi liber în hotărîrile lui, că ar încheia cu ea un contract de bunăvoie, prin consimțămînt nesilit, ca o persoană majoră. Frumoasă libertate, care pune în fața proletarului alternativa să accepte condițiile pe care i le pune burghezia, sau să piară de foame, de frig, să-și caute gol un culcuș printre fiarele pădurii! Frumos „echivalent”, ale cărui proporții depind cu totul de bunul plac al burgheziei! Iar dacă proletarul e atît de nerod încît să prefere să moară de foame decît să se supună propunerilor „echitabile” ale burghezilor, ale „superiorilor săi firești” *, ei bine, se găsește altul, sînt doar destui proletari în lume și nu toți sînt atît de nebuni ca să prefere moartea, vieții.

Aceasta este concurența dintre proletari. Dacă *toți* proletarii și-ar exprima voința de a pieri mai curînd decît să muncească pentru burghezie, atunci aceasta ar fi silită să renunțe la monopolul ei; dar așa ceva nu se întîmplă, ba chiar e aproape cu neputință să se întîmple, și de aceea burghezia o duce atît de bine. O *singură* limită are această concurență dintre muncitori — nici un muncitor nu va voi să muncească pentru mai puțin decît are nevoie ca să trăiască; dacă trebuie să moară de foame, preferă să moară lenevind decît muncind. Această limită este, bineînțeles, relativă; unul are mai multe exigențe decît celălalt, unul este deprins cu mai mult confort decît celălalt — englezul, care e mai civilizată, are mai multe cerințe decît irlandezul, care umblă în zdrențe, se hrănește cu cartofi și doarme în-

* Expresie favorită a fabricanților englezi.

tr-o cocină de porci. Aceasta nu-l împiedică însă pe irlandez să-l concureze pe englez și să reducă, treptat, salariul și, o dată cu el, gradul de civilizație al muncitorului englez la nivelul celui irlandez. Anumite munci pretind un anumit grad de civilizație, și din această categorie fac parte aproape toate muncile industriale; de aceea este în interesul burgheziei însăși ca salariul să fie aici destul de ridicat pentru a da muncitorului posibilitatea să se mențină la nivelul corespunzător. Irlandezul de curînd imigrat, care își face un culcuș în primul grajd pe care îl întîlnește, care, chiar cînd are o locuință bunicică, e dat afară în fiecare săptămîină pentru că bea tot ce cîștigă și nu-și poate plăti chiria, ar fi un prost muncitor de fabrică; de aceea muncitorilor din fabrici trebuie să li se dea atît cît să-și poată educa copiii în vederea unei munci regulate, dar nu mai mult, ca nu cumva să se poată lipsi de salariul copiilor lor și să facă din ei altceva decît simpli muncitori. Și aici limita minimului de salariu e relativă; cînd muncesc toți membrii familiei, fiecare în parte are nevoie de mai puțin cîștig, iar burghezia a folosit aici din plin posibilitatea oferită de munca mecanică de a utiliza și a exploata femeile și copiii pentru a reduce salariile. Bineînțeles că nu în fiecare familie toți membrii sînt apti de muncă; de altfel ar și ieși prost la socoteală dacă o asemenea familie ar trebui să muncească pentru salariul minim calculat la o familie în care muncesc toți membrii ei; de aceea se și calculează o medie a salariului care permite unei familii ai cărei membri muncesc toți s-o scoată destul de bine la capăt, pe cînd o familie care are puțini membri apti de muncă o duce destul de greu. Totuși, în cazul cel mai rău, orice muncitor va prefera să renunțe la puținul lux sau confort cu care era deprins numai ca să-și poată trage zilele; va prefera să se adăpostească într-o cocină de porci decît să nu aibă nici un adăpost; va prefera să umble în zdrențe decît gol; va prefera să mănînce cartofi decît să moară de foame. Va prefera să se mulțumească cu jumătate de salariu, în speranța unor vremuri mai bune, decît să se așeze în stradă și să moară în văzul lumii ca atîția șomeri. Așadar, puținul acesta, acest ceva care e mai mult decît nimic, este minimul de salariu. Și dacă există mai mulți muncitori decît crede burghezia de cuviință să utilizeze, dacă la capătul luptei dintre concurenți tot mai rămîne un număr de muncitori de prisos, care nu-și găsesc de lucru, ei bine, aceștia sînt nevoiți să piară de foame; căci

firește că burghezul nu le va da lucru dacă nu poate vinde cu profit produsele muncii acestora.

Vedem din toate acestea ce înseamnă minimul de salariu. Maximul este fixat prin concurența burghezilor între ei, căci am văzut că și aceștia se concurează. Burghezul își poate mări capitalul numai prin comerț sau industrie, și în ambele cazuri are nevoie de muncitori. Chiar când își dă banii cu dobîndă, are nevoie de ei în mod indirect, căci fără comerț și industrie nimeni nu i-ar plăti dobînzi asupra capitalului, nimeni n-ar putea folosi capitalul său. Așa că burghezul are într-adevăr nevoie de proletar, dar nu în mod absolut ca să poată trăi — n-ar avea decît să consume din capitalul său —, ci așa cum te folosești de un articol de comerț sau de o vită de muncă pentru a te îmbogăți. Proletarul îi fabrică burghezului mărfurile pe care acesta le vinde cu profit. Prin urmare, când cererea de asemenea mărfuri crește, în așa fel că toți muncitorii care își făceau concurență găsesc de lucru, ba sînt poate chiar prea puțin numeroși, concurența dintre muncitori încetează, iar burghezii încep să se concureze între ei. Capitalistul în căutare de muncitori știe prea bine că la prețurile urcate în urma cererii mari realizează cîștiguri mai mari, așa că preferă să plătească un salariu ceva mai ridicat decît să piardă tot profitul; el aruncă cu cîrnatul după șuncă și atunci când o apucă pe aceasta, îi lasă cu dragă inimă proletarului cîrnatul. În felul acesta îi ia un capitalist celuilalt muncitorii, iar salariul crește. Dar numai atît cît permite cererea sporită. De îndată ce capitalistul care a consimțit să sacrifice ceva din superprofitul lui ar trebui să sacrifice ceva și din profitul lui obișnuit, adică din profitul mediu, el se va feri să plătească un salariu mai mare decît cel mediu.

De aici putem determina salariul mediu. În condiții medii, când nici muncitorii, nici capitaliștii n-au motiv să se concureze în mod deosebit între ei, când sînt *tocmai atîția* muncitori cîți pot fi utilizați pentru a fabrica tocmai atîtea mărfuri cîte se cer, salariul va fi puțin mai ridicat decît minimul. Cu cît anume, depinde de necesitățile medii și de gradul de civilizație al muncitorilor. Dacă muncitorii sînt obișnuiți să mănince carne de mai multe ori pe săptămînă, capitaliștii vor trebui să consimtă să le plătească un salariu suficient ca să-și poată procura această hrană. Nu mai puțin, căci muncitorii, neconcurîndu-se între ei, n-au nici un motiv să se mulțumească cu mai puțin; nu mai mult, pentru că lipsa

de concurență dintre capitaliști nu le dă acestora motiv să-i atragă pe muncitori prin condiții deosebit de favorabile.

După cum am mai spus, determinarea necesităților medii și a gradului mediu de civilizație a muncitorilor a devenit, în urma împrejurărilor complexe din industria engleză de azi, foarte complicată, ele variind, după cum am arătat mai sus, în funcție de diferitele categorii de muncitori. Cele mai multe munci industriale reclamă însă o anumită îndemnare și regularitate, iar acestea necesitând un anumit grad de civilizație, salariul mediu trebuie astfel calculat încît să permită muncitorului să-și însușească această îndemnare și să se adapteze acestei regularități a muncii. De aceea salariul muncitorilor din industrie este în medie mai mare decît acela al simplilor hamali, salahori etc. și mai ales mai mare decît al muncitorilor agricoli, fapt la care contribuie, desigur, și prețul alimentelor mai ridicat la oraș.

Sau mai simplu : muncitorul este de drept și de fapt sclavul clasei celor avuți, al burgheziei ; este într-atît sclavul ei, încît este vîndut ca o marfă, iar prețul lui crește și scade ca al unei mărfi. Dacă cererea de muncitori crește, crește și prețul muncitorilor ; dacă cererea scade, scade și prețul lor ; dacă ea coboară într-atît încît un număr de muncitori nu poate găsi cumpărători, „trebuie să zacă în depozit”, ei zac chiar, și, cum din simplă zăcere nu se poate trăi, mor de foame. Căci, pentru a întrebuița limbajul economiștilor, cheltuielile investite în întreținerea lor nu s-ar „reproduce”, ar fi bani aruncați pe fereastră, iar pentru așa ceva nu-și dă nimeni capitalul. În această privință are perfectă dreptate d-l Malthus cu a sa teorie a populației. Singura deosebire față de vechea sclavie fățișă este că muncitorul de azi este în *aparență* liber, pentru că nu e vîndut dintr-o dată, ci cu bucata, cu ziua, cu săptămîna, cu anul și pentru că nu e vîndut de un stăpîn altui stăpîn, ci muncitorul însuși este silit să se vîndă în modul acesta, el nemaifiind sclavul unui individ, ci al întregii clase avute. Pentru el este în fond același lucru, și chiar dacă această aparență de libertate îi lasă pe de o parte o oarecare libertate *reală*, ea are pe de altă parte dezavantajul că nimeni nu-i garantează existența și că poate fi în orice moment alungat și lăsat pradă foamei de către stăpînul său, burghezia, cînd aceasta nu mai are interes să-i dea de lucru și să-i asigure existența. Burghezia, dimpotrivă, e mult mai avantajată de această stare de lucruri decît de vechea sclavie ; ea își poate concedia oa-

menii cînd îi convine, fără a pierde prin aceasta capitalul investit, și, în genere, obține munca mult mai ieftin ca în cazul că ar fi efectuată de sclavi, după cum arată calculul făcut de Adam Smith *,ca s-o consoleze.

De aici rezultă de asemenea că Adam Smith are perfectă dreptate (loc. cit. [pag. 133]) cînd spune că

„cererea de muncitori, întocmai ca cererea pentru orice *alt articol*, reglementează producția de muncitori, cantitatea oamenilor produși, accelerază această producție cînd merge prea încet, o frînează atunci cînd progresează prea repede“.

Întocmai cum se întîmplă cu orice alt articol din comerț — dacă se găsește în cantitate prea mică, prețurile, adică salariul, se urcă, muncitorilor le merge mai bine, numărul căsătoriilor crește, sînt aduși pe lume mai mulți oameni, cresc mai mulți copii, pînă cînd se produc destui muncitori; dacă se găsește în cantitate prea mare, prețurile scad, se ivește șomajul, mizeria, foametea și, ca urmare, epidemiile, care seceră „surplusul de populație“. Și Malthus, care dezvoltă fraza de mai sus a lui Smith, are de asemenea dreptate în felul său cînd susține că întotdeauna există un surplus de populație, că întotdeauna sînt prea mulți oameni pe lume; nu are dreptate numai atunci cînd susține că există mai mulți oameni decît pot hrăni mijloacele de subzistență existente. Surplusul de populație este mai curînd produsul concurenței dintre muncitori, care silește pe fiecare muncitor în parte să lucreze zilnic pînă la epuizare. Dacă un fabricant poate folosi zilnic zece muncitori timp de 9 ore, în cazul că aceștia lucrează cîte 10 ore, el va putea folosi numai 9 muncitori, iar al zecelea va rămîne fără piine. Și dacă într-o epocă în care cererea de brațe de muncă nu este prea mare, fabricantul, amenințîndu-i cu concedierea, îi va putea sili pe cei 9 muncitori să lucreze pentru același salariu zilnic o oră în plus,

* „S-a spus că uzura sclavilor o suportă stăpînul, pe cînd aceea a muncitorului liber o suportă el însuși. Dar uzura acestuia din urmă tot stăpînul o suportă. Salariile de toate felurile plătite salahorilor, servitorilor etc. trebuie să fie la un nivel care să le dea posibilitatea perpetuării acestui soi de muncitori în măsura cererii — în creștere, staționare sau în scădere — a societății. Și cu toate că uzura unui muncitor liber tot stăpînul o suportă, de obicei ea îl costă totuși mult mai puțin decît uzura unui sclav. Fondul destinat să repare sau să înlocuiască uzura unui sclav este administrat de obicei de un stăpîn neglijent sau de un supraveghetor neatent etc.“ — A. Smith, „Wealth of Nations“ [„Avuția națiunilor“], I, 8, pag. 134, ediția în 4 volume a lui MacCulloch.

deci 10 ore, atunci el îl concediază pe al zecelea și economisește salariul lui. Ceea ce se întâmplă aici în mic se întâmplă în mare pe scara întregii națiuni. Randamentul individual împins la maximum datorită concurenței dintre muncitori, diviziunea muncii, introducerea mașinismului, utilizarea forțelor naturii lasă o sumedenie de muncitori fără piine. Acești muncitori șomeri dispar însă de pe piață; ei nu mai pot cumpăra nimic, prin urmare cantitatea de mărfuri cerută înainte de ei nu mai are căutare, așadar nu mai trebuie fabricată, iar muncitorii ocupați înainte cu fabricarea ei devin la rândul lor șomeri, dispar și ei de pe piață și așa totul se învîrtește mereu în același cerc — sau, mai bine zis, așa s-ar întâmpla dacă nu ar interveni și alte împrejurări. Introducerea în industrie a mijloacelor pomenite mai sus, cu scopul de a mări producția, provoacă cu timpul o scădere a prețurilor articolelor fabricate și, ca urmare, un consum sporit, așa că o mare parte din muncitorii rămași fără piine își găsesc în cele din urmă și, firește, după lungi suferințe din nou o ocupație în alte ramuri de muncă. Dacă la aceasta se mai adaugă și cucerirea de piețe străine, ca în cazul Angliei în decursul ultimilor 60 de ani, ceea ce are ca urmare o creștere neîntreruptă și rapidă a cererii de articole de manufactură, atunci cererea de muncitori și, o dată cu ea, populația cresc în aceeași proporție. Deci, în loc să scadă, populația Marii Britanii a crescut vertiginos și continuă să crească, dar cu toată continua extindere a industriei, cu toată creșterea generală a cererii de muncitori în Anglia există totuși, după mărturisirea partidelor oficiale înseși (adică tory, whig [conservatori, liberali] și radicali), în permanență un surplus de populație, concurența *dintre* muncitori fiind în general mereu mai mare decât concurența *pentru* muncitori.

De unde provine această contradicție? Din însăși natura industriei și a concurenței, precum și a crizelor comerciale generate de ele. În actuala producție și repartiție anarhică a mijloacelor de trai, care nu are ca scop satisfacerea nemijlocită a nevoilor, ci profitul, în care indivizii muncesc și se îmbogățesc fiecare pe cont propriu, în orice moment poate să intervină o stagnare. Anglia, de exemplu, aprovizionează o mulțime de țări cu cele mai diverse mărfuri. Chiar dacă fabricantul știe care e consumul anual al acestor articole în fiecare țară, el nu cunoaște situația stocurilor de acolo și încă și mai puțin ce cantități trimite acolo concurenții săi. El poate numai să tragă concluzii aproximative asupra stocu-

rilor și a necesităților din continua oscilare a prețurilor ; el e silit să-și expedieze mărfurile la întâmplare ; totul se face orbește, mai mult sau mai puțin la voia întâmplării. Pe baza unor rapoarte cât de cât favorabile, fiecare trimite tot ce poate, și nu trece mult și piața e supraîncărcată cu marfă, vânzarea stagnează, capitalurile nu se reîntorc, prețurile scad și industria engleză nu mai are de lucru pentru muncitorii ei. La începuturile dezvoltării industriale aceste stagnări se mărgineau la unele ramuri de producție și la piețe izolate ; însă datorită efectului centralizator al concurenței, care aruncă muncitorii rămași șomeri în acele ramuri de producție care sînt cel mai ușor de învățat, iar mărfurile fără căutare pe o piață le azvirle pe alte piețe, apropiind astfel puțin câte puțin micile crize izolate, acestea s-au unit cu timpul într-un lanț unic de crize care revin periodic. O astfel de criză intervine, de obicei, la fiecare cinci ani, după o scurtă perioadă de înflorire și bunăstare generală ; piața internă, ca și toate piețele străine, gem de fabricate engleze, care nu pot fi consumate decît foarte încet ; aproape toate ramurile industriale stagnează ; micii fabricanți și negustori care nu pot rezista lipsei de capitaluri dau faliment, iar cei mari încetează să facă afaceri atîta timp cît durează perioada acută a crizei, opresc mașinile sau lucrează „cu orar redus“, de exemplu jumătăți de zile ; salariul scade în urma concurenței șomerilor, a reducerii orelor de muncă cît și din pricina lipsei tranzacțiilor aducătoare de profit ; în rîndurile muncitorilor se generalizează mizeria, eventualele mici economii ale unora sînt repede cheltuite, instituțiile de binefacere sînt asaltate, impozitul pentru săraci se dublează, se triplează și rămîne totuși insuficient, numărul muritorilor de foame crește și deodată iese la iveală cît de înspăimîntător de mare este numărul „populației de prisos“. Această situație durează un timp ; „cei de prisos“ răzbat cum pot sau nu răzbat de loc ; filantropia și legile pentru asistența săracilor ajută pe mulți să-și prelungească viața chinuită ; alții găsesc uneori în ramurile de muncă mai puțin expuse concurenței, care nu sînt direct legate de industrie, o existență mizerabilă — și cu cît de puțin se mulțumește omul numai să-și poată trage zilele cîtva timp ! — Treptat lucrurile se îndreaptă ; mărfurile stocate se consumă, deprimarea generală a industriașilor și comercianților împiedică o prea rapidă umplere a gurilor, pînă cînd, în cele din urmă, prețurile în urcare și rapoartele favorabile care sosesc din toate părțile restabilesc activitatea. Piețele

se găsesc de obicei la depărtări foarte mari ; pînă să ajungă acolo primele transporturi noi, cererea crește mereu și, o dată cu ea, prețurile ; amatorii își dispută primele mărfuri sosite, primele vînzări animă și mai mult piața, transporturile așteptate promet să atingă prețuri și mai mari, în așteptarea unei noi urcări încep să se încheie tranzacții în scopuri de speculă, sustrăgîndu-se consumului mărfurile care îi erau destinate tocmai în momentul cînd era mai mare nevoie de ele — specula saltă prețurile și mai mult, deoarece încurajează pe alții să cumpere și anticipează noi transporturi —, toate acestea se comunică în Anglia, fabricanții încep din nou să lucreze din plin, se construiesc noi fabrici, toate mijloacele sînt mobilizate pentru a profita de perioada cea mai prosperă. Specula intervine și aici cu absolut aceleași rezultate ca pe piețele străine, urcînd prețurile, sustrăgînd mărfurile consumului, incitînd prin ambele fenomene producția la o sfortare maximă. Intervin apoi speculanții „pe picior”, care, prin faptul că lucrează cu capitaluri fictive, trăiesc din credit și sînt ruinați dacă nu pot vinde imediat pe bani gheață, se aruncă în această cursă generală, haotică, după cîștig, mărînd dezordinea și agitația prin nesațul lor fără frîu, care împinge prețurile și producția pînă la paroxism. E un vîrtej nebun, care cuprinde și pe cel mai calm și mai experimentat ; se ciocănește, se toarce, se țese, ca și cum ar fi vorba să se echipeze din nou întreaga omenire, ca și cum s-ar fi descoperit în lună vreo cîteva mii de milioane de noi consumatori. Deodată, speculanții pe picior de pe piețele străine, avînd nevoie de bani, încep să vîndă, bineînțeles sub prețul pieței, căci sînt zoriți, primei vînzări îi urmează altele, prețurile oscilează, speculanții, speriați, aruncă mărfurile pe piață, lumea se alarmează, creditul e zdruncinat, una după alta firmele își încetează plățile, se declară falimente peste falimente și se descoperă că se găsesc de trei ori mai multe mărfuri pe piață și în drum spre piață decît ar necesita consumul. Știrile sosesc în Anglia, unde între timp fabricile continuaseră să funcționeze febril — panica cuprinde spiritele și aici, falimentele de dincolo antrenează altele în Anglia, stagnarea afacerilor provoacă prăbușirea multor case de comerț, panica face să fie aruncate și aici pe piață toate stocurile, fapt care împinge spaima la culme. Acesta este începutul crizei, care urmează apoi exact același curs ca cea precedentă, pentru a se transforma apoi din nou într-o perioadă de înflorire. Și așa într-una : prosperitate, criză, prosperitate, criză, și această

mişcare ciclică permanentă în care se află antrenată industria engleză se încheie de obicei, după cum am spus, la fiecare 5—6 ani.

De aici rezultă că în orice moment, cu excepția scurtelor perioade de prosperitate maximă, industria engleză trebuie să dispună de o rezervă de muncitori fără lucru, pentru a putea produce în timpul lunilor celor mai animate cantitățile de mărfuri cerute pe piață. Această armată de rezervă este mai mult sau mai puțin numeroasă, după cum situația pieței determină în mai mare sau mai mică măsură plasarea unei părți a ei în industrie. Și chiar dacă în perioada prosperității maxime a pieței regiunile agricole, Irlanda și ramurile de activitate în care se resimte mai puțin avântul industrial pot furniza, cel puțin temporar, un număr oarecare de muncitori, aceștia constituie totuși pe de o parte o minoritate, iar pe de altă parte aparțin și ei armatei de rezervă, cu singura deosebire că abia perioada de avânt demonstrează de fiecare dată că și ei fac parte din această armată. Când muncitorii aceștia trec în ramuri de activitate mai animate, cei rămași pe loc se descurcă fără ei; pentru ca lipsa celor plecați să fie mai puțin simțită, se prelungeste timpul de muncă, sînt puși să muncească femei și tineri, iar cînd, la ivirea crizei, muncitorii se reîntorc acasă concediați, își găsesc locurile ocupate — între timp ei au devenit de prisos — în mare parte cel puțin. Această armată de rezervă, care cuprinde în timpul crizei o mulțime imensă de muncitori, iar în timpul perioadelor care pot fi socotite ca medie între prosperitate și criză un număr destul de însemnat, această armată de rezervă formează „populația de prisos” a Angliei, surplus care duce o existență mizeră, cerșind și furînd, măturînd străzile, a'dunînd bălegarul, împingînd roabe sau minînd uneori o cotigă cu un măgăruș, făcînd negoț ambulant sau munci ocazionale. În toate orașele mari există o mulțime de asemenea oameni care „își duc zilele”, cum se spune, prin mici cîștiguri ocazionale. E uimitor la ce modalități de cîștig recurge această „populație de prisos”. Măturătorii de stradă din Londra (cross sweeps) sînt cunoscuți în lumea întregă; dar nu numai aceste piețe, ci și străzile principale ale altor orașe mari erau măturate pînă acum de șomeri angajați în acest scop de epitropia asistenței săracilor sau de administrația serviciilor comunale. Acum există o mașină care cutreieră zilnic străzile huruind și care a răpit șomerilor acest mod de a-și cîștiga existența. Pe șoselele cu mare circulație care duc spre orașe

întilnești o mulțime de oameni cu cotige, care, cu riscul vieții, adună bălegarul proaspăt, strecurându-se printre trăsurile și omnibuzele care gonesc în toate direcțiile, ca să-l vîndă; ei trebuie adeseori să plătească săptămînal cîțiva șilingi administrației serviciilor comunale, iar în multe locuri strînsul bălegarului este cu desăvîrșire interzis, pentru că altfel administrația nu poate vinde ca îngrășăminte gunoiul măturat de pe străzi, care nu mai conține proporția reglementară de bălegar de cal. Ferice de aceia dintre „cei de prisos” care își pot procura o roabă pentru cărat și încă mai fericiți sînt aceia care izbutesc să-și procure bani pentru o cotigă și un măgaruș. Măgarul trebuie să-și caute singur hrana sau capătă resturi strînse pe ici, pe colo și poate totuși să aducă un cîștig.

Majoritatea „celor de prisos” se apucă de comerțul ambulant. Mai ales sîmbătă seara, cînd toată populația muncitoarească iese la plimbare, mulțimea de oameni care trăiesc din acest comerț poate fi văzută adunată laolaltă. Curele, bretele, galoane, portocale, plăcinte, într-un cuvînt tot felul de articole sînt oferite de nenumărați bărbați, femei și copii — de altfel întilnești la tot pasul asemenea ambulanți cu portocale, plăcinte, ginger-beer sau nettle-beer* staționînd pe străzi sau circulînd cu marfa lor. Chibrituri și alte asemenea lucruri, ceară roșie, invenții brevetate pentru aprins focul etc. sînt de asemenea articole cu care acești oameni fac negoț. Alții — așa-numiții *jobbers*** — hoinăresc prin oraș în căutarea unei munci ocazionale; unii reușesc să-și găsească de lucru o zi, dar nu toți sînt atît de norocoși.

„La porțile tuturor docurilor londoneze — povestește reverendul W. Champneys, predicator în partea de est a Londrei — se adună iarna în fiecare zi, înainte de revărsatul zorilor, sute de săraci care așteaptă deschiderea porților în speranța că vor căpăta de lucru pentru acea zi, iar după ce cei mai tineri, mai zdraveni și mai cunoscuți au fost angajați, ei se întorc cu sutele la cocioabele lor sărăcicioase, abătuți și cu speranțele spulberate”⁶⁸.

Ce le rămîne de făcut acestor oameni decît să cerșească dacă nu găsesc de lucru și nu vor să se răscoale împotriva societății? De aceea nu trebuie să ne mire marele număr

* Două băuturi răcoritoare și spumoase, prima fabricată din apă, zahăr și puțin ghimber, cealaltă din apă, zahăr și urzici, agreate de muncitori, în special de cei ce se abțin de la consumarea alcoolului.

** Muncitori ocazionali, gata să primească orice muncă, cit de grea și murdară ar fi. — *Nota Trad.*

de cerșitori, dintre care mulți sînt bărbați apți de muncă, cu care poliția are în permanență de furcă. Cerșitoria acestor oameni are însă un caracter specific. De obicei ei colindă străzile cu familia, cîntînd cîntece prin care se adresează milei sau ținînd discursuri în care apelează la caritatea trecătorilor. Și e de subliniat că pe acești cerșitori îi întîlnești aproape exclusiv în cartierele muncitorești, că se întrețin aproape numai din pomenile muncitorilor. Sau familia se așază tăcută la un colț de stradă animată și lasă să pledeze pentru ea simplul aspect al nenorocirii sale. Și în acest caz ei se bizuie numai pe compătimirea muncitorilor, care știu din experiență ce e foamea și că oricînd pot ajunge în aceeași situație; căci întîlnim acest apel mut, dar atît de patetic, aproape numai pe străzile frecventate de muncitori și la orele la care trec muncitorii, mai ales însă sîmbătă seara, cînd de obicei „secretele” cartierelor muncitorești se dezvăluie pe străzile principale, iar clasa de mijloc se retrage pe cît posibil din cartierele pîngărite în felul acesta. Acei din rîndurile „celor de prisos” care au destulă îndrăzneală și dîrzenie ca să se împotrivescă pe față societății și să răspundă războiului *ascuns* pe care burghezia îl duce împotriva lor printr-un război *fățis* împotriva acesteia, aceia trec la hoții, la prădăciuni și omor.

Potrivit rapoartelor membrilor comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor, există în Anglia și Țara Galilor în medie 1.500.000 de oameni „de prisos”; în Scoția numărul nu poate fi precizat, deoarece nu există legi pentru asistența săracilor, iar de Irlanda ne vom ocupa în mod special. De altfel acest număr nu cuprinde decît pe aceia care solicită realmente un ajutor de la epitropia asistenței săracilor; marea masă, care se descurcă fără să recurgă la acest ultim mijloc de scăpare, atît de odios, nu este cuprinsă în această cifră; pe de altă parte, o mare parte din acest număr se recrutează din regiunile agricole, așa că nu trebuie luată în considerare aici. În timpul unei crize acest număr crește, bineînțeles, considerabil, iar mizeria atinge punctul culminant. Să luăm, de pildă, criza din 1842, care, fiind ultima, a fost și cea mai violentă, căci intensitatea crizelor crește ori de cîte ori se repetă, iar viitoarea criză, care va izbucni cel mai tîrziu în 1847*, va fi după toate aparențele și mai violentă și de mai lungă durată. În timpul acestei crize impo-

* (1887 notă de subsol). And it came in 1847 [Chiar a venit în 1847].

zitul pentru săraci a atins în toate orașele o cifră nemaicunoscută pînă atunci. Între altele, la *Stockport* s-a vărsat de fiecare liră sterlină plătită pentru chirie opt șilingi impozit pentru săraci, așa că numai impozitul acesta se uroa la 40% din suma plătită drept chirie de întregul oraș; și trebuie relevat faptul că străzi întregi erau nelocuite, astfel numărul locatarilor era cu cel puțin 20.000 mai mic ca de obicei, iar pe ușile caselor goale stătea scris: *Stockport to let — Stockport de închiriat*. La *Bolton*, unde în vremuri obișnuite totalul chiriilor cărora li se aplica impozitul pentru săraci atingea în medie 86.000 l.st., a scăzut la 36.000 l.st.; în schimb numărul săracilor care trebuiau ajutați s-a urcat la 14.000, adică la peste 20% din totalul populației. La *Leeds*, epitropia asistenței săracilor avea un fond de rezervă de 10.000 l. st. — acesta a fost complet epuizat, împreună cu o colecție de 7.000 l. st., încă înainte ca criza să fi atins punctul culminant. Și așa era pretutindeni; un raport asupra situației regiunilor industriale în 1842, întocmit în ianuarie 1843 de către un comitet al Ligii împotriva legilor cerealelor, raport bazat pe indicațiile amănunțite ale fabricanților, arată că impozitul pentru săraci ar fi fost în medie încă o dată așa de mare ca în 1839, în timp ce numărul celor care aveau nevoie de ajutor s-ar fi întreit, ba chiar s-ar fi încincit de atunci; că o mulțime de solicitori aparțineau unei categorii care pînă atunci nu ceruse niciodată ajutor etc.; că clasa muncitoare dispunea de o cantitate de alimente redusă cu două treimi față de 1834—1836; că consumul de carne ar fi scăzut considerabil — în unele locuri cu 20%, în altele pînă la 60%; că pînă și meseriașii obișnuiți, fierari, zidari etc., care altminteri aveau de lucru din plin chiar în cele mai grele perioade, au avut mult de suferit de pe urma lipsei de lucru și a scăderii salariilor, și că pînă în prezent, în ianuarie 1843, salariile sînt în continuă scădere. Și acestea sînt rapoarte întocmite de fabricanți!

Muncitorii șomeri ai căror patroni închiseseră fabricile și nu le puteau da de lucru stăteau pretutindeni pe străzi, cerșind în grupuri sau izolați, asediind în cîrduri șoselele, cerînd ajutor trecătorilor, însă nu milogindu-se ca cerșitorii de rînd, ci amenințatori prin numărul, gesturile și cuvintele lor. Așa era în toate regiunile industriale, de la *Leicester* pînă la *Leeds* și de la *Manchester* pînă la *Birmingham*. Ici-colo izbucniră dezordini, cum a fost aceea din iulie de la olărurile din *Staffordshire* de nord; în rîndurile muncitorilor

domnea o fierbere îngrozitoare, pînă ce izbucni, în sfîrșit, în august insurecția generală a regiunilor industriale. Cînd am sosit la Manchester în noiembrie 1842, se mai vedeau pe la colțurile străzilor o mulțime de șomeri și multe fabrici erau încă închise ; în lunile următoare, pînă pe la mijlocul anului 1843, numărul celor care fără voia lor stăteau pe la colțuri de stradă scăzu treptat, iar fabricile își reluară lucrul.

Cred că nu mai e nevoie să spun cîtă mizerie și lipsă domnesc printre acești șomeri în timpul unei asemenea crize. Impozitul pentru săraci nu e nici pe departe suficient ; caritatea bogăților e ca picătura în mare, care dispăre într-o clipă ; cînd sînt atîția cerșitori, cerșitoria nu poate să ajute decît unui număr infim. Dacă în astfel de vremuri dughengiii n-ar vinde muncitorilor pe credit, atîta timp cît o pot face — ce-i drept, mai tîrziu își scot ei din gros pîrleala ! —, și dacă muncitorii, la rîndul lor, nu s-ar ajuta unii pe alții, atîta timp cît acest lucru le stă în puteri, atunci într-adevăr fiecare criză ar secera prin înfometare mase întregi de „oameni de prisos”. Așa însă, deoarece chiar perioada cea mai grea e de scurtă durată, un an, cel mult doi sau doi ani și jumătate, după lipsuri grele, majoritatea scapă totuși cu viață. Vom vedea că indirect, din cauza bolilor etc., fiecare criză face totuși o mulțime de victime. Între timp să ne îndreptăm atenția spre o altă cauză a degradării căreia îi cad pradă muncitorii englezi, o cauză care acționează și acum în sensul înrăutățirii situației acestei clase.

Imigrația irlandeză

Am amintit pînă acum în mai multe rînduri despre irlandezii care s-au stabilit în Anglia ; vom examina acum mai îndeaproape cauzele și urmările acestei imigrații.

Rapida dezvoltare a industriei engleze n-ar fi fost cu puțință dacă numeroasa populație săracă a Irlandei n-ar fi constituit pentru Anglia o rezervă de care să poată dispune. Irlandezul n-avea nimic de pierdut acasă, pe cînd în Anglia avea mult de cîștigat, și, din momentul în care s-a aflat în Irlanda că pe coasta de răsărit a Canalului St. George cei cu brațe vînjoase găsesc în mod cert de lucru și un salariu bun, cete întregi de irlandezi au trecut în fiecare an pe partea cealaltă. S-a calculat că peste 1.000.000 au imigrat pînă acum în felul acesta și că în fiecare an mai imigrează aproximativ 50.000, care în marea lor majoritate invadează aproape toate regiunile industriale, mai ales orașele mari, unde formează pătura cea mai de jos a populației. Astfel există 120.000 de irlandezi pauperi la Londra, 40.000 la Manchester, 34.000 la Liverpool, 24.000 la Bristol, 40.000 la Glasgow, 29.000 la Edinburgh *. Acești oameni, crescuți în afara aproape a oricărei civilizații, deprinși din copilărie cu lipsurile de tot felul, brutali, bețivi, nepăsători față de viitor, imigrează în Anglia, aducînd toate moravurile lor brutale în mijlocul unei clase a populației engleze și așa prea puțin înclinate spre cultură și moralitate. Dar să-i dăm cuvîntul lui Thomas Carlyle ** :

* *Archibald Alison*, High Sheriff of Lanarkshire, „The Principles of Population and their Connection with Human Happiness” [„Principiile populației și legătura lor cu fericirea omenirii”]. 2 vol., 1840. — Acest Alison este istoriograful revoluției franceze și, ca și fratele său, dr. W. P. Alison, un tory religios.

** „Chartism”, pag. 28, 31 etc.

„Sălbaticile chipuri milesice *, care trădează viclenie, răutate, lipsă de judecată, mizerie și batjocură, te întimpină pe toate străzile noastre principale și laterale. Pe milesian, birjarul englez îl lovește din mers cu biciul; acesta îl blestemă din gură, dar întinde pălăria și cerșește. El este flagelul cel mai grav împotriva căruia are de luptat țara noastră. Cu zdrențele sale și cu rinjetul său sălbătic, el e oricând gata la orice muncă care nu reclamă decît brațe vinjoase și o spinare voinică — în schimbul unui salariu care să-i asigure cartofii. Pentru a le da gust, n-are nevoie decît de sare; n-are nimic împotriva să doarmă în prima cocină de porci sau în prima cușcă de ciini pe care o găsește în calea sa, se opoștește prin șuri și poartă haine zdrențuite, pe care, ca să le îmbrace și să le dezbrace, trebuie să execute o operație din cele mai complicate și pe care o întreprinde numai la zile mari sau în împrejurări deosebit de favorabile. Saxonul, care nu poate munci în astfel de condiții, își pierde pîinea. Irlandezul necivilizat îl înlătură pe băștinașul saxon nu prin forța sa, ci prin contrarul acesteia și-i ia astfel locul. Așa se cufundă el în murdăria și nepăsarea sa, instalîndu-se cu falsitatea și violența sa de bețiv, constituind un focar de degradare și de dezordine. Acela care se mai străduiește să înoate, să se mențină la suprafață poate vedea cum poate omul să trăiască nu înotînd, ci afundîndu-se... Că situația păturii de jos a muncitorilor englezi se apropie din ce în ce mai mult de aceea a irlandezilor, care le fac concurență pe toate piețele — că orice muncă care reclamă numai forță fizică, fără multă îndemînare, se plătește nu cu un salariu englezesc, ci cu un preț apropiat de salariul irlandez, adică ceva mai mare decît îți trebuie ca să te poți sătura «doar pe jumătate cu cartofi de cea mai proastă calitate, timp de 30 de săptămîni pe an» — ceva mai mare, dar care cu sosirea fiecărui nou vapor din Irlanda se apropie de acest nivel — cine nu vede acest lucru ?”

Abstracție făcînd de condamnarea exagerată și unilaterală a caracterului național irlandez, Carlyle are perfectă dreptate. Acești muncitori irlandezi, care pentru 4 pence ($3\frac{1}{3}$ groșeni de argint) trec în Anglia — pe puntea vapoarelor, adesea tot atît de îngrămădiți ca vitele —, se cuibăresc pretutindeni. Locuințele cele mai proaste sînt destul de bune pentru ei; de haine, prea puțin se sinchisesc atîta timp cît mai țin de un singur fir, și nici nu știu ce sînt ghetele; hrana lor o constituie cartofii și numai cartofii — ceea ce cîștigă în plus merge pe băutură; ce nevoie au asemenea oameni de salarii mari? Cartierele cele mai păcătoase ale tuturor orașelor mari sînt locuite de irlandezi; oriunde există o mahala care excelează în murdărie și dărăpănare, putem fi siguri că vom întîlni cu precădere aceste fețe celtice, pe care le deosebești de la prima vedere de fizionomiile saxone ale autohtonilor, și că vom auzi acel brogue irlandez, cîntat și aspirat, de care adevăratul irlandez nu se dezbară niciodată. Uneori am auzit

* Miles este numele vechilor regi celtici ai Irlandei.

vorbindu-se prin părțile cu cea mai deasă populație ale orașului Manchester chiar graiul celto-irlandez. Majoritatea familiilor care locuiesc în subsoluri sînt aproape pretutindeni de origine irlandeză. Într-un cuvînt : irlandezii au descoperit minimul necesităților de trai, cum spune doctorul Kay, și-i învață acum și pe muncitorii englezi. Ei au adus cu ei și murdăria, și alcoolismul. Această murdărie, devenită o a doua natură a irlandezului, care nu-i atît de dăunătoare la țară, unde populația trăiește dispersată, ajunge să fie aici, în orașele mari, din cauza concentrării populației, înspăimîntătoare și primejdioasă. Așa cum fusese obișnuit acasă, milesianul aruncă și aici tot gunoiul și toate murdăriile în fața casei, și astfel se formează băltoacele și grămezile de gunoi care dau un aspect urît cartierelor muncitorești și infectează aerul. Ca și acasă, plasează cocina de porci lipită de casă și, cînd nu poate s-o facă, adăpostește porcul peste noapte în casă cu dînsul. Acest mod neobișnuit și monstruos de creștere a animalelor în orașele mari este exclusiv de origine irlandeză ; irlandezul își iubește porcul așa cum își iubește arabul calul, numai că îl vinde cînd e destul de gras pentru tăiere — altminteri, însă, mănîncă și doarme cu el, copiii se joacă cu el, îl călăresc și se tăvălesc împreună cu el în noroi, cum se poate vedea la tot pasul în toate orașele mari ale Angliei. Și nici nu ne putem închipui ce murdărie și ce mizerie domnesc în aceste case. Irlandezul nu e obișnuit cu mobile — o grămadă de paie, cîteva zdrențe cu totul improprii de a mai servi drept haine îi ajung pentru culcuș. O buturugă, un scaun stricat, o ladă veche în loc de masă, mai mult nu-i trebuie ; un ceainic, cîteva oale și cioburi îi ajung ca să-și utilizeze bucătăria, care e în același timp dormitor și cameră de locuit. Și, dacă-i lipsește combustibilul, atunci tot ce poate fi ars, scaunele, ușorii, pervazurile, dușumelele, dacă mai există, iau drumul sobei. Cît despre spațiu, la ce i-ar folosi ? Dincolo, în bordeiul său, avea o singură încăpere pentru toate scopurile casnice ; mai mult decît de o încăpere nu are nevoie familia nici în Anglia. Așa că și această îngrămădire a unui mare număr de persoane într-o singură încăpere, pe care o întîlnim acum în mod curent, a fost introdusă mai cu seamă prin imigrația irlandeză. Și, pentru că bietul om trebuie să aibă și el o plăcere, și fiindcă societatea l-a exclus de la toate celelalte, se duce și bea rachiul. Rachiul este singurul lucru care face ca viața să merite a fi trăită — rachiul și, bineînțeles, temperamentul lui vesel și fără griji ; de aceea se

și îmbuibă el cu alcool pînă se îmbată în ultimul hal. Caracterul meridional, ușuratic al irlandezului, brutalitatea lui, care-l situează doar cu foarte puțin deasupra nivelului unui sălbatic, disprețul lui pentru orice plăcere omenească, pe care este incapabil să o guste tocmai din cauza acestei brutalități, murdăria și sărăcia lui, toate acestea favorizează la dînsul înclinația spre alcoolism — ispita e prea mare, el nu poate să-i reziste și, de îndată ce capătă un ban, îl și dă pe gît. Și cum s-ar putea altfel? Cu ce drept l-ar acuza societatea cînd ea îl pune într-o situație în care este aproape silit să devină bețiv, cînd ea îl neglijează cu totul și-l lasă să se sălbăticească, — cu ce drept l-ar acuza ea dacă devine într-adevăr bețiv?

Cu un asemenea concurent trebuie să lupte muncitorul englez — cu un concurent situat pe treapta cea mai de jos posibilă într-un stat civilizată și care în consecință are nevoie și de un salariu mai mic decît oricare alt muncitor. De aceea este și firesc, după cum spune Carlyle, ca salariul muncitorului englez să fie micșorat tot mai mult în toate ramurile în care acest muncitor poate fi concurat de irlandez. Și există multe ramuri de muncă de acest fel. Toate ramurile care nu cer decît puțină dibăcie sau chiar nici un fel de dibăcie îi sînt deschise irlandezului. Desigur că pentru munci care pretind o lungă ucenicie sau o activitate regulată, constantă, irlandezul, dezmățat, nestalornic și bețivan, nu e apt, găsindu-se pe o treaptă prea joasă. Pentru a deveni mecanic (mecanic se numește în limba engleză orice muncitor care lucrează la construcția de mașini), pentru a deveni muncitor de fabrică, ar trebui să adopte mai întii civilizația și moravurile engleze, pe scurt să devină de fapt mai întii englez. Dar unde e vorba de o muncă simplă, mai puțin precisă, unde se pune accentul mai mult pe putere decît pe dibăcie, acolo irlandezul e tot atît de bun ca și englezul. De aceea și sînt aceste ramuri de muncă asaltate mai cu seamă de irlandezi; printre țesătorii manuali, calfele de zidari, hamali și jobbers se găsesc nenumărați irlandezi, iar infiltrarea lor, a irlandezilor, a contribuit foarte mult la scăderea salariului și la înrăutățirea situației clasei muncitoare din Anglia. Chiar dacă irlandezii pătrunși în alte ramuri de muncă au fost siliți să se mai civilizeze, ei și-au păstrat totuși destule din vechile apucături pentru a avea — pe lîngă influența pe care trebuia s-o exercite în genere mediul irlandez — o înriurire degradantă asupra tovarășilor de lucru englezi. Căci, dacă ținem

seama că aproape în fiecare oraș mare o cincime sau o pătrime din muncitori sînt irlandezi sau copii de irlandezi, crescuți în murdărie irlandeză, nu ne vom mai mira că viața întregii clase muncitoare, moravurile, poziția ei intelectuală și morală, întregul ei caracter au fost profund influențate de acest fel de a fi al irlandezului, și vom putea înțelege cum situația revoltătoare în care industria modernă și urmările ei imediate i-a adus pe muncitorii englezi s-a putut înrăutăți, devenind și mai degradantă.

Concluzii

După ce am examinat destul de amănunțit condițiile în care trăiește muncitorimea engleză de la orașe, e timpul să tragem acum din aceste fapte concluzii mai ample și să le comparăm, la rîndul lor, cu realitatea. Să vedem deci cum s-au schimbat muncitorii înșiși în atari împrejurări, ce fel de oameni sînt, cum se prezintă ei din punct de vedere fizic, intelectual și moral.

Cînd un ins cauzează altuia un prejudiciu fizic, și anume un prejudiciu care-i provoacă moartea, noi numim acest lucru omucidere; cînd făptașul știa dinainte că acest prejudiciu fizic va produce moartea, fapta lui o numim asasinat. Cînd însă societatea * le hărăzește sutelor de proletari o viață în care vor pieri inevitabil de o moarte prematură, nefirească, de o moarte violentă, ca aceea provocată de sabie sau de glonț; cînd ea răpește miilor de oameni condițiile de viață necesare, creîndu-le condiții în care le e *cu neputință* să vie-

* Cînd vorbesc aici sau în altă parte despre societate ca despre o colectivitate cu răspundere, care-și are drepturile și obligațiile ei, mă refer, bineînțeles, la *puterea societății*, deci la acea clasă care deține actualmente puterea politică și socială și care poartă totodată răspunderea pentru situația aceloră căroră nu le acordă nici o parte din această putere. Această clasă stăpînitoare este în Anglia, ca în toate celelalte țări civilizate, burghezia. Că societatea, și în special burghezia, are însă datoria de a garanta fiecărui membru al societății cel puțin *viața*, de a se îngriji, de pildă, ca nimeni să nu moară de foame — acest principiu nu e nevoie să încep abia să-l demonstrez cititorilor mei *germani*. Dacă aș scrie pentru burghezia engleză, ar fi altceva. (1887) And so it is now in Germany. Our German capitalists are fully up to the English level, in this respect at least, in the year of grace, 1886 [Astfel se prezintă acum lucrurile în Germania. Capitaliștii noștri germani se găsesc astăzi, în anul de grație 1886, cel puțin în această privință, absolut la același nivel cu cei englezi]. (1892) Cum s-au schimbat lucrurile în 50 de ani! Astăzi există burghezi englezi care recunosc obligațiile societății față de membrii ei; dar cei germani?!?

țuiască; cînd îi silește prin forța legii să trăiască în aceste condiții pînă la moarte, care survine ca o consecință inevitabilă a acestor condiții de viață; cînd burghezia știe, știe prea bine, că aceste mii de oameni trebuie să cadă în mod inevitabil pradă acestor condiții de viață și lasă totuși aceste condiții să dăinuiască — atunci acest lucru este un asasinat întocmai ca și actul individual al omuciderii, numai că e un asasinat ascuns, perfid, un asasinat împotriva căruia nimeni nu se poate apăra, care nu pare să fie un asasinat pentru că nimeni nu-l vede pe ucigaș, pentru că toți și totuși nimeni nu este ucigașul, pentru că moartea sacrificatului are aparența unei morți naturale și pentru că nu se comite propriuzis o crimă, ci nu se face nimic pentru a o preveni. Ea rămîne totuși un asasinat. Voi încerca să dovedesc acum că în Anglia societatea comite zilnic și în fiecare clipă această crimă socială, cum o caracterizează, cu drept cuvînt, ziarele muncitorești engleze; că muncitorii sînt puși să trăiască în niște condiții în care nu-și pot păstra sănătatea și nu o pot duce mult, că în felul acesta ea subminează treptat, zi de zi viața acestor muncitori, încît ajung înainte de vreme în mormînt. Mai departe va trebui să dovedesc că societatea știe cît de dăunătoare sînt aceste condiții pentru sănătatea și viața muncitorilor, și că totuși nu face nimic pentru a le îmbunătăți. Că societatea *cunoaște* consecințele rînduielilor ei, că deci modul ei de a acționa nu este simplă omucidere, ci asasinat, am dovedit-o o dată ce aduc ca probe de constatare a omuciderii documente oficiale, rapoarte parlamentare și guvernamentale.

Se înțelege de la sine că o clasă care trăiește în condițiile descrise mai sus și care este lipsită de cele mai elementare mijloace de trai nu poate fi sănătoasă și nu poate atinge o vîrstă înaintată. Dar să trecem totuși încă o dată în revistă fiecare dintre aceste condiții, în special în ceea ce privește influența lor asupra stării sănătății muncitorimii. Însăși concentrarea populației în marile orașe are o influență dăunătoare; aerul Londrei nu poate fi niciodată atît de curat, atît de bogat în oxigen ca aerul de la țară; două milioane și jumătate de plămîni și două sute cincizeci de mii de focuri, înghesuite pe trei sau patru mile pătrate geografice, consumă o cantitate uriașă de oxigen, care poate fi înlocuită cu greu, deoarece însuși felul cum e construit orașul îngreuiază primenirea aerului. Bioxidul de carbon produs prin respirație și ardere rămîne, din cauza greutății sale specifice mari, jos, în

străzi, iar curentul de aer trece pe deasupra acoperişurilor caselor. Locuitorii nu primesc întreaga cantitate de oxigen care le e necesară plămînilor lor, ceea ce are ca urmare o molesire fizică și spirituală și o scădere a vitalității. De aceea, deși locuitorii orașelor mari sînt într-adevăr mult mai puțin expuși bolilor acute, mai ales inflamațiilor de tot felul, decît populația rurală, care trăiește în aer liber, curat, ei suferă în schimb cu atît mai mult de boli cronice. Și dacă, ca atare, viața în orașele mari nu este propice sănătății, cît de dăunătoare trebuie să fie influența pe care o are asupra sănătății aerul infectat din cartierele muncitorești, unde, după cum am văzut, sînt întruniți toți factorii care viciază aerul. La țară, unde aerul circulă liber în toate direcțiile, poate că nu e chiar atît de dăunător să ai groapa de bălegar chiar lingă casă ; însă în mijlocul unui oraș mare, pe niște străzi și în curți cu clădiri îngrămădite, pe unde nu poate pătrunde niciun curent de aer, situația e cu totul alta. Materiile animale și vegetale de tot soiul intrate în putrefacție produc gaze foarte vătămătoare sănătății, care, acolo unde nu există canalizare, infectează în mod inevitabil atmosfera. De aceea gunoiul și băltoacele stătute din cartierele muncitorești ale marilor orașe au cele mai nefaste urmări asupra sănătății publice, dat fiind că exală tocmai gaze provocatoare de boli ; la fel emanațiile apelor murdare. Dar asta nu e nici pe departe totul ! E într-adevăr revoltător felul în care tratează societatea contemporană marea masă a săracilor. Ei sînt atrași în marile orașe, unde respiră un aer mai prost decît în satul lor de baștină. Sînt trimiși în cartiere în care, din pricina construcției lor, primenirea aerului se face mult mai anevoie decît în toate celelalte. Sînt lipsiți de orice mijloc de curățenie ; sînt lipsiți de apă, căci conductele se instalează numai contra plată, iar apa rîurilor este atît de murdară, încît nu poate servi în scopuri de igienă ; sînt siliți să arunce în stradă toate resturile și gunoaiile, toate lăturile, ba adesea chiar și murdăriile cele mai dezgustătoare și excrementele, dat fiind că li se ia orice posibilitate de a scăpa altfel de ele ; în felul acesta sînt siliți să-și infecteze propriile lor cartiere. Dar nu numai atît. Asupra sărăcimii se abat toate nenorocirile. Dacă în genere orașele sînt aglomerate, apoi *sărăcimea* este cu deosebire îngrămădită într-un spațiu restrîns. Nu-i destul că sînt siliți să respire pe străzi un aer viciat ; societatea îi mai înghesuie și cu zecile într-o singură încăpere, așa că aerul pe care îl respiră noaptea devine de-a dreptul sufo-

cant. Li se dau locuințe igrasioase, o pivniță nenorocită, în care apa mustește pe jos, sau o cămăruță într-un pod, în care apa pătrunde pe sus. Pentru ei, casele sînt construite în așa fel, încît aerul nu se poate niciodată primumeni. Ei au parte de haine proaste, zdrențuite sau aproape zdrențuite și de alimente proaste, falsificate și greu de digerat. Sînt expuși emoțiilor celor mai puternice, alternanțelor bruște între teamă și speranță, sînt hăituiți ca vînatul și nu sînt niciodată lăsați în pace să se bucure în tihnă de viață. Li se interzic toate plăcerile, în afara plăcerii sexuale și a beției; în schimb, sînt siliți să muncească zilnic pînă la completa istovire a tuturor forțelor intelectuale și fizice, și astfel sînt îmboldiți în permanență la excesele cele mai nesocotite în singurele două plăceri care le sînt accesibile. Și dacă toate acestea nu reușesc să-i dea gata, dacă rezistă la toate mizeriile, atunci cad victimă șomajului provocat de vreo criză, care le ia și puținul pe care-l mai avuseseră pînă atunci.

Cum ar putea clasa mai săracă să fie sănătoasă și să aibă o viață lungă în asemenea condiții? La ce altceva ne putem aștepta decît la o mortalitate anormal de mare, la neîntrerupte epidemii, la o debilitare fizică progresivă a generațiilor de muncitori? Să vedem cum stau lucrurile în realitate.

Din toate părțile ni se confirmă faptul că locuințele muncitorilor, situate în cartierele mizere ale orașului, împreună cu celelalte condiții de trai ale acestei clase sînt pricina multor boli. Articolul citat mai sus din „Artizan” afirmă, cu drept cuvînt, că bolile de plămîni sînt urmarea inevitabilă a unor asemenea rînduieli și că sînt într-adevăr deosebit de frecvente printre muncitori. Că aerul viciat al Londrei, și îndeosebi al cartierelor muncitorești, favorizează în cea mai mare măsură dezvoltarea tuberculozei o arată înfățișarea de ofticoși a atîtor indivizi pe care îi întîlnești pe stradă. Dacă colinzi străzile dis-de-dimineață, la ora cînd toată lumea merge la lucru, ești izbit de numărul de oameni pe fața căroră tuberculoza a imprimat urme mai mult sau mai puțin adînci. Nici chiar la Manchester oamenii nu arată *astfel*; aceste spectre palide, deșirate, cu pieptul îngust și ochii înfundați, de care te lovești la tot pasul, aceste fețe supte, fără vlagă, fără pic de energie le-am văzut într-un număr atît de mare numai la Londra, cu toate că și în orașele industriale din nord tuberculoza seceră în fiecare an o mulțime de victime. O concurență serioasă îi face tuberculozei, în afara altor boli pulmonare și a scarlatinei, boala care face cele mai înspăimîn-

tătoare ravagii printre muncitori, anume tifosul. Potrivit rapoartelor oficiale asupra stării sanitare a muncitorimii, această boală răspândită este consecința directă a stării proaste a locuințelor în ceea ce privește aerisirea, canalizarea și curățenia. Acest raport — care, să nu se uite, este întocmit de cei mai de seamă medici ai Angliei după indicațiile altor medici —, acest raport afirmă că o singură curte prost aerisită, o singură fundătură fără scurgere, mai ales atunci când locatarii ei locuiesc înghesuți și când în apropiere se găsesc materii organice în descompunere, poate deveni și devine chiar în majoritatea cazurilor focar de febră. Această febră are aproape pretutindeni același caracter și se dovedește a fi în mai toate cazurile tifos clasic. Ea bîntuie în cartierele muncitorești din toate orașele mari și chiar în unele străzi prost construite și prost întreținute din localități mai mici, dar cea mai mare răspîndire o are în cartierele mizere, cu toate că face ici-colo cîte o victimă și în cartierele mai bune. La Londra tifosul bîntuie de multă vreme; violența neobișnuită a epidemiei din 1837 a fost pricina raportului oficial menționat. Potrivit raportului anual al doctorului *Southwood Smith* cu privire la spitalul de tifici din Londra în 1843, numărul pacienților tratați a fost de 1.462, deci cu 418 mai mulți decît în oricare din anii precedenți. În părțile umede și murdare ale cartierelor din estul, nordul și sudul Londrei, această boală a bîntuit cu furie. Mare parte din bolnavi erau muncitori veniți de la țară, care în timpul drumului și după sosire înduraseră cele mai grele lipsuri, dormiseră în stradă pe jumătate goi și lihniiți de foame, nu găsiseră de lucru, și astfel căzuseră pradă febrei. Acești oameni au fost aduși la spital atît de slăbiți, încît a trebuit să li se administreze o cantitate mare de vin, coniac, preparate de amoniu și alte stimulente. 16,5% din numărul total de bolnavi au murit. Această febră primejdioasă bîntuie și la Manchester; în cartierele muncitorești mai mizerabile din Orașul vechi, Ancoats, Little Ireland etc., ea nu dispăre aproape niciodată; totuși aici, ca de altfel și în celelalte orașe din Anglia, nu atinge proporțiile la care ne-am putea aștepta. În schimb, în Scoția și în Irlanda tifosul bîntuie cu o violență care întrece orice închipuire; la Edinburgh și la Glasgow a bîntuit cu o furie deosebită în 1817, după epoca de scumpete, și în 1826 și 1837, după crizele comerciale; de fiecare dată, după o perioadă de aproximativ 3 ani de maximă intensitate, a scăzut pentru un răstimp oarecare; la Edinburgh, în timpul epidemiei din 1817

s-au îmbolnăvit de tifos aproximativ 6.000 de persoane, iar în timpul epidemiei din 1837 aproximativ 10.000 de persoane, și la fiecare repetare a epidemiei a crescut nu numai numărul bolnavilor, dar și virulența bolii și procentul cazurilor mortale *. Însă ravagiile făcute de boală în perioadele precedente par să fi fost cu totul neînsemnate în comparație cu furia cu care a izbucnit ea după criza din 1842. O șesime din sărăciimea întregii Scoții s-a îmbolnăvit de tifos, iar boala a fost răspândită dintr-un loc într-altul cu o iuțeală înspăimântătoare datorită cerșitorilor vagabonzi ; ea n-a atins însă clasele de mijloc și de sus ale societății. În două luni s-au înregistrat mai multe cazuri de boală decât în cursul celor 12 ani precedenți. La Glasgow, în 1843 s-au îmbolnăvit de tifos 32.000 de persoane, adică 12% din populație, dintre care au murit 32%, în timp ce la Manchester și la Liverpool mortalitatea nu atinge de obicei mai mult de 8%¹.

Crizele bolii se produceau în ziua a șaptea și a cincisprezecea ; în timpul acesteia din urmă pacientul devenea de obicei galben, fapt pe care autoritățile medicale îl consideră drept dovadă că originea bolii trebuie căutată și în enervarea și în melniștea sufletească **. Aceste febre epidemice bîntuie și în Irlanda. Într-un interval de 21 de luni, în 1817—1818, au trecut prin spitalul din Dublin 39.000 de bolnavi de tifos, iar într-unul din anii următori, după cum arată șeriful Alison (în volumul 2 din „Principles of Population” ***), chiar 60.000. În localitatea Cork spitalul de tifici a trebuit să interneze în 1817—1818 a șaptea parte din populație ; în aceeași perioadă a fost contaminată la Limerick un sfert din populație, iar în cartierul sărac din Waterford ¹⁹/₂₀ din populație ****.

Dacă ne amintim care sînt condițiile de trai ale muncitorilor, dacă ne gîndim cît de înghesuite sînt locuințele lor, cît de ticsit de oameni e fiecare colțisor, cum dorm bolnavi și sănătoși în aceeași încăpere, pe același așternut, nu putem decât să ne mirăm că o boală molipsitoare ca tifosul nu se propagă încă mai mult. Și dacă ținem seamă de faptul cît de redusă este asistența medicală care stă la îndemîna bolnavilor, cît de mulți sînt lipsiți de orice sfat medical și nu

* Dr. Alison, „Manag[ement] of [the] Poor in Scotland” [Administrația săracilor din Scoția].

** Dr. Alison, într-un articol citit la York, la „British Association for the Advancement of Science” [„Societatea engleză pentru progresul științei”], octombrie 1844.

*** „Principiile populației”. — Nota Trad.

**** Dr. Alison, „Manag[ement] of [the] Poor in Scotland”.

cunosc nici cele mai elementare prescripții dietetice, atunci ne cuprinde mirarea că mortalitatea nu-i mai mare. Dr. Alison, care cunoaște foarte bine această boală, o atribuie exclusiv mizeriei și situației nenorocite a sărăcimii, după cum reiese și din raportul citat mai sus ; el susține că lipsurile și nesatisfacerea în măsură suficientă a necesităților vitale sînt acelea care pregătesc terenul pentru contagiune, făcînd epidemia și mai virulentă și răspîndind-o cu repeziciune. El dovedește că o perioadă de lipsuri — criză comercială sau recoltă proastă — a provocat de fiecare dată, în Scoția, ca și în Irlanda, izbucnirea epidemiei de tifos și că boala s-a abătut cu furie aproape exclusiv asupra clasei muncitoare. E demn de reținut că, după spusele sale, majoritatea victimelor tifosului sînt capi de familie, adică tocmai aceia de care familia se poate lipsi mai puțin ; același lucru îl declară mai mulți medici irlandezi citați de el.

O altă serie de boli își are cauza imediată nu atît în starea locuinței cît mai ales în alimentația muncitorului. Hrana acestuia, și așa greu de digerat, este cu desăvîrșire improprie pentru copiii mici ; totuși muncitorului îi lipsesc și mijloacele și timpul pentru a procura copiilor săi o hrană mai potrivită. La aceasta se mai adaugă obiceiul foarte răspîndit de a da copiilor rachiu sau chiar opiu. Toate acestea împreună cu celelalte condiții de viață dăunătoare dezvoltării fizice a copiilor dau naștere celor mai felurite boli ale aparatului digestiv, care lasă urme pentru toată viața. Aproape toți muncitorii sînt mai mult sau mai puțin suferinzi de stomac, și totuși sînt nevoiți să se hrănească mai departe cu aceleași alimente care au fost cauza îmbolnăvirii lor. De altfel, de unde ar putea ei să știe care e cauza ? Și chiar dacă ar cunoaște-o, cum ar putea să urmeze un regim mai potrivit atîta timp cît nu le sînt schimbate condițiile de viață și deprinderile ? Această digestie proastă dă naștere încă din copilărie unei alte serii de boli. De scrofuloză suferă aproape toți muncitorii, iar părinți scrofuloși au copii scrofuloși, mai ales cînd cauza primară a bolii se adaugă la predispoziția pentru scrofuloză pe care au moștenit-o. O altă consecință a alimentației insuficiente în perioada de dezvoltare este rahitismul (boală englezească, excrescențe noduroase ale articulațiilor), de asemenea foarte frecvent la copiii muncitorilor. Calcificarea oaselor e întîrziată, scheletul este în general stîmjenit în dezvoltarea lui, și pe lîngă fenomenele obișnuite de rahitism se întîlnesc destul de des cazuri de deformare a

picioarelor și a șirei spinării. Nu e nevoie să amintesc în ce măsură aceste boli sînt agravate de vicisitudinile cărora sînt expuși muncitorii din cauza fluctuațiilor comerțului, a șomajului și a reducerilor de salariu din timpul crizelor. Lipsa vremelnică de hrană suficientă, la care este expus orice muncitor cel puțin o dată în viață pentru o perioadă oarecare, nu face decît să agraveze consecințele alimentației proaste, dar totuși cantitativ suficiente. Copii care se satură doar pe jumătate tocmai în perioada în care au cea mai mare nevoie de hrană — și cîți dintr-aceștia nu găsim în timpul fiecărei crize, ba chiar și în perioadele de înflorire comercială! —, astfel de copii nu se poate să nu fie foarte debili, scrofuloși și rahitici. Și că așa se întîmplă ne-o arată aspectul lor. Lipsa de îngrijire la care e condamnată marea masă a copiilor de muncitori lasă urme adînci și duce la debilitarea întregii generații de muncitori. Dacă mai adăugăm îmbrăcămintea nepotrivită a acestei clase și imposibilitatea, mai accentuată în ceea ce o privește, de a se feri de răceli, apoi nevoia de a munci pînă cînd îi doboară boala, mizeria și mai mare a familiei în caz de boală, precum și lipsa aproape generală a oricărei asistențe medicale — ne vom putea forma o imagine aproximativă asupra stării sănătății muncitorilor englezi. De anumitor dăunătoare ale anumitor ramuri de muncă, în condițiile în care se muncește în ele astăzi, nici nu vreau să amintesc încă aici.

La cele de mai sus se adaugă și alte influențe care subminează sănătatea unui mare număr de muncitori. În primul rînd alcoolismul. Toate tentațiile, toate ispitele posibile se unesc pentru a-i împinge pe muncitori la beție. Rachiul este pentru ei aproape unicul izvor de bucurie și totul complotază pentru a i-l pune cît mai la îndemînă. Muncitorul se întoarce de la muncă obosit și sleit; găsește o locuință neospitalieră, igrasioasă, respingătoare și murdară; el are neapărată nevoie de o destindere, îi trebuie ceva în schimbul muncii, ceva care să-i îndulcească perspectiva zilei anevoioase de mîine; oboseala, dispoziția lui proastă și sumbră, cauzate de starea lui fizică proastă, mai ales de indigestie, sînt împinse la extrem de condițiile sale de trai în general, de nesiguranța zilei de mîine, de faptul că este la voia întîmplării și că nu poate face nimic pentru a-și îmbunătăți situația. Trupul lui istovit, slăbit din pricina aerului prost și a alimentației proaste, cere imperios un stimulent din afară; nevoia de societate și-o poate satisface numai la cîrciumă,

căci de alt loc unde să-și poată întâlni prietenii nu dispune. S-ar putea oare ca toate acestea să nu-l îndemne pe muncitor la beție, să nu-l facă incapabil să reziste tentațiilor băuturii? Este, dimpotrivă, o necesitate morală și fizică ca în astfel de condiții mare parte din muncitori să cadă în mod inevitabil în ghearele alcoolismului. Abstracție făcînd de motivele mai mult fizice care-l împing pe muncitor la beție, exemplul mării mase, educația neglijată, imposibilitatea de a apăra tineretul de ispită, adeseori influența directă a unor părinți alcoolici, care ei înșiși își deprind copiii cu țuică, certitudinea că în beție uită mizeriile și calvarul vieții cel puțin pentru cîteva ore, cît și afitia alte împrejurări, influențează atît de puternic în acest sens, încît într-adevăr muncitorilor nu li se poate lua în nume de rău înclinarea spre băutură. Aici alcoolismul a încetat să fie un viciu de care îl poți face răspunzător pe vicios; el devine un fenomen, consecința necesară, inevitabilă a unor anumite condiții care acționează asupra unui obiect fără voință cel puțin în fața acestor condiții. Răspunderea să o poarte cei care l-au redus pe muncitor la starea de simplu obiect. Dar pe cît de inevitabil e ca un mare număr de muncitori să cadă pradă alcoolismului, pe atît de inevitabile sînt și efectele distrugătoare pe care acesta le are asupra spiritului și trupului victimelor sale. Alcoolismul alimentează predispoziția la boală, izvorită din condițiile de trai ale muncitorilor; el înlesnește în cea mai mare măsură dezvoltarea afecțiunilor pulmonare și intestinale, precum și izbucnirea și propagarea tifosului.

O altă cauză a suferințelor fizice ale clasei muncitoare constă în imposibilitatea de a beneficia, în caz de boală, de o asistență medicală competentă. E drept că o mulțime de instituții filantropice caută să remedieze această lipsă; așa, de pildă, spitalul din Manchester îngrijește anual aproximativ 22.000 de bolnavi, parte din ei internîndu-i, iar la o parte acordîndu-le medicamente și consultații medicale, dar ce înseamnă aceste ajutoare pentru un oraș în care, după socotelile lui Gaskell *, trei sferturi din populație are nevoie în fiecare an de ajutor medical? Medicii englezi cer onorarii mari, iar muncitorii nu au de unde să le plătească. Deci, muncitorii sau nu sînt în stare să ia nici o măsură, sau sînt siliți să recurgă la șarlatani și la leacuri băbești ieftine, care cu timpul mai mult le strică decît le ajută. O sumedenie de

* „[The] Manufacturing Population of England” [„Populația industrială din Anglia”], c. 8.

asemenea șarlatani își fac mendrele în toate orașele Angliei, recrutându-și, cu ajutorul anunțurilor, al afișelor și al altor trucuri, o clientelă din păturile mai sărace. În afară de aceasta se mai vînd însă o multime de așa-zise medicamente brevetate (patent medicines) pentru tot soiul de boli existente și inexistente : pilulele Morrison, pilulele vitale Parr, pilulele dr. Mainwaring și o mie de alte pilule, esențe și balsamuri, care au toate proprietatea de a lecu orice boală din lume. E drept că aceste medicamente conțin arareori substanțe cu adevărat vătămătoare, dar, luate prea des și în cantități prea mari, ele dăunează totuși adeseori organismului și, dat fiind că muncitorilor neștiutori li se repetă în toate anunțurile că cu cît vor lua mai multe, cu atît mai bine, să nu ne prindă mirarea dacă ei consumă în permanentă, cu și fără motiv, cantități mari de pilule. Nu e ceva neobișnuit ca fabricantul pilulelor vitale Parr să vîndă într-o săptămînă 20.000 pînă la 25.000 de cutii din acest leac-minume — și lumea le ia, unul contra constipației, altul contra diareii, contra febrei, a debilității și a tuturor bolilor posibile. Intocmai cum țăraniile noștri germani își pun ventuze sau își iau sînge în anumite anotimpuri, la fel iau acum muncitorii englezi medicamentul lor brevetat, dăunîndu-și lor înșiși și umflînd cu banii lor buzunarul fabricantului respectiv. Unul dintre cele mai dăunătoare medicamente brevetate de acest fel este o poțiune preparată cu substanțe conținînd opiu, și în special laudanum, care se vinde sub numele de „Godfrey's Cordial”. Femeile care lucrează acasă și-și îngrijesc copiii lor sau ai altora le dau această poțiune ca să stea liniștiți și, cum cred unii, să se fortifice. Deseori ele încep acest tratament îndată după nașterea copilului și, fără să cunoască urmările dăunătoare ale acestui „cardiotonic”, îi doftoricesc pe copii pînă ce mor. Cu cît organismul copilului devine mai insensibil față de opiu, cu atît se măresc dozele care i se administrează. Cînd „cordialul” nu mai ajută, i se dă copilului chiar laudanum pur, uneori 15—20 de picături deodată. Coronerul * din Nottingham a declarat în fața unei comisii guvernamentale **

* — procurorul. — *Nota Trad.*

** „Report of Commission of Inquiry into the Employment of Children and Young Persons in Mines and Collieries and in the Trades and Manufactures in which Numbers of them work together, not being included under the Terms of the Factories' Regulation Act”. First and Second Reports. [„Raportul comisiei pentru cercetarea folosirii copiilor și a persoanelor tinere în mine și în acele ateliere și industrii în care muncesc mulți dintre ei și care nu intră în prevederile legii pentru regle-

că un singur farmacist preparase, după propriile sale declarații, într-un singur an 13 chintale de sirop pentru „Godfrey's Cordial”. Ne putem lesne închipui ce urmări are un asemenea tratament asupra copiilor. Ei devin palizi, se ofilesc, slăbesc și de cele mai multe ori mor înainte de a împlini doi ani. Acest medicament este folosit pe scară largă în toate orașele mari și în regiunile industriale ale Angliei.

Consecința tuturor acestor influențe este o debilitare fizică generală a muncitorilor. Arareori găsești printre ei oameni zdraveni, bine făcuți și sănătoși, cel puțin printre muncitorii industriali, care în majoritatea lor lucrează în încăperi închise, și numai despre aceștia vorbim aici. Mai toți sînt pîrpirii, cu osatura colțuroasă, dar nu puternică, slabi, palizi și cu mușchii moleșiți de febră, în afara acelor care-i încordează îndeosebi în munca lor. Aproape toți au o digestie proastă și, în consecință, sînt mai mult sau mai puțin ipohondrici, posomorîți. Organismul lor slăbit nu este în stare să lupte cu boala, și din această cauză se îmbolnăvește foarte lesne. De aceea îmbătrînesc devreme și mor tineri. Tabelele de mortalitate constituie o dovadă de netăgăduit a acestei stări de lucruri.

Potrivit raportului șefului serviciului stării civile G. Graham, mortalitatea anuală din întreaga Anglie și din Țara Galilor este ceva mai mică de $2\frac{1}{4}\%$ adică din 45 de oameni moare unul în fiecare an*. Aceasta cel puțin era media anilor 1839—1840 — în anul următor mortalitatea a scăzut puțin, reducîndu-se la unul la 46. În orașele mari proporția este însă cu totul alta. Am în fața mea tabele oficiale de mortalitate (publicate în ziarul „Manchester Guardian” din 31 iulie 1844), după care mortalitatea în cîteva orașe mari este următoarea: la Manchester, inclusiv Salford și Chorlton, 1 la 32,72, iar fără Salford și Chorlton 1 la 30,75; în Liverpool, inclusiv West-Derby (suburbia), 1 la 31,90 și fără West-Derby 1 la 29,90, în timp ce coeficientul mediu de mortalitate al tuturor districtelor amintite din Cheshire, Lancashire și Yorkshire — și

mentarea muncii în fabrici”. Primul și al doilea raport]. Grainger's Rept., second Rept. — citat de obicei ca „Children's Employment Commission's Rept.” [„Raportul comisiei pentru cercetarea muncii copiilor”] — unul dintre cele mai bune rapoarte oficiale, care conține o sumedenie de fapte dintre cele mai prețioase, dar și dintre cele mai îngrozitoare. Primul raport a apărut în 1841, al doilea, doi ani mai tîrziu.

* „Fifth Annual Report of [the] Reg[istrar] Gen[eral] of Births, Deaths and Marriages” [„Al cincilea raport anual al ofițerului stării civile cu privire la nașteri, decese și căsătorii”].

acestea includ o mulțime de districte în întregime sau pe jumătate rurale, în plus multe orașe mici — cu o populație de 2.172.506 locuitori, este de 1 la 39,80. Cît de proaste sînt condițiile de trai ale muncitorilor de la orașe ne arată mortalitatea din Prescott, în Lancashire, un district locuit de mineri, care, dat fiind că munca în mine nu e prea sănătoasă, se află, în ceea ce privește sănătatea, sub nivelul ținuturilor agricole. Dar fiindcă muncitorii locuiesc la țară, mortalitatea e de 1 la 47,54, deci aproape cu $2\frac{1}{2}$ mai mică decît media întregii Anglii. Toate aceste date sînt luate din tabelele de mortalitate din 1843. Indicele de mortalitate este și mai ridicat în orașele din Scoția: la Edinburgh mortalitatea era în 1838—1839 de 1 la 29, ba în 1831, numai în Orașul vechi ea era de 1 la 22; la Glasgow, după cifrele doctorului Cowan (*Vital Statistics of Glasgow* *⁸⁹), media era, începînd din 1830, de 1 la 30, iar în anumiți ani de 1 la 24, ajungînd chiar pînă la 1 la 22. Că această uriașă scurtare a duratei mijlocii a vieții privește mai ales clasa muncitoare și că această medie a mortalității tuturor claselor este atenuată datorită mortalității scăzute a claselor de sus și de mijloc ni se confirmă din toate părțile. Unele dintre datele cele mai recente sînt acelea ale medicului P. H. Holland din Manchester, care a vizitat în misiune oficială ** suburbia Manchesterului Chorlton-on-Medlock. El a împărțit casele și străzile în trei categorii, găsind următoarele deosebiri în ceea ce privește indicele de mortalitate:

	mortalitate
Prima categorie de străzi: Case cat. I	1 la 51
" " a II-a	1 " 45
" " a III-a	1 " 36
A doua categorie de străzi: Case cat. I	1 la 55
" " a II-a	1 " 38
" " a III-a	1 " 35
A treia categorie de străzi: Case cat. I	lipsesc
" " a II-a	1 la 35
" " a III-a	1 " 25

Din alte cîteva tabele prezentate de Holland rezultă că mortalitatea din străzile de categoria a II-a este cu 18% și cea

* Statistica longevității la Glasgow. — *Nota Trad.*

** Compară cu „Report of Commission of Inquiry into the State of large Towns and populous Districts”, first Report, 1844, Appendix. [„Raportul comisiei de anchetă cu privire la situația din marile orașe și din districtele cu populație densă”, primul raport, 1844, anexă].

din străzile de categoria a III-a cu 68% mai ridicată decît cea din străzile de categoria I ; că mortalitatea în casele de categoria a II-a este cu 31% și cea din casele de categoria a III-a cu 78% mai ridicată decît în cele din categoria I ; că mortalitatea a scăzut cu 25% în străzile murdare după ce au fost curățate. El încheie cu observația foarte sinceră pentru un burghez englez :

„Dacă în unele străzi găsim o mortalitate de patru ori mai mare decît în altele și în categorii întregi de străzi o mortalitate de două ori mai ridicată decît în alte categorii ; dacă găsim, mai departe, că această mortalitate ridicată în străzile în stare proastă și scăzută în străzile bine întreținute rămîne aproape invariabil aceeași, nu putem să nu ajungem la concluzia că mase întregi de semenii de-ai noștri, sute de vecini de-ai noștri dintre cei mai apropiați sînt uciși (destroyed) anual din lipsa celor mai elementare măsuri de prevedere“.

Raportul asupra stării sanitare a clasei muncitoare conține date care dovedesc același lucru. La Liverpool, în 1840, durata medie a vieții în clasele de sus (gentry, professional men etc.) a fost de 35 de ani ; aceea a oamenilor de afaceri și a meseriașilor mai bine situați, de 22 de ani ; a muncitorilor, a salahorilor și a clasei exploatate în general, numai de 15 ani. Rapoartele parlamentare mai relatează o mulțime de fapte asemănătoare.

Cifrele care indică mortalitatea sînt atît de ridicate mai ales din cauza mortalității foarte mari a copiilor de muncitori. Organismul gingaș al copilului rezistă cel mai puțin la influențele nefaste ale condițiilor proaste de trai ; neglijanța copilului, cînd ambii părinți muncesc sau cînd unul dintre ei e mort, se face foarte curînd simțită ; de aceea nu e de mirare dacă, de pildă, la Manchester, conform ultimului raport menționat, peste 57% din copiii muncitorilor mor înainte de a împlini 5 ani, în timp ce dintre copiii claselor de sus mor numai 20%, iar în districtele rurale cifra medie a mortalității copiilor sub 5 ani aparținînd tuturor claselor nu atinge nici 32%*.

Articolul din „Artizan“ pe care l-am citat în mai multe rînduri ne dă, în această privință, date mai precise : comparînd proporția cazurilor mortale survenite în urma anumitor boli de copii la oraș cu cele de la țară,

* „Factories Inquiry Commission's Report“, 3rd. vol. Report of Dr. Hawkins on Lancashire [„Raportul comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici, vol. III. Raportul doctorului Hawkins despre Lancashire“], în care este citat ca garant dr. Robertson, „autoritatea cea mai competentă în materie de statistică din Manchester“.

autorul dovedește că în general în urma epidemiilor mortalitatea este de 3 ori mai ridicată la Manchester și Liverpool decât în districtele rurale; că la orașe bolile sistemului nervos sînt de 5 ori mai frecvente, iar bolile de stomac de 2 ori mai frecvente, în timp ce numărul cazurilor mortale survenite la oraș în urma bolilor de plămîni este în comparație cu cel de la țară în proporție de 2½ la 1. Cazurile de mortalitate infantilă survenite în urma vărsatului, pojarului, tusei convulsive și scarlatinei sînt de 4 ori mai numeroase la oraș; cele survenite în urma hidrocefaliei de 3 ori, iar cele provocate de spasme de 10 ori mai numeroase. Pentru a mai cita o autoritate marcantă, reproduc mai jos un tabel pe care îl dă doctorul Wade în a sa „History of the Middle and Working Classes” * (Londra, 1835, ed. a 3-a), luînd datele din raportul din 1832 al comisiei parlamentare pentru cercetarea muncii în fabrici.

Indicele de mortalitate la 10.000 de oameni	Sub 5 ani	5—19	20—39	40—59	60—69	70—79	80—89	90—99	100 și peste
În comitatul Rutland — district agricol sănătos..	2.865	891	1.275	1.299	1.189	1.428	938	112	3
În comitatul Essex — district agricol mlăștinis ..	3.159	1.110	1.526	1.413	963	1.019	630	77	3
În orașul Carlisle 1779—1787, înainte de introducerea fabricilor.	4.408	911	1.000	1.201	940	826	533	153	22
În orașul Carlisle după introducerea fabricilor ..	4.738	930	1.261	1.134	677	727	452	80	1
În orașul Preston, oraș industrial..	4.947	1.136	1.379	1.114	553	532	298	38	3
În orașul Leeds, oraș industrial..	5.280	927	1.228	1.198	593	512	225	29	2

În afara acestor boli, care sînt consecința inevitabilă a actualei lipse de îngrijire și a oprîmării clasei sărace, mai

* „Istoria clasei de mijloc și a clasei muncitoare”. — *Nota Trad.*

sînt însă și alte cauze care contribuie la creșterea mortalității în rîndurile copiilor mici. În multe familii femeia lucrează în afara casei, ca și bărbatul, de aceea copiii sînt neglijăți cu totul, rămîn închiși în casă sau sînt dați în grija altora contra plată. Nu e de mirare deci că sute dintre acești copii pier în urma a tot felul de accidente. Nicăieri nu mor atîția copii striviți sub roțile trăsurilor sau sub copitele cailor, nicăieri nu mor atîția copii în urma căzăturilor, înecați sau arși de vii ca în marile orașe ale Angliei. Foarte adesea copiii mor în urma arsurilor sau opăriți cu apă fierbinte : la Manchester, în lunile de iarnă se înregistrează aproape în fiecare săptămînă cîte un caz. Ele sînt frecvente și la Londra, însă ziarele le relatează rar. Am la îndemînă doar o informație din „Weekly Dispatch”, numărul din 15 decembrie 1844, potrivit căreia în săptămîna de la 1 la 7 decembrie s-au întîmplat șase asemenea cazuri. Acești sărmani copii, care pier de o moarte atît de groaznică, sînt pur și simplu victimele dezorganizării noastre sociale, victime ale claselor avute, interesate în menținerea acestei dezorganizări. Totuși e greu de spus dacă această moarte groaznică, în chinuri, nu a fost o binefacere pentru copii, în măsura în care i-a scăpat de o viață întregă de chin și mizerie, bogată în suferințe și săracă în plăceri. Iată pînă unde au ajuns lucrurile în Anglia, iar burghezia citește zilnic toate acestea în ziare și nici nu-i pasă. Dar nici nu va fi în drept să protesteze dacă, în urma mărturiilor oficiale și neoficiale pe care le-am citat aici și pe care burghezia *trebuie* să le cunoască, o acuz de-a dreptul de asasinat social. Ea are în față alternativa : ori să ia măsuri ca această înspăimîntătoare stare de lucruri să ia sfîrșit, ori să cedeze clasei muncitoare conducerea treburilor generale. Pentru cea de-a doua alternativă nu e de fel dispusă, pe cînd pentru prima — atîta timp cît rămîne burghezie și cît va fi stăpînită de prejudecăți burgheze — nu are puterea necesară ; căci dacă acum, după ce au căzut sute de mii de jertfe, burghezia s-a hotărît să ia în sfîrșit cîteva măsuri neînsemnate de prevedere pentru viitor, emițînd „Metropolitan Buildings Act”⁹⁰, care limitează, cel puțin întrucîtva, îngrămădirea neomenoasă a locuințelor, dacă se fălește cu măsuri care, departe de a smulge răul de la rădăcină, nu reprezintă nici măcar măsuri de poliție sanitară elementară — ea nu se va putea sustrage totuși acuzării. Burghezia engleză are de ales între alternativa de a guverna în *ciuda* acuzării irefutabile de asasinat

cu care e stigmatizată, sau de a abdica în favoarea clasei muncitoare. Pînă în prezent ea a preferat prima alternativă.

Să trecem de la condițiile fizice de viață ale muncitorilor la cele spirituale. Dacă burghezia le lasă din viață numai strictul necesar, să nu ne mire că și educația pe care le-o dă se reduce la atît cît cer interesele ei. Și nu s-ar putea spune că e prea darnică. În Anglia există extrem de puține posibilități de instruire în raport cu numărul populației. Puținele școli săptămînale care stau la dispoziția clasei muncitoare nu pot fi frecventate decît de o minoritate; în afară de aceasta sînt și proaste; învățătorii — muncitori ieșiți din serviciu din cauză de vîrstă și alți oameni nepotrivii, deveniți dascăli numai ca să aibă cu ce trăi — sînt în cea mai mare parte ei înșiși lipsiți de cunoștințele cele mai elementare, de educația morală atît de necesară unui învățător și nu sînt supuși nici unui control public. Și aici domnește libera concurență și, ca întotdeauna, bogații trag foloasele, iar săracii, pentru care concurența nu este tocmai liberă și care nu au cunoștințele necesare pentru a putea aprecia, se aleg cu ponoasele. Obligativitatea învățămîntului nu există nicăieri; în fabrici, după cum vom vedea, ea există numai pe hîrtie, și cînd în sesiunea din 1843 guvernul a vrut să traducă în fapt această aparentă obligativitate a învățămîntului, burghezia industrială s-a opus din răspuțeri, deși muncitorimea s-a pronunțat hotărît pentru obligativitatea învățămîntului. De altfel, un mare număr de copii lucrează toată săptămîna atît în fabrici cît și acasă, și de aceea nu pot frecventa școala. Cît despre *școlile serale*, pe care ar trebui să le frecventeze cei care muncesc în timpul zilei, nu sînt frecventate aproape de loc, sau atunci cînd sînt nu aduc nici un folos. Ar fi într-adevăr exagerat să se ceară tinerilor muncitori, care s-au trudit timp de douăsprezece ore, să mai meargă la școală de la opt la zece seara. Iar cei care o fac, în cea mai mare parte adorm acolo, după cum constata Children's Empl[oyment] Rep[or]t* pe baza a sute de declarații. E drept că s-au deschis școli duminicale, însă și acestea duc lipsă de învățători și pot fi de folos numai celor care au învățat cîte ceva în școala săptămînală. Intervalul de la o duminică la alta este prea lung pentru ca un copil lipsit cu desăvîrșire de învățătură să nu fi uitat pînă la lecția următoare ceea ce a învățat cu opt zile înainte. Raportul prezentat de Children's Employment Commission aduce mii de măr-

* Raportul comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — *Nota Trad.*

turii, iar comisia însăși se pronunță în mod categoric în sensul că nici școlile săptămânale și nici cele duminicale nu corespund nici pe departe nevoilor națiunii. Acest raport aduce dovezi în ceea ce privește ignoranța care domnește în rândurile clasei muncitoare din Anglia, ignoranță la care nu ne-am fi așteptat nici măcar într-o țară ca Spania sau Italia. Și nici nu poate fi altfel: burghezia nu are ce spera, dar are de ce se teme de pe urma instruirii muncitorilor. Guvernul alocă din bugetul său uriaș de 55.000.000 l.st. înfima sumă de 40.000 l.st. pentru instrucția publică; și fără fanatismul sectelor religioase, care strică cel puțin tot atît cît drege pe ici-colo, sumele destinate învățămîntului ar fi și mai mizerabile. Așa însă, biserica anglicană își deschide școlile ei elementare, și fiecare sectă în parte pe ale ei, cu singurul scop de a reține în sînul ei pe copiii coreligionarilor și de a răpi pe ici pe colo, dacă se poate, celorlalte secte vreun biet suflet de copil. Consecința este că religia, și tocmai latura ei cea mai stearpă — polemica —, este socotită cea mai importantă materie de învățămînt, iar memoria copiilor este îmbicsită cu dogme de neînțeles și cu tot felul de subtilități teologice și că sectarismul și bigotismul fanatic sînt trezite în mintea copilului din anii cei mai fragezi, în timp ce orice învățătură rațională, spirituală și morală este neglijată în chip rușinos. Muncitorii au cerut nu o dată parlamentului introducerea învățămîntului public laic și ca religia să rămînă pe seama preoților fiecărei secte — pînă în prezent n-au găsit însă nici un guvern care să le fi acordat așa ceva. Foarte firesc. Ministrul este sluga prea plecată a burgheziei, iar aceasta se împarte în nenumărate secte; fiecare sectă însă îi acordă muncitorului instrucția — periculoasă altmînteri — numai dacă acesta acceptă să ia și antidotul dogmelor specifice respectivei secte. Și, intrucît aceste secte își dispută pînă în ziua de azi supremația, clasa muncitoare rămîne deocamdată fără instrucție. E drept că fabricanții se fălesc că i-ar fi învățat să citească pe cei mai mulți dintre muncitori, dar despre ce fel de citit e vorba vedem din raportul prezentat de Comisia pentru cercetarea muncii copiilor. Cine cunoaște alfabetul spune că știe să citească, și cu asta fabricanții se declară satisfăcuți. Și dacă ținem seamă de ortografia engleză confuză, care face ca cititul să fie o adevărată artă, pe care ți-o însușești numai după un studiu îndelungat, atunci ignoranța clasei muncitoare devine explicabilă. Foarte puține persoane știu să scrie și chiar

foarte mulți oameni „culți” nu știu să scrie ortografic. În școlile duminicale ale bisericii anglicane, ale quakerilor și în ale multor altor secte nu se predă de loc scrisul, „pentru că el ar constitui o ocupație prea lumească pentru duminică”. Cum stau lucrurile în general cu instrucția pe care o capătă muncitorul ne vor arăta câteva exemple. Ele sînt luate din raportul prezentat de Comisia pentru cercetarea muncii copiilor, raport care, din păcate, nu se referă la industria de fabrică propriu-zisă.

„La Birmingham — declară comisarul Grainger — copiii pe care i-am examinat sînt cu toții complet lipsiți de orice s-ar putea numi pe departe o educație utilă. Cu toate că în aproape toate școlile nu se predă decît învățămînt religios, chiar și în acest domeniu copiii dovedeau în general ignoranța cea mai crasă”. „La Wolverhampton — povestește comisarul Horne — am întîlnit, printre altele, următoarele cazuri : o fetiță de 11 ani care frecventase o școală săptămînală și una duminicală «nu a auzit niciodată de altă lume, de rai sau de viața de apoi» ; altul, un băiat de 17 ani, nu știa cît fac de 2 ori 2 și nu a putut să spună cîți farthings (un sfert de penny) sînt cuprinși în două pence nici chiar atunci cînd i s-au pus banii în mînă. Cîțiva băieți nu auziseră niciodată de Londra și nici chiar de Willenhall, deși această localitate se găsește la numai un ceas depărtare de orașul unde locuiau și comunică în permanență cu Wolverhampton. Alții nu auziseră niciodată numele reginei sau acela al lui Nelson, Wellington sau Bonaparte. E demn de reținut însă că chiar cei care nu auziseră niciodată despre Sf. Pavel, despre Moise sau Solomon erau perfect informați despre viața, faptele și personalitatea lui Dick Turpin, tilhar la drumul mare, și mai ales despre Jack Sheppard, hoțul care evadase din închisoare în mai multe rînduri. Un tînăr de 16 ani nu știa cît fac de 2 ori 2 sau cît fac 4 farthings, un tînăr de 17 ani susținea că 10 farthings sînt 10 jumătăți de pence, iar un al treilea, tot de 17 ani, răspunse scurt la cîteva întrebări foarte simple că «nu știe nimic despre absolut nimic (he was ne judge o'nothin'»” (Horne, Raport. Anexă. Partea a II-a, Q. 18, nr. 216, 217, 226, 233 etc.).

Acești copii, care timp de 4—5 ani sînt chinuți cu dogme religioase, știu la sfîrșit tot atît cît știau și înainte.

Un copil „a frecventat regulat timp de cinci ani școala duminicală ; nu știe cine a fost Iisus Hristos, a auzit însă de numele acesta ; n-a auzit niciodată despre cei 12 apostoli, despre Samson, Moise, Aaron etc.” (loc. cit., Evid. p. q. 39, I. 33). Altul „a mers șase ani regulat la școală. Știe cine a fost Iisus Hristos, că a murit pe cruce și și-a vărsat sîngele pentru a-l mintui pe Mintuitorul nostru ; n-a auzit niciodată despre Sf. Petru sau Pavel” (loc. cit., p. q. 36, I. 46). Un al treilea „frecventase timp de 7 ani diferite școli duminicale, știa să citească numai în cărțile subțiri, cuvinte ușoare, monosilabice ; a auzit despre apostoli, nu știe dacă Sf. Pavel sau Sf. Ioan a fost unul dintre ei, însă Sf. John Wesley (fondatorul sectei metodiștilor) fără doar și poate că a fost etc.” (loc. cit., p. q. 34, I. 58). La întrebarea cine a fost Iisus Hristos, Horne a mai căpăt, printre altele, următoarele răspunsuri : „A fost Adam” ; „a fost un

apostol"; „a fost Fiul Domnului Mîntuitorului (he was the Saviour's Lord's Son)", iar de la un tînăr de 16 ani: „A fost un rege al Londrei cu mulți, mulți ani în urmă".

La Sheffield Symons, membru al comisiei, i-a pus pe elevii școlii duminicale să citească; copiii nu erau în stare să spună ce-au citit, nici cine erau apostolii despre care tocmai citiseră. După ce le puse tuturor pe rînd întrebarea cu privire la apostoli fără să primească un răspuns just, un băiețel mai dezghețat exclamă sigur de sine:

„Eu știu, domnule, erau leproșii!" (Symons, Raport. Anexă. Partea I, pag. E. 22 și urm.).

Lucruri asemănătoare se relatează din regiunile industriei olăriei și din Lancashire.

Iată ce au făcut burghezia și statul pentru instruirea și educarea clasei muncitoare. Noroc că condițiile de viață ale acestei clase sînt de așa natură încît îi dau cunoștințe practice care nu numai că înlocuiesc bagajul de cunoștințe dobîndite în școală, dar fac inofensive confuzele idei religioase legate de el, ba chiar îi așază pe muncitori în fruntea mișcării naționale din Anglia. Nevoia te învață să te rogi, mai mult, să gîndești și să acționezi. Muncitorul englez, care abia știe să citească și încă mai puțin să scrie, își cunoaște totuși foarte bine propriile lui interese și pe acelea ale întregii națiuni; el cunoaște, de asemenea, interesele speciale ale burgheziei și știe la ce se poate aștepta de la ea. Dacă nu știe să scrie, știe însă să vorbească, și să vorbească în public; dacă nu știe să socotească, se descurcă, în schimb, în noțiunile de economie politică atît cît îi trebuie pentru ca să pătrundă intențiile burghezului adept al abolirii legilor cerealelor și ca să-l combată; dacă, cu toată osteneala popilor, problemele cerești îi rămîn foarte confuze, cu atît mai limpezi îi sînt problemele pămîntești, politice și sociale. Dar despre aceasta vom mai vorbi; acum să trecem la caracterizarea aspectului moral al muncitorilor noștri.

De bună seamă că educația morală, care în toate școlile Angliei este indisolubil legată de cea religioasă, nu poate da rezultate mai bune decît aceasta. Principiile cele mai simple, care reglementează pentru om relațiile dintre om și om, principii care, datorită condițiilor sociale, războiului tuturor împotriva tuturor, degenerază în cel mai îngrozitor haos, nu pot să nu-i rămînă cu totul neclare și străine muncitorului incult atunci cînd îi sînt prezentate de-a valma cu dogme religioase de neînțeles și sub forma religioasă a unei

porunci arbitrare și iraționale. După mărturiile tuturor autorităților, și în special ale Child. Empl. Comm., școlile aproape că nu influențează de loc moralitatea clasei muncitoare. Burghezia engleză este atât de lipsită de scrupule, atât de prostește mărginită în egoismul ei, că nu-și dă nici măcar osteneala să-i obișnuiască pe muncitori cu morala zilei, acea morală pe care ea singură și-a cîrpăcit-o, în propriul ei interes și pentru propria ei siguranță! Pînă și grija pentru propriile ei interese înseamnă prea multă osteneală pentru această burghezie leneșă și care se moleșește, pînă și asta i se pare de prisos. Fără doar și poate că va veni timpul cînd își va regreta neglijența, dar va fi prea tîrziu. Ea nu are însă nici un drept să se plîngă dacă muncitorii nu cunosc această morală și nu se conduc după ea.

În felul acesta clasa stăpînitore îi ostracizează și îi neglijează pe muncitori nu numai din punct de vedere fizic și intelectual, dar și din punct de vedere moral. Unica atenție care li se mai dă este legea, care pune mîna pe ei de îndată ce se apropie prea amenințător de burghezie; ca și împotriva fiarelor lipsite de rațiune, împotriva muncitorilor se întrebuițează *un singur* mijloc de educație: biciul, forța brutală, care nu convinge, ci intimidează numai. De aceea nu e de mirare dacă muncitorii, tratați ca niște fiare, sau devin într-adevăr niște fiare, sau își pot păstra conștiința și simțul demnității lor de om numai nutrind ura cea mai înverșunată și o revoltă interioară nepotolită împotriva burgheziei dominante. Ei rămîn oameni numai atîta timp cît simt mînie împotriva clasei stăpînitore; devin animale de îndată ce se supun resemnați jugului ei, căutînd doar să-și facă mai plăcută viața de jug, fără a se gîndi să-l sfarme.

Iată, prin urmare, tot ce a făcut burghezia pentru instruirea și educarea clasei muncitoare — și dacă ținem seamă și de celelalte condiții de trai ale muncitorimii, de-abia nu-i vom putea lua în nume de rău înverșunarea ei împotriva clasei stăpînitore. Educația morală, care nu i se dă muncitorului în școală, nu i-o oferă nici celelalte condiții de viață — cel puțin *acea* educație morală care prețuiește ceva în ochii burgheziei. Întreaga sa situație și mediul în care trăiește sînt un îndemn puternic la imoralitate. Muncitorul e sărac, viața nu are nici un farmec pentru el, aproape toate plăcerile îi sînt interzise, rigorile legii nu-l mai sperie — de ce și-ar înfrîna deci poftele sale, de ce i-ar lăsa pe bogătași să se bucure de avuțiile lor, în loc să-și însușească și el o

parte din ele? Ce motive ar avea proletarul să nu fure? Sună foarte frumos la ureche și burghezului îi e plăcut când aude vorbindu-se despre „caracterul sacru al proprietății”, dar pentru cel care nu are proprietate caracterul sacru al acesteia încetează de la sine. Zeul acestei lumi este banul. Burghezul îi ia proletarului banii, transformându-l astfel în realitate într-un ateu. Nu e de mirare că proletarul își dovedește ateismul nemairespectînd caracterul sacru și puterea acestui zeu pămîntesc. Și cînd sărăcia proletarului crește pînă la imposibilitatea satisfacerii celei mai elementare necesități vitale, pînă la mizerie și foamete, crește și tentația de a nu respecta nici un fel de ordine socială. În majoritatea cazurilor știu și burghezii acest lucru. Symons relevă * că sărăcia are asupra spiritului același efect distrugător pe care alcoolismul îl are asupra trupului, iar șeriful Alison arată clasei celor avuți în mod amănunțit care sînt pentru muncitori urmările necesare ale asupririi sociale**. Mizeria îl silește pe muncitor să aleagă între a muri de foame cu înțetul, a se sinucide pe loc sau a-și lua singur de unde poate ceea ce îi trebuie, cu alte cuvinte a fura. Să nu ne mire deci că cei mai mulți preferă să fure decît să moară prin înfometare sau să se sinucidă. Există, bineînțeles, și mulți muncitori cu destul simț moral care nu fură nici chiar cînd le-a ajuns cuțitul la os; aceștia fie că mor de foame, fie că se sinucid. Sinuciderea, care altădată era privilegiul vrednic de invidiat al claselor de sus, a ajuns la modă în Anglia și printre proletari, și o mulțime de oameni se sinucid pentru a scăpa de mizeria din care nu văd altă ieșire.

Dar mult mai demoralizantă decît sărăcia e pentru muncitorii englezi nesiguranța situației lor, nevoia de a trăi din salariu de azi pe mîine, într-un cuvînt tocmai ceea ce îi face *proletari*. Micii noștri cultivatori din Germania sînt și ei în mare majoritate săraci și îndură adesea lipsuri, sînt însă în mai mică măsură la voia întîmplării, au cel puțin ceva asigurat. Dar proletarul, care nu are nimic altceva afară de brațele sale, care cheltuiește azi ceea ce a cîștigat ieri, care depinde de tot felul de întîmplări, care n-are nici o garanție că va fi în stare să-și asigure necesitățile vitale cele mai elementare — orice criză, orice toană a patronului său îl poate face șomer —, proletarul este pus în situația cea mai

* „Arts and Artisans” [„Meșteșuguri și meșteșugari”].

** „Prin[ciples] of Popul[ation]” [„Principiile populației”], vol. II, pag. 196, 197.

revoltătoare, cea mai inumană pe care ne-o putem închipui. Interesul egoist al stăpînului îi asigură sclavului cel puțin existența; iobagul are oricum un petic de pămînt care îl hrănește, amîndoi avînd cel puțin garanția că nu vor muri de foame; proletarul însă nu are decît propriile lui forțe și în același timp este pus în imposibilitate de a le folosi în așa fel încît să se poată bizui pe ele. Tot ce poate face proletarul pentru îmbunătățirea propriei sale situații nu reprezintă decît o picătură în noianul de peripeții cărora le este expus și asupra cărora nu are nici o putere. El este victima pasivă a tot felul de împrejurări ce se combină între ele, și se poate socoti fericit dacă reușește să-și pună viața la adăpost măcar pentru un timp. Și bineînțeles că felul său de viață și caracterul său se modelează după aceste împrejurări. El caută să se mențină la suprafața acestui vârtej, să salveze ceea ce este omenesc într-însul, și aceasta o poate face numai răzvrătindu-se * împotriva burgheziei, împotriva clasei care-l exploatează atît de necruțător și-l lasă apoi în voia soartei, care încearcă să-l constrîngă să rămînă în această situație nedemnă de un om, — sau renunță să mai lupte împotriva acestei situații, socotind această luptă inutilă, și încearcă să profite pe cît poate de momentele prielnice. Nu-i folosește la nimic dacă economisește, căci el poate strînge în cel mai bun caz atît cît îi trebuie ca să se hrănească timp de cîteva săptămîni — și, odată rămas șomer, nu-și găsește de lucru în cîteva săptămîni. Să-și adune cu timpul avere nu poate, și dacă totuși ar reuși, atunci ar înceta să mai fie muncitor și altul i-ar lua locul. Ce alta îi rămîne deci de făcut, cînd primește un salariu mai bun, decît să trăiască bine? Pe burghezul englez îl miră și îl scandalizează la culme viața largă pe care o duce muncitorul cînd salariile cresc — totuși este nu numai foarte firesc, ci și foarte rațional ca oamenii să se bucure de viață atunci cînd pot, în loc să strîngă comori care nu le folosesc la nimic și care, în cele din urmă, sînt roase de molii și de rugină, adică înghițite de burghezie. Dar o astfel de viață e mai demoralizantă ca oricare alta. Ceea ce spune Carlyle despre muncitorii din filaturile de bumbac este valabil pentru toți muncitorii din industria engleză:

* Vom vedea mai tîrziu cum răzvrătirea proletariatului împotriva burgheziei a fost consfințită în Anglia prin legea privitoare la dreptul de asociere.

„Lor astăzi le merge bine, mîine prost — un permanent joc de noroc; de aceea și trăiesc ca jucătorii, azi în lux, mîine răbdînd de foame. O nemulțumire adîncă, mocrînd de revoltă, îi mistuie — simțămîntul cel mai mizerabil care poate sălășlui în pieptul cuiva. Comerțul englez cu convulsile și oscilațiile lui, care se răsfrîng asupra întregii lumi, se răspîndește cu imensa putere de Proteu a aburului, a făcut ca toate căile să fie nesigure pentru ei, ținîndu-i parcă într-o vrajă; luciditatea, fermitatea, statornicia calmă, aceste daruri primare ale omului, le sînt străine... Lumea aceasta nu este pentru ei un cîmin ospitalier, ci o închisoare mohorîtă, plină de chinuri inutile și fără rost, de răzvrătire, supărare, înverșunare împotriva lor înșile și împotriva tuturor oamenilor. Este oare aceasta o lume cu pajiști și flori, creată și cirmuită de dumnezeu, sau un cazan sinistru care clocotește, plin de fumul vitriolului, de scamă de bumbac, de beție zgomotoasă, de minie și de muncă istovitoare, creat și cirmuit de un diavol?” *

Și mai departe, la pag. 40 :

„Dacă nedreptatea, trădarea adevărului, a realității și ordinii naturii este unicul rău sub soare, iar conștiința că suferi din cauza nedreptății — singurul sentiment insuportabil de dureros, întrebarea noastră capitală cu privire la situația muncitorilor s-ar reduce la următoarele : Sînt oare juste toate acestea ? Și înainte de toate : Ce cred muncitorii înșiși despre justiția acestor lucruri ? — Cuvintele lor sînt un răspuns destul de elocvent, iar faptele lor și mai mult... Revolta, pornirea bruscă, răzbunătoare, de răzvrătire împotriva claselor privilegiate, considerația din ce în ce mai mică pe care o acordă ordinelor autorităților lumesti, slăbirea credinței în învățăturile păstorilor lor spirituali cuprind din ce în ce mai mult starea de spirit a claselor de jos. Această stare de spirit poate fi condamnată, pedepsită, însă toți trebuie să recunoască că ea există într-adevăr, că e regretabilă și că, dacă lucrurile nu se vor schimba, ea va deveni funestă“.

În ceea ce privește faptele, Carlyle are perfectă dreptate ; greșește numai atunci cînd critică sălbatica înverșunare a muncitorilor împotriva claselor privilegiate. Această înverșunare, această minie este mai curînd o dovadă că muncitorii își dau seama de caracterul degradant al situației lor, că nu vor să se lase coboriți la nivelul vitelor și că odată și odată se vor elibera din robia burgheziei. Lucrul acesta îl putem constata cu ușurință la cei care nu împărtășesc această minie. Unii dintre ei se supun cu umilință soartei care i-a lovit, trăiesc pe cît posibil ca niște particulari de treabă, fără să se preocupe de restul lumii, ajută burghezia să-i ferece și mai tare în lanțuri pe muncitori și se situează pe plan spiritual la nivelul perioadei preindustriale, — alții se lasă în voia soartei, împinși de ea sau rîzîndu-și de ea, își pierd echilibrul lăuntric așa cum și-au pierdut ținuta exterioară, trăiesc fără a se sinchisi de nimic, îmbătîndu-se

* „Chartism“, pag. 34 și urm.

și ținându-se după fete. În ambele cazuri rezultatul e că se îndobitocesc. Aceștia din urmă contribuie, de altfel, în cea mai mare măsură la „extinderea rapidă a viciului”, de care se îngrozește atît de mult burghezia sentimentală, după ce ea însăși a dat naștere cauzelor care-l generează.

O altă pricină care-i demoralizează pe muncitori este faptul că sînt constrînși să muncească. Dacă activitatea productivă liber consimțită este suprema bucurie pe care o cunoaștem, munca forțată este cel mai cumplit și mai înjositor chin. Nimic nu e mai îngrozitor decît să fii obligat să faci în fiecare zi de dimineață pînă seara o muncă ce-ți repugnă. Și cu cît sentimentele omenesți ale muncitorului sînt mai puternice, cu atît mai urîtă îi va fi munca, pentru că resimte constrîngerea și inutilitatea ei în ceea ce-l privește pe dînsul. De ce muncește el oare? Pentru plăcerea de a crea? Dintr-un imbold firesc? Nicidecum. El muncește pentru bani, pentru un scop care nu are nimic comun cu munca însăși, el muncește pentru că trebuie să muncească, și pe deasupra muncește atîtea ore în șir și depune o muncă atît de monotonă, încît chiar și numai din această cauză munca îi devine un chin încă din primele săptămîni, dacă a mai păstrat vreun dram de simțămînt omenesc. Diviziunea muncii a intensificat, de altfel, efectele abrutizante ale muncii forțate. În cele mai multe ramuri de muncă activitatea muncitorului se limitează la o manipulare mărunță, pur mecanică, repetată din minut în minut, care rămîne aceeași timp de ani de zile*. Cel care din frageda-i copilărie a lucrat zi de zi, timp de douăsprezece ore și mai bine, gămălii de ace sau a pilit roți dințate și a mai și trăit în condițiile de trai ale proletarului englez, — cîte sentimente și facultăți omenesți își va fi păstrat el pînă la vîrsta de treizeci de ani? La fel și cu introducerea forței aburilor și a mașinilor. Activitatea muncitorului este ușurată, efortul muscular este redus, munca însăși devine neînsemnată, dar de o monotonie exasperantă. Ea nu-i lasă muncitorului loc pentru activitate spirituală, totuși îi cere o atenție atît de încordată, încît pentru a îndeplini bine munca nu se poate gîndi la nimic altceva. Cum s-ar putea ca condamnarea la o atare muncă, care absoarbe tot timpul de care dispune muncitorul, abia lăsîndu-i răgaz

* Să citez și aici mărturii aduse de burghezie? Aleg una singură, pe care o poate oricine controla în cartea lui *Adam Smith*: „Wealth of Nations” [„Avuția națiunilor”] (ediția citată), vol. 3, cartea a 5-a, cap. 1, pag. 297.

pentru mîncat și dormit, în nici un caz însă să facă mișcare în aer liber, să guste și el frumusețile naturii, ca să nu mai vorbim de o activitate intelectuală, cum s-ar putea ca o atare condamnare să nu-l coboare pe om la nivelul animalelor ? Muncitorul se găsește din nou în fața alternativei : sau se supune soartei, devenind un „bun muncitor” care servește „cu credință” interesele burghezului — și atunci se abrutizează fără doar și poate —, sau se împotrivește, luptînd din toate puterile pentru demnitatea sa de om ; și acest lucru este posibil numai în lupta împotriva burgheziei.

Și tuturor acestor cauze care au demoralizat cumplit clasa muncitoare li se adaugă o cauză nouă, menită să intensifice și mai mult această demoralizare, împingînd-o la culme : centralizarea populației. Scriitorii burgheziei engleze scot strigăte de indignare cînd e vorba de efectele nocive ale orașelor mari — acești Ieremia de-a-ndoaselea nu deplîng însă distrugerea orașelor, ci înflorirea lor. Șeriful *Alison* atribuie aproape toate relele acestui fapt, iar doctorul *Vaughan*, autorul cărții „The Age of Great Cities” * le atribuie în și mai mare măsură aceleiași cauze. Lucru firesc. Celelalte cauze care aveau un efect distrugător asupra fizicului și spiritului muncitorilor erau prea strîns legate de interesele clasei posedante. Dacă acești autori ar fi recunoscut drept cauză principală sărăcia, nesiguranța zilei de mîine, surmenajul și munca forțată, oricine, și chiar ei înșiși, ar trebui să-și răspundă : atunci să dăm săracilor proprietate, să le garantăm existența, să scoatem o lege împotriva muncii excesive ; și asupra acestui lucru burghezia nu poate cădea de acord. Cum însă marile orașe au crescut parcă de la sine și oamenii s-au instalat de bunăvoie în ele, încît nici n-ai zice că numai industria și clasa de mijloc, care a profitat de pe urma acesteia, au creat aceste orașe mari, clasei dominante îi este cît se poate de ușor să arunce vina tuturor relelor asupra acestei cauze, în aparență inevitabile. În realitate marile orașe nu fac decît să creeze condițiile pentru o dezvoltare mai rapidă și mai completă a răului care oricum exista dinainte, cel puțin în germene. *Alison* cel puțin mai păstrează destulă omenie ca să recunoască aceasta — el nu e un burghez în toată puterea cuvîntului, nu-i un industrial și liberal, ci numai un burghez tory, adică un semiburghez,

* „Veacul marilor orașe”. — *Nota Trad.*

și de aceea are uneori ochii deschiși acolo unde adevărații burghezi sînt cu desăvîrșire orbi. Să-i dăm cuvîntul :

„În orașele mari viciul dă friu liber ispitelor sale, iar voluptatea își întinde mrejele, crima este încurajată de speranța de a se sustrage pedepsei și lenea de exemplele numeroase. Din simplitatea vieții de la țară, cei răi și ticăloși se refugiază aici, în aceste mari centre ale depravării omenеști ; aici își găsesc ei victime pentru jосnicia lor și așteaptă un ciștig drept răsplată a pericolelor la care se expun. Virtutea se ascunde în umbră și este asuprită, crima înflorește pentru că este descoperită cu greu, plăcerile imediate răsplătesc desfrul. Cel ce străbate noaptea St. Giles sau colindă ulicioarele înghesuite ale Dublinului, cartierele mai sărace din Glasgow, va găsi confirmarea celor de mai sus și nu se va mira de numărul mare, ci de numărul mic al crimelor comise în lume... Principala cauză a depravării orașelor mari este caracterul contagios al exemplelor rele și greutatea de a ocoli ispitele viciului atunci cînd tînăra generație crește în contact zilnic și direct cu el. Nici bogații, eo ipso *, nu sînt mai buni ; puși în aceeași situație, nici ei nu ar putea rezista tentației ; deosebita nenorocire a săracilor e că sînt constrînși să înfilnească la tot pasul formele ademenitoare ale viciului și ispitele plăcerilor oprite... Imposibilitatea dovedită de a ascunde în marile orașe generației tinere a clasei neavute farmecele viciului este cauza demolizării“.

După o descriere mai amănunțită a moravurilor, autorul nostru continuă :

„Toate acestea nu-și au originea într-o depravare extraordinară a caracterelor, ci în natura aproape irezistibilă a ispitelor cărora le sînt expuși săracii. Bogații care critică purtarea săracilor ar ceda, desigur, tot atît de repede influențelor unor cauze asemănătoare. Există un grad de mizerie, un anumit fel de a se impune al păcatului cărora virtutea rareori li se poate opune și cărora mai ales tineretul nu le poate rezista. În aceste împrejurări răspîndirea viciului este aproape tot atît de sigură și adesea tot atît de rapidă ca și cea a contagiunii fizice“.

Și în alt loc :

„Din momentul în care clasele de sus au concentrat, în propriul lor folos, mase de muncitori într-un spațiu restrîns, molima crimei începe să se răspîndească extrem de rapid și de inevitabil. Ținînd seamă de educația religioasă și morală de care clasele de jos au actualmente parte, în majoritatea cazurilor ele nu pot fi mustrate pentru vina că decează ispitelor ce le dau ghes mai mult decît pentru faptul că sînt secerate de tifos“ **.

Ajunge ! Semiburghezul Alison denunță, deși într-o formă precaută, consecințele grave pe care orașele mari le au asupra dezvoltării moravurilor muncitorilor. Un altul, burghez sută în sută, om pe placul celor din liga împotriva legii

* — firește. — *Nota Trad.*

** „[The] Principles of Population“ [„Principiile populației“], vol. II, pag. 76 și urm., pag. 135.

cerealelor, doctorul ¹Andrew Ure*, demască cealaltă latură. El arată că viața în marile orașe înlesnește formarea de comploturi în rândurile muncitorilor, dând plebei putere. Dacă aici muncitorii nu sînt educați (adică educați în sensul supunerii față de burghezie), ei vor privi lucrurile unilateral, din punctul de vedere al unui egoism sinistru, lăsîndu-se cu ușurință seduși de demagogi șireți — ba vor fi chiar capabili să privească *pe cel mai mare binefăcător* al lor, pe capitalistul auster și plin de inițiativă, cu ochi invidioși și ostili. Aici poate folosi numai o educație justă, altminteri ne paște falimentul național și alte grozăvii, căci în asemenea condiții o revoluție muncitorească nu mai poate fi evitată. Temerile burghezului nostru sînt perfect îndreptățite. Dacă concentrarea populației acționează ca un stimulent și favorizează pînă și dezvoltarea claselor posedante, ea influențează cu atît mai puternic dezvoltarea muncitorimii. Muncitorii încep să se simtă în totalitatea lor ca o clasă, ei își dau seama că, deși luați în parte sînt slabi, totuși toți împreună alcătuiesc o forță; acest fapt duce la izolarea de burghezie, stimulează dezvoltarea unor concepții și idei proprii muncitorilor și poziției lor sociale; se trezește în ei conștiința că sînt oprimați, și muncitorii dobîndesc o importanță socială și politică. Marile orașe sînt focarul mișcării muncitorești; în ele au început muncitorii să reflecteze pentru prima oară asupra situației lor și să lupte împotriva ei, în ele a ieșit pentru prima oară la iveală contradicția dintre proletariat și burghezie, în ele s-au născut asociațiile muncitorești, cartismul și socialismul. Marile orașe au transformat boala organismului social, care la țară apare sub formă cronică, într-una acută, dezvăluind prin aceasta natura specifică a bolii și totodată adevăratul mijloc de a o lecuși. Fără marile orașe și fără acel impuls pe care ele îl dau dezvoltării conștiinței sociale, muncitorii n-ar fi fost nici pe departe atît de înaintați cum sînt în prezent. Pe lîngă aceasta, ele au distrus ultima rămășiță a relațiilor dintre muncitori și patroni, fapt la care a contribuit și marea industrie prin înmulțirea numărului muncitorilor dependenți de un singur burghez. Bineînțeles că burghezia se tînguie de acest lucru, și pe bună dreptate, căci în relațiile de atunci burghezul era oarecum asigurat împotriva unei răzvrătiri a muncitorilor.

* „Philosophy of Manufactures” [„Filozofia manufacturii”]. Londra, 1835. — Vom mai avea ocazia să vorbim despre această faimoasă carte. Citatele noastre se găsesc la pag. 406 și urm.

El putea să-i exploateze și să-i domine după pofta inimii și pe deasupra mai conta și pe supunerea, pe recunoștința și pe afecțiunea acestor proști, dacă în afara salariului le mai acorda puțină amabilitate care nu-l costa nimic și eventual unele mici avantaje — toate acestea în aparență din pură bunătațe și exces de dărnicie, cînd în fond ele nu reprezentau nici a zecea parte din ceea ce le datora. Privit ca burghez izolat, pus în niște condiții pe care nu le-a creat el însuși, el și-a făcut, ce e drept, datoria, cel puțin în parte; dar ca membru al clasei care guvernează, care prin simplul fapt că *guvernează* răspunde de starea întregii națiuni și-și asumă sarcina de a apăra interesul general, burghezul nu și-a îndeplinit nici una dintre datoriile care decurg din poziția sa, ci, dimpotrivă, a exploatat pe deasupra întreaga națiune pentru interesele sale particulare. În relațiile patriarhale, care ascundeau cu fățarnicie sclavia muncitorilor, muncitorul trebuia să rămînă un simplu particular, fără viață sufletească proprie, ignorînd cu totul propriile lui interese. Abia cînd s-a rupt de patronul său, cînd a ieșit la iveală că e legat de el numai prin interesul particular, prin goana după cîștig a acestuia, abia cînd a fost înlăturată aparenta afecțiune, care nu rezistă nici la cea mai mică probă, muncitorul a început să devină conștient de poziția și de interesele sale și să se dezvolte în mod independent; abia atunci a încetat să mai fie sclavul burgheziei pînă și în gîndirea, în sentimentele și în manifestările sale. Și la aceasta a contribuit mai ales marea industrie și marile orașe.

Altă cauză care a avut o deosebită influență asupra caracterului muncitorului englez e imigrația irlandeză, de care am mai vorbit în acest sens. E drept că, pe de o parte, ea a degradat, după cum am văzut, pe muncitorii englezi, smulgîndu-i civilizației și înrăutățindu-le situația, dar, pe de altă parte, a contribuit tocmai prin aceasta la adîncirea prăpastiei dintre muncitori și burghezie și, prin ummare, la accelerarea crizei ce se apropia. Căci evoluția bolii sociale de care suferă Anglia este aceeași ca a unei boli fizice; ea evoluează după anumite legi, are crizele ei, dintre care ultima, și cea mai violentă, hotărăște soarta bolnavului. Și, întrucît națiunea engleză nu poate totuși să piară în această ultimă criză, ci, dimpotrivă, va ieși dintr-însa reînnoită și renăscută, este îmbucurător tot ceea ce duce boala la paroxism. De altfel, imigrația irlandeză mai contribuie la aceasta și prin temperamentul irlandez pasionat și vioi, pe

care îl încetățenește în Anglia și îl aduce în mijlocul clasei muncitoare engleze. Între irlandezi și englezi există în multe privințe aceeași deosebire ca între francezi și germani, iar amestecul dintre temperamentul irlandez, mai ușuratic, irascibil și pasionat, și cel englez, liniștit, perseverent, rațional, nu poate aduce cu timpul decît foloase ambelor părți. Egoismul brutal al burgheziei engleze s-ar fi păstrat mai mult timp în clasa muncitoare dacă aceasta n-ar fi fost influențată de temperamentul generos pînă la abnegație al irlandezului, stăpînit mai ales de sentimente, și dacă caracterul englez, rece, pur rațional, nu ar fi fost îndulcit, pe de o parte, prin amestecul cu sîngele irlandez, pe de altă parte prin raporturile zilnice obișnuite cu irlandezii.

După toate cele spuse nu ne vom mai mira că clasa muncitoare a devenit cu timpul o națiune cu totul diferită de burghezia engleză. Burghezia are mai multe afinități cu toate celelalte națiuni de pe pămînt decît cu muncitorii care trăiesc în imediata ei apropiere. Muncitorii vorbesc alte dialecte, au alte idei și concepții, alte moravuri și principii morale, altă religie și altă politică decît burghezia. Burghezia și muncitorimea sînt două popoare cu totul diferite, atît de diferite de parcă ar aparține unor rase diferite; dintre aceste două popoare, noi, cei de pe continent, am cunoscut pînă acum numai unul singur, burghezia. Și totuși, tocmai celălalt popor, cel alcătuit din proletari, este de o importanță hotărîtoare pentru viitorul Angliei *.

Despre caracterul social al muncitorilor englezi, așa cum se manifestă el în asociații și în principii politice, vom mai vorbi mai departe; aici ne propunem să menționăm doar consecințele cauzelor pe care le-am expus, în măsura în care aceste consecințe influențează caracterul individual al muncitorilor. În viața de toate zilele muncitorul este mult mai omenos decît burghezul. Am arătat mai sus că de obicei cerșitorii apelează numai la muncitori și că, în general, muncitorii fac mai mult pentru întreținerea săracilor decît burghezia. Această stare de fapt — confirmată, de altfel, în fiecare zi — o confirmă, printre alții, și d-l Parkinson, canonic la Manchester :

„Săracii își dau mai mult unii altora decît dau bogații săracilor. Pot întări afirmația mea prin mărturia unuia dintre cei mai vechi, mai în-

* (1892) Aceeași concepție, anume că marea industrie i-a despărțit pe englezi în două națiuni diferite, a fost dezvoltată, aproximativ concomitent, după cum se știe, și de către Disraeli în romanul său „Sybil, or the Two Nations” [„Sibila, sau cele două națiuni”].

demnatici, mai atenți și mai omenoși medici ai noștri, doctorul Bardsley. Domnia-sa a declarat în mod public că suma totală cu care săracii se ajută în fiecare an între ei întrece pe aceea a contribuțiilor plătite de bogați în același interval de timp” *.

Omenia muncitorilor se manifestă și în alte împrejurări în modul cel mai îmbucurător. Ei înșiși au cunoscut zile negre, și de aceea pot compătimi pe cei cărora le merge prost ; pentru ei fiecare om e un om, pe cînd pentru burghez muncitorul e mai puțin decît un om ; de aceea sînt mai sociabili, mai prietenoși și, cu toate că au mai mare nevoie de bani decît cei avuți, sînt totuși mai puțin ahtiați de bani, căci pentru ei banii au numai valoarea obiectelor pe care le pot cumpăra în schimbul lor, pe cînd pentru burghezi banii au o valoare deosebită, inerentă, valoarea unui zeu, ceea ce face din burghez un „om al banului”, josnic și meschin. Muncitorul, căruia acest sentiment al venerației față de ban îi este cu totul străin, nu e atît de hrăpăreț ca burghezul, care e în stare de orice numai ca să cîștige bani, care socotește că scopul vieții sale este să acumuleze saci cu bani. Tocmai de aceea este muncitorul mult mai nepărtinitor, are ochii mult mai deschiși în fața realității decît burghezul și nu privește totul prin prisma interesului egoist. De prejudecățile religioase îl ferește educația sa plină de lacune ; el nu pricepe nimic din toate acestea și nici nu-și bate capul cu ele ; nu cunoaște fanatismul care încătușează burghezia, și chiar dacă e oarecum religios, o face numai de formă, nici măcar teoretic — căci în practică muncitorul trăiește numai pentru această lume și caută să o ducă aici mai bine. Toți scriitorii burghezi sînt de acord că muncitorii nu sînt religioși și nu se duc la biserică. Excepție fac cel mult irlandezii și unele persoane mai în vîrstă, apoi muncitorii burgheziți, supraviețuitorii, maiștrii și alții de teapa lor. În sînul masei domnește, însă, aproape pretutindeni o indiferență totală față de religie, în cazul cel mai fericit un oarecare deism, prea rudimentar ca să servească la altceva decît la o frazeologie lipsită de miez sau să provoace altceva decît o teamă vagă față de expresii ca necredincios și ateu. Preoțimea tuturor sectelor e foarte prost privită de muncitori, cu toate că ea și-a pierdut influența asupra lor abia în ultimul timp ; acum

* „On the present Condition of the Labouring Poor in Manchester etc.” [„Despre situația actuală a săracilor care muncesc din Manchester etc.”], editată de *reverendul Parkinson*, canonic la Manchester, ed. a III-a. Londra și Manchester, 1841. Broșură.

simplicul strigă : he is a parson — e un popă ! e adeseori suficient pentru a goni un preot de la tribuna adunărilor publice. De altfel, lipsa de educație religioasă și de orice altă educație, la fel ca și condițiile de viață în general, contribuie la a-i face pe muncitori mai obiectivi, mai puțin legați de principiile tradiționale neclintite și de ideile preconceptuate decît burghezul. Acesta e prizonierul prejudecăților clasei sale, e înfundat pînă peste urechi în principiile care i-au fost inoculate din copilărie ; cu el nu-i nimic de făcut, el este în esență conservator chiar și atunci cînd în formă e liberal ; interesele lui sînt indisolubil legate de rînduiele existente, e refractar față de orice mișcare care reprezintă un progres. El încetează să mai fie în fruntea dezvoltării istorice, iar locul lui îl iau muncitorii, mai întii de drept, iar cîndva și în fapt.

Toate acestea precum și activitatea socială a muncitorilor, care decurge din ele și pe care o vom examina mai tîrziu, sînt laturile pozitive ale caracterului acestei clase ; laturile negative pot fi tot atît de repede rezumate și decurg în chip tot atît de firesc din cauzele menționate. Alcoolismul, destrăbălarea în relațiile sexuale, brutalitatea și lipsa de respect față de proprietate sînt defectele principale pe care i le reproșează burghezul. Că muncitorii beau prea mult este ceva firesc. Șeriful *Alison* susține că la Glasgow în fiecare sîmbătă seara se îmbată vreo 30.000 de muncitori, și, fără îndoială, el nu indică o cifră micșorată ; că în 1830 în acest oraș era cîte o cîrciumă la fiecare 12 case, iar în 1840 cîte una la fiecare 10 case ; că în Scoția s-au plătit în 1823 taxe pentru 2.300.000 de galloni de băuturi spirtoase, în 1837 pentru 6.620.000 de galloni, iar în Anglia în 1823 pentru 1.976.000 de galloni și în 1837 pentru 7.875.000 de galloni *. Legea din 1830 în legătură cu consumul berii, care înlesnea înființarea de berării, așa-numitele jerry-shops, ai căror patroni aveau concesiunea desfacerii berii, to be drunk on the premises (pentru a fi consumată în local), a favorizat și mai mult răspîndirea alcoolismului, aducînd fiecăruia cîrciuma aproape în fața ușii. Mai în fiecare stradă se găsesc cîteva berării de tipul acesta, iar la țară, cînd vezi două sau trei case laolaltă, poți fi sigur că printre ele este și un jerry-shop. În afară de acestea mai există numeroase cîrciumi clandestine, hush-shops, care nu sînt concesionate, și multe distilerii de rachiu

* „[The] Princ[iples] of Population” [„Principiile populației“], ibid.

care în inima marilor orașe, în cartiere retrase, rareori călcate de poliție, produc mari cantități de rachiu. Gaskell (loc. cit.) evaluează numai în Manchester numărul acestor distilerii la peste o sută, iar producția lor anuală la cel puțin 156.000 de galloni. Afară de aceasta mai există la Manchester peste o mie de circumi, deci, în raport cu numărul caselor, cel puțin tot atâtea ca la Glasgow. În toate celelalte orașe mari situația este absolut aceeași. Și dacă, abstracție făcînd de consecințele obișnuite ale alcoolismului, te gîndești că bărbați și femei de toate vîrstele, chiar și copii, adeseori mame cu micuții lor în brațe, se întîlnesc aici cu cele mai decăzute victime ale regimului burghez, cu hoți, escroci și prostituate, dacă te gîndești că sînt mame care dau rachiu sugaciului pe care-l poartă în brațe, se mai poate oare nega efectul demoralizant pe care asemenea localuri îl au asupra celor care le frecventează? Mai ales sîmbătă seara, cînd se plătește salariul și lucrul încetează ceva mai devreme decît de obicei, cînd întreaga clasă muncitoare se revarsă din cartierele ei mizere pe străzile principale, poți vedea beția în toată brutalitatea ei. Rareori mi s-a întîmplat să ies într-o astfel de seară din Manchester fără să întîlnesc o grămadă de bețivi clătînîndu-se pe picioare sau zăcînd în șanțuri. Duminică seara se repetă, de obicei, aceeași scenă, însă mai puțin gălăgioasă. Și cînd banii s-au isprăvit, bețivii se duc la una din casele de amanet, care există cu duiumul în fiecare oraș mare — la Manchester sînt mai bine de șaizeci, iar într-o singură stradă din Salford (Chapel Street) sînt vreo zece, douăsprezece —, și amanetează ceea ce mai au. În fiecare sîmbătă seara de la aceste case de amanet sînt răscumperate o grămadă de mobile, haine de sărbătoare — dacă există — veselă, pentru a o porni din nou într-acolo înainte de miercurea următoare, pînă cînd, în cele din urmă, vreo întîmplare face răscumpărarea imposibilă, și un obiect după altul cade pradă cămătarului, sau pînă cînd acesta refuză să mai avanseze vreun ban pe lucrurile vechi și uzate. Cînd ai văzut cu ochii tăi cît de răspîndit e alcoolismul printre muncitorii din Anglia, nu te mai îndoiești de afirmația lordului Ashley * că această clasă cheltuiește anual cam 25.000.000 de lire sterline pe băuturi spirtoase; în ce măsură înrăutățește băutura situația materială a muncitorilor, cît de grozav zdruncină* ea sănătatea morală și fizică, cum distruge ea raportu-

* Ședința Camerei comunelor din 28 februarie 1843.

rile familiale își poate lesne închipui oricine. E drept că societățile de temperanță au făcut mult, dar ce înseamnă cele câteva mii de „teetotallers” * față de milioanele de muncitori ? Când Father Mathew, apostolul irlandez al temperanței, cutreieră orașele Angliei, adeseori 30.000 pînă la 60.000 de muncitori fac „pledge” ** să nu mai bea, dar pînă în patru săptămîni cei mai mulți l-au uitat. Dacă, de pildă, socotim cîte persoane au făcut la Manchester în ultimii trei, patru ani legămîntul de temperanță, vedem că numărul acestora este mai mare decît acela al locuitorilor orașului, și totuși nu se observă o scădere a alcoolismului.

Pe lîngă consumul excesiv de alcool, dezmățul care domnește în raporturile sexuale constituie unul din viciile principale ale multor muncitori englezi. Și acest dezmăț decurge, cu o necesitate de fier, inevitabilă, din situația acestei clase, care este lăsată de capul ei, fără să aibă însă mijloacele de a da acestei libertăți o întrebuițare potrivită. Burghezia i-a lăsat numai aceste două plăceri, impunîndu-i în schimb o mulțime de poveri și suferințe ; consecința este că, pentru a avea totuși o bucurie în viață, muncitorii se aruncă cu toată pasiunea, fără nici un frîu asupra acestor două plăceri, făcînd excese. Când oamenii sînt puși în situații potrivite numai unui animal, nu le rămîne altceva decît să se revolte sau să se depraveze. Când, pe deasupra, însăși burghezia, chiar unii din reprezentanții ei respectabili, contribuie direct la răspîndirea prostituției — cîte din cele 40.000 de prostituate care mișună în fiecare seară pe străzile Londrei nu trăiesc de pe urma prea virtuozității burghezii ? ***, cîte din ele, seduse de un burghez, nu au ajuns să-și vîndă trecătorilor trupul pentru a nu muri de foame ? Nu e limpede oare că într-adevăr burghezia este cea mai puțin îndreptățită să reproșeze muncitorilor dezmățul lor sexual ?

În genere defectele muncitorilor se reduc toate la abuzul de plăceri, la lipsa de prevedere și de supunere față de ordinea socială și în general la incapacitatea de a sacrifica plăcerea momentană avantajului mai îndepărtat. Dar este aceasta de mirare ? Nu este oare firesc ca o clasă care, în schimbul trudei ei, nu-și poate cumpăra decît puține plăceri, și numai pe cele legate de simțuri, să se năpustească nebunește, or-

* — abstenenți. — *Nota Trad.*

** — legămînt. — *Nota Trad.*

*** Șeritul Alison, „[The] Principles of Population”, vol. II.

bește asupra acestor plăceri? Ce temeuri, ce interese ar avea clasa de a cărei educație nu se ocupă nimeni, care e lăsată la voia întâmplării, care nu știe ce este siguranța zilei de mâine, să fie prevăzătoare, să ducă o viață „cumpătată” și să jertfească plăcerile prezentului unor plăceri viitoare, care tocmai pentru ea, cu situația ei veșnic nesigură, veșnic gata să se surpe, sînt foarte îndoielnice? Tocmai clasei care trebuie să tragă toate ponoasele de pe urma ordinii sociale fără să se bucure de foloasele ei, clasei căreia această ordine socială îi arată exclusiv latura ei ostilă, i se cere să respecte această ordine socială? Asta e într-adevăr prea mult. Dar clasa muncitoare nu se poate sustrage ordinii sociale atîta timp cît aceasta dăinuiește, iar cînd muncitorul izolat se ridică împotriva ei, tot el are de suferit. În felul acesta ordinea socială îi face muncitorului aproape imposibilă viața de familie; o locuință neîngrijită, murdară, care abia poate servi ca adăpost pentru nopți, prost mobilată, în care adesea pătrunde ploaia și care nu poate fi încălzită, o încăpere fără aer, ticsită de oameni nu poate constitui un cămin cît de cît plăcut; bărbatul muncește toată ziua, poate muncesc și nevasta și copiii mai mari, fiecare în alt loc, se întîlnesc numai dimineața și seara, și la aceasta se adaugă permanenta tentație a băuturii. Ce viață de familie poate exista în asemenea condiții? Totuși muncitorul nu poate evita familia, el trebuie să trăiască în mijlocul ei, iar consecința sînt permanențele neînțelegeri și certuri casnice, care au o influență din cele mai demoralizante nu atît asupra soților, cît mai ales asupra copiilor. Neglijarea tuturor obligațiilor casnice, mai ales neglijarea copiilor, este foarte frecventă printre muncitorii englezi, fiind provocată în majoritatea cazurilor de actualele rînduiri ale societății. Și copiii aceștia, care cresc la voia întâmplării, în mediul cel mai demoralizant cu putință, din care adeseori fac parte chiar propriii lor părinți — copiii aceștia să devină cînd sînt mari oameni morali în înțelesul burghez al cuvîntului? Într-adevăr, prea naive sînt pretențiile pe care burghezul satisfăcut de sine le are față de muncitor.

Nerespectarea ordinii sociale se manifestă cel mai evident în manifestarea ei extremă, în criminalitate. Cînd motivele care-l demoralizează pe muncitor acționează mai puternic, mai concentrat decît de obicei, atunci el devine criminal în mod tot atît de sigur cum trece apa, la 80° Réaumur, din starea lichidă în cea gazoasă. Tratat în mod brutal și abru-

tizant de burghezie, muncitorul devine un obiect la fel de lipsit de voință ca și apa, și este supus legilor naturii cu aceeași necesitate — căci la un anumit punct încetează pentru el orice libertate de acțiune. De aceea, o dată cu înmulțirea proletariatului, a sporit și criminalitatea în Anglia și națiunea britanică a devenit națiunea cea mai bogată în criminali din lume. Din „tabelele de criminalitate“, publicate anual de Ministerul de Interne, rezultă că în Anglia criminalitatea s-a extins cu o rapiditate de necrezut. Numărul arestărilor pentru fapte *penale* a fost numai în Anglia și în Țara Galilor :

în 1805	4.605	în 1830	18.107
„ 1810	5.146	„ 1835	20.731
„ 1815	7.818	„ 1840	27.187
„ 1820	13.710	„ 1841	27.760
„ 1825	14.437	„ 1842	31.309

așadar, în 37 de ani numărul arestărilor a crescut de șapte ori. Din aceste arestări au avut loc numai în Lancashire, în 1842, 4.497, deci peste 14^{0/0}, iar în Middlesex (inclusiv Londra) 4.094, deci peste 13^{0/0}. Vedem, așadar, că în două districte, cuprinzând orașe mari, cu un proletariat numeros, se comit peste un sfert din totalul crimelor, deși populația lor globală nu reprezintă nici pe departe a patra parte din populația întregii țări. Tabelele de criminalitate mai dovedesc că aproape toate crimele sînt făptuite de proletari, căci în 1842, din 100 de criminali, în medie nu știau să citească și să scrie 32,35 ; nu citeau și nu scriau bine 58,32 ; 6,77 știau să citească și să scrie bine, 0,22 primiseră o instrucție mai înaltă, iar pentru un procent de 2,34 n-a putut fi indicat gradul de cultură. În Scoția criminalitatea a crescut și mai repede. În 1819 nu se procedase aici decît la 89 de arestări de criminali, pe cînd în 1837 s-au înregistrat 3.176, iar în 1842 chiar 4.189 de arestări. În Lanarkshire, unde însuși șeriful Alison a redactat raportul oficial, populația s-a dublat în decurs de 30 de ani, iar criminalitatea s-a dublat la fiecare 5 ani și jumătate, crescînd deci de șase ori mai repede decît populația. Ca în toate țările civilizate, infracțiunile înseși sînt, în marea lor majoritate, infracțiuni împotriva proprietății, deci infracțiuni avînd drept cauză lipsuri de un fel sau altul, căci nimeni nu fură ceea ce are. Raportul dintre delictele contra proprietății și cifra populației care era de 1 la 7.140 în Țările de Jos și de 1 la 1.804 în Franța, era în Anglia, pe vremea cînd și-a scris Gaskell cartea, de 1 la 799 ; raportul dintre infracțiunile împotriva persoanei și cifra populației era în

Țările de Jos de 1 la 28.904, în Franța de 1 la 17.573, în Anglia de 1 la 23.395; dintre criminalitate în genere și cifra populației era în regiunile agricole de 1 la 1.043, în regiunile industriale de 1 la 840 *; astăzi acest raport este în întreaga Anglie de 1 la *mai puțin de 660* **, și nu sînt nici zece ani de la apariția cărții lui Gaskell!

Aceste fapte sînt într-adevăr mai mult decît suficiente pentru a face pe oricine, chiar și pe un burghez, să chibzuiască asupra urmărilor acestor stări de lucruri. Dacă demoralizarea și numărul crimelor vor continua să crească în același ritm în următorii douăzeci de ani și dacă industria engleză va fi în acești douăzeci de ani mai puțin norocoasă decît a fost pînă în prezent, criminalitatea va progresa și mai rapid; care va fi atunci rezultatul? Vedem de pe acum că societatea se află în plină descompunere; nu putem lua o gazetă în mînă fără a constata, pe baza unor fapte din cele mai concludente, slăbirea tuturor legăturilor sociale. Din maldărul de ziare englezești pe care le am în față scot unul la întîmplare: iată un „Manchester Guardian” (30 octombrie 1844), care relatează evenimentele petrecute în decurs de trei zile; renunțînd de a mai publica absolut toate știrile din Manchester, el relatează doar cazurile cele mai interesante: că într-o fabrică muncitorii au încetat lucrul pentru a obține salarii mai mari și au fost siliți de judecătorul de pace să-l reia; că la Salford cîțiva băiețandri au comis furturi și că un negustor falit a încercat să-și înșele creditorii. Mai amănunțite sînt știrile care privesc orașele din împrejurimi: la Ashton — două furturi, o spargere, o sinucidere; la Bury — un furt; la Bolton — două furturi, o fraudă fiscală; la Leigh — un furt; la Oldham — încetarea lucrului din cauza salariului, un furt, o încăierare între irlandeze, un pălărier care nu făcea parte din asociația muncitorească maltratată de membrii acesteia, o mamă bătută de fiul ei; la Rochdale — o serie de încăierări, un atac împotriva poliției, jefuirea unei biserici; la Stockport — nemulțumiri în rîndurile muncitorilor din cauza salariului, un furt, o escrocherie, o încăierare, un bărbat care-și maltratează nevasta; la Warrington — un furt și o încăierare; la Wigan — un furt și jefuirea unei biserici. Ziarele londoneze aduc știri și mai alarmante; escrocheriile,

* „[The] Manuf[acturing] Popul[ation] of Engl[and] chapt. 10 [„Populația industrială din Anglia”, capitolul 10].

** Cifra populației (circa 15.000.000) împărțită prin numărul infractorilor dovediți culpabili (22.733).

furturile, atacurile banditești, scandalurile familiale se țin lanț ; iau la întîmplare un număr din „Times” (12 septembrie 1844) care relatează întîmplările dintr-o *singură* zi : un furt, un atac împotriva poliției, condamnarea unui tată la plata pensiei alimentare pentru un copil nelegitim, abandonarea unui copil de către părinții săi și otrăvirea unui bărbat (de către soția sa. Lucruri asemănătoare se pot citi în toate gazetele englezești. În această țară războiul social a fost dezlănțuit pe toată linia ; fiecare trăiește pentru sine și luptă pentru sine, împotriva tuturor celorlalți ; iar problema dacă trebuie sau nu să facă rău tuturor celorlalți, care sînt inamicii săi declarați, depinde numai de aprecierea egoistă a fiecăruia asupra avantajului său personal. Nimănui nu-i mai trece prin mînte să se înțeleagă pe cale pașnică cu aproapele său ; toate diferențele se rezolvă prin amenințări, prin dreptul pumnului sau prin judecată. Pe scurt, fiecare vede în celălalt un dușman care trebuie înlăturat din drumul său, în cazul cel mai fericit, un mijloc pe care îl poate folosi pentru a-și atinge scopurile. Acest război devine, după cum dovedesc tabelele de criminalitate, din an în an mai violent, mai înverșunat, mai neîmpăcat ; dușmanii se împart încetul cu încetul în două tabere mari, care luptă una împotriva celeilalte ; de o parte burghezia, de cealaltă proletariatul. Acest război al tuturor împotriva tuturor și al proletariatului împotriva burgheziei nu trebuie să ne mire ; el nu-i decît aplicarea consecventă a principiului conținut în libera concurență ; este însă de mirare, pe drept cuvînt, că burghezia, deasupra căreia se adună pe zi ce trece, tot mai amenințători, nori negri de furtună, rămîne liniștită și calmă la toate acestea ; e de mirare cum poate burghezia să citească zilnic în ziare relatarea acestor fapte fără să resimtă, să nu spun indignare față de rînduiriile sociale existente, dar măcar teamă de consecințele acestor rînduiri, teamă de răbufnirea generală a ceea ce se manifestă izolat în crimele relatate. Dar tocmai de aceea este ea burghezie ; de pe poziția ei nu poate percepe nici măcar faptele, darămite consecințele lor. Un singur lucru e de mirare : că prejudecățile de clasă și ideile preconcepute pe care și le-a vîrît în cap pot orbi în așa măsură — așa putea spune într-o măsură nefiresc de mare — o întreagă clasă socială. Dezvoltarea națiunii își urmează între timp cursul, fie că burghezii au sau n-au ochi să vadă acest lucru, iar într-o bună zi ea va uimi clasa posedantă cu lucruri la care înțelepciunea ei nici măcar nu visează.

Diferitele ramuri de muncă.

Muncitorii industriali propriu-ziși

Dacă analizăm acum mai îndeaproape diferitele ramuri de muncă mai importante ale proletariatului industrial englez, conform principiului enunțat mai sus (pag. 268), va trebui să începem cu muncitorii din fabrici, adică cu cei care intră în prevederile legii privitoare la munca în fabrici. Această lege reglementează timpul de muncă al fabricilor în care se toarce sau se țese lână, mătase, bumbac și în cu ajutorul forței hidraulice sau a aburului, și, în consecință, se extinde asupra celor mai importante ramuri ale industriei engleze. Muncitorii care lucrează în aceste ramuri ale industriei sînt categoria cea mai numeroasă, cea mai veche, cea mai inteligentă și mai energică, însă tocmai de aceea și cea mai agitată și cea mai urîtă de burghezie dintre toate categoriile de muncitori englezi. Acești muncitori, și mai ales cei din industria bumbacului, stau în fruntea mișcării muncitorești, așa cum patronii lor, fabricanții, în special cei din Lancashire, stau în fruntea agitației burgheze.

Am văzut încă din introducere că populația care lucrează în ramurile menționate a fost cea dintîi smulsă din condițiile ei anterioare de viață prin introducerea noilor mașini. Să nu ne mire deci că și mai tîrziu progresul invențiilor tehnice a atins-o tot pe ea cel mai des și mai radical. Istoria industriei bumbacului, așa cum o prezintă Ure *, Baines ** și alții, ne vorbește la fiecare pagină despre noi perfecționări, dintre care cele mai multe s-au încetățenit și în celelalte ramuri industriale amintite. Aproape pretutindeni munca manuală a fost înlocuită cu munca mecanică, aproape toate

* „The Cotton Manufacture of Great Britain” [„Industria de bumbac din Marea Britanie”]. De dr. A. Ure 1836.

** „History of the Cotton Manufacture of Great Britain” [„Istoria industriei de bumbac din Marea Britanie”]. De E. Baines, Esq.

operațiile se fac cu ajutorul forței hidraulice sau a aburului, și fiecare an aduce noi și noi perfecționări.

Într-o orînduire socială bine organizată, asemenea îmbunătățiri ar fi mai mult decît îmbucurătoare ; însă acolo unde bîntuie războiul tuturor împotriva tuturor, anumiți indivizi izolați își însușesc profitul răpînd majorității mijloacele de existență. Fiecare perfecționare a mașinilor aruncă pe drumuri un număr de muncitori, și cu cît perfecționarea adusă este mai importantă, cu atît mai mare este numărul celor rămași fără lucru ; fiecare perfecționare are, prin urmare, asupra unui anumit număr de muncitori efectele unei crize comerciale, cu tot cortegiul ei de lipsuri, mizerie, crimă. Să dăm cîteva exemple. Dat fiind că chiar prima invenție, mașina Jenny (vezi mai sus), deservită de un singur muncitor, producea cel puțin de șase ori mai mult decît putea să producă în același interval de timp roata de tors, fiecare nouă Jenny lăsa fără pîine cinci torcători. Mașina throstle, care, la rîndul ei, dădea un randament cu mult mai mare decît Jenny și avea nevoie tot numai de un singur muncitor, a aruncat și mai mulți muncitori pe drumuri. Mașina mule, care necesita și mai puțini muncitori în raport cu randamentul ei, a avut același efect, și fiecare perfecționare a mașinii, adică fiecare sporire a numărului fuselor ei, a redus numărul muncitorilor de care era nevoie. Această sporire a numărului fuselor mașinii mule a fost însă atît de importantă, încît, în urma acestei perfecționări, mase întregi de muncitori au rămas pe drumuri ; căci, dacă înainte vreme un „torcător” și cîteva copii (piecers) puneau în mișcare 600 de fuse, acum un singur om putea să supravegheze 1.400 pînă la 2.000 de fuse la două mașini, astfel că doi torcători adulți și parte din ajutoarele (piecers) lor deveneau șomeri. Și de cînd au fost introduse mașinile automate self-actors într-un mare număr de filaturi, torcătorul este cu totul înlăturat, fiind înlocuit de mașină. Am în fața mea o carte * al cărei autor este cunoscutul lider cartist din Manchester, James Leach. Omul acesta a lucrat ani de-a rîndul în diferite ramuri industriale, în fabrici și mine de cărbuni, și-l cunosc personal ca pe un om deosebit de cinstit, demn de încredere și capabil. Dispunînd,

* „Stubborn Facts from the Factories”, by a Manchester Operative. Published and dedicated to the working Classes [„Realități de netăgăduit din fabrici”, aduse la cunoștință de un muncitor din Manchester. Dedicată clasei muncitoare și editată] de Wm. Rashleigh, M. P. Londra, Ollivier, 1844, pag. 28 și urm.

datorită poziției sale în partid, de cele mai ample detalii asupra diferitelor fabrici, detalii culese direct de la muncitori, el a întocmit tabele din care rezultă că, în 1829, în 35 de fabrici lucrau cu 1.083 mai mulți torcători la mașina mule decît în 1841, deși numărul fuselor din aceste 35 de fabrici crescuse în acest timp cu 99.429. El citează 5 fabrici în care nu mai sînt de loc folosiți torcători prin faptul că se lucrează numai cu mașini automate. În timp ce numărul fuselor a crescut cu 10%, numărul torcătorilor a scăzut cu mai mult de 60%. Și Leach adaugă că din 1841 s-au introdus atîtea alte perfecționări ca, de pildă, dublarea șirurilor de fuse (double decking) și altele, încît din 1841 în unele din fabricile pomenite au mai fost concediați încă jumătate din torcători; într-una din fabrici, în care lucrau recent 80 de torcători, au mai rămas doar 20, restul fiind concediați sau nevoiți să îndeplinească o muncă de copil în schimbul unui salariu de copil. Leach relatează același lucru despre Stockport, unde, din 800 de torcători cîți lucrau în 1835, n-au mai rămas în 1843 decît 140, deși industria Stockport-ului a crescut considerabil în ultimii 8—9 ani. Îmbunătățiri asemănătoare li s-au adus recent și cardelor, în urma cărui fapt rămîn pe drumuri jumătate din muncitori. Într-o fabrică au fost introduse războaie de țesut duble, perfecționate, ceea ce a dus la concedierea a patru lucrătoare din opt și, pe lîngă aceasta, celorlalte patru fabricantul le-a redus salariul de la 8 la 7 șilingi. La fel s-au petrecut lucrurile în industria țesătoriei. Războiul mecanic de țesut a acaparat una după alta toate ramurile țesătoriei manuale și, deoarece are un randament mult mai mare decît războiul de țesut acționat cu mîna, iar un muncitor poate supraveghea două războaie mecanice, și în această ramură au rămas pe drumuri o mulțime de muncitori. La fel se petrec lucrurile în toate ramurile de producție, la torsul inului și al lînii, la tramajul mătăsii; ba războiul mecanic de țesut începe să acapareze chiar anumite ramuri ale țesătoriei lînii și inului; chiar la Rochdale se folosesc la țesutul flanelii și a altor produse de lînă mai multe războaie mecanice de țesut decît manuale. Burghezia obișnuiește să răspundă la toate acestea că perfecționările aduse mașinilor, micșorînd costul de producție, furnizează marfa la un preț mai scăzut și că acest preț scăzut determină o atare creștere a consumului, încît muncitorii deveniți șomeri găsesc în cîrînd de lucru din plin în fabricile nou înființate. Desigur,

burghezia are perfectă dreptate să susțină că, în anumite condiții favorabile dezvoltării generale a industriei, fiecare scădere a prețului unei mărfi, a cărei materie primă costă puțin, mărește foarte mult consumul și are ca urmare crearea de noi fabrici ; dar, în ce privește restul, fiecare cuvânt al ei este o minciună. Ea nu ține de fel seamă de faptul că trebuie să treacă ani de zile pînă să se manifeste urmările scăderii prețului, pînă să se clădească noile fabrici ; burghezia nu pomeneste o vorbă despre faptul că orice perfecționare adusă mașinilor trece tot mai mult asupra mașinii munca propriuzisă, obositoare, transformînd munca bărbaților adulți într-o simplă supraveghere pe care o poate îndeplini tot atît de bine și o îndeplinește chiar o femeie slabă sau un copil în schimbul unei jumătăți sau unei treimi din salariu ; că astfel bărbații sînt tot mai mult înlăturați din industrie și *nu mai* găsesc de lucru în ciuda faptului că a crescut producția ; ea trece sub tăcere că, datorită acestui fapt, ramuri întregi de muncă dispar cu desăvîrșire sau suferă astfel de transformări, încît muncitorii trebuie să le învețe din nou ; burghezia se ferește ca de foc să admită aici ceea ce preconizează în alte ocazii cînd se pune problema interzicerii muncii copiilor mici, și anume că, pentru a fi însușită temeinic, munca de fabrică trebuie învățată din fragedă copilărie, încă înainte de vîrsta de zece ani (compară, de exemplu, cu diferite pasaje din raportul Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici) ; ea nu pomeneste nimic despre faptul că procesul perfecționării tehnice continuă fără întrerupere și că de îndată ce un muncitor — presupunînd că ar fi într-adevăr cazul — s-a adaptat unei noi ramuri de muncă este înlăturat și din aceasta, răpindu-i-se astfel și ultima rămășiță de siguranță a zilei de mîine. Burghezia însă trage foloase de pe urma perfecționării tehnicii ; în primii ani, cînd mai lucrează multe mașini vechi și perfecționarea nu a fost introdusă încă pretutindeni, ea are cea mai bună ocazie de a acumula avere ; ar fi prea mult să-i cerem să vadă și inconvenientele acestei perfecționări a mașinilor.

Burghezia tăgăduiește de asemenea cu înverșunare că mașinile perfecționate determină scăderea salariilor, în timp ce muncitorii susțin aceasta cu tărie. Burghezia persistă în a susține că, deși o dată cu ușurarea procesului de producție *salariul cu bucata* a scăzut, salariul săptămînal în genere a înregistrat mai curînd o urcare decît o scădere, așa că si-

tuația muncitorilor mai curînd s-a îmbunătățit decît s-a înrăutățit. E greu să-ți dai seama de realitate, deoarece muncitorii se referă de cele mai multe ori la *salariul cu bucata*; totuși este cert că în anumite ramuri de activitate și salariul săptămînal a suferit o scădere din cauza mașinilor. Așa-numiții *feinspinner* (muncitori care torc firul fin la mașina mule) au într-adevăr un salariu mare, 30 pînă la 40 de șilingi pe săptămîină, fiindcă sînt organizați într-o asociație puternică care luptă pentru menținerea salariului la un nivel ridicat și pentru că munca aceasta se învață greu; în schimb, torcătorii de fire groase, pe care îi concurează mașinile automate (*self-actors*), inutilizabile la firul fin, și a căror asociație a fost slăbită prin introducerea acestor mașini, primesc un salariu foarte scăzut. Un torcător de la mașina mule mi-a spus că nu cîștigă mai mult de 14 șilingi pe săptămîină, ceea ce coincide cu declarațiile lui Leach, după care în diferite fabrici torcătorii de fire groase cîștigă mai puțin de 16 $\frac{1}{2}$ șilingi, iar un torcător care cu trei ani în urmă cîștiga 30 de șilingi acum abia poate ajunge la 12 $\frac{1}{2}$ șilingi, sumă pe care în medie n-a depășit-o în ultimul an. Este drept că salariul femeilor și al copiilor a scăzut mai puțin, însă numai din cauză că din capul locului nu era mare. Cunosc mai multe femei, văduve cu copii, care cîștigă cu greu opt-nouă șilingi pe săptămîină, și oricine cunoaște prețurile articolelor de primă necesitate în Anglia va fi de acord că această sumă nu ajunge ca o familie să poată trăi omeneste. Muncitorii susțin în *unanimitate* că în general salariul a suferit o scădere în urma perfecționării mașinilor. La orice întrunire muncitorească din regiunile industriale se poate auzi că muncitorii socotesc afirmația fabricantilor burghezi că situația clasei muncitoare s-ar fi îmbunătățit datorită producției mecanizate drept o minciună sfruntată. Și chiar *dacă* ar fi adevărat că numai salariul relativ, cu bucata, a scăzut, iar cel absolut, suma cîștigului săptămînal, ar fi rămas același, ce reiese de aici? Nimic altceva decît că muncitorii trebuie să privească liniștiți cum își umplu domniile fabricantii buzunarele, trăgînd foloase de pe urma fiecărei perfecționări tehnice, fără a le acorda lor nici cea mai modestă părțică. În lupta împotriva muncitorilor burghezia uită și cele mai elementare principii ale propriei ei economii politice. Ea, care de obicei îl invocă la tot pasul pe Malthus, în spaima ei le obiectează muncitorilor: dar unde ar fi găsit de lucru milioanele de muncitori cu care a sporit populația din Anglia dacă n-ar fi existat

mașinile ? * Ce prostie ! Ca și cum burghezia n-ar ști destul de bine că, fără mașini și fără dezvoltarea industrială la care s-a ajuns datorită lor, aceste „milioane” nici n-ar fi luat naștere și nu s-ar fi maturizat ! Mașinile le-au fost de folos muncitorilor doar prin aceea că le-au demonstrat necesitatea unei transformări sociale în urma căreia mașinile să nu mai lucreze împotriva muncitorilor, ci pentru ei. Dacă înțelepții domni burghezi ar binevoi să-i întrebe odată pe oamenii care mătură străzile din Manchester sau dintr-altă parte (astăzi și această ocupație aparține trecutului, căci și pentru aceasta au fost inventate și introduse mașini), sau pe vânzătorii ambulănți de sare, chibrituri, portocale și șireturi de ghetete, sau pe cei care sînt siliți să cerșească, cu ce s-au ocupat înainte, răspunsul multora ar fi : am fost muncitor de fabrică și am rămas șomer din cauza mașinilor. În actualele împrejurări sociale perfecționarea mașinilor poate avea pentru muncitor numai urmări defavorabile și adesea cît se poate de apăsătoare ; fiecare mașină nouă aduce cu ea șomaj, mizerie și lipsuri, iar într-o țară ca Anglia, unde în genere există aproape în permanență „un surplus de populație”, concedierea constituie, în majoritatea cazurilor, cea mai grea lovitură pentru muncitor. Dar să ne gândim numai cît de descurajantă, de distrugătoare pentru muncitori, a căror situație este și așa destul de precară, trebuie să fie această nesiguranță a zilei de mîine, care rezultă din neconținutul progres al mașinilor și, implicit, al șomajului ! Pentru a nu ajunge la desperare, muncitorului nu-i rămîn iarăși decît două căi : revolta lăuntrică și cea exteriorizată împotriva burgheziei, sau alcoolismul și în genere dezmățul. Muncitorii englezi recurg la amîndouă. Istoria proletariatului englez amintește de sute de răzvrătiri împotriva mașinilor și împotriva burgheziei în general, iar despre dezmăț am mai vorbit. Acesta nu este, firește, decît o altă formă a desperării.

În condițiile cele mai grele trăiesc acei muncitori care trebuie să concureze ultima mașină introdusă. Prețul articolului fabricat de ei se stabilește corespunzător cu prețul aceluiași articol fabricat de mașină, și deoarece mașina lucrează mai ieftin muncitorul care concurează o mașină are salariul cel mai scăzut. În aceeași situație se află și muncitorii care lucrează la o mașină veche dacă trebuie să concureze ma-

* Așa întrebă, de exemplu, d-l Symons în „Arts and Artisans” („Meșteșuguri și meșteșugari”).

șinile mai noi, perfecționate. Căci cine altul să suporte paguba? Fabricantul nu vrea să-și arunce mașina și nici să suporte paguba; de la mașina neînsuflețită nu poate să ia nimic, prin urmare se leagă de muncitor, țapul ispășitor al întregii societăți. Dintre toți muncitorii aceștia care concurează mașinile, cei care au cel mai mult de suferit sînt țesătorii manuali din industria bumbacului. Ei primesc salariile cele mai mici și nu sînt în stare, chiar atunci cînd au de lucru din plin, să cîștige mai mult de 10 șilingi pe săptămîină. Războiul mecanic de țesut le răpește pe rînd toate sorturile de țesături; în afară de aceasta, țesătoria manuală este ultimul refugiu al tuturor muncitorilor șomeri din alte branșe, așa că în această ramură se găsește întotdeauna un surplus de brațe de muncă. Iată de ce în perioadele medii țesătorul manual se socotește fericit cînd poate cîștiga 6—7 șilingi pe săptămîină, și pentru a ajunge și la această sumă este nevoit să șadă zilnic 14—18 ore la războiul lui de țesut. În plus, cele mai multe țesături necesită o atmosferă umedă, pentru ca firul bătăturii să nu se rupă în fiecare clipă, și atît din pricina aceasta cît și din pricina sărăciei muncitorilor, care nu-și pot plăti o locuință mai bună, atelierele țesătorilor manuali nu au de cele mai multe ori dușumele sau altă pardoseală. Am intrat în multe locuințe ale țesătorilor manuali — prin curți și ulițe dosnice, sărăcăcioase, de obicei în subsoluri. Adeseori, cinci-șase țesători manuali, dintre care unii căsătorii, locuiesc împreună într-o căsuță cu o cameră sau două de lucru și un dormitor mare comun. Hrana lor constă aproape exclusiv din cartofi, uneori și puțin păsat de ovăz, rareori lapte și mai niciodată carne; mare parte dintre ei sînt irlandezi sau de origine irlandeză. Și acești nenorociți țesători manuali, primii pe care îi atinge orice criză și ultimii care se refac de pe urma ei, trebuie să-i servească burgheziei drept unealtă de care se servește pentru a face față atacurilor îndreptate împotriva sistemului industrial! Priviți, strigă burghezia triumfătoare, cum se chinuiesc acești bieți țesători manuali, în timp ce muncitorilor din fabrici le merge bine, și judecați apoi sistemul industrial! * Ca și cum țesătorii manuali nu ar fi ajuns în starea aceasta tocmai din cauza sistemului industrial cu toate mașinile sale, ca și cum burghezia n-ar ști acest lucru tot atît de bine ca și noi! Dar

* De pildă, dr. Ure în „Philos[ophy] of Manuf[actures]” („Filozofia manufacturii”).

aici este vorba de interesele burgheziei, așa că nu contează pentru ea cîteva minciuni și ipocrizii.

Să examinăm mai îndeaproape faptul că mașinile înlocuiesc tot mai mult munca muncitorului adult. Munca la mașini, atît la tors cît și la țesut, constă îndeosebi în înnodarea firelor rupte, căci altminteri mașina face totul ; această muncă nu reclamă forță, ci doar o mai mare agilitate a degetelor. Bărbații, prin urmare, nu numai că nu sînt necesari, ci, dimpotrivă, din cauză că au musculatura și oasele de la mîini mai puternic dezvoltate, sînt chiar mai puțin potriviți decît femeile și copiii, fiind astfel în mod firesc aproape complet eliminați de la această muncă. Așadar, cu cît locul muncii manuale, al efortului fizic îl iau tot mai mult, datorită introducerii mașinilor, forța hidraulică sau a aburului, cu atît mai puțin este nevoie de munca bărbaților, — și, întrucît munca femeilor și a copiilor este oricum mai ieftină și, după cum am spus, în aceste ramuri de activitate chiar mai indicată decît a bărbaților, femeile și copiii sînt aceia care le ocupă locul. În filaturi, la mașinile throstle lucrează numai femei și fete, la mașinile mule cîte un filator adult (la care se renunță însă la self-actors) și mai mulți piecers pentru înnodatul firelor, în majoritate copii sau femei, cîte o dată tineri de 18—20 de ani, pe alocuri cîte un torcător bătrîn rămas fără lucru *. La războaiele mecanice de țesut lucrează mai mult femei între 15 și 20 de ani sau mai în vîrstă, uneori și cîteva bărbați, care rămîn însă rareori la această ocupație după ce trec de 21 de ani. La flyere lucrează de asemenea numai femei, cel mult cîteva bărbați care sînt folosiți la ascuțitul și la curățatul cardelor. În afară de toți aceștia, fabricile mai folosesc un număr de copii pentru scoaterea și așezarea mosoarelor (doffers), cîteva bărbați adulți ca supraveghetori în ateliere, un mecanic și un mașinist pentru mașina cu aburi, precum și tîmplar, portar etc. Munca propriuzisă este însă făcută de femei și de copii. Fabricanții neagă și acest lucru, și anul trecut au publicat chiar tabele impozante care trebuiau să dovedească că mașinile nu i-au izgo-

* „În ceea ce privește salariul, în momentul de față starea de lucruri e foarte încurcată în unele ramuri ale industriei bumbacului din Lancashire ; sute de bărbați între 20 și 30 de ani, care lucrează ca «piecer» sau au altă atribuție, nu cîștigă mai mult de 8 sau 9 șilingi pe săptămîină, pe cînd, în aceeași întreprindere, copii de 13 ani cîștigă 5 șilingi, iar fete tinere de 16—20 de ani au 10—12 șilingi pe săptămîină“. Raportul inspectorului de fabrică L. Horner, octombrie 1844.

nit pe bărbați din fabrici. Din aceste tabele rezultă că, dintre toți muncitorii de fabrică, ceva mai mult de jumătate (52%) sînt femei, cam 48% bărbați, și dintre acești muncitori mai mult de jumătate sînt trecuți de 18 ani. Pînă aici totul e în regulă. Domnii fabricanți s-au ferit însă să ne spună cîți dintre adulți erau bărbați și cîți femei. Și tocmai aici e punctul nevralgic. Evident că, deși au pus la socoteală mecanicii, tîmplarii și toți bărbații adulți care aveau în vreun fel oarecare de-a face cu fabricile lor, poate chiar și funcționarii etc., ei n-au curajul totuși să înfățișeze starea de lucruri așa cum se prezintă în realitate. În general, aceste date, în care abundă falsurile, interpretările sucite, arbitrare, cifre medii care conving pe profani, dar nicidecum pe cunoscători, tănuiesc tocmai esențialul, dovedind numai orbirea egoistă și reaua-credință a acestor fabricanți. Vom extrage din cuvîntarea ținută la 15 martie 1844 de lordul Ashley în Camera comunelor, cu ocazia prezentării moțiunii pentru ziua de muncă de zece ore, unele indicații asupra procentului vîrstelor și sexelor, indicații care n-au fost dezmințite de datele fabricanților, care nu se referă, de altfel, decît la o parte a industriei engleze. Din cei 419.590 de muncitori industriali din imperiul britanic (1839), 192.887, deci aproape jumătate, aveau mai puțin de 18 ani, iar 242.296 erau femei, dintre care 112.192 sub 18 ani. Prin urmare rămîn 80.695 de tineri sub 18 ani și 96.599 de muncitori adulți de sex bărbătesc, deci 23%, *nici măcar un sfert* din numărul total. Din totalul muncitorilor din industria bumbacului, 56¹/₄% erau femei, din industria lînii — 69¹/₂%, din industria mătăsii — 70¹/₂%, din torcătoriale de in — 70¹/₂%. Aceste cifre sînt suficiente pentru a dovedi că bărbații adulți au fost înlăturați. N-avem decît să intrăm într-o fabrică oarecare pentru a ne convinge de cele de mai sus. De aici rezultă în mod imperios acea răsturnare a ordinii sociale existente, care, tocmai pentru că este silnică, are cele mai dăunătoare consecințe pentru muncitori. În primul rînd, munca femeilor destramă complet familia, căci atunci cînd femeia stă 12—13 ore pe zi în fabrică, iar soțul lucrează și el acolo sau altundeva, ce se alege de copii? Ei cresc ca buruienile, sînt dați în gazdă în schimbul unui șiling sau unui șiling și jumătate pe săptămîină, și cum sînt tratați acolo ne putem închipui. De aceea, în cartierele industriale se și înmulțesc în mod îngrijorător accidentele cărora le cad victimă copiii mici din lipsă de supraveghere. Din evidențele unui funcționar de la morga din

Manchester reiese (conform celor relatate de Comisia pentru cercetarea muncii în fabrici, raportul d-rului Hawkins, pag. 3) că în timp de 9 luni au avut loc 215 accidente mortale *, dintre care 69 prin arsuri, 56 prin înec, 23 prin cădere și 67 de altă natură, pe cînd în cartierele neindustriale din Liverpool, în decurs de 12 luni au avut loc numai 146 de accidente mortale. Accidentele mortale din minele de cărbuni nu sînt incluse în datele referitoare la aceste două orașe și trebuie să mai ținem seamă de faptul că, autoritatea coronerului din Manchester neextinzîndu-se asupra localității Salford, populația ambelor districte este cam aceeași. „Manchester Guardian” relatează aproape în fiecare număr despre unul sau mai multe cazuri de arsuri grave. Se înțelege de la sine că, în urma faptului că mamele muncesc, sporește și mortalitatea generală în rîndurile copiilor mici; lucrul acesta e întocmărit în mod neîndoios de fapte. Adesea femeile se întorc la fabrică chiar la trei sau patru zile după naștere, lăsînd, bineînțeles, sugaciul acasă; în orele libere ele se reped acasă pentru a alăpta copilul și a mai îmbrăca și ele cîte ceva — ce fel de alăptare este aceasta nu mai e nevoie să spun! Lordul Ashley redă declarațiile cîtorva muncitoare:

„M. H., în vîrstă de 20 de ani, are doi copii; cel mic, un sugaci, rămîne în grija celuiilalt, mai măricel; ea pleacă dimineața, la cinci și ceva, la fabrică și se întoarce la ora opt seara; în timpul zilei laptele îi curge din sîn atît de abundent, încît i se udă rochia. — H. W. are trei copii; pleacă de acasă luni la ora cinci și se întoarce abia sîmbătă seara la șapte; atunci are atîtea treburi de făcut pentru copii, că nu se poate duce la culcare înainte de ora trei dimineața. Adesea vine udă de ploaie pînă la piele, și e nevoită să lucreze în starea aceasta. «Sîni mi-au provocat cele mai grozave dureri și eram udă leoarcă de lapte»”.

Sistemul acesta ticălos nu face decît să stimuleze întrebuințarea narcoticelor pentru a liniști copiii, procedeu care a ajuns să aibă într-adevăr o răspîndire foarte largă în cartierele muncitorești; dr. Johns, care are în atribuția sa actele de stare civilă ale districtului Manchester, este de părere că acest obicei constituie principala cauză a numeroaselor decese survenite în urma colicilor. Este inevitabil ca munca femeii în fabrică să nu destrame complet familia, iar această destrămare are, în stadiul actual al societății întemeiate pe familie, consecințele cele mai demoralizante atît pentru soți

* În 1843, printre accidentații aduși la spitalul din Manchester, 189, adică una sută optzeci și nouă, aveau răni provenite din arsuri. Cîte din cazuri au fost mortale nu se indică.

cît și pentru copii. O mamă care nu are timp să se ocupe de copilul ei, să-i dea îngrijirile cele mai elementare în primii ani ai vieții, o mamă care abia își vede copilul, nu-i poate fi mamă, în mod fatal ea devine nepăsătoare față de dînsul, nu-i poartă dragoste, nu-i poartă de grijă, ca și cum nici n-ar fi copilul ei; iar copiii care au crescut în asemenea condiții sînt mai tirziu definitiv pierduți pentru familie, nu se pot simți niciodată acasă nici chiar în familia întemeiată de ei, pentru că n-au cunoscut decît o viață singuratică; în felul acesta, ei contribuie la destrămarea familiei, fenomen și așa generalizat în rîndurile muncitorilor. La aceeași destrămare a familiei duce și munca copiilor. Cînd aceștia ajung să cîștige mai mult decît îi costă pe părinți întreținerea lor, încep să le dea acestora o sumă anumită pentru masă și casă, cheltuind restul pentru ei. Aceasta se întîmplă adesea chiar de la vîrsta de 14—15 ani (Power, Raportul privitor la Leeds; Tufnell, Raportul privitor la Manchester, pag. 17 etc. din raportul de fabrică). Pe scurt, copiii se emancipează și consideră casa părintească ca o pensiune, pe care, de altfel, cînd nu le place, o și schimbă adesea cu alta.

În multe cazuri familia nu este cu totul distrusă prin faptul că femeia muncește, dar situația din sînul familiei este complet răsturnată. Femeia este aceea care întreține familia, iar bărbatul rămîne acasă, îngrijește de copii, mătură și gătește. Cazurile acestea sînt foarte, foarte frecvente; numai la Manchester s-ar putea găsi cîteva sute de bărbați condamnați la munci casnice. Ne putem închipui ce justificată indignare provoacă în sufletul muncitorului această adevărată castrare și ce răsturnare a tuturor relațiilor de familie rezultă de aici, mai ales că toate celelalte relații sociale rămîn neschimbate. Am în fața mea scrisoarea unui muncitor englez, Robert Pounder, Baron's Buildings, Woodhouse Moor-Side, Leeds (burghezia îl poate găsi acolo, pentru ea chiar și dau adresa exactă), adresată lui Oastler și a cărei naivitate n-o pot reda decît pe jumătate; ortografia ar putea fi redată de bine, de rău, nu însă dialectul din Yorkshire *. El povestește în această scrisoare cum un alt muncitor, cunoscut de-al lui, colindînd țara în căutare de lucru, a dat la St. Helens, în Lancashire, peste un vechi prieten.

„Ei bine, domnule, l-a găsit, și cînd a ajuns la bordeiul lui, ce credeți că era? O cameră umedă și joasă la subsol; descrierea mobilierului era

* În limba romînă n-a putut fi redată nici ortografia. — *Nota Trad.*

următoarea : două scaune vechi, o masă rotundă cu 3 picioare, o ladă, pat nu, doar o grămadă de paie vechi într-un colț cu vreo două cearșeafuri murdare pe deasupra și 2 butuci în sobă, și când sârmanul meu prieten a intrat l-a văzut pe bietul Jack stînd pe lemne lingă foc, și ce credeți că făcea ? Sădea și țesea ciorapii nevesti-si cu un ac de țesut și, de îndată ce l-a văzut pe vechiul său prieten în ușă, a căutat să-l ascundă, însă Joe — așa-l cheamă pe cunoscutul meu — văzuse totul și-i spuse : — Ei drace, Jack, ce faci acolo, unde ți-e nevasta, asta-i treaba ta ? Bietului Jack i-a fost rușine și a zis : — Nu, știu că asta nu-i treaba mea, dar săraca nevastă-mea e la fabrică, trebuie să plece la 5^{1/2} și muncește pînă la 8 seara, și cînd se întoarce acasă e așa de istovită, că nu mai poate face nimic, așa că trebuie să fac eu tot ce pot în locul ei, căci n-am de lucru și n-am mai avut de mai bine de 3 ani și nici nu mai capăt de lucru în viața mea, și apoi a plîns cu lacrimi amare. Nu, Joe, a spus el, este destul de lucru pentru muieri și pentru copii aici în țînut, dar nici un pic pentru bărbați ; mai degrabă poți găsi 100 de lire pe stradă decît de lucru, dar n-aș fi crezut s-ajung ca tu sau altcineva să mă vadă că țiș ciorapii nevesti-mi, căci asta nu e treabă de bărbat, dar seara femeia nu se mai poate ține pe picioare, mi-e frică să nu cadă la pat și atunci nu știu ce ne-am face, căci ea e de multă vreme bărbatul în casă, iar eu femeia. Nu e treabă de bărbat, Joe, și a plîns amar și a zis : n-a fost întotdeauna așa. — Nu Jack, a zis Joe, și dacă n-ai avut de lucru tot timpul ăsta, cum ți-ai ținut zilele ? — O să-ți spun, Joe, am dus-o cum am putut, dar a mers destul de prost, tu știi că atunci cînd m-am însurat, am avut de ajuns de lucru și știi că n-am fost lenes. — Nu, nu erai. — Și am avut o casă mobilată frumos și Mary nu trebuia să lucreze, eu puteam lucra pentru amîndoi, dar acum lumea e pe dos ; Mary trebuie să muncească și eu trebuie să rămîn aici, să îngrijesc de copii, să mătur, să spăl, să gătesc și să cirpesc. Căci biata femeie cînd vine acasă seara e ostentă și fără putere. Știi, Joe, e greu pentru unul care era obișnuit altfel. Joe a spus : — Da, băiete, e greu, și atunci Jack a început iar să plîngă că mai bine nu s-ar fi însurat niciodată și nu s-ar fi născut niciodată, dar el n-a crezut cînd s-a însurat cu Mary c-o să-i meargă așa. — Destule lacrimi am vărsat din cauza asta, a spus Jack. Ei domnule, cînd Joe a auzit una ca asta, a dat dracului fabricile și pe fabricanți și guvernul și a început să-i injure cu toate injurăturile pe care le-a învățat din tinerețe în fabrică*.

Se poate imagina o situație mai smintită, mai absurdă decît cea descrisă în această scrisoare ? Totuși această situație în care bărbatul nu mai este bărbat, iar femeii i se răpește feminitatea, fără a putea face într-adevăr din bărbat femeie și din femeie bărbat, situația aceasta care degradează ambele sexe în modul cel mai rușinos și prin ele demnitățile omenească, este consecința ultimă a mult lăudatei noastre civilizații, rezultatul ultim al tuturor străduințelor depuse de sute de generații pentru a îmbunătăți propria lor situație și pe aceea a urmașilor lor ! Cînd vedem că toată osteneala și munca noastră au ajuns de batjocură, nu ne rămîne decît să ne îndoim de omenire, de voința și progresul ei, sau să admitem că pînă acum societatea umană și-a căutat fericirea pe o cale greșită ; trebuie să ad-

mitem că o atare intervertire a poziției sexelor nu poate proveni decît din faptul că sexele au fost puse din capul locului în relații reciproce false. Dacă supremația femeii asupra bărbatului, așa cum a fost provocată în mod fatal de sistemul de fabrică, este inumană, atunci supremația primitivă a bărbatului asupra femeii a fost de asemenea inumană. Dacă astăzi femeia își poate întemeia supremația — așa cum și-o întemeia înainte bărbatul — pe faptul că ea aduce cel mai mare aport, ba chiar totul în comunitatea de bunuri a familiei, — rezultă de aici în mod necesar că această comunitate de bunuri nu este reală, rațională, de vreme ce un membru al familiei se mai poate prevala de faptul că contribuția lui e mai mare. Dacă în societatea actuală familia se destramă, acest fapt vădește tocmai că în fond nu dragostea familială, ci interesul personal, care se păstrează în mod necesar și în comunitatea de bunuri inversată, este acela care constituie legătura de familie *. Aceeași situație o găsim și în familiile în care copiii își întrețin părinții șomeri, atunci cînd nu le plătesc acestora întreținerea, după cum am arătat mai sus. Dr. Hawkins confirmă în buletinul industrial că această situație e destul de frecventă, fiind îndeosebi la Manchester un fenomen obișnuit. Ca mai înainte femeia, în acest caz copiii sînt stăpîni casei. În cuvîntarea sa (ținută în cadrul ședinței din 15 martie 1844 a Camerei comunelor), lordul Ashley citează un asemenea caz : un om își dojenise cele două fiice pentru că fuseseră într-o circiumă, iar acestea i-au răspuns că li s-a urît cu tutela : „Damn you, we have you to keep” **, și că voiau să profite și ele ceva de pe urma muncii lor ; fetele s-au mutat din casa părintească, lăsîndu-și părinții în voia soartei.

Femeile nemăritate care-și petrec tinerețea în fabrici nu o duc mai bine decît cele măritate. Se înțelege că o fată care a lucrat în fabrică de la vîrsta de nouă ani n-a avut cum să învețe gospodăria, și de aceea toate muncitoarele de fabrică sînt complet lipsite de experiență în ceea ce privește muncile casnice și nu au aptitudini de gospodine. Ele nu se pricep la cusut și la împletit, nici la gătit sau la spălatul rufelor, nu

* Cit de multe femei măritate lucrează în fabrici rezultă dintr-o comunicare făcută chiar de fabricanți : În 412 fabrici din Lancashire lucrau 10.721 de femei ; numai 5.314 dintre soții lor lucrau și ei în fabrici, 3.927 aveau alte ocupații, 821 erau șomeri, iar despre 659 lipsesc indicațiile. De fiecare fabrică găsim deci în medie doi sau chiar trei bărbați care trăiesc de pe urma muncii soțiilor lor.

** — Du-te la dracu, te mai avem și pe dumneata pe cap. — *Nota Trad.*

cunosc cele mai elementare treburi pe care trebuie să le facă o gospodină și n-au idee cum să îngrijească un copil mic. Raportul întocmit de comisia pentru cercetarea muncii în fabrici dă zeci de exemple care ilustrează această stare de lucruri, iar dr. Hawkins, membru în comisia pentru Lancashire, își exprimă părerea în modul următor (pag. 4 a raportului) :

„Fetele se mărită de timpuriu și fără să judece, ele n-au nici mijloace, nici timp și nici prilej să se deprindă cu îndatoririle obișnuite ale gospodinei, și chiar dacă ar avea toate acestea, căsătorindu-se, tot n-ar dispune de timpul necesar pentru îndeplinirea acestor îndatoriri. Mama lipsește de lângă copilul ei mai mult de douăsprezece ore pe zi ; copilul e dat în grija unei fete sau a unei babe contra plată ; pe deasupra, de cele mai multe ori locuința muncitorilor de fabrică nu e un cămin (home) ospitalier, ci un subsol lipsit de cele necesare pentru gătit sau spălat, pentru cusut sau pentru cîrpiț, lipsit de tot ce ar putea face viața plăcută și civilizată și căminul atrăgător. Din această cauză și din altele, mai ales pentru a spori șansele de viață ale copiilor mici, nu pot decît să doresc și să sper că va veni ziua în care va fi interzisă munca în fabrici a femeilor măritate”.

Pentru exemple și mărturii, vezi raportul Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici. Raportul lui Cowell, evid. pag. 37, 38, 39, 72, 77, 50. Tufnell, evid. pag. 9, 15, 45, 54 etc.

Toate acestea sînt însă departe de a fi raul cel mai mare. Mult mai grave sînt consecințele morale ale muncii femeilor în fabrici. Într-adevăr, faptul că persoane de ambele sexe și de toate vîrstele lucrează într-o singură sală, apropierea inevitabilă dintre ele, îngrămădirea într-un spațiu restrîns a unor oameni cărora nu li s-a dat nici educație intelectuală și nici educație morală, toate acestea nu sînt menite să aibă o influență favorabilă asupra dezvoltării caracterului feminin. Chiar dacă observă ceva, fabricantul nu poate interveni decît în cazul unui scandal evident ; el nu are de unde să cunoască și deci nu poate preîntîmpina influența de durată, mai puțin vizibilă, a persoanelor desfrîinate asupra celor mai morale și mai ales asupra tineretului. Or, tocmai această influență este cea mai dăunătoare. Limbajul folosit în fabrici le-a fost caracterizat membrilor comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici din 1833 de către mai multe persoane ca fiind „necuviincios”, „ordinar”, „murdar” etc. (Cowell, evid. pag. 35, 37 și în multe alte locuri). Lucrurile se petrec în mic așa cum le-am văzut petrecîndu-se în mare în orașele mari. Centralizarea populației are aceleași efecte asupra oamenilor, fie că se petrece într-un oraș mare sau într-o fabrică mică. Dacă fabrica e mai mică, relațiile sînt mai strînse și mai inevitabile. Consecințele nu

întîrzie să se arate. Un martor din Leicester spune că mai bine și-ar trimite fata la cerșit decît s-o lase să meargă la fabrică, — fabricile sînt un adevărat infern, și majoritatea prostituatelor din oraș au ajuns ce sînt datorită fabricii (Power, evid. pag. 8). Un altul din Manchester „nu se sfiește să susțină că trei sfer-turi din muncitoarele de fabrică între 14 și 20 de ani nu sînt caste” (Cowell, evid. pag. 57). În general Cowell, membru al comisiei, este de părere că moralitatea muncitorilor de fabrică este sub nivelul moral mediu al clasei muncitoare (pag. 82), iar dr. Hawkins spune (Raport, pag. 4) :

„E greu să evaluezi în cifre moralitatea sexuală ; dacă mă pot bizui însă pe propriile mele observații și pe părerile persoanelor cu care am vorbit, precum și pe impresia făcută asupra-mi de declarațiile pe care le-am primit, trebuie să spun că influența vieții de fabrică asupra moralității tineretului de sex feminin pare a fi cit se poate de dăunătoare”.

Se înțelege, de altfel, că serviciul în fabrică, la fel ca oricare altul, și chiar mai mult decît oricare altul, îi acordă patronului jus primae noctis *. Fabricantul este și în această privință stăpîn pe trupul și pe farmecele angajatelor sale. Concedierea este o pedeapsă destul de grea pentru a înfrînge în nouă cazuri din zece, dacă nu chiar în nouăzeci și nouă dintr-o sută, orice rezistență din partea fetelor care oricum nu înclină prea mult spre castitate. Dacă fabricantul e destul de josnic — și buletinul relatează mai multe cazuri de soiul acesta —, atunci fabrica îi servește în același timp de harem, iar faptul că nu toți fabricanții fac uz de dreptul lor nu schimbă cu nimic situația reală a fetelor. La începuturile epocii industriale, cînd majoritatea fabricanților erau niște parveniți fără educație, care nu țineau seamă de ipocrizia socială, nimic nu îi putea stînji de la exercitarea dreptului lor „bine meritat”.

Pentru o justă apreciere a consecințelor muncii în fabrică asupra stării fizice a femeilor, va fi necesar să ne ocupăm în primul rînd de munca copiilor și de natura muncii însăși. De la începutul industriei moderne au fost angajați copiii în fabrici ; la început aproape exclusiv din cauza dimensiunilor mici ale mașinilor, care ulterior au fost mărite. Copiii erau luați din aziluri și închiriați fabricanților cu zecile, ca „uce-nici”, pe timp îndelungat. Erau găzduiți toți laolaltă și îmbrăcați de patronii lor, ai căror sclavi deveneau de fapt, fiind tratați, în consecință, cu cea mai mare brutalitate și barbarie. Încă în 1796 opinia publică și-a exprimat într-un mod atît de

* — dreptul primei nopți. — *Nota Trad.*

energic prin dr. Percival și Sir R. Peel (tatăl actualului ministru și el însuși fabricant de bumbac) indignarea față de acest sistem revoltător, încît parlamentul a fost silit să voteze în 1802 un apprentice-bill (lege pentru ucenici) ⁹¹, care a pus capăt abuzurilor celor mai flagrante. Cu timpul s-a ivit concurența dintre muncitorii liberi, înlăturînd cu totul sistemul uceniciei. Fabricile au fost construite mai mult la orașe, mașinile au luat dimensiuni mai mari, iar clădirile au devenit și ele mai spațioase și mai igienice; treptat-treptat au fost atrași în munca de fabrică mai mulți adulți și tineri, așa că a scăzut cifra relativă a copiilor care munceau, iar vîrsta la care începeau munca era ceva mai înaintată. Copiii sub 8—9 ani erau întrebuințați mai rar. După cum vom vedea, puterea legislativă a intervenit mai tîrziu, în diferite rînduri, pentru a ocroti copiii de setea de înavuțire a burgheziei.

Mortalitatea ridicată din rîndurile copiilor de muncitori, și în special de muncitori industriali, este o 'dovadă suficientă a condițiilor nesănătoase în care aceștia își petrec primii ani ai copilăriei. Aceste condiții au repercusiuni și asupra copiilor care rămîn în viață, dar, bineînțeles, nu chiar atît de puternice ca asupra acelor care le cad victimă. Efectele lor sînt deci, în cazul cel mai favorabil, o predispoziție pentru diferite boli sau o dezvoltare stingherită și, în consecință, o rezistență fizică sub cea normală. La 9 ani, copilul unui muncitor crescut în sărăcie, în privațiuni și în condiții schimbătoare de viață, în umezeală, în frig, cu îmbrăcăminte și locuință improprii, nu are nici pe departe capacitatea de muncă a copilului crescut în împrejurări mai igienice. La 9 ani copilul este trimis în fabrică, unde muncește zilnic 6 ore și jumătate (înainte muncea 8, iar mai demult 12—14, ba chiar 16 ore) pînă la vîrsta de 13 ani; de aici înainte, pînă la 18 ani, muncește zilnic 12 ore. Cauzele care l-au 'debilitat dăinuie, iar în plus li se adaugă și munca. Desigur, nu se poate afirma că un copil de 9 ani, chiar și copilul unui muncitor, nu ar putea suporta o muncă zilnică de 6 ore și jumătate fără ca dezvoltarea sa să sufere în mod vizibil și evident de pe urma acestui fapt; în nici un caz însă timpul petrecut în aerul de fabrică, închis, umed, adesea plin de aburi calzi, nu contribuie cu nimic la sănătatea sa. Oricum însă este inadmisibil ca timpul copiilor, care ar trebui consacrat în întregime dezvoltării lor fizice și spirituale, să fie jertfit avidității unei burghezii lipsite de orice simț uman, ca copiii să fie privați de școală și de aer liber pentru a fi exploatați în folosul domnilor fabricanți. Burghezia

sustine : dacă nu-i angajăm pe copii în fabrici, atunci ei continuă să trăiască și mai departe în condiții neprielnice dezvoltării lor, și acest lucru este, în genere, adevărat, dar ce alta înseamnă această afirmație redusă la adevăratul ei sens decât că burghezia creează mai întâi copiilor de muncitori condiții neprielnice, iar pe urmă exploatează aceste condiții neprielnice în avantajul ei, invocînd o stare de care e tot atît de vinovată ca și de sistemul de fabrică, adică scuzînd păcatul pe care-l comite azi prin acela pe care l-a comis ieri. Și dacă legea privitoare la munca în fabrici nu le-ar lega mîinile cel puțin într-o măsură oarecare, cum ar mai apăra interesele muncitorilor burghezii aceștia „binevoitori”, „umani”, care pretind că și-au ridicat fabricile numai spre binele muncitorilor ! Să auzim cum s-au purtat dumnealor înainte ca inspectorii de fabrică să se fi ținut de capul lor ; propria lor mărturie, recunoscută de ei, raportul Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici din 1833 îi va demasca.

Raportul comisiei centrale relatează că fabricanții arareori începeau să angajeze copii la vîrsta de cinci ani, adeseori la șase ani, foarte des la șapte ani și în majoritatea cazurilor la opt-nouă ani ; că durata muncii era de 14—16 ore pe zi (afară de timpul liber pentru mese) ; că fabricanții permiteau supra-veghetorilor să bată și să maltrateze copiii, ba adeseori le dădeau chiar ei o mîină de ajutor ; se povestește chiar cazul unui fabricant scoțian care a pornit călare pe urmele unui muncitor de 16 ani fugit de la muncă și, ajungîndu-l din urmă, l-a silit să fugă înaintea lui în trapul calului, lovindu-l neconștient cu biciușca. (Stuart, evid. pag. 35). În orașele mari, unde muncitorii opuneau o rezistență mai mare, asemenea lucruri se întîmplau, ce e drept, mai rar. Dar chiar acest timp de muncă îndelungat nu satisfăcea lăcomia capitaliștilor. Țineau ca capitalul investit în clădiri și în mașini să fie cît se poate de rentabil, să funcționeze la maximum. De aceea fabricanții au introdus rușinosul sistem al muncii de noapte ; în unele fabrici s-au format două echipe permanente de muncitori, fiecare destul de numeroasă pentru a deservi toate mașinile ; o echipă lucra cele 12 ore de zi, cealaltă cele 12 ore de noapte. Ne putem lesne închipui ce urmări trebuia să aibă asupra stării fizice mai ales a copiilor mai mici sau mai mărișori și chiar a adulților această permanentă răpire a somnului de noapte, care nu poate fi înlocuit în nici un chip cu somnul de peste zi. Urmările inevitabile ale acestui sistem erau surescitarea întregului sistem nervos, legată de o debilitare generală

și de sleirea întregului organism. La acestea se adaugă încurajarea și stimularea alcoolismului și a exceselor sexuale; un fabricant declară (Tufnell, evid. pag. 91) că în timpul celor doi ani în care s-a făcut muncă de noapte în fabrica sa s-au născut de două ori mai mulți copii nelegitimi și, în general, imoralitatea a atins un asemenea grad, încît a fost silit să renunțe la munca de noapte. Alți fabricanți au procedat în mod și mai barbar, punînd pe mulți muncitori să lucreze 30—40 de ore în șir, și aceasta *de cîteva ori pe săptămîină*, deoarece echipele de schimb nu erau complete, ci aveau doar scopul să înlocuiască o parte din muncitori pentru a le permite cîteva ore de somn. Rapoartele comisiei cu privire la aceste barbarii și consecințele lor întrec tot ce mi-a fost dat să aud în această direcție. Grozăvii ca cele relatate în aceste rapoarte nu mai întîlnim nicăieri, — și vom vedea că burghezia consideră tot timpul mărturia comisiei ca fiindu-i *favorabilă*. Consecințele s-au ivit destul de curînd: membrii comisiei citează o mulțime de schilози pe care i-au văzut și care, incontestabil, își datorau schilodirea numărului prea mare de ore de muncă. Această schilodire constă, de obicei, în deformarea șirei spinării și a picioarelor, iar Francis Sharp, M.R.C.S. (membru al Colegiului regal al chirurgilor) din Leeds, a 'descriș-o în felul următor:

„Niciodată înainte de venirea mea la Leeds nu văzusem vreun caz de deformație particulară a extremității inferioare a femurului. La început am crezut că e vorba de rahitism, însă mulțimea pacienților care se prezentau la spital, ca și apariția bolii la o vîrstă (8—14 ani) la care copiii nu mai sînt, de obicei, expuși rahitismului, precum și faptul că boala se manifestase abia de cînd copiii lucrau în fabrică, m-au determinat să-mi schimb curînd părerea. Am văzut pînă în prezent aproximativ o sută de cazuri de acest fel și sînt în măsură să afirm cu hotărîre că ele sînt o consecință a muncii istovitoare; după cîte știu, era vorba numai de copii care munceau în fabrică, și ei înșiși atribuie boala acestei cauze. Numărul cazurilor de deformare a coloanei vertebrale pe care le-am examinat — o consecință a faptului că stăteau vreme prea îndelungată în picioare — s-a ridicat la aproximativ trei sute” (dr. Loudon, evid. pag. 12, 13).

La fel declară și dr. Hay, care a fost timp de 18 ani medic la spitalul din Leeds:

„Deformările coloanei vertebrale sînt foarte frecvente la muncitorii din fabrici. Unele sînt simple urmări ale muncii istovitoare, altele sînt consecința unei munci prea îndelungate asupra unei constituții inițial șubrede sau slăbite din cauza subalimentației”. „Schilodirile par a fi mai frecvente decît aceste boli: genunchii sînt incurbați înăuntru, ligamentele gleznelor foarte adesea slăbite și relaxate, iar oasele lungi ale gambei curbate. Îndeosebi sînt deformate și dezvoltate peste măsură

extremitățile acestor oase ; pacienții care prezintă asemenea schilodiri vin din fabricile în care se muncește foarte mult timp" (dr. Loudon, evid. pag. 16).

Aceleași constatări le fac și chirurgii Beaumont și Sharp din Bradford. Rapoartele membrilor comisiei Drinkwater, Power și dr. Loudon citează o mulțime de exemple de astfel de deformări, pe cînd rapoartele lui Tufnell și dr. Sir David Barry, care își îndreaptă mai puțin atenția asupra acestui punct, conțin doar cîteva exemple izolate. (Drinkwater, evid. pag. 69 doi frați, pag. 72, 80, 146, 148, 150 doi frați, 155 și multe altele ; Power, evid. pag. 63, 66, 67 de două ori, 68 de trei ori, 69 de două ori ; la Leeds, pag. 29, 31, 40, 43, 53 și urm. ; dr. Loudon, evid. pag. 4, 7 de patru ori, 8 de mai multe ori etc. ; Sir D. Barry, pag. 6, 8, 13, 21, 22, 44, 55 de trei ori etc. ; Tufnell, pag. 5, 16 etc.). Membrii comisiei din Lancashire, Cowell, Tufnell și dr. Hawkins, au neglijat aproape cu totul această latură a consecințelor medicale ale sistemului de fabrică, cu toate că, în ceea ce privește numărul schilozilor, acest district poate concura cu Yorkshire-ul. Rareori m-am plimbat prin Manchester fără să întîlnesc trei-patru schilozi care sufereau de deformări ale coloanei vertebrale și ale picioarelor ca acelea descrise mai sus, și care tocmai de aceea mi-au putut atrage și mi-au atras chiar adeseori atenția. Cunososc eu însumi un infirm care corespunde exact descrierii de mai sus a doctorului Hay și care a ajuns în această stare de pe urma muncii în fabrica d-lui Douglas din Pendleton ; acesta și-a creat, de altfel, o tristă faimă printre muncitori din cauza muncii de noapte prelungite care se presta înainte vreme la el. De altfel se observă imediat care este originea acestor infirmități ; toți bolnavii au același aspect, genunchii lor sînt încurbați înăuntru și înapoi, șoldurile deformate și îngroșate, articulațiile deformate și îngroșate, iar șira spinării de multe ori încovoiată sau încurbată lateral. Cel mai rău însă par să se fi purtat omenoșii fabricanți din regiunea industriei mătăsii din Macclesfield ; aceasta se vede și din faptul că în aceste fabrici lucrau copii foarte mici, chiar de 5—6 ani. Printre mărturiile ulterioare ale anchetatorului Tufnell găsim declarațiile unui șef de atelier, Wright (pag. 26), ale cărui două surori se schilodiseră groaznic din cauza muncii excesive și care numărase odată infirmii de pe mai multe străzi, între care și unele dintre cele mai curățele și mai frumoase din Macclesfield ; în Townley Street a găsit 10 infirmi, în George Street — 5, în Charlotte Street — 4, în Watercots — 15, în Bank Top — 3, în

Lord Street — 7, în Mill-Lane — 12, în Great George Street — 2, la azil — 2, în Park Green — 1, iar în Pickford Street — 2 infirmi. Familiile acestora au declarat în unanimitate că infirmitățile lor erau o consecință a muncii excesive în filaturile de mătase. La pag. 27 se vorbește despre un băiat care era atât de schilod, că nu putea să urce o scară, și se amintește de asemenea despre niște fete care rămăsese rău cu spatele și șoldurile schilodite.

Alte deformări provenite tot din munca excesivă sînt mai ales picioarele plate, pe care Sir D. Barry le-a remarcat de multe ori (de exemplu, la pag. 21 sînt menționate de două ori) și pe care, de altfel, și medicii și chirurgii din Leeds (Loudon, pag. 13, 16 etc.) le consideră ca fiind foarte frecvente. Chiar atunci cînd o constituție mai robustă, o alimentație mai bună și alte împrejurări îi dau tînărului muncitor posibilitatea să reziste la aceste consecințe ale unei exploatări barbare, înțilnim totuși dureri de spate, de șale, de șolduri și de picioare, articulații umflute, varice sau ulceratii întinse și rebele pe coapse și pe pulpe. Aceste neajunsuri reprezintă un fenomen aproape general în rîndurile muncitorilor; rapoartele lui Stuart, Mackintosh, Sir D. Barry citează sute de asemenea exemple, ba aproape că nu cunosc un muncitor care să nu sufere de vreunul din aceste neajunsuri; iar în alte rapoarte apariția aceluiași consecințe este confirmată de mulți medici. Prin nenumăratele exemple pe care le dau, rapoartele privitoare la Scoția înlătură orice îndoială cu privire la faptul că munca de 13 ore are efecte cel puțin *tot atât* de grave chiar și asupra muncitorilor și muncitoarelor între 18 și 22 de ani, și anume atât în țesătoriile de in din Dundee și din Dunfermline, cît și în fabricile de bumbac din Glasgow și din Lanark.

Toate aceste suferințe se explică prin natura muncii din fabrici, muncă într-adevăr foarte „ușoară”, cum susțin fabricantii, dar tocmai din această cauză mai istovitoare decît oricare alta. Muncitorii nu au prea multe de făcut, dar trebuie să stea tot timpul *în picioare*, fără să aibă dreptul de a se așeza. Cel care se așază cumva pe pervazul ferestrei sau pe vreun coș e amendat; iar această permanentă poziție verticală, această permanentă presiune a părții superioare a trunchiului asupra șirei spinării, asupra șoldurilor și a picioarelor provoacă în mod necesar urmările amintite mai sus. Munca nu implică neapărat statul în picioare, după cum se vede chiar din exemplul Nottinghamului, unde s-au introdus scaune, cel puțin în atelierile de răsucit (fapt care a fost urmat de dispa-

riția acestor suferințe și, în consecință, de consimțământul muncitoarelor de a presta mai multe ore de muncă). Însă într-o fabrică în care muncitorul muncește numai pentru burghez și este prea puțin interesat ca lucrul să fie bine făcut, el ar face probabil mai des uz de scaun decît i-ar place și i-ar renta fabricantului, și atunci muncitorii trebuie să-și jertfească membrele * pentru ca burghezul să piardă ceva mai puțină materie primă. Această poziție verticală îndelungată în aerul de obicei greu din fabrică mai provoacă însă și o gravă sleire a întregului organism, sleire care atrage după sine tot felul de alte suferințe, mai mult generale decît locale. Aerul din fabrici este de obicei umed și cald, mai cald chiar decît trebuie, și atunci cînd ventilația nu e prea bună, aerul e îmbîcsit, înăbușitor și conține prea puțin oxigen, fiind încărcat cu praf și cu mirosul uleiului de mașină care curge pe podea, se infiltrează în ea și rîncezește ; din cauza căldurii, muncitorii nu sînt îmbrăcați prea gros, așa că, în caz de variații ale temperaturii din atelier, ei răcesc în mod inevitabil ; în căldura din sală curentul este neplăcut ; istovirea progresivă care cuprinde toate funcțiile fizice micșorează căldura animală, așa că ea trebuie menținută prin mijloace venite din afară, de aceea muncitorul însuși preferă să stea în aerul cald din fabrică cu geamurile complet închise. La aceasta se mai adaugă frecvențele schimbări bruște de temperatură la ieșirea din aerul încălzit din fabrică în aerul înghețat sau umed de afară, precum și neputința muncitorilor de a se apăra de ploaie sau de a-și schimba hainele ude cu altele uscate. Toate acestea provoacă în permanență răceli. Și dacă mai ținem seamă că nici un mușchi nu este realmente încordat sau măcar pus în mișcare, cu excepția mușchilor picioarelor, și că nimic nu anihilează efectul extenuant, moleșitor al condițiilor menționate, ci că, dimpotrivă, lipsește orice exercițiu care ar putea da putere mușchilor, elasticitate și consistență fibrelor, că din tinerețe muncitorii nu au răgaz să facă mișcare în aer liber, atunci nu ne vom mai mira de declarația aproape unanimă a medicilor, consemnată în rapoartele cu privire la munca în fabrici, și anume că au constatat, în special la muncitorii de fabrică, o mare lipsă de rezistență față de boli, o diminuare generală a tuturor funcțiilor vitale, o permanență epuizare a forțelor spirituale și fizice. Să dăm cuvîntul, mai întîi, lui Sir D. Barry :

* Și în atelierul de țesut al unei fabrici din Leeds s-au introdus scaune, Drinkwater evid. pag. 85.

„Influențele defavorabile ale muncii în fabrică asupra muncitorilor sînt următoarele: 1) necesitatea inexorabilă de a constrînge întreaga lor activitate fizică și spirituală să țină pas cu mișcările unei mașini acționate de o forță uniformă și constantă; 2) necesitatea de a sta în poziție verticală perioade de timp anormal de lungi și care se succed prea repede una după alta; 3) lipsă de somn (din cauza timpului de muncă prea îndelungat, a durerilor de picioare și a stării proaste generale). La acestea se mai adaugă adesea atelierele joase, ticsite, pline de praf sau umede, aerul îmbicsit, încins, transpirația continuă. De aceea, cu puține excepții, băieții mai ales își pierd în fabrică foarte repede prospețimea copilăriei, devin mai palizi și mai slabi decît alți băieți. Chiar și unicul țesătorului manual, care umblă desculț pe podeaua de lut a micului său atelier, arată mai bine, fiindcă tot mai iese uneori la aer. Copilul care lucrează în fabrică n-are însă nici o clipă liberă în afara timpului pentru masă și nu iese niciodată la aer decît atunci cînd se duce să mănînce. Toți filatorii adulți sînt palizi și slabi, au pofta de mîncare capricioasă și suferă de indigestii deoarece toți trăiesc în fabrică din fragedă tinerețe, iar printre ei nu sînt decît puțini oameni înalți și zdraveni sau chiar de loc, putem trage concluzia că ocupația lor are o influență foarte dăunătoare asupra dezvoltării fizice a bărbatului. Femeile suportă mai bine munca aceasta” (vom vedea, firește, că și ele suferă de o serie de boli specifice). (Raportul general al lui Sir D. Barry).

La fel declară și Power :

„Pot spune fără înconjur că la Bradford sistemul de fabrică a dat un mare număr de schilozii... și că urmările muncii excesive asupra trupului se manifestă nu numai printr-o schilodire efectivă, ci în mod mult mai general printr-o dezvoltare insuficientă, prin molesirea mușchilor și prin debilitate” (Power, Rept. pag. 74).

Iată apoi declarațiile chirurgului * F. Sharp din Leeds, pe care l-am mai citat :

„Cînd m-am mutat de la Scarborough la Leeds m-a izbit imediat faptul că, în general, copiii de aici sînt mai palizi, par mai șubrezi decît cei din Scarborough și din împrejurimi. Am constatat, de asemenea, că mulți copii erau excepțional de mărunți pentru vîrsta lor... Am întilnit nenumărate cazuri de scrofuloză, boli de plămîni, afecțiuni ale mezenterului și tulburări digestive, și ca medic n-am nici cea mai mică îndoială că toate acestea sînt consecințe ale muncii în fabrici. Sînt de părere că munca prea îndelungată sleiește energia nervoasă a trupului, pregătind astfel terenul pentru multe boli; dacă n-ar fi afluxul continuu de la sat spre oraș, rasa muncitorilor industriali ar degenera în scurt timp cu totul”.

Această părere o împărtășește și Beaumont, chirurg din Bradford :

* Așa-numiții chirurși (surgeons) sînt medici cu studii, întocmai ca medicii cu diplomă (physicians), și au, de aceea, atît practică de medicină generală cît și practică chirurgicală. Din diferite motive ei sînt chiar preferați în genere așa-zisilor physicians.

„După părerea mea, sistemul după care se lucrează aici în fabrici provoacă o sleire particulară a întregului organism, fapt care-i face pe copii extrem de receptivi atât față de epidemii cât și față de diferite alte boli... Consider lipsa oricărei reglementări a aerisirii și a salubrității în fabrici drept cauză principală a acestei predispoziții sau receptivității particulare la afecțiunile morbide, pe care le-am întâlnit atât de des în practica mea”.

Dr. William Sharp junior afirmă de asemenea că :

„1) am avut ocazia să observ efectele pe care le-a avut sistemul de fabrică aplicat în condițiile cele mai favorabile asupra sănătății copiilor” (în fabrica „Wood” din Bradford, fabrica cea mai bine amenajată din regiune, al cărei medic era); „2) nu încapе îndoiială că aceste efecte sînt categoric dăunătoare, și încă în foarte mare măsură, chiar în aceste condiții favorabile; 3) în 1832 au fost tratați de mine $\frac{3}{5}$ din numărul total al copiilor care lucrau în fabrica lui Wood; 4) efectul cel mai dăunător se manifestă nu atât în numărul mare al schilozilor, cât în acela al organismelor debilitate și bolnăvicioase; 5) toate acestea s-au ameliorat simțitor de cînd Wood a redus la zece ore timpul de muncă al copiilor”.

Anchetatorul însuși, dr. Loudon, care reproduce aceste de-
poziții, declară :

„Cred că s-a dovedit îndeajuns că li s-a impus copiilor în mod ne-rațional și inuman o muncă excesiv de lungă și că adulții au fost siliți și ei să depună o muncă pe care abia o poate suporta o ființă ome-nească. Consecința este că mulți au murit înainte de vreme, alții s-au ales pe toată viața cu un organism debilitat, iar teama că, din cauza constituției șubrežite a supraviețuitorilor, vom avea în viitor generații debilitate este, din punct de vedere fiziologic, cât se poate de întemeiat”.

Și iată, în sfîrșit, observațiile doctorului Hawkins despre
Manchester :

„Cred că majorității celor în trecere prin acest oraș le-a sărit în ochi statura mică și delicată, precum și paloarea locuitorilor din Man-
chester în genere, dar mai ales a muncitorilor din fabricile de acolo. În nici un alt oraș din Marea Britanie sau din Europa nu am văzut o dege-
nerare atât de evidentă a staturii și a pigmentării de la tipul normal al națiunii. Femeilor căsătorite le lipsesc în mod izbitor particularitățile ca-
racteristice femeii engleze etc... Trebuie să mărturisesc că băieții și fetele
din fabricile din Manchester care mi-au fost prezentați erau palizi și
aveau în genere o înfățișare abătută; în expresia feței lor nu găseai ni-
mic din mobilitatea, vioiciunea și veselia caracteristice tinereții. Mulți
mi-au spus că nu simt nici cea mai mică dorință de a se zbengui în aer
liber simbătă seara sau duminica, ci preferă să stea acasă liniștiți”.

Să mai reproducem și alt pasaj din raportul lui Hawkins,
care, ce-i drept, nu-și are decît pe jumătate locul aici, dar toc-
mai din această cauză poate figura tot atât de bine aici ca și în
oricare altă parte :

„Excesele, desfrîul și lipsa de prevedere în ceea ce privește viitorul sînt defectele de cîpetenie ale muncitorilor de fabrică, iar aceste defecte își au obîrșia în moravurile care se formează în actualul sistem și care decurg în mod aproape inevitabil din el. Este un fapt îndeobște cunoscut că indigestiile, ipohondria și debilitatea generală sînt foarte răspîndite în sînul acestei clase; după douăsprezece ore de muncă monotonă, dorința de a recurge la un excitant sau altul este cu totul firească, dar, cînd se mai adaugă și stările bolnăvicioase pomenite mai sus, muncitorii caută tot mai des uitarea în alcool“.

Buletinul însuși furnizează sute de exemple care confirmă declarațiile medicilor și anchetatorilor; sute de date din acest buletin arată că dezvoltarea muncitorilor tineri este împiedicată de muncă. Astfel, Cowell, printre alții, menționează greutatea a 46 de băieți, toți în vîrstă de 17 ani și elevi ai aceleiași școli duminicale; dintre aceștia, 26, care lucrau în fabrici, cîntăreau în medie 104,5 livre engleze, iar 20, care nu lucrau în fabrici, dar făceau parte tot din clasa muncitoare, cîntăreau în medie 117,7 livre engleze. Unul dintre fabricanții cei mai de seamă din Manchester și conducător al opoziției fabricanților împotriva muncitorilor — Robert Hyde Greg, mi se pare — spunea el însuși odată că, dacă starea aceasta continuă, muncitorii de fabrică din Lancashire vor fi în curînd un neam de pigmei*. Un locotenent recrutor (Tufnell, pag. 59) declară că muncitorii de fabrică nu prea sînt apți pentru serviciul militar; sînt slabi și firavi ca înfățișare și deseori medicii recrutori îi resping ca inapți; la Manchester a găsit cu greu bărbați de 5 picioare și 8 țoli înălțime, aproape toți avînd numai 5 picioare și 6—7 țoli, în timp ce în regiunile agricole majoritatea recruților au 5 picioare și 8 țoli (diferența măsurii engleze față de cea prusiană este de aproximativ 2 țoli la 5 picioare, cea engleză fiind mai mică).

Ca urmare a acestor condiții, bărbații sînt foarte curînd epuizați. Cei mai mulți ajung incapabili de muncă la 40 de ani, puțini rezistă pînă la 45, aproape nici unul pînă la 50 de ani. Această invaliditate este pricinuită, în afară de debilitatea întregului organism, și de slăbirea vederii din cauza torsului la mașina mule, la care muncitorul trebuie să-și ațintească privirile asupra unui lung șir de fire subțiri, paralele, ceea ce constituie pentru ochi un efort deosebit. Din 1.600 de muncitori angajați în cîteva fabrici din Harpur și Lanark, numai 10 erau trecuți de 45 de ani; din 22.094 de muncitori din diferite fabrici din Stockport și Manchester, numai 143 trecuseră de 45 de ani. Din acești 143, 16 mai erau menținuți în serviciu

* Această declarație nu este luată din raport.

printr-o favoare deosebită, iar unul îndeplinea o muncă de copil. O listă de 131 de filatori cuprindea numai 7 muncitori trecuți de 45 de ani, totuși fabricantul la care se prezentaseră pentru lucru i-a respins pe toți cei 131 din cauza vârstei „prea înaintate”. Din 50 de torcători scoși din producție la Bolton, numai 2 aveau peste 50 de ani, restul nu atinseseră în medie nici 40 de ani, — și toți rămăseseră pe drumuri din cauza vârstei înaintate! D-l Ashworth, un fabricant cu vază, recunoaște el însuși într-o scrisoare adresată lordului Ashley că, pe la vârsta de 40 de ani, torcătorii nu mai sînt în stare să producă cantitatea de fire stabilită și din această cauză sînt „uneori” concediați ; pe muncitorii de 40 de ani el îi numește „oameni bătrîni” !* Tot astfel se exprimă și anchetatorul Mackintosh în raportul din 1833 :

„Deși eram oarecum pregătit, cunoscînd condițiile în care lucrează copiii, mi-a fost totuși greu să-i cred pe muncitorii mai vîrstnici cînd îmi spuneau vîrsta lor, atît de timpuriu îmbătrînesc acești oameni”.

Chirurgul Smellie din Glasgow, care consultă îndeosebi muncitori de fabrică, spune că la ei 40 de ani este o vîrstă înaintată (old age) (Stuart, evid. pag. 101). Același lucru îl declară și Tufnell, evid. pag. 3, 9, 15, Hawkins, Rept. pag. 4 ; evid. pag. 14 etc. etc. La Manchester această îmbătrînire timpurie a muncitorilor este un fenomen atît de obișnuit, încît aproape fiecărui cvadragenar i se dă cu 10—15 ani mai mult decît are în realitate, în timp ce clasele avute, atît bărbații cît și femeile, se mențin foarte bine dacă nu beau prea mult.

Munca de fabrică are asupra organismului femeii de asemenea un efect cu totul specific. Deformațiile, provocate de timpul de lucru prelungit, se manifestă la femei într-o formă mult mai gravă ; deformațiile bazinului, în parte ca urmare a poziției vicioase și a dezvoltării anormale a oaselor bazinului, în parte ca urmare a devierii părții inferioare a coloanei vertebrale, se datoresc adeseori aceleiași cauze.

„Deși — spune dr. Loudon în raportul său — nu am avut ocazia să văd nici un caz de bazin deformat sau alte deformații, totuși ele sînt de așa natură, încît oricare medic trebuie să le considere drept consecințe probabile ale muncii prea îndelungate a copiilor, lucru confirmat, de altfel, de medici vrednici de toată încrederea din punct de vedere profesional”.

* Toate acestea sînt extrase din discursul lordului Ashley (rostit la ședința Camerei comunelor din 15 martie 1844).

Numeroase moaşe şi mamoşi, de exemplu dr. Hawkins, evid. pag. 11 şi 13, declară că muncitoarele din fabrici nasc mai greu decît alte femei şi că avortează mai des. La aceasta se mai adaugă faptul că femeile suferă de o debilitate a întregului organism, comună tuturor muncitorilor de fabrică, şi, cînd sînt însărcinate, muncesc în fabrică *pînă în momentul naşterii* — fireşte, căci dacă încetează lucrul înainte se tem că locurile lor vor fi ocupate, iar ele însele concediate, şi în orice caz, în acest timp, ele nu primesc salariul. Se întîmplă foarte des ca femeii care în ajun au mai lucrat să fi născut pînă în dimineaţa următoare, ba uneori se întîmplă să nască chiar în fabrică, printre maşini. Şi chiar dacă domnii burghezi nu găsesc nimic deosebit într-asta, soţiiile lor vor fi poate totuşi de acord cu mine că e o cruzime, o barbarie fără seamăn să sileşti indirect o femeie gravidă să muncească stînd în picioare şi fiind nevoită să se aplece mereu cîte 12—13 (înainte şi mai multe) ore zilnic pînă în ziua naşterii. Dar asta nu este totul. Cînd femeile nu sînt nevoite să se întoarcă la lucru decît după 14 zile de la naştere ele sînt bucuroase şi li se pare mult. Dar cîte nu se reîntorc în fabrică şi după 8 zile, ba chiar după 3—4 zile, pentru a lucra ziua *întreagă*? Am auzit odată un fabricant întrebîndu-l pe supraveghetor: Femeia cutare nu s-a întors încă? — Nu. — Cît e de cînd a născut? — 8 zile. — Atunci ar fi putut să se întoarcă demult. Cutare rămîne numai 3 zile acasă. — Fireşte, teama de a fi concediate, teama de şomaj le goneşte, slăbite cum sînt şi în ciuda durerilor, înapoi în fabrică; interesele fabricantului nu îngăduie muncitorilor să stea acasă din cauză de boală; muncitorii n-au voie să cadă la pat, muncitoarele nu trebuie să-şi permită să fie lehuze, — altminteri măria-sa fabricantul ar trebui să-şi oprească maşinile, să-şi bată capul cu măsuri de organizare temporară; şi decît aşa ceva, mai bine îşi concediază oamenii dacă au îndrăzneala să se îmbolnăvească. Ascultaţi ce spune Cowell (evid. pag. 77):

„O fată se simte foarte rău, abia poate lucra. — De ce nu cere voie să plece acasă? — Ei, domnule, «patronul» e foarte sever în această privinţă, dacă lipsim un sfert de zi riscăm să fim daţi afară”.

Sau Sir D. Barry (evid. pag. 44): Thomas MacDurt, muncitor, face puţină temperatură,

„nu poate rămîne acasă, în orice caz nu mai mult de 4 zile, altfel riscă să-şi piardă slujba”.

Și așa în mai toate fabricile. La fete, în epoca pubertății, munca aceasta duce și la o mulțime de alte neajunsuri. La unele fete, mai ales la cele mai bine hrănite, căldura din fabrică grăbește, mai mult decât e normal, dezvoltarea, așa că unele fete sînt complet formate la 12—14 ani; Robertson, „eminentul” mamoș din Manchester, cum îl numește raportul pe care l-am mai citat, relatează în „North of England Medical and Surgical Journal” * că a consultat o fetiță de 11 ani care era nu numai femeie pe deplin dezvoltată, dar chiar gravidă, și că la Manchester nu e lucru neobișnuit ca fete de 15 ani să nască. În asemenea cazuri temperatura din fabrică acționează întocmai ca arșița din regiunile tropicale și, ca și acolo, dezvoltarea prea timpurie atrage după sine o îmbătrînire și sleire prematură. Totuși adesea întîlnim o dezvoltare sexuală tardivă a fetelor; sîinii se dezvoltă tîrziu sau de loc — Cowell citează exemple la pag. 35 —, în numeroase cazuri menstruația apare abia la 17 sau la 18 ani, uneori abia la 20 de ani, sau nu apare de loc (dr. Hawkins, evid. pag. 11, dr. Loudon, pag. 14 etc., Sir D. Barry, pag. 5 etc.). Menstruația neregulată e însoțită de dureri puternice și de tot felul de alte tulburări, dintre care mai ales anemiia este foarte frecventă, — asupra acestui punct rapoartele medicale concordă.

Copiii născuți de astfel de femei, mai ales cînd acestea sînt nevoite să muncească în timpul sarcinii, nu pot fi voinici. Dimpotrivă, rapoartele din Manchester mai ales îi descriu ca fiind foarte debili; Barry e singurul care susține că sînt sănătoși, adăugînd însă că în Scoția, unde a făcut eî inspecție, *aproape nici o femeie măritată nu muncea în fabrică*; în afară de aceasta, majoritatea fabricilor de acolo, cu excepția celor din Glasgow, sînt așezate la țară, și faptul acesta contribuie mult la buna dezvoltare a copiilor: copiii muncitorilor din imediata apropiere a Manchesterului sînt mai toți zdraveni și rumeni la față, pe cînd la oraș copiii sînt palizi și au o înfățișare de scrofuloși; dar la vîrsta de 9 ani ei își pierd dintr-o dată rumeneala feței, pentru că încep munca în fabrică, și în scurtă vreme nu se mai deosebesc de copiii crescuți la oraș.

În afară de acestea, mai există unele ramuri ale muncii din fabrici care au urmări deosebit de dăunătoare asupra sănătății. În multe ateliere ale torcătoriilor de bumbac și de in, și mai ales în camerele de cardat și de pieptănat, aerul e încăr-

* „Jurnalul medical și chirurgical din Anglia de nord”. — *Nota Trad.*

cat cu un praf plin de scame care dă naștere la boli de piept. Unele organisme pot suporta acest praf, altele nu. Muncitorul însă nu poate alege, trebuie să muncească în atelierul unde găsește de lucru, fie că plămîinii lui sînt sănătoși sau nu. Urmările cele mai obișnuite ale inhalării prafului sînt expectorația de sînge, respirația grea, șuierătoare, durerile de piept, tusea, insomniile, într-un cuvînt toate simptomele astmei, care în cazurile cele mai grave degenerază în tuberculoză (vezi Stuart, pag. 13, 70, 101, Mackintosh, pag. 24 etc., Raportul lui Power privitor la Nottingham, Leeds, Cowell, pag. 33 etc., Barry, pag. 12 <5 cazuri într-o singură fabrică>, pag. 17, 44, 52, 60 etc.; idem în raportul lui; Loudon, pag. 13 etc. etc.). Deosebit de nesănătos este însă torsul inului umed, muncă efectuată de fete tinere și de copii. Apa de pe fuse le stropește hainele, așa că în permanență sînt uzi pînă la piele, pe podele de asemenea e întotdeauna apă. Același lucru se petrece, în mai mică măsură, și în camerele de răsucit ale fabricilor de bumbac, iar consecințele acestei stări de lucruri sînt răcelile frecvente și afecțiunile pulmonare. Vocea răgușită, aspră îi caracterizează pe toți muncitorii din fabrică, în primul rînd însă pe muncitorii care filează inul umed și pe cei care îl răsucesc. Stuart, Mackintosh și Sir D. Barry folosesc termenii cei mai aspri cînd vorbesc despre insalubritatea acestei munci și despre nepăsarea majorității fabricantilor față de sănătatea fctelor care o îndeplinesc. Altă urmare a torsului inului este deformarea specifică a umerilor, îndeosebi o proeminare a omoplatului drept din pricina specificului muncii. Acest mod de a toarce, ca și torsul bumbacului la mașina throstle, pricinuesc adesea și boli ale rotulei genunchiului cu care se țin fusele în timp ce firele rupte sînt legate din nou. Faptul că mașinile sînt joase și că în aceste două ramuri de muncă muncitorul este silit să se aplece mereu duce, în genere, la dezvoltarea defectuoasă a trupului în ceea ce privește statura. În atelierele cu mașini throstle ale fabricii de bumbac din Manchester, al cărei funcționar am fost, nu-mi amintesc să fi văzut o singură fată înaltă, bine dezvoltată; toate erau mărunte, prost dezvoltate, îndesate, cu o conformație de-a dreptul urîță. În afară de toate aceste boli și deformări, muncitorii mai au de suferit și de pe urma altor neajunsuri fizice. Munca printre mașini prilejuiește o mulțime de accidente mai mult sau mai puțin grave, care pentru muncitori au drept consecință incapacitatea parțială sau totală de muncă. Cele mai frecvente sînt cazurile cînd muncitorul pierde o falangă de la un deget,

mai rare sînt cele în care sînt apucate și sfărîmate de roți degete întregi, sau jumătate de mîină, sau toată mîina, sau chiar brațul întreg etc. Foarte adesea aceste accidente, chiar și cele mai puțin grave, sînt urmate de tetanos, care atrage după sine moartea. La Manchester, în afară de mulțimea de schilozi, înțilnești și un mare număr de mutilați ; unuia îi lipsește brațul întreg sau pînă la cot, altuia laba piciorului, unui al treilea piciorul pînă la genunchi ; parcă te-ai afla în mijlocul unei armate care abia s-a întors de pe cîmpul de luptă. Cele mai periculoase părți ale mașinilor sînt însă curelele, care transmit forța motrice de la arbore la fiecare mașină, mai ales dacă au și catarama ; acestea au fost însă aproape pretutindeni desființate. Cel care a fost prins de aceste curele este tîrît cu iuțeala fulgerului, azvîrlit de tavan și apoi de podea cu atîta putere, încît rareori îi rămîne un os nezdrobot și moare pe loc. Între 12 iunie și 3 august 1844, „Manchester Guardian” relatează următoarele accidente *grave* — pe cele ușoare nici nu le mai menționează : 12 iunie, un băiat a murit la Manchester de tetanos de pe urma unei mîini strivite între mașini. — 15 iunie, un tînăr din Saddleworth, prins și tîrît de o roată, a murit zdrobot. — 29 iunie, un tînăr din Greenacres Moor, lîngă Manchester, muncitor într-o fabrică de mașini, a căzut sub o tocilă, care i-a rupt două coaste, provocîndu-i contuziuni grave. — 24 iulie, o fată din Oldham a murit după ce a fost tîrîtă de 50 de ori de o curea în circuitul ei, în așa fel că nu i-a mai rămas nici un os întreg. — 27 iulie, la Manchester o fată a fost prinsă de „blower” (cea dintîi mașină care prelucrează bumbacul brut) și a murit de pe urma rănilor. — 3 august, la Dukinfield, un strungar de șpuluri, fiind prins de o curea, a murit cu coastele frînte. — Numai spitalul din Manchester a tratat, în 1843, 962 de oameni răniți și mutilați de mașini, în timp ce numărul tuturor celorlalte accidente din raza spitalului s-a ridicat la 2.426 ; prin urmare, la cinci accidente provocate de diferite cauze, două se datorează mașinilor. Accidentele înregistrate la Salford n-au fost incluse aici și nici cele tratate de medici particulari. Fabricanții plătesc în asemenea cazuri — indiferent dacă muncitorul ajunge sau nu incapabil de muncă — cel mult medicul, iar în cazul cel mai fericit salariul cuvenit în timpul tratamentului ; ce se alege mai tîrziu de muncitor dacă nu mai poate munci, nu-i privește pe ei.

În această privință raportul de fabrică susține că fabricantul ar trebui să poarte răspunderea în toate cazurile, căci

copiii nu sînt în stare să se ferească, iar adulții vor avea ei singuri grijă, în propriul lor interes, să fie precauți. Cei care au redactat însă raportul sînt burghezi și, în consecință, e inevitabil ca mai tîrziu să se contrazică și să înșire tot felul de baliverne despre „temeritatea vinovată” (culpable temerity) a muncitorilor. Dar n-are importanță. Problema se pune astfel : dacă copiii *nu sînt în stare* să se păzească trebuie să se interzică munca copiilor. Dacă adulții *nu se păzesc* îndeajuns, înseamnă sau că sînt copii, adică se găsesc pe o treaptă de cultură care nu le permite să înțeleagă pericolul în toată gravitatea sa — și cine altul e vinovat de acest lucru decît burghezia, care-i menține într-o stare în care *nu se pot* instrui? —, sau că mașinile sînt prost amplasate și trebuie prevăzute cu balustrade sau cu apărători, ceea ce de asemenea cade în sarcina burghezului, sau că muncitorul are motive care sînt mai puternice decît primejdia ce-l amenință : e silit să muncească repede pentru a cîștiga bani și n-are timp să fie prevăzător etc., și de lucrul acesta e vinovat tot burghezul. Multe accidente se întîmplă, de pildă, din cauză că muncitorii vor să curețe mașinile în timp ce acestea sînt în funcțiune. De ce ? Pentru că burghezul silește pe muncitori să curețe mașinile în orele libere, cînd ele sînt oprite, iar muncitorul firește că nu vrea să piardă din timpul său liber. Pentru muncitor fiecare oră liberă e atît de prețioasă, încît preferă să-și primejduiască de două ori pe săptămînă viața decît să jertfească o singură oră burghezului. Convingeți-i pe fabricanți să includă timpul necesar pentru curățatul mașinilor în timpul de lucru și nici unui muncitor nu-i va mai trece prin minte să curețe mașinile în mers. Într-un cuvînt, în ultimă instanță, vina cade în toate cazurile asupra fabricantului, căruia în cel mai bun caz ar trebui să i se pretindă asigurarea existenței muncitorului devenit invalid sau, în cazuri mortale, a familiei acestuia. În prima perioadă a epocii industriale, accidentele erau relativ mult mai numeroase decît în prezent, din cauză că mașinile erau mai proaste, mai mici, erau mai înghesuite și nu aveau aproape de loc apărători. După cum reiese însă din datele de mai sus, numărul accidentelor este încă destul de mare pentru a ne determina să reflectăm cu seriozitate asupra unei stări de lucruri care permite să fie mutilați și răniți atîția oameni de dragul unei singure clase și atîția muncitori harnici să ajungă pradă mizeriei și foamei de pe urma unui accident nenorocit suferit în serviciul și din vina burgheziei.

Frumoasă colecție de boli a stîrnit această hidoasă sete de bani a burgheziei ! Femei care nu mai pot deveni mame, copii schilodiți, bărbați sleiți de puteri, mădulare strivite, generații întregi pierdute, mistuite de debilitate și boală, numai și numai pentru a umple buzunarele burgheziei ! Și abia cînd citim despre diferitele cazuri de barbarie, cînd vedem cum copiii sînt sculați goi din paturi de către supraveghetori și goniți la fabrică cu hainele sub braț, sub o ploaie de lovituri (de exemplu Stuart, pag. 39 și alții) ; cum sînt bătuți ca să le treacă somnul și cum adorm, cu toate acestea, deasupra lucrului ; cum, după oprirea mașinilor, un biet copil adormit a sărit în picioare la chemarea supraveghetorului și a continuat să execute cu ochii închiși mișcările muncii sale ; cînd citim cum unii copii, prea oboșiți pentru a se duce acasă, s-au ascuns în uscătorie, sub grămezile de lînă, ca să doarmă acolo și n-au putut fi goniți din fabrică decît cu lovituri de curea ; cînd citim că în fiecare seară sute de copii vin acasă atît de oboșiți, încît de somn ce li-e și de lipsă de poftă de mîncare nici nu pot mîncă ; că părinții lor îi găsesc în genunchi înaintea patului, adormiți în timp ce-și făceau rugăciunea ; cînd citim într-un singur buletin toate astea și încă multe alte infamii și fapte scandaloase, toate declarate sub jurămînt, confirmate de mai mulți martori considerați ca fiind demni de încredere de înșiși cei care au întocmit raportul ; cînd ne gîndim că e vorba de un raport „liberal”, un raport burghez, menit a-l infirma pe cel precedent întocmit de tory și a stabili intențiile bune ale fabricanților ; că înșiși membrii comisiei sînt de partea burgheziei, și raportează toate acestea împotriva propriei lor voințe, cînd ne gîndim la toate acestea nu se poate să nu ne revoltăm, să nu ne cuprindă mînia împotriva acestei clase care se fălește cu umanitarismul și abnegația ei, cînd în fond singurul lucru care o interesează cu adevărat e să-și umple buzunarele cu orice preț. Să auzim, totuși, care e părerea burgheziei, rostită prin gura servului ei ales dr. Ure :

Li s-a spus muncitorilor, relatează dînsul în „Philosophy of Manufactures”, pag. 277 și urm., că salariul lor nu ar corespunde sacrificiilor pe care le fac, și că prin aceasta s-a tulburat buna înțelegere dintre patroni și muncitori. Muncitorii ar fi făcut mai bine să se evidențieze prin sîrguință și atenție și să se bucure de profitul patronilor, astfel ar fi ajuns și ei supraveghetori, administratori și chiar asociați (o, înțelepciune, tu vorbești cu naivitatea unei porumbițe !), „făcînd

să crească pe piață cererea de brațe de muncă" ! — „Dacă muncitorii n-ar fi atît de recalcitrantî, *sistemul industrial ar fi avut rezultate și mai favorabile*“. Urmează o lungă ieremiadă în legătură cu numeroasele acte de nesupunere ale muncitorilor, iar cu prilejul unei greve a celor mai bine plătiți muncitori, a torcătorilor de fire subțiri, găsim următoarea declarație naivă :

„Da, tocmai salariul lor ridicat le-a permis să-și plătească un comitet și i-a dus la hipertrofie nervoasă în urma unei alimentații prea îmbelșugate și prea excitante pentru munca lor !“ (pag. 298).

Iată cum descrie burghezul munca copiilor :

„Am vizitat multe fabrici la Manchester și în împrejurimi și n-am văzut niciodată copii maltratați, bătuți sau chiar numai prost dispuși. Păreau cu toții *voioși* (cheerful) și *vioi, desîlîndu-se* (taking pleasure) de jocul sprinten al mușchilor, *bucurîndu-se din plin* de mobilitatea caracteristică vîrstei lor. Privind activitatea lor, nu numai că n-am avut motive să mă întristez, ci, dimpotrivă, am simțit întotdeauna o *reconfortare*. Era o *încîntare* (delightful) să observi agilitatea cu care innodau firele rupte de îndată ce carul mașinii mule mergea îndărăt și să-i vezi apoi în clipele de răgaz, cînd, după ce degetuțele lor delicate fuseseră timp de cîteva secunde în acțiune, se *jucau* în fel și chip pînă ce firele erau iarăși scoase și depănate. Munca acestor *sillide sprintene* (lively) părea un *joc*, căci exercițiul le dădea o îndeminare grațioasă. Conștienții de agilitatea lor, erau bucuroși s-o arate față de orice vizitator străin. Nici urmă de oboseală, căci ieșind din fabrică începeau să se zbenguie pe primul loc viran cu vioiciunea elevilor care tocmai ies de la școală“ (pag. 301).

(Vezi bine, ca și cum mișcarea tuturor mușchilor n-ar fi o necesitate imediată pentru trupul înțepenit și sleit de muncă ! Ure ar fi trebuit însă să mai aștepte cîteva clipe ca să vadă dacă această stare de excitație momentană nu dispare după cîteva minute. De altfel Ure n-a putut observa toate acestea decît *la prînz*, după o muncă de 5—6 ore, nu însă *seara* !). În ceea ce privește sănătatea muncitorilor, pentru a dovedi excelenta lor sănătate, burghezul are nerușinarea fără margini de a aduce drept mărturie tocmai buletinul din 1833 din care am citat și am extras nenumărate pasaje ; prin citate izolate, spicuite ici-colo, vrea să dovedească că printre muncitori nu există nici urmă de scrofuloză și, ceea ce e foarte adevărat, că sistemul industrial a suprimat bolile acute (trecînd, firește, sub tăcere faptul că în schimb este prielnic celor cronice). Trebuie să mai ținem seama că buletinul constă din 3 volume în folio groase și că nici unui burghez englez ghiftuit nu i-a trecut prin gînd să

le studieze din scoarță în scoarță; numai astfel vom înțelege obrăznicia amicului Ure, care îndrăznește să servească publicului englez minciunile cele mai grosolane. Să vedem cum se exprimă dînsul cu privire la legea industrială din 1833, promulgată de burghezia liberală, care, după cum vom vedea, nu impune fabricantului decît cele mai elementare îngrădiri. Această lege, spune dînsul, și mai ales învățămîntul școlar obligatoriu, e o măsură absurdă și despotică luată împotriva fabricanților. Toți copiii sub 12 ani au devenit șomeri din această cauză și care a fost rezultatul? Copiii, smulși în felul acesta de la munca lor ușoară și folositoare, nu capătă nici un fel de educație; *izgoniți din căldura sălii de tors în lumea rece de afară*, ei trăiesc numai din cersit și din furțișaguri, o viață care contrastează jalnic cu situația lor tot mai bună din fabrică și de la școala duminicală! Sub masca filantropiei, această lege înăsprește suferințele săracilor, iar pe fabricantul *conștiincios* nu face decît să-l stingherească, dacă nu chiar să-l împiedice cu totul în activitatea sa utilă (pag. 405, 406 și urm.).

Efectele distrugătoare ale sistemului de fabrică au atras demult atenția generală. Despre legea ucenicilor din 1802 am mai vorbit. Mai tîrziu, cam pe la 1817, Robert Owen, pe atunci fabricant în New-Lanark (Scoția), care avea să devină întemeietorul socialismului englez, a început să demonstreze puterii executive, pe cale de petiții și memorii, necesitatea instituirii unor garanții legale pentru sănătatea muncitorilor și mai ales a copiilor. Sir R. Peel, decedat între timp, precum și alți filantropi i se alăturară și obținură una după alta legile industriale din 1819, din 1825 și 1831, dintre care primele două nu s-au aplicat de loc ⁹², iar a treia numai pe alocuri. Această lege din 1831, elaborată pe baza propunerii lui Sir J. C. Hobhouse, stabilea că în nici o fabrică de bumbac muncitorii sub 21 de ani nu au voie să lucreze noaptea, adică între ora 7 jumătate seara și 5 jumătate dimineața, și că în toate fabricile tinerii sub 18 ani nu au voie să lucreze zilnic mai mult de 12 ore, iar sîmbăta 9 ore. Dat fiind însă că muncitorii nu puteau depune mărturie împotriva patronilor lor fără a fi concediați, legea a fost prea puțin eficace. În orașele mari, unde agitația printre muncitori era mai mare, s-a realizat un acord al fabricanților mai de seamă în sensul respectării acestei legi, dar și aici, ca și la țară de altfel, mai erau mulți fabricanți care nu țineau seama de ea. Între timp se născuse printre muncitori dorința de

a obține o lege pentru ziua de muncă de 10 ore, adică o lege care să interzică tinerilor sub 18 ani de a munci mai mult de 10 ore ; cu ajutorul agitației, asociațiile muncitorești reușiră să facă din această dorință revendicarea unanimă a muncitorilor din fabrici, iar fracțiunea umanitaristă a partidului tory, condusă pe atunci de Michael Sadler, își însuși acest plan și-l prezintă parlamentului. Sadler obținu aprobarea să alcătuiască o comisie parlamentară care să cerceteze sistemul de fabrică, iar această comisie își depuse raportul în sesiunea din 1832. Acest raport era incontestabil părtinitor, redactat numai de adversari ai sistemului de fabrică și urmărind un scop de partid. Tîrît de nobila sa pasiune, Sadler a făcut afirmații cît se poate de greșite și de inexacte. Chiar felul său de a pune întrebări martorilor îi făcea pe aceștia să dea răspunsuri care conțineau, ce-i drept, lucruri adevărate, dar într-o formă greșită, falsă. Fabricanții, indignați de raportul care-i prezenta ca pe niște monștri, cerură ei înșiși o anchetă oficială ; ei știau că *acum* un raport exact nu le-ar putea fi decît de folos ; știau că la cîrma statului se găseau oameni din partidul whig (liberal), adevărați burghezi cu care erau în relații bune, ale căror principii nu admiteau îngrădirea industriei ; ei obținură, într-adevăr, să se alcătuiască o comisie compusă exclusiv din burghezi liberali, al cărei raport e cel citat în repetate rînduri de mine. Raportul acesta este *ceva* mai aproape de adevăr decît cel al comisiei Sadler, dar acolo unde se îndepărtează de adevăr o face în sens contrar. Din fiecare pagină răzbate simpatia pentru fabricanți, suspiciunea față de raportul lui Sadler, aversiunea față de muncitorii emancipați și față de cei care luptă pentru ziua de muncă de 10 ore ; raportul menționat nu recunoaște nicăieri dreptul muncitorilor la o existență omenească, la activitate proprie și la păreri proprii ; îi *acuză* pe muncitori că, revendicînd ziua de muncă de 10 ore, se gîndesc nu numai la copii, ci și la ei înșiși ; pe muncitorii care fac propagandă îi numește demagogi, haini, rău intenționați etc., într-un cuvînt ia apărarea burgheziei și totuși nu-i în stare să spele pe fabricanți de toate păcatele ; totuși, în urma constatărilor făcute în acest raport, fabricanții s-au făcut vinovați de un număr atît de mare de fapte infamante, încît, chiar după acest raport, propaganda în favoarea unei legi care să stabilească ziua de muncă de 10 ore, ura muncitorilor împotriva fabricanților, ca și cele mai grave acuzații aduse acestora de comisia lui

Sadler, sînt pe deplin justificate. Cu singura deosebire că, în timp ce raportul lui Sadler îi acuza pe fabricanți de brutalitate fățișă, nemascată, aici s-a dovedit că această brutalitate se practică, de obicei, sub masca civilizației și a umanitarismului. Pînă și dr. Hawkins, medicul care a făcut cercetări în Lancashire din însărcinarea comisiei, s-a declarat cu hotărîre, chiar în primele rînduri ale raportului său, în favoarea legii pentru ziua de muncă de 10 ore! Iar anchetatorul Mackintosh declară el însuși că raportul său nu dezvăluie întregul adevăr, deoarece muncitorii pot fi determinați numai cu greu să depună mărturie împotriva patronilor lor, iar fabricanții — oricum siliți de agitația care domnește printre muncitori să facă oarecare concesii — adeseori se pregătesc pentru vizita comisiei, punînd să se măture fabrica, reducînd viteza mașinilor etc. În special în Lancashire, fabricanții întrebuițau trucul de a-i prezenta pe supraveghetorii atelierelor drept „muncitori”, pentru ca aceștia să depună mărturie de omenia fabricanților, de efectul salutar al muncii și de indiferența, ba chiar de aversiunea muncitorilor față de legea pentru ziua de muncă de 10 ore. Dar acești supraveghetori nu mai sînt muncitori adevărați; ei sînt niște dezertori ai clasei lor, care, în schimbul unui salariu mai mare, s-au pus în slujba burgheziei și luptă în interesul capitaliștilor, împotriva muncitorilor. Interesele lor corespund intereselor burgheziei, și de aceea muncitorii îi urăsc, poate, mai mult chiar decît pe fabricanți. Și totuși acest raport este mai mult decît suficient pentru a arăta scandaloasa lipsă de considerație a burgheziei industriale față de muncitorii ei, toată infamia sistemului industrial de exploatare și cît este de inuman. Nimic nu e mai revoltător decît să vezi în acest raport liste lungi de boli și schilodiri datorite surmenajului și, în opoziție cu ele, economia politică rece și calculată a fabricantului, care caută să dovedească cu cifre că el și, împreună cu dînsul, întreaga Anglie ar fi pierduți dacă nu i s-ar mai permite să schilodească anual un anumit număr de copii; numai afirmațiile nerușinate ale d-lui Ure, pe care l-am citat mai adineauri, ar putea fi și mai revoltătoare dacă n-ar fi atît de ridicole.

Urmarea acestui raport a fost legea industrială din 1833, care a interzis munca copiilor sub 9 ani (cu excepția aceloră din fabricile de mătase), stabilind timpul de muncă al copiilor între 9 și 13 ani la 48 de ore pe săptămînă sau cel mult 9 ore pe zi, iar orele de muncă ale tinerilor între 14 și

18 ani la 69 pe săptămână, limitându-le adică la cel mult 12 pe zi și stabilind între mese o pauză de cel puțin o oră și jumătate ; în același timp legea interzicea din nou munca de noapte pentru toți tinerii sub 18 ani. Totodată a fost introdusă pentru toți copiii sub 14 ani obligativitatea de a frecventa școala zilnic câte două ore, iar fabricantul care angaja copii fără certificatul de vîrstă eliberat de medicul fabricii și fără certificatul de frecvență școlară eliberat de învățător era pasibil de pedeapsă. În schimb, fabricantul era autorizat să rețină săptămînal un penny din salariul copilului, pentru învățător. În afară de aceasta, au fost instituți medici de fabrică și inspectori, care puteau intra la orice oră în fabrică, puteau consemna declarațiile muncitorilor sub prestare de jurămint și erau însărcinați să vegheze ca legea să fie respectată, intentînd, la nevoie, chiar acțiune la judecătoria de pace. Aceasta e legea împotriva căreia tună și fulgeră dr. Ure !

Legea și mai ales numirea inspectorilor au avut drept consecință reducerea timpului de muncă la 12—13 ore în medie și înlocuirea pe cît posibil a copiilor cu adulți. O dată cu aceasta dispărură aproape complet unele dintre neajunsurile cele mai flagrante ; schilodiri nu se mai produsură decît la cei cu constituții foarte slabe, efectele muncii se manifestară mai puțin izbitor. Totuși găsim în raportul de fabrică destule dovezi că bolile mai puțin grave — umflarea gleznelor, slăbiciunea și durerile de picioare, durerile de șolduri și ale coloanei vertebrale, varice, plăgile extremităților inferioare, debilitatea generală, îndeosebi maladiile abdomenului, predispoziția spre vomități, lipsa poftei de mîncare alternînd cu o foame de lup, digestia proastă, ipohondria — și, în altă ordine de idei, bolile de piept, ca urmare a prafului și a aerului viciat din fabrici etc. etc., se întîlneau și în fabricile, și la indivizii care lucrau după prevederile legii lui Sir J. C. Hobhouse, adică 12, cel mult 13 ore pe zi. În această privință se vor compara în special rapoartele din Glasgow și din Manchester. Aceste boli n-au dispărut nici după legea din 1833 și bîntuie pînă în ziua de azi, ruinînd sănătatea clasei muncitoare. Cei în drept au purtat de grijă numai ca lăcomia brutală a burgheziei să îmbrace o formă ipocrită, civilizată ; ca fabricanții, împiedicați de lege să comită ticăloșii prea bătătoare la ochi, să se poată făli cu atît mai mult temei în vîzul tuturor cu omenia lor mincinoasă, și atîta tot. Dacă astăzi ar ieși pe teren o nouă comisie pentru cercetarea

muncii în fabrici, ea ar găsi că în cea mai mare parte lucrurile nu s-au schimbat. În ceea ce privește improvizata obligativitate școlară, aceasta a rămas fără nici un efect, dat fiind că guvernul n-a avut grijă să înființeze totodată și școli bune. Fabricanții au angajat ca profesori oameni care pierduseră capacitatea de muncă, la care trimiteau copiii pentru două ore pe zi pentru a satisface astfel litera legii; bineînțeles că de la aceștia copiii nu învățau nimic. Chiar rapoartele inspectorilor de fabrică, care se limitează la ceea ce constituie sarcina lor, și anume a veghea ca legea industrială să fie respectată, furnizează material suficient din care se poate deduce că în mod inevitabil neajunsurile menționate mai sus persistă. Inspectorii Horner și Saunders relatează, în rapoartele lor din octombrie și decembrie 1833, că o mulțime de fabricanți din ramurile de activitate care se pot dispensa de munca copiilor sau îi pot înlocui prin adulți șomeri pun pe oameni să muncească 14—16 ore și chiar mai mult. Printre aceștia se găsesc îndeosebi mulți tineri care abia au depășit vârsta prevăzută de lege. Alții violează de-a dreptul legea, scurtînd timpul liber, punînd pe copii să muncească mai mult decît permite legea și preferă să se lase dați în judecată, căci eventuala amendă e foarte mică în comparație cu profitul pe care îl trag din călcarea legii. Mai ales acum, cînd afacerile merg deosebit de bine, fabricanții sînt tare ispitii să procedeze astfel.

Între timp, agitația în rîndurile muncitorilor în jurul zilei de muncă de 10 ore nu încetase; în 1839 ea era din nou pe primul plan, iar locul decedatului Sadler în Camera comunelor l-a luat lordul Ashley și Richard Oastler, ambii tory. Oastler, mai ales, care făcea în permanență agitație în cartierele muncitorești și care făcuse agitație și pe timpul lui Sadler, deveni favoritul muncitorilor. Îl numeau „bunul lor rege”, „regele copiilor din fabrici”, și sînt regiuni industriale întregi unde nu există copil să nu-l cunoască, să nu-l vengereze și să nu-i iasă în întîmpinare cu alai împreună cu ceilalți copii ori de cite ori vine în oraș. Oastler s-a opus de asemenea cu hotărîre noii legi pentru asistența săracilor, din care cauză a fost denunțat ca datornic de către un domn Thornhill, whig, pe a cărui moșie era administrator și căruia îi datora o sumă de bani, și aruncat în închisoare. În repetate rînduri whiggii îi propuseră să-i achite datoria și să-i facă și alte înlesniri cu condiția de a renunța la opoziția sa față de legea pentru asistența săracilor. Dar în zadar. El ră-

mase în închisoare, de unde trimitea „Fleet papers”⁹³ împotriva sistemului de fabrică și a legii pentru asistența săracilor.

Guvernul tory din 1841 își îndreptă din nou atenția asupra legilor industriale. Ministrul de interne, Sir James Graham, propuse în 1843 o lege potrivit căreia timpul de muncă al copiilor era redus la 6 ore și jumătate, insistându-se asupra obligativității învățămîntului; punctul principal era însă crearea unor școli mai bune. Legea eșuă însă din cauza fanatismului religios al așa-zisilor „dissenters”^{*}; deși pentru copiii dissenterilor obligativitatea învățămîntului nu implica învățămîntul religios, școala fiind însă în genere sub supravegherea bisericii de staț și cartea de citire obișnuită fiind biblia, deci la baza întregului învățămînt găsindu-se religia, dissenterii se crezură amenințați. Fabricanții și, în general, liberalii li se alăturară, iar muncitorii, dezbinați din pricina chestiunii religioase, rămaseră inactivi; opoziția, deși învinsă în marile orașe industriale, de exemplu la Salford și Stockport, iar în alte locuri, ca, de exemplu, la Manchester, nepuțin să atace de teama muncitorilor decît cîteva puncte ale legii, reuși totuși să strîngă 2.000.000 de semnături în favoarea petiției ei; Graham se lăsă într-atîta de intimidat, încît retrase proiectul de lege în întregime. În anul următor renunță cu totul la punctele referitoare la școli și propuse numai ca în locul normelor de pînă atunci să se limiteze timpul de muncă al copiilor între 8 și 13 ani la 6 ore și jumătate pe zi, în așa fel ca ei să fie complet liberi fie dimineața, fie după-amiaza; timpul de muncă al tinerilor între 13 și 18 ani și al tuturor femeilor — la 12 ore; în afară de aceasta, el preconiza unele măsuri pentru îngrădirea frecvențelor violări ale legii. Îndată ce veni cu această lege, agitația în favoarea zilei de muncă de 10 ore izbucni mai violentă ca oricînd. Oastler, eliberat din închisoare în urma intervenției unor prieteni și cu ajutorul unei colecte făcute printre muncitori cu care au putut fi plătite datoriile sale, se aruncă cu tot elanul în mișcare. În Camera comunelor numărul apărătorilor legii zilei de muncă de 10 ore crescuseră, numărul uriaș de petiții în favoarea legii, care soseau din toate părțile, le aduse noi susținători, așa că la 19 martie 1844 lordul Ashley obținu cu o majoritate de 179 contra 170 votarea unei rezoluții conform căreia termenul „noapte” însemna în legea industrială inter-

* — de altă credință (protestanții care nu făceau parte din biserica oficială, anglicană). — *Nota Red.*

valul dintre ora 6 seara și ora 6 dimineața ; în felul acesta, dat fiind că munca de noapte era interzisă, timpul de muncă era limitat la 12 ore inclusiv repausul și la 10 ore exclusiv repausul. Guvernul nu era însă de acord cu acest lucru. Sir James Graham începu prin a amenința cu demisia cabinetului, iar la scrutinul următor cu privire la un paragraf al legii, Camera comunelor respinse cu o mică majoritate atît cele 10 ore cît și cele 12 ore ! Graham și Peel declarară atunci că vor propune o nouă lege și că în caz de refuz vor demisiona ; noua lege nu era altceva decît vechea lege a celor 12 ore de muncă, cu unele modificări în ceea ce privește forma, și aceeași Cameră a comunelor care o respinsese în martie, nefiind de acord cu punctele ei principale, o adoptă în luna mai fără nici un fel de obiecții ! Acest lucru s-a putut întîmpla din cauză că cei mai mulți susținători ai legii zilei de muncă de 10 ore erau membri ai partidului tory, care preferau să cadă legea decît să cadă guvernul ; dar oricare ar fi fost motivele, în urma acestor voturi contradictorii Camera comunelor se discredită definitiv în ochii muncitorilor, confirmînd ea însăși în mod strălucit necesitatea unei reforme în sinul ei, așa cum susțineau cartiștii. Trei deputați care votaseră la început împotriva guvernului votară mai tîrziu pentru el, salvîndu-l. La toate scrutinele masa opoziției vota *pentru*, iar masa guvernamentalilor *împotriva* guvernului *. Propunerile de mai sus ale lui Graham referitoare la zile de muncă de 6 ore și jumătate, respectiv 12 ore de muncă pentru cele două categorii de muncitori sînt, așadar, sancționate acum prin lege ; datorită acestui fapt, precum și datorită limitării recuperării timpului pierdut (cînd se strică vreo mașină sau cînd forța hidraulică scade din cauza gerului sau a secetei) și altor limitări de mai mică importanță, depășirea a 12 ore de muncă a devenit aproape imposibilă. Nu încape însă îndoială că în foarte scurt timp va fi votată și legea zilei de muncă de 10 ore. Firește că fabricanții sînt aproape toți împotriva ei — nu există, poate nici zece care să fie pentru ; ei au recurs la toate mijloacele cinstite și necinstite pentru a împiedica votarea acestei legi, care le este odioasă, dar toate acestea nu le folosesc la nimic altceva decît să-și atragă tot mai mult ura muncitorilor.

* După cum se știe, Camera comunelor se mai făcu de ocară încă o dată, în aceeași sesiune și în același mod, pronunțîndu-se în chestiunea zahărului întii împotriva, apoi, în urma întrebunțării „biciului guvernamental”, pentru guvern.

Legea va fi totuși votată ; muncitorii sînt în stare să obțină ceea ce vor, și că sînt pentru legea zilei de muncă de 10 ore au dovedit-o îndeajuns primăvara trecută. Argumentele de ordin economic ale fabricanților, și anume că legea zilei de muncă de 10 ore ar spori cheltuielile de producție, că prin aceasta industria engleză ar fi pusă în imposibilitate de a lupta împotriva concurenței străine, că în acest caz salariul trebuie în mod fatal să scadă etc., sînt, ce-i drept, *pe jumătate adevărate*, dar ele nu dovedesc nimic altceva decît că măreția industrială a Angliei poate fi menținută numai printr-un tratament barbar aplicat muncitorilor, numai prin distrugerea sănătății lor, prin neglijarea, din punct de vedere social, fizic și spiritual, a generații întregi de oameni. Desigur că, dacă legea zilei de muncă de 10 ore ar fi o măsură definitivă, ea ar însemna ruina Angliei ; dar pentru că în mod necesar ea va atrage după sine o serie de alte măsuri, care vor îndruma Anglia pe cu totul altă cale decît cea urmată pînă în prezent, această lege va însemna un progres.

Să ne îndreptăm acum atenția asupra unei alte laturi a sistemului de fabrică, ale cărei consecințe pot fi mai greu înlăturate pe cale legală decît bolile provocate de acest sistem. Am mai vorbit în general despre natura muncii, și am făcut-o destul de amănunțit, pentru a putea trage concluzii din cele expuse mai sus. Supravegherea mașinilor, înnodarea firelor rupte nu este o activitate care să ceară gîndire din partea muncitorilor ; pe de altă parte însă este o muncă de natură să-i împiedice pe muncitori să se gîndească la altceva. Am văzut de asemenea că această muncă nu oferă prilej de activitate nici mușchilor, adică trupului. În felul acesta nici nu este muncă propriu-zisă, ci plictiseală curată, lucrul cel mai abrutizant, cel mai istovitor cu putință : muncitorul de fabrică este condamnat să-și irosească complet puterile fizice și spirituale în această monotonie, meseria lui constînd în a se plictisi toată ziua, începînd de la vîrsta de 8 ani. La aceasta se mai adaugă faptul că el nu poate absenta nici un moment — mașina funcționează fără întrerupere ; roțile, curelele și fusele îi duduie și-i vîjiiie fără încetare în urechi, și, dacă vrea să se odihnească o singură clipă, supraveghetorul răsare pe dată cu registrul de amenzi. Această condamnare de a fi îngropat de viu în fabrică, de a fi în permanență atent la funcționarea unei mașini care nu obosește este pentru muncitori cea mai cumplită tortură. Și aici efectele ei

sînt cît se poate de abrutizante, atît în ceea ce privește trupul cît și spiritul muncitorului. Într-adevăr, nu se poate inventa o metodă mai eficace de îndobitocire ca munca în uzină, și dacă totuși muncitorii din fabrici nu numai că și-au păstrat inteligența, dar au și dezvoltat-o și ascuțit-o mai mult decît alții, aceasta a fost posibil numai datorită revoltei împotriva soartei lor și împotriva burgheziei, unicul lucru la care se mai puteau gîndi, pe care-l mai puteau simți în timpul lucrului. Și dacă această revoltă împotriva burgheziei nu devine sentimentul predominant al muncitorului, atunci el cade pradă în mod inevitabil alcoolismului și, în genere, a tot ce numim de obicei demoralizare. Istovirea fizică și răspîndirea aproape generală a bolilor ca urmare a sistemului de fabrică au fost suficiente ca Hawkins, membru al comisiei oficiale, să ajungă la concluzia că demoralizarea muncitorilor este inevitabilă. Dar cu atît mai inevitabilă este ea cînd i se adaugă și istovirea spirituală și celelalte condiții de trai de care am pomenit și care duc la demoralizarea *fiecărui* muncitor! De aceea nici nu trebuie să ne mirăm că tocmai în orașele industriale alcoolismul și excesele sexuale au atins proporțiile pe care le-am relatat mai înainte*.

Mai departe. Starea de sclavie în care burghezia menține proletariatul nu iese nicăieri mai limpede la iveală ca în sistemul de fabrică. Aici orice libertate încetează de drept și de fapt. Muncitorul trebuie să fie prezent dimineața la ora 5 și jumătate; dacă întîrzie cu cîteva minute e pedepsit, iar dacă întîrzie cu zece minute nu mai poate intra pînă la ora dejunului și pierde un sfert din leafa pe o zi (cu toate că n-a

* Dăm cuvîntul și altui judecător competent: „Dacă la munca neconținută a întregii categorii de muncitori din industria bumbacului mai adăugăm influența proastă a irlandezilor, atunci aproape că nu ne vom mai mira de amoralitatea lor înspăimîntătoare. Munca continuă și istovitoare de zi cu zi și an de an nu poate contribui la dezvoltarea facultăților intelectuale și morale ale omului. Rutina deprimantă a unei munci chinuitoare (drudgery) fără sfîrșit, în care ești silit să repeți fără încetare același proces mecanic, se aseamănă cu chinurile lui Sisif; povara muncii, ca și stîncă, se prăvălește mereu asupra muncitorului istovit. Intellectul nu dobîndește nici cunoștințe, nici deprinderea de a gîndi prin munca neîncetată a aceluiași mușchi; mintea se tocește într-o inactivitate care tîmpește; în schimb înflorește partea mai grosolană a firii omezești. A osîndi omul la o asemenea muncă înseamnă a cultiva instinctele sale animalice. El se abrutizează și pierde însușirile și moravurile specifice speciei sale. Ajunge să nu-l mai intereseze confortul și bucuriile mai rafinate ale vieții, trăiește în murdărie și mizerie, se hrănește prost, cheltuind în desfrîu ceea ce-i mai rămîne din cîștig”. Dr. J. P. Kay, loc. cit.

lipsit decît 2 ore și jumătate din 12 ore de lucru). Trebuie să mănînce, să bea și să doarmă la comandă. Pentru satisfacerea necesităților sale celor mai imperioase nu dispune decît de timpul strict necesar. Pe fabricant nu-l privește dacă locuința muncitorului e la o depărtare de o jumătate de oră sau de o oră de fabrică. Clopotul despotice îl scoală din pat, îl cheamă de la masa de dimineață și de prînz.

Și ce-l așteaptă abia în fabrică! Aici fabricantul este legiutor absolut. El elaborează regulamente de fabrică după bunul lui plac; modifică și face adăugiri codului întocmit de el după cum găsește de cuviință; și chiar dacă introduce în el lucrurile cele mai năstrușnice, tribunalele îi spun muncitorului:

„Erai doar stăpîn pe dumneata, nu te obliga nimeni să accepți un astfel de contract dacă n-aveai poftă; însă din moment ce l-ai acceptat de bunăvoie, ești obligat să-l și respecti“.

Așa că muncitorul mai ajunge pînă la urmă să fie și batjocorit de judecător, el însuși burghez, și de legea făcută tot de burghezi. Astfel de sentințe au fost pronunțate destul de des. În octombrie 1844 muncitorii din fabrica lui Kennedy din Manchester încetară lucrul. Kennedy îi dădu în judecată pe baza unui regulament afișat în fabrică în care se prevedea că nu pot pleca concomitent mai mult de doi lucrători din același atelier! — și tribunalul îi dădu cîștig de cauză, iar muncitorii primiră răspunsul citat mai sus („Manchester Guardian“ din 30 octombrie). Și cum sună de obicei aceste regulamente! Ascultați: 1. Poarta fabricii se închide 10 minute după începerea lucrului și nimeni nu mai e lăsat să intre pînă la ora dejunului. Celui care lipsește în acest interval i se scad, drept amendă, 3 pence pentru fiecare război de țesut. 2. Fiecare țesător (la războiul mecanic de țesut) care absentează de lîngă mașina în funcțiune pierde pentru fiecare oră și fiecare război pe care trebuie să-l supravegheze 3 pence. Cine părăsește atelierul în timpul lucrului fără permisiunea supraveghetorului plătește de asemenea o amendă de 3 pence. 3. Țesătorii care nu-și aduc foarfecele pierd 1 penny pe zi. 4. Orice suveică, perie, cană de ulei, roată, geam etc. care se strică vor fi plătite de țesător. 5. Nici un țesător n-are voie să părăsească serviciul fără a anunța acest lucru cu opt zile mai înainte. Fabricantul poate concedia pe orice muncitor, fără preaviz, pentru muncă prost îndeplinită sau purtare necuviincioasă. 6. Orice muncitor surprins că vorbește cu altul, cîntă sau

fluieră este amendat cu 6 pence. Cine își părăsește locul în timpul muncii este de asemenea amendat cu 6 pence *. — Am în față un alt regulament de fabrică conform căruia muncitorului care întârzie cu 3 minute i se scade un sfert de oră din salariu, iar celui care întârzie 20 de minute un sfert de zi. Muncitorului care lipsește înainte de dejun i se scade 1 șiling luni și 6 pence în orice altă zi etc. etc. Acesta este regulamentul uzinelor „Phoenix” din Jersey Street, Manchester. — Mi se va obiecta că asemenea regulamente sînt necesare pentru a asigura într-o fabrică mare, cu o bună organizare, continuitatea diferitelor operații ; mi se va obiecta că o disciplină severă este tot atît de necesară aici ca și în armată ; fie, se prea poate, dar ce fel de orînduire socială e aceea care nu se poate menține fără o astfel de tiranie revoltătoare ? Din două una : ori scopul scuză mijloacele, ori faptul că mijloacele sînt josnice ne îndreptățește să tragem concluzia că și scopul e josnic. Cine a fost soldat știe ce înseamnă să fii supus disciplinei militare, fie și pentru scurtă vreme ; muncitorii însă sînt osîndiți să trăiască de la vîrsta de nouă ani și pînă la moarte în această disciplină severă atît psihică cît și fizică ; sclavia lor este mai grea decît aceea a negrilor din America, pentru că sînt supuși unei supravegheri mai severe, și după toate astea li se mai pretinde să trăiască omenește, să gîndească și să simtă omenește ! Ei bine, ei nu o pot face decît urîndu-i de moarte pe asupritorii lor și orînduirea socială care îi obligă să trăiască în asemenea condiții, care îi înjosește pînă la a face din ei simple mașini ! Dar ceea ce este și mai rușinos e faptul că, după declarațiile *unanime* ale muncitorilor, există o mulțime de fabricanți care încasează, cu rigurozitate necruțătoare, amenzile impuse muncitorilor, pentru a-și mări profiturile din banii furați proletarilor neavuți. Chiar Leach susține că adeveseori muncitorii găsesc dimineața ceasornicul fabricii dat cu un sfert de oră înainte și, în consecință, porțile închise, în timp ce înăuntru funcționarul trece prin ateliere înscriind în condica de amenzi numeroșii absenți. Leach pretinde că odată a numărat el însuși 95 de muncitori stînd în fața porților închise ale unei fabrici al cărei ceasornic era seara dat cu un sfert de oră *în urmă*, iar dimineața cu un sfert de oră *înaintea* ceasurilor publice din oraș. În raportul privitor la situația din fabrici se relatează cazuri asemănătoare. Într-o

* „Stubborn Facts” [„Realități de netăgăduit“], pag. 9 și urm.

fabrică ceasul era dat înapoi în timpul orelor de lucru, astfel că se lucra peste timpul fixat fără ca totuși muncitorul să primească o plată mai mare ; în alta se lucra pur și simplu un sfert de oră mai mult, în a treia exista un ceas obișnuit și un ceas cuplat cu mașina, care indica numărul rotațiilor arborelui mașinii principale ; când mașina mergea încet, se lucra după ceasul mașinii pînă ce atingea numărul rotațiilor calculate pentru un interval de 12 ore ; dacă munca mergea bine, și numărul de rotații era completat înaintea orei fixate, muncitorii erau obligați să continue totuși munca pînă se îplineau cele 12 ore. Martorul adăugă că a cunoscut citeva fete care aveau un salariu destul de bun și făceau și ore suplimentare, totuși au preferat prostituția decît să suporte asemenea tiranie (Drinkw[ater] evid. pag. 80). Ca să revenim la amenzi, Leach relatează că a văzut în repetate rînduri femei cu sarcină înaintată care au fost amendate cu 6 pence pentru că s-au așezat o clipă în timpul lucrului ca să se odihnească. Amenzile pentru munca prost îndeplinită se aplică în mod cu totul arbitrar ; marfa se controlează într-o magazie, iar șeful-magazioner care face controlul trece amenzile pe listă *fără ca muncitorul să fie măcar de față* ; acesta află că a fost amendat abia cînd supraveghetorul îi plătește salariul și marfa este poate demult vîndută sau, în orice caz, pusă deoparte. Leach este în posesiunea unei astfel de liste de amenzi, lungă de zece picioare și cu o valoare totală de 35 de lire, 17 șilingi și 10 pence. El povestește că în fabrica în care s-a întocmit această listă tocmai fusese concediat noul șef-magazioner pentru că aplica prea puține amenzi, aducîndu-i astfel fabricantului un venit săptămînal cu 5. l.st. (34 taleri) mai mic („Stubborn Facts“, pag. 13—17). Repet că-l consider pe Leach ca pe un om de toată încrederea și incapabil să mintă.

Dar și în altă privință muncitorul este sclavul patronului său. Cînd unui patron bogat îi place nevasta sau fiica muncitorului, el n-are decît să dispună, să facă un semn și ea trebuie să fie la dispoziția lui. Dacă fabricantul dorește să acopere cu iscălituri o petiție întru apărarea intereselor burgheziei, n-are decît s-o trimită în fabrică. Dacă vrea să impună o candidatură în parlament, patronul își trimite muncitorii cu drept de vot, încolonați, la centrele de vot, iar ei trebuie, vrînd-nevrînd, să voteze pentru burghez. Dacă vrea să obțină asentimentul majorității într-o adunare publică, le dă muncitorilor săi drumul cu o jumătate de oră

mai devreme și le rezervă locuri lângă tribună, de unde îi poate supraveghea îndeaproape.

La toate acestea se mai adaugă alte două sisteme care contribuie la aservirea muncitorului de către fabricant: *sistemul* așa-numit *truck* și *sistemul cottagelor*. Sistemul „truck” constă în plata salariului în mărfuri, și acest mod de plată era înainte vreme generalizat în Anglia. Fabricantul deschidea, „pentru înlesnirea muncitorilor și pentru a-i feri de specula negustorilor care le cereau prețuri ridicate”, o prăvălie proprie în care se vindeau tot felul de mărfuri; și, pentru ca muncitorul să nu meargă cumva în altă parte unde putea cumpăra mărfurile mai ieftin, mărfurile din aceste așa-zise „tommy-shop” erau de obicei cu 25—30% mai scumpe decât în altă parte; în loc să i se dea *salariul în bani*, i se elibera un bon pentru prăvălia fabricii. Nemulțumirea generală stîrnită de acest sistem rușinos a făcut ca în 1831 să fie promulgat așa-numitul „truck-act”, prin care plata în mărfuri era declarată nevalabilă și nelegală pentru majoritatea categoriilor de muncitori și pasibilă de pedeapsă; totuși, legea aceasta, ca de altfel majoritatea legilor engleze, a intrat în vigoare numai ici-colo. La orașe este, ce-i drept, respectată cu destulă strictețe, însă la țară sistemul truck — direct și indirect — este încă în floare. Chiar și în orașul Leicester se practică încă pe scară largă. Cunosc aproximativ douăsprezece condamnări pentru acest delict, înregistrate între noiembrie 1843 și iunie 1844 și publicate parte în „Manchester Guardian”, parte în „Northern Star”⁸⁴. Firește că, în prezent, sistemul acesta nu se mai practică atît de fățiș; muncitorului i se varsă de obicei banii, însă fabricantul are destule mijloace ca să-l silească să-și cumpere mărfurile din prăvălia acestuia și nu de altundeva. De aceea fabricanții care practică acest sistem nu pot fi prinși decât rareori asupra faptului, căci de îndată ce-i dau muncitorului banii în mîină își pot face mendrele sub scutul legii. „Northern Star” din 27 aprilie 1844 publică o scrisoare a unui muncitor din Holmfirth, lângă Huddersfield, Yorkshire, a cărei ortografie voi căuta s-o redau pe cît posibil*, și în care e vorba de un fabricant cu numele Bowers :

„E aproape de necrezut că acest blestemat sistem truck mai poate fi practicat azi pe scară atît de largă ca aici la Holmfirth, fără să se găsească cineva care să aibă curajul să se ducă să-i snopească pe patroni.

* Acest lucru nu a fost posibil în limba romină. — *Nota Trad.*

O mulțime de țesători de treabă suferă aici din pricina acestui sistem blestemat. Iată o probă, din multe altele, despre această nobilă clică de liber-schimbști *. Este aici un fabricant pe care apasă blestemele întregii regiuni pentru purtarea sa revoltătoare față de bieții săi țesători, cărora, când au terminat un val — care face 34 sau 36 de șilingi —, le plătește numai 20 de șilingi în bani, iar restul în stofe sau stambă, socotindu-le cu 40% sau 50% mai scumpe decît la alți negustori, și pe deasupra de multe ori aceste mărfuri sînt putrede! După cum spune ziarul liber-schimbst «Mercur»**, muncitorii nu sînt obligați să le primească, ci sînt liberi să facă cum cred. Da, dar totuși sînt siliți să le ia sau să moară de foame. Dacă cer în bani mai mult decît cei 20 de șilingi, pot aștepta 8 pînă la 14 zile pînă capătă de lucru. Dar dacă primesc cei 20 de șilingi și marfa, se găsește întotdeauna de lucru și pentru ei. Asta înseamnă liber-schimbism. Lordul Brohom (Brougham) spune c-ar trebui să punem cîte ceva deoparte în tinerețe, ca să nu apelăm la ajutorul societăților de binefacere la bătrînețe. Să punem deoparte mărfurile stricate? Dacă n-ar spune-o un lord, s-ar zice că creierul lui e tot atît de putred ca mărfurile cu care ni se plătește munca. Cînd au apărut ziare în mod nelegal, adică nefrancate, au existat o mulțime de oameni care au anunțat poliția, între alții — aici la Holmfirth — Blyth, Estwood etc. Dar unde sînt ei acum? Acum, firește, lucrurile s-au schimbat puțin; fabricantul nostru, care practica sistemul truck, e dintre cuvioșii liber-schimbști. În fiecare duminică se duce de două ori la biserică și repetă cu evlavie după popă: «N-am făcut ceea ce trebuia să facem, iar ceea ce nu trebuia să facem am făcut; în noi nu e nimic bun. Milostivește-te de noi, doamne dumnezeule» (cuvinte din litania anglicană); «da, milostivește-te de noi pînă mîine, cînd iarăși vom plăti leafa țesătorilor noștri în mărfuri stricate»*.

Sistemul cottagelor este în aparență mult mai inofensiv, și într-adevăr a luat ființă într-un mod mult mai inofensiv, deși în fond efectele lui sînt la fel de înrobitoare pentru aceiași muncitori. În apropierea fabricilor, la țară, de multe ori lipsesc locuințele pentru muncitori; fabricantul este adeseori nevoit să clădească aceste locuințe, și o face cu plăcere, căci cîștigă din plin la capitalul investit. Dacă proprietarii de cottages muncitorești obțin anual cam 6% la capitalul lor, putem socoti că aceste cottages îi aduc fabricantului de două ori pe atîta, căci, atîta timp cît fabrica nu înțează complet lucrul, el are întotdeauna chiriași, și chiriași care plătesc regulat. El este deci scutit de cele două neajunsuri de căpetenie la care sînt expuși ceilalți proprietari: locuințele lui nu rămîn niciodată goale și nu riscă să nu i se plătească. Chiria unei locuințe este însă în așa fel calculată, încît să acopere aceste pierderi eventuale; deci dacă fabricantul ia aceeași chirie ca și ceilalți proprietari, atunci el face o afacere splendidă în care cîștigă 12—14% pe spinarea

* — adeptii Ligii împotriva legilor cerealelor.

** — „Leeds Mercury” — ziar burghez-radical.

muncitorilor. Firește că este o nedreptate ca fabricantul, atunci cînd face afaceri cu închirierea de locuințe, să cîștige de două ori mai mult decît concurenții săi, luîndu-le totodată orice posibilitate de a concura cu dînsul. Este însă o îndoită nedreptate faptul că fabricantul scoate acest profit din buzunarul clasei neavute, care trebuie să socotească fiecare ban ; dar acesta e un lucru obișnuit pentru el, care și-a agonisit întreaga avere din truda muncitorilor. Nedreptatea devine însă infamie atunci cînd fabricantul îi silește pe muncitori, sub amenințarea concedierii, să locuiască în casele lui, să plătească o chirie mai mare decît cea obișnuită, ba chiar să plătească chirie pentru o casă pe care nici n-o locuiesc, cum se întîmplă destul de des ! „Halifax—Guardian”, citat de ziarul liberal „Sun”, afirmă că sute de muncitori din Ashton-under-Lyne, Oldham și Rochdale etc. sînt siliți de patronii lor să plătească chirie indiferent dacă stau sau nu în aceste locuințe *. Sistemul cottagelor e foarte răspîndit în regiunile industriale rurale ; el a dat naștere unor întregi localități, și, de obicei, fabricantul întîmpină o slabă concurență sau chiar nici o concurență la închirierea caselor sale, așa că nu trebuie să-și stabilească chiriile după suma pretinsă de ceilalți, ci o poate fixa la cît vrea. Și apoi ce putere îi conferă fabricantului sistemul acesta cînd are neînțelegeri cu muncitorii ! Dacă ei încetează lucrul, ajunge să le dea un preaviz pentru locuință, iar termenul acestui preaviz nefiind decît de o săptămîină, după expirarea lui muncitorii sînt nu numai șomeri, dar rămîn și fără adăpost, vagabonzi, expuși rigorilor legii, care-i trimite fără cruțare pe timp de o lună să lucreze la moara de călcat **.

Acesta este sistemul de fabrică ! L-am descris atît de amănunțit cît mi-a permis spațiul și atît de nepărtinitor cît o permit eroicele fapte ale burgheziei împotriva muncitorilor fără apărare, fapte în fața cărora nu poți rămîne nepăsător, în fața cărora nepăsarea ar fi o crimă. Să comparăm situația englezului liber din 1845 cu cea a iobagilor saxoni aserviți baronului normand din 1145. Iobagul era glebae adscriptus, legat de glie, — muncitorul liber este și el în aceeași situație, datorită sistemului cottagelor ; iobagul îi datora stăpînului jus primae noctis, dreptul primei nopți, — muncitorul

* — „Sun” (ziar londonez) de la sfîrșitul lui noiembrie 1844.

** — moara de călcat (Tretmühle) — moară a cărei roată era acționată cu piciorul. În astfel de mori lucrau în Anglia condamnații la muncă silnică. — Nota Trad.

liber îi datorează patronului său nu numai atât, dar chiar dreptul *fiecărei* nopți. Iobagul nu putea dobîndi vreun bun, tot ce cîștiga îi putea fi luat de senior, — muncitorul liber n-are nici el nici un bun și nici nu poate dobîndi nimic din cauza presiunii exercitate de concurență, dar ceea ce nu făcuse la timpul său nici normandul face astăzi fabricantul : prin sistemul truck el își arogă zilnic dreptul de a administra banii pe care muncitorul îi are nemijlocit pentru trai. Relațiile dintre iobag și seniorul său erau reglementate prin legi care erau aplicate pentru că corespundeau moravurilor, precum și prin aceste moravuri înseși ; relațiile dintre muncitorul liber și stăpînul său sînt reglementate de legi care nu sînt aplicate, pentru că ele nu corespund nici moravurilor, nici intereselor stăpînului. Seniorul nu-l putea smulge pe iobag de pe glie, nici vinde dacă nu vindea pămîntul, și deoarece mai toate domeniile se moșteneau conform dreptului de primogenitură și nicăieri nu exista capital, iobagul nu putea fi vîndut de loc ; burghezia modernă silește pe muncitor să se vîndă el însuși. Iobagul era sclavul moșiei pe care se năștea ; muncitorul este sclavul necesităților elementare ale vieții și al banilor cu care trebuie să le plătească, ambii sînt sclavii *obiectului*. Existența iobagului este garantată de orînduirea socială feudală, în care fiecare își are locul său ; muncitorul liber nu are nici o garanție, pentru că nu are un loc în societate decît atîta vreme cît burghezia are nevoie de el, altminteri nu se ține seama de el, e considerat ca inexistent. Iobagul se jertfește pentru stăpînul său în timp de război, muncitorul în timp de pace. Stăpînul iobagului era un barbar, el își considera sluga ca pe o vită ; stăpînul muncitorului este civilizat, el îl consideră pe acesta o mașină. Pe scurt, amîndoi se aseamănă aproape în toate, și, dacă una dintre părți este dezavantajată, apoi nu poate fi vorba decît de muncitorul liber. Ambii sînt sclavi, numai că robia unuia e neprefăcută, fățișă, mărturisită, pe cînd a celuiilalt e fățarnică, ascunsă cu perfidie atît lui cît și tuturor celorlalți, o iobăgie teologică, mai rea decît cea din vechime. Omenoșii tory aveau dreptate cînd numeau pe lucrătorii din fabrici white slaves, sclavi albi. Dar sclavia fățarnică, ascunsă, recunoaște cel puțin în aparență dreptul la libertate ; ea se pleacă în fața opiniei publice iubitoare de libertate, și progresul istoric față de vechea formă de sclavie constă în aceea că măcar *principiul* libertății a reușit să se impună, iar asupriții vor avea ei grijă ca acest principiu să fie și aplicat.

În încheiere, câteva strofe dintr-o poezie care exprimă părerea muncitorilor înșiși despre sistemul de fabrică. Ea este scrisă de Edward P. Mead din Birmingham și este expresia fidelă a mentalității care domnește în rîndurile muncitorilor ⁹⁵.

Este un crai, un crai cumplit,
Nu cel din basme, se-nțelege,
Ci un tiran ce robii-l știu !
E Aburul, cumplitul rege !

Un braț el are de oțel,
Și chiar de are-un singur braț,
Cu vraja ce se iscă-n el
Izbește-n mii și mii de frați.

Ca și Moloh, străbunul său
Ce la Himon în vale sta,
În măruntaie are foc
Și fii de om sint hrana sa.

Preoții lui, plini de trufie,
Setoși de sînge, inumani,
Călăuzesc brațul gigantic,
Din sînge scot ei aur, bani.

Ei calcă în picioare drepturi
În cinstea zeului lor — banul —
Își rid nepăsători de a femeii jale,
Și-aruncă vorbe de dispreț cînd văd sărmanul.

Ca melodia țipătu-i desfată
Ce-l scot din piepturi cei săraci cînd cad ;
Schelete de băieți și fete
Umplu al regelui Abur iad.

Iad pe pămînt ! moarte, prăpăd
De cînd e Aburul mișel,
Căci trup și suflet omenesc
Se macină deodată-n el.

Jos Aburul, Molohul jos.
Hai ! muncitori cu mii și mii
Legăți-i brațul ; altfel el
Pe toți ne va mînca de vii !

Iar pe mîrșavii-i slujitori,
Îmbuibați de aur și de sînge,
Minia-ntregului popor
Cu zeul lor cu tot i-o frînge ! *

* N-am nici răgazul, nici spațiul să mă ocup în amănunțime de răspunsurile fabricanților la acuzațiile ce li se aduc de 12 ani de zile. Ei nu vor să se lase lămuriiți, pentru că pretențiile lor interese îi orbesc. În-

trucit în cele relatate mai sus am înlăturat multe din obiecțiile lor ori de cite ori mi s-a prezentat ocazia, nu-mi rămîne decît să adaug cele ce urmează :

Sosești la Manchester și dorești să cunoști condițiile de viață din Anglia. Ai recomandații bune, adresate, bineînțeles, unor persoane „respectabile”. Faci unele observații asupra situației muncitorilor. Ți se face cunoștință cu cițiva dintre fabricanții liberali de frunte, ca Robert Hyde Greg, Edmund Ashworth, Thomas Ashton sau alții. Îți arăți intențiile cu care ai venit. Fabricantul înțelege, știe ce are de făcut. Pleacă cu tine la fabrica lui, la țară : d-l Greg la Quarry-Bank în Cheshire, d-l Ashworth la Turton lângă Bolton, d-l Ashton la Hyde. Te conduce printr-o clădire minunată, bine amenajată, poate și înzestrată cu ventilatoare, îți atrage atenția asupra sălilor înalte, bine aerisite, asupra mașinilor frumoase, ici-colo asupra înfățișării sănătoase a unor muncitori. Îți oferă un dejun bun și îți propune să vizitezi locuințele muncitorilor, te conduce la cottagele care par noi, curățele și drăguțe, în cite unele intră și el cu tine. Firește, numai la supraveghetori, mecanici etc., „ca să poți vedea familii care trăiesc cu totul de pe urma fabricii”. La ceilalți ai risca să găsești bărbatul țesînd ciorapi, în timp ce numai femeia și copiii muncesc în fabrică. Prezența fabricantului te împiedică să pui întrebări indiscrete ; constați că toată lumea e bine plătită, binișor cazată, relativ sănătoasă, datorită aerului de țară, și începi să renunți la ideile tale exaltate despre mizerie și foamete. Nu vei afla însă că sistemul cottage-elor face din muncitori niște sclavi, că prin apropiere se găsește, poate, un magazin sistem truck ; de asemenea nu-ți vor arăta că-l urăsc pe fabricant, pentru că este și el de față. Poate că a construit și școală, biserică, sală de lectură etc. Că fabricantul se folosește de școală pentru a-i deprinde pe copii cu supunerea, că nu tolerează în sala de lectură decît publicațiile în care se ia apărarea intereselor burgheziei, că își concediază muncitorii dacă citesc gazete sau cărți cartiste sau socialiste, toate acestea îți rămîn ascunse. Nu vezi decît relații simple, patriarhale ; vezi viața supraveghetorilor, vezi ceea ce burghezia *promite* muncitorilor cînd consimt să devină și moralmente sclavii ei. Aceste „fabrici rurale” au constituit dintotdeauna calul de bătaie al fabricanților, pentru că aici dezavantajele sistemului de fabrică, mai ales cele de ordin sanitar, sînt în parte înlăturate datorită aerului liber și mediului înconjurător și pentru că aici sclavia *patriarhală* a muncitorilor dănuie mai mult decît oriunde. Doctorul Ure cîntă osanale acestui sistem. Dar vai de muncitori dacă încep să gîndească ei înșiși și să devină cartiști ; atunci afecțiunea părintească a fabricantului încetează brusc. De altfel, dacă ceri cumva să fii condus prin cartierele muncitorești din Manchester, dacă vrei să vezi dezvoltarea sistemului de fabrică într-un oraș industrial, atunci poți aștepta mult și bine ca domnii burghezi să-ți dea o mină de ajutor ! Domnii aceștia nu au habar ce vor muncitorii și în ce situație sînt, și nici nu vor, nici nu trebuie să afle, pentru că se tem să nu afle cumva lucruri care i-ar neliniști sau datorită cărora ar trebui să facă ceva contrar intereselor lor. De altfel e tot una : ceea ce au de făcut muncitorii vor izbuti ei să facă și singuri.

Celelalte ramuri de muncă

Am fost nevoiți să insistăm mai mult asupra descrierii sistemului de fabrică, el fiind un fenomen cu totul nou, generat de epoca industrială. În schimb ne vom putea ocupa mai puțin de ceilalți muncitori, cu atât mai mult cu cât cele spuse despre proletariatul industrial în general și despre sistemul de fabrică în special este și aici valabil întru totul sau în parte. Ne rămîne deci să arătăm numai în ce măsură sistemul de fabrică a reușit să se încetățenească în diferitele ramuri de muncă, precum și trăsăturile specifice acestor ramuri.

Cele patru ramuri de muncă la care se referă legea industrială produc stofe pentru îmbrăcăminte. De aceea e bine să-i trecem acum în revistă pe muncitorii care primesc materia primă din aceste fabrici, și anume în primul rînd pe *lucrătorii de ciorapi* din Nottingham, Derby și Leicester. Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor relatează că timpul îndelungat de muncă (impus de salariile mici), faptul că muncesc stînd pe scaun și obosirea ochilor, care rezultă din însuși felul muncii, le debilitază de obicei organismul și mai ales le slăbește vederea. Seara nu se poate lucra fără o lumină foarte puternică, așa că țesătorii întrebunțează de obicei globuri de sticlă pentru a concentra lumina, ceea ce le strică foarte mult vederea. La 40 de ani aproape toți sînt nevoiți să poarte ochelari. De obicei sănătatea și constituția copiilor folosiți în această industrie la bobinaj și la cusut (tivit) au mult de suferit. De la vîrsta de șase, șapte sau opt ani, ei muncesc cîte 10, 12 ore zilnic în încăperi mici, neaerisite. Mulți leșină în timpul muncii, de slăbiciune nu

mai pot îndeplini nici muncile casnice cele mai obișnuite și devin atît de miopi încît sînt nevoiți încă din copilărie să poarte ochelari. La alții membrii comisiei au constatat toate simptomele unei constituții scrofuloase, iar de cele mai multe ori fabricanții refuză să angajeze în fabrică fetițele care au lucrat în asemenea condiții, din cauza debilității lor. Starea în care se găsesc acești copii este calificată în raport drept „o rușine pentru o țară creștină”, și comisia și-a exprimat dorința ca ei să fie puși sub protecția legii (Grainger, Raport, anexă, pt. 1, p. F. 16, pag. 132—142). Raportul asupra situației din fabrici adaugă că cei mai prost plătiți muncitori din Leicester sînt cei din industria de ciorapi : ei cîștigă 6 șilingi și, cu mari efortări, 7 șilingi pe săptămînă, muncind 16—18 ore zilnic. Înainte vreme cîștigau 20—21 șilingi, dar introducerea războaielor mecanice mai mari le-a stricat rosturile : marea majoritate mai lucrează încă la războaiele vechi, mai primitive, concurînd cu mare greutate mașinile perfecționate. Deci și aici fiecare progres constituie pentru muncitori un regres ! Anchetatorul Power povestește însă că muncitorii din industria ciorapilor sînt totuși mîndri că sînt *liberi* și că nu depind de *nici un clopot de fabrică* care să le măsoare timpul pentru masă, pentru dormit, pentru lucrat. În ceea ce privește salariul, situația acestei categorii de muncitori nu este în prezent mai bună decît era în 1833, de cînd datează raportul de mai sus al comisiei industriale, și aceasta din pricina concurenței muncitorilor saxoni din industria ciorapilor, care abia au ce mînca. Această concurență îi bate pe englezi pe aproape toate piețele străine și, în ceea ce privește calitățile inferioare de produse, chiar pe piața engleză — ce satisfacție pentru muncitorul patriot german din industria de ciorapi că foamea lui îl lasă fără pîine și pe muncitorul englez din industria de ciorapi ; și nu va continua el oare să flămînzească, mîndru și fericit, pentru că onoarea Germaniei cere ca strachina lui să fie pe jumătate goală ? Da, frumos lucru e concurența și „întrecerea între națiuni” ! În „Morning Chronicle” — o altă gazetă liberală, ziarul par excellence * al burgheziei — găsim, în decembrie 1843, cîteva scrisori ale unui muncitor din industria de ciorapi din Hinckley relativ la situația tovarășilor săi de muncă. El pomenește,

* — prin excelență. — *Nota Trad.*

între altele, despre 50 de familii, în total 321 de persoane, care trăiau de pe urma a 109 războaie ; fiecare război aducea în medie un câștig de $5\frac{1}{6}$ șilingi pe săptămână, fiecare familie câștigând în medie 11 șilingi și 4 pence. Din această sumă se plătea chiria locuinței, chiria pentru războiul de tricotat ciorapi, pentru cărbuni, lumină, săpun, ace, în total 5 șilingi și 10 pence, astfel că pentru hrana zilnică rămăneau $1\frac{1}{2}$ pence — 15 pfenigi prusaci — de cap de om, iar pentru îmbrăcăminte absolut nimic.

„Nici un ochi n-a văzut — adaugă muncitorul —, nici o ureche n-a auzit și nici o inimă n-a putut să înțeleagă nici jumătate din suferințele pe care le îndură bieții oameni”.

Paturi nu aveau de fel sau aveau numai jumătate din câte le-ar fi trebuit ; copiii umblau în zdrențe și desculți ; bărbații mi-au spus cu lacrimi în ochi : „E multă, foarte multă vreme de cînd n-am mai mîncat carne, aproape i-am uitat gustul”. În cele din urmă, unii au început să lucreze și duminica, cu toate că opinia publică iartă orice mai curînd decît acest lucru și cu toate că uruitul războiului se aude în toată vecinătatea.

„Mai bine uitați-vă la copiii mei și lăsați întrebările — spunea unul. — Sărăcia mă silește s-o fac ; nu pot și nu vreau să-i aud pe copiii mei văitîndu-se veșnic de foame fără să încerc și acest ultim mijloc de a-mi câștiga pîinea în mod cinstit. Lunea trecută m-am sculat la orele două și am muncit pînă aproape de miezul nopții, iar în celelalte zile de la șase dimineața pînă la 11—12 noaptea. Dar m-a răzbit și nu vreau să mă bag în mormint. Acum las lucrul la zece în fiecare seară și recuperez duminica timpul pierdut”.

Salariul nu a crescut nici la Leicester, nici la Derby sau la Nottingham din 1833, și, ceea ce e mai grav, la Leicester, după cum am mai spus, sistemul truck e foarte răspîndit. De aceea nici nu e de mirare că țesătorii din această regiune iau parte foarte activă la toate mișcările muncitorești, cu atît mai activă și mai energică cu cît, în majoritatea cazurilor, la războaiele de tricotat ciorapi lucrează *bărbați*.

În regiunea în care trăiesc muncitorii din industria de ciorapi se află și centrul industriei de *dantelă*. În cele trei comitate menționate mai sus lucrează în total 2.760 de mașini de țesut dantelă, pe cînd în tot restul Angliei există

numai 786 de astfel de mașini. Din cauza diviziunii foarte riguroase a muncii, industria de dantele s-a complicat enorm și are o mulțime de ramuri. Întii se deapănă ața pe mosoare, muncă executată de fete de la 14 ani în sus (winders); apoi băieți de la opt ani în sus (threaders) așază mosoarele pe mașină și trec firul prin niște deschizături fine, aproximativ 1.800 la fiecare mașină, potrivindu-l conform destinației sale; după aceea muncitorul țese dantelele care ies din mașină într-o bucată lată, pe care copii mici de tot o despart în bucăți trăgînd firele ce unesc bucățile; această operație se numește running sau drawing lace, iar copiii sînt numiți „lace-runners”. Apoi dantelele sînt finisate în vederea vînzării. Depănătoarele — winders —, ca și băieții de la mosoare — threaders —, n-au un timp fix de muncă, fiindcă au de lucru de îndată ce firul de pe mosoarele unei mașini s-a terminat; și, întrucît muncitorii lucrează și în timpul nopții, ei pot fi oricînd chemați la fabrică sau în atelierul țesătorului. Această neregularitate a ocupației, munca de noapte frecventă, felul de viață dezordonat care rezultă de aici provoacă o mulțime de rele de ordin fizic și moral, în special raporturi sexuale premature și excesive, fapt unanim confirmat de toți martorii. Munca în sine e foarte dăunătoare pentru ochi; deși, în general, nu s-a constatat vreo vătămare permanentă printre threaders, ea provoacă totuși o inflamație a ochilor, iar în timpul înșiratului aței chiar și dureri, lăcrimări continue, tulburări momentane ale vederii etc. În ceea ce privește însă depănătoarele (winders), e lucru constatat că munca lor atacă serios ochii și, în afara frecventelor inflamațiuni ale corneei, nu rareori provoacă și cataracte. Munca țesătorilor înșiși este foarte grea, deoarece mașinile se construiesc din ce în ce mai late, așa că actualmente există aproape numai mașini deservite de către trei bărbați, fiecare înlocuindu-l pe celălalt din patru în patru ore, astfel că laolaltă ei lucrează zilnic 24 de ore, iar fiecare în parte cîte 8 ore. De aici reiese de ce copiii, winders și threaders, sînt nevoiți să muncească adeseori în timpul nopții: pentru ca mașina să nu stea prea mult timp. Pentru înșiratul firelor în cele 1.800 de găurele trebuie să lucreze oricum trei copii vreme de două ore. Unele mașini sînt acționate cu aburi, suprimîndu-se munca bărbaților, și deoarece raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor pomenește tot timpul numai despre „fabrici de dantele”, unde lucrează copii, pare

să rezulte de aici că, în vremea din urmă, sau munca țesătorilor a fost concentrată în ateliere mari, sau s-a generalizat folosirea aburului ca forță motrice. În ambele cazuri aceasta înseamnă un progres al sistemului de fabrică. Munca cea mai nesănătoasă este însă cea efectuată de „runners”, care în majoritatea cazurilor sînt copii de șapte, ba chiar de cinci sau de patru ani. Anchetatorul Grainger a găsit chiar un copilaș *de doi ani* care îndeplinea această muncă. Urmărirea unuia și aceluiași fir care trebuie tras afară cu acul dintr-o țesătură complicată este foarte dăunătoare ochiului, mai ales cînd această muncă este efectuată, cum se întîmplă de obicei, timp de 14—16 ore fără întrerupere. În cazul cel mai bun consecința este o miopie foarte pronunțată, iar în cazul cel mai rău, care se întîmplă destul de des, orbirea incurabilă în urma unei cataracte. În afară de aceasta, din cauza permanentei poziții ghemuite, copiii se debilează, coșul pieptului nu se dezvoltă și, datorită proastei digestii, ajung scrofuloși; tulburările funcționale ale uterului sînt aproape generale la fete, ca și devierea coloanei vertebrale, așa că „runner-ii pot fi recunoscuți după mers”. Aceleași urmări le are, atît pentru ochi cît și pentru întreaga constituție, *brodatul* dantelelor. Medicii atestă în unanimitate că sănătatea copiilor care lucrează în industria de dantele lasă mult de dorit, că sînt palizi, debili, fără putere, nedezvoltați pentru vîrsta lor și mai puțin rezistenți la boală decît alți copii. Afecțiunile de care suferă în genere sînt: debilitate generală, leșinuri frecvente, dureri de cap, de coaste, de șale, de spate, palpitații, grețuri, vărsături și lipsă de poftă de mîncare, devierea coloanei vertebrale, scrofuloză și ftizie. Îndeosebi e permanent și profund prejudiciată sănătatea fetelor și a femeilor; aproape toate se plîng de anemie, nașteri grele și avorturi (Grainger, Raport — fără nici o excepție). Același funcționar din Comisia pentru cercetarea muncii copiilor raportează de asemenea că adeseori copiii sînt foarte prost îmbrăcați, ba chiar zdrențăroși, că nu mănîncă pe săturate și sînt hrăniți de obicei numai cu pîine și ceai, uneori trec luni de zile fără să vadă o bucățică de carne. În ceea ce privește moralitatea, el adaugă:

„Locuitorii din Nottingham, poliția, clerul, fabricanții, muncitorii și înșiși părinții copiilor sînt unanim încredințați că actualul sistem de muncă este un teren propice pentru imoralitate. Threaderii, în majoritate băieți, winderii, în majoritate fete, sînt chemați în același timp în

fabrică, adesea în toiul nopții, fără ca părinții lor să știe cât timp au de lucru acolo ; tineretul acesta are cea mai bună ocazie să se încurce în legături nepotrivite și să hoinărească împreună după încetarea lucrului. Această stare de lucruri a contribuit în mare măsură la dezvoltarea imoralității, care, după părerea generală, a luat la Nottingham proporții îngrijorătoare. Ca să nu mai vorbim de liniștea casnică și de bunul trai al familiilor acestor copii și tineri, care sînt în întregime sacrificate stării nefirești a lucrurilor”.

O altă ramură a industriei de dantele, dantela lucrată la ciocănele, este răspîndită în comitatele agricole : Northampton, Oxford, Bedford și Buckingham ; în ea lucrează mai ales copii și tineri, care se plîng toți de hrana proastă și de faptul că rareori capătă carne. Munca însăși este cît se poate de nesănătoasă. Copiii lucrează în odăițe închise, neaerisite, șezînd în permanență încovoiați deasupra perniței cu ciocănele. Pentru a susține trupul în această poziție obositoare, fetițele poartă un corset cu montură de lemn, care, dat fiind vîrsta fragedă a celor mai multe dintre ele — vîrstă la care oasele sînt încă nedezvoltate —, precum și poziția încovoiată, provoacă o deplasare a sternului și a coastelor și, implicit, împiedică dezvoltarea toracelui. De aceea, după ce au suferit o bucată de vreme de cele mai dureroase (severest) tulburări gastrice, cauzate de faptul că sînt obligate să muncească șezînd în aer viciat, cele mai multe mor de tuberculoză. Fetele nu primesc aproape nici o educație — de cea morală nici vorbă ; le place gîteala, de aceea și moralitatea lor este deplorabilă, iar prostituția e aproape endemică printre ele („Comisia pentru cercetarea muncii copiilor”, Raportul lui Burns).

Acesta este prețul pe care societatea îl plătește pentru ca frumoasele doamne din burghezie să aibă plăcere de a purta dantele ; nu e oare un preț de nimic ? Doar cîteva mii de muncitori orbi, cîteva fiice de proletari tuberculoase, o generație bolnăvicioasă de plebei care-și va transmite infirmitățile copiilor și nepoților ei plebei ; ce însemnătate au toate acestea ? Absolut nici una ; burghezia engleză va pune la o parte cu nepăsare raportul comisiei guvernamentale și va continua să-și gătească nevestele și fiicele cu dantele ca și pînă acum. Mare lucru e și felul flegmatic de a fi al burghezului englez !

În Lancashire, în Derbyshire și în vestul Scoției un mare număr de muncitori lucrează la imprimarea stambelor. În nici o altă ramură a industriei engleze mașinismul n-a obținut

rezultate atît de strălucite, dar în nici o altă ramură muncitorul n-a fost atît de oprimat ca în ramura aceasta. Adoptarea cilindrilor gravați puși în mișcare de forța aburului, invenția de a imprima cu acești cilindri concomitent patru pînă la șase culori au înlocuit lucrul manual tot atît de definitiv, ca și introducerea mașinilor de tors și de țesut bumbac; aceste invenții noi au scos din piine din ramura aceasta și mai mulți muncitori decît din ramura de fabricare a stofelor. Un singur muncitor, ajutat de un copil, îndeplinește cu mașina munca efectuată înainte vreme cu mîna de 200 de muncitori; o singură mașină dă 28 de iarzi (80 de picioare) de stambă imprimată pe minut. Din această cauză, muncitorii din această ramură sînt într-o situație nenorocită; conform petiției adresate de imprimeri Camerei comunelor, comitatele Lancaster, Derby și Chester au furnizat în 1842 11.000.000 de bucăți de stambă imprimată; din acestea 100.000 de bucăți fuseseră imprimate exclusiv de mînă, 900.000 fuseseră imprimate în parte cu mașina și în parte cu ajutorul uneltelor de mînă, iar 10.000.000 exclusiv cu mașina, de la una pînă la șase culori. Mașinile fiind, în genere, de dată mai recentă și perfecționîndu-se în permanență, numărul imprimerilor manuali este mult prea mare față de cantitatea de lucru existentă și firește că mulți — în petiție se vorbește de un sfert din numărul total — sînt șomeri, pe cînd ceilalți au de lucru în medie numai una sau două, maximum trei zile pe săptămînă, fiind și prost plătiți. Leach afirmă că într-o imprimerie de stambă (Deeply Dale, lângă Bury, în Lancashire) lucrătorii manuali nu cîștigă în medie mai mult de 5 șilingi (Stubb. Facts, pag. 47), în timp ce despre muncitorii care lucrează la mașini știe că sînt relativ destul de bine plătiți. Imprimeriile de stambă au trecut deci în întregime la sistemul de fabrică, fără a fi însă supuse îngrădirilor legale ale acestuia. Ele fabrică un articol la modă, și de aceea nu au ore de lucru regulate. Dacă au comenzi puține lucrează jumătate de orar, dacă lansează un model care place și afacerea merge din plin se lucrează pînă la orele zece, douăsprezece noaptea, ba chiar zi și noapte fără întrerupere. În apropierea locuinței mele, la Manchester, era o imprimerie pe care o vedeam de multe ori luminată pînă noaptea tîrziu, cînd veneam acasă, și am auzit că adesea copiii lucrează atît de tîrziu, încît uneori caută să se odihnească și să doarmă cîteva clipe pe treptele de piatră sau prin colțuri în anticameră. Nu dispun de docu-

mente care să dovedească precis dacă este adevărat, altminteri aş numi firma. Raportul întocmit de Comisia pentru cercetarea muncii copiilor trece foarte repede asupra acestui punct, relatănd doar că în Anglia cel puţin copiii sînt de obicei îmbrăcaţi şi hrăniţi binişor (lucrul acesta este relativ, după cum părinţii cîştigă mai mult sau mai puţin), că nu primesc nici o educaţie şi din punct de vedere moral lasă mult de dorit. Să ţinem seama de faptul că aceşti copii trăiesc în condiţiile sistemului de fabrică, şi, referindu-ne la cele spuse mai sus despre acest sistem, putem să trecem mai departe.

Despre ceilalţi muncitori care lucrează în sectorul producţiei stofelor pentru haine nu ne rămîn decît puţine de spus: *albitorii* îndeplinesc o muncă foarte nesănătoasă, în timpul căreia sînt nevoiţi să aspire în continuu clor, o substanţă dintre cele mai dăunătoare pentru plămîni; munca *boiangiilor* este mai sănătoasă, în multe cazuri chiar foarte sănătoasă, deoarece cere încordarea întregului trup; despre salarizarea acestor categorii nu se prea vorbeşte, şi acest fapt ne îndreptăţeşte să credem că salariile muncitorilor din aceste ramuri nu sînt sub medie, altminteri s-ar plînge. *Tunzătorii de catifele*, destul de numeroşi, cam 3.000—4.000, dat fiind cererea mare de catifea de bumbac, au avut indirect foarte mult de suferit de pe urma sistemului de fabrică. Marfa, care înainte vreme se confecţiona la războaiele de mînă, nu era ţesută absolut egal şi necesita o mînă pricepută pentru a tăia firele, rînd cu rînd; de cînd catifeaua se confecţionează la războaiele mecanice, rîndurile sînt absolut uniforme, firele de urzeală sînt absolut paralele, iar tăiatul firelor nu mai e o artă. Muncitorii rămaşi şomeri de pe urma maşinismului se îmbulzesc la tunsul catifelei, provocînd prin concurenţa lor o coborîre a salariilor; fabricanţii descoperiră că la tunsul catifelei pot fi întrebuintate femeii şi copiii — şi salariul a coborît la nivelul celui plătit femeilor şi copiilor, în timp ce sute de bărbaţi au fost înlăturaţi din acest sector; fabricanţii au descoperit că munca le revine mai ieftin la fabrică decît în atelierul muncitorului, a cărui chirie o plăteau în mod indirect; de atunci, în multe case mansardele scunde amenajate pentru tunsul catifelei stau goale sau se închiriază ca locuinţe, în timp ce tunzătorul, căruia i s-a răpit libertatea de a lucra în orele care îi conveneau mai bine, a devenit sclavul clopotului fabricii. Un tunzător de catifea de vreo 45 de ani mi-a spus odată că-şi aminteşte de vremea cînd cîştiga 8 pence

pentru aceeași muncă pentru care actualmente primește 1 penny de iard; că tunde într-adevăr mai repede țesătura, acum mai egală decît înainte, dar că e departe de a putea produce într-o oră de două ori cît producea altădată, — așa că salariul său săptămînal a scăzut de fapt la mai puțin de o pătrime față de cel pe care-l primea odinioară. Leach publică (Stubb. F. *, pag. 35) o listă a salariilor plătite în 1827 și în 1843 pentru diverse feluri de țesături, din care rezultă că articolele pentru care în 1827 se plătea 4, $2\frac{1}{4}$, $2\frac{3}{4}$, 1 pence de iard, în 1843 se plăteau numai cu $1\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $1\frac{3}{8}$ pence de iard pentru tuns. Raportul salariilor săptămînale medii se prezintă, după Leach, în felul următor :

1827			1843		
Lire sterline	Șilingi	Pence	Lire sterline	Șilingi	Pence
1	6	6	—	10	6
1	2	6	—	7	6
1	—	—	—	6	8
1	6	6	—	10	—

și sute de muncitori nu găsesc de lucru nici măcar la aceste salarii. De *țesătorii manuali* din industria bumbacului ne-am mai ocupat; celelalte țesături sînt confecționate aproape exclusiv de țesătorii manuali, care, ca și tunzătorii de catifea, au avut de suferit de pe urma afluxului de muncitori înlăturați de mașini din celelalte ramuri de producție; în afară de aceasta, ei sînt, ca și muncitorii din fabrici, supuși unui regulament care amendează cu asprime execuția proastă. Să cercetăm situația *țesătorilor din fabricile de mătase*. Unul dintre cei mai mari fabricanți de mătăsuri din toată Anglia, Brocklehurst, a prezentat unei comisii parlamentare extrase din registrele sale, din care rezultă că pentru articole plătite în 1821 cu cîte 30 de șilingi, 14 șilingi, $3\frac{1}{2}$ șilingi, $\frac{3}{4}$ de șiling, $1\frac{1}{12}$ șilingi, 10 șilingi, a plătit în 1831 numai 9 șilingi, $7\frac{1}{2}$ șilingi, $2\frac{1}{4}$ șilingi, $\frac{1}{3}$ de șiling, $\frac{1}{2}$ de șiling, $6\frac{1}{4}$ șilingi, cu toate că în această ramură n-a survenit nici o perfecționare a mașinilor. Ceea ce face d-l Brocklehurst poate fi luat, pe bună dreptate, ca normă pentru întreaga Anglie. Din aceleași liste rezultă că, după toate reținerile, cîștigul mediu al țesătorilor săi era în 1821 de $16\frac{1}{2}$ șilingi pe săptămîină, iar în 1831 numai de 6 șilingi. De atunci salariul a scăzut și mai mult — țesăturile care în 1831 îi aduceau muncitorului un

* — Realități de netăgăduit. — Nota Trad.

cîştig de $\frac{1}{3}$ de şiling sau 4 pence de iard nu-i mai aduc în 1843 decît $2\frac{1}{2}$ pence (pentru așa-numitele „single sarnets” *) —, iar o mulțime de țesători care locuiesc la țară găsesc de lucru numai dacă primesc să execute aceste țesături la prețul de $1\frac{1}{2}$ —2 pence. La acestea se mai adaugă reținerile arbitrare. Fiecare țesător primește o dată cu comanda și o foaie pe care, de obicei, stă scris : că lucrul se primește la cutare și cutare oră ; că țesătorul care nu poate lucra din cauză de boală trebuie să anunțe în termen de trei zile la birou, altfel boala nu-i poate servi ca motivare ; că nu se socotește ca motivare suficientă declarația țesătorului că a trebuit să aștepte firul pentru urzeală ; că pentru anumite greșeli de execuție (cînd, de exemplu, la o anumită lungime de țesătură intră mai multe fire de urzeală decît numărul stabilit etc.) se scade *nu mai puțin* decît jumătate din salariu ; că, în sfîrșit, dacă țesătura nu este terminată la data fixată se scade un penny pentru fiecare iard din bucata livrată. Reducerile de salariu rezultînd din aceste condiții de executare sînt atît de masive, că, de exemplu, un comisionar care vine de două ori pe săptămînă la Leigh (Lancashire) pentru a preda țesăturile aduce fabricantului său de fiecare dată cel puțin cincisprezece lire sterline (100 de taleri prusieni) cu titlu de amenzi. Această declarație aparține patronului însuși, care în plus este socotit ca fiind dintre cei mai toleranți. Altădată asemenea cazuri erau rezolvate de arbitri, dar, deoarece în majoritatea cazurilor muncitorii care stăruiau asupra acestui lucru erau concediați, s-a renunțat complet la arbitraj, iar fabricantul procedează după bunul lui plac, întrunind în persoana lui pe acuzator, pe martor, pe judecător, pe legislator și pe executor. Iar dacă muncitorul se duce la judecător i se spune : o dată ce ai luat foaia ai încheiat un contract, și acum trebuie să-l respecti. Întocmai ca la muncitorii din fabrică. De altfel, de fiecare dată fabricantul îl pune pe muncitor să iscălească o hîrtie cum că „este de acord cu reținerile făcute”. Iar dacă muncitorul se opune, atunci toți fabricanții din oraș află imediat că este un om care, după cum spune Leach,

„se opune ordinii și legalității consfințite prin regulamente și are îndrăzneala să pună la îndoială înțelepciunea acelor care, după cum ar trebui să știe, sînt superiorii săi în societate”. (Stubb. Facts, pag. 37—40).

* — taftale. — Nota Trad.

Firește, țesătorii sînt *completamente* liberi, fabricantul doar nu-i silește să accepte comenzile și regulamentele lui, dar le pune în vedere că — Leach o spune mai pe șleau —,

„dacă nu vrei să vă lăsați fripiți în tingirea mea, n-aveți decît să faceți o plimbare de-a dreptul în foc” (if you don't like to be frizzled in my frying-pan, you can take a walk into the fire).

Țesătorii din industria mătăsii din Londra, mai ales cei din Spitalfields, de multă vreme au parte periodic de cea mai neagră mizerie, și faptul că participă foarte activ la toate mișcările muncitorești din Anglia și îndeosebi la cele din Londra dovedește că nici astăzi nu au motive să fie mulțumiți de situația lor. Mizeria ce domnește în rîndurile lor a fost cauza epidemiei care a izbucnit în partea de est a Londrei și a determinat instituirea unei comisii însărcinate cu cercetarea stării sanitare a clasei muncitoare. Vedem însă din ultimul raport al spitalului de boli contagioase că această epidemie continuă să facă ravagii la Londra.

După stofele pentru îmbrăcăminte, *produsele metalurgice* constituie cea mai importantă categorie de articole fabricate de industria engleză. Centrele acestei industrii sînt *Birmingham*, unde se fabrică tot felul de articole metalurgice mai fine, *Sheffield*, centru al cuțităriei, și *Staffordshire*, în special Wolverhampton, unde se produc articole mai obișnuite, ca: lacăte, broaște, cuie etc. Să începem descrierea situației muncitorilor care lucrează în această industrie cu cei din Birmingham. Organizarea muncii la *Birmingham*, ca de altminteri în majoritatea localităților unde se prelucurează metale, a păstrat ceva din vechiul caracter meșteșugăresc: micii meseriași-patroni mai există încă și lucrează cu ucenicii lor în atelierele de acasă sau, acolo unde e nevoie de forța aburului, în fabrici mari, care sînt împărțite în ateliere mici închiriate individual meseriașilor-patroni; fiecare încăpere este înzestrată cu cîte o curea de transmisie de la mașina cu aburi, care, la rîndul ei, poate pune în mișcare alte mașini. Léon Faucher (autorul unei serii de articole despre situația muncitorilor din Anglia, publicate în „Revue des deux Mondes”⁹⁶, care dovedesc cel puțin documentare și sînt în orice caz mai bune decît tot ce au scris pînă în prezent pe această temă atît englezii cît și germanii) denumesc acest mod de organizare, în opoziție cu marea industrie din Lancashire și Yorkshire, „démocratie industrielle” * și observă că ea nu are rezultate bune nici pentru

* — democrație industrială. — *Nota Trad.*

situația patronilor, nici pentru aceea a calfelor. Observația este absolut justă, căci numeroșii mici patroni, între care se împarte profitul reglat de concurență, de obicei înghițit de un singur mare fabricant, nu se prea pot menține în asemenea condiții. Tendința de centralizare a capitalului îi apasă; pentru unul care se îmbogățește se ruinează alți zece, iar alți o sută sînt puși într-o situație mai proastă decît înainte sub presiunea concurenței unui singur bogătaș, care poate vinde mai ieftin decît ei. Iar atunci cînd trebuie să concureze de la bun început cu mari capitaliști, se înțelege de la sine că nu pot ține piept decît cu mare greutate. Ucenicii o duc, după cum vom vedea, cel puțin tot atît de greu la micii patroni ca și la fabricanți, cu singura deosebire că mai tirziu devin ei înșiși patroni, dobîndind astfel o anumită independență, cu alte cuvinte sînt exploatați de burghezie într-un mod mai puțin direct decît în fabrici. În felul acesta micii meseriași-patroni nu sînt nici proletari adevărați, deoarece trăiesc în parte din munca ucenicilor și nu vînd însăși munca⁹⁷, ci produsul gata fabricat al acestei munci, — nici adevărați burghezi, deoarece trăiesc în primul rînd din munca lor. Această situație specifică, intermediară, a muncitorilor din Birmingham este motivul pentru care aceștia s-au alăturat numai arareori fără rezerve și fățiș mișcării muncitorești din Anglia. Birmingham este, din punct de vedere politic, un oraș radical, însă nu categoric cartist. Există totuși o mulțime de fabrici mai mari, care aparțin capitaliștilor și în care domnește pe de-a-ntregul sistemul de fabrică; diviziunea muncii pînă în cele mai mici amănunte (de pildă în fabricarea acelor) și introducerea forței aburului permit folosirea în număr mare a femeilor și a copiilor. De aceea găsim aici (în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor) absolut aceleași caracteristici prezentate de raportul industrial: obligația femeilor gravide de a munci pînă nasc, imposibilitatea de a-și conduce menajul, neglijarea gospodăriei și a copiilor, indiferența și chiar aversiunea pentru viața de familie, decăderea morală; apoi, pe de altă parte, înlăturarea bărbaților din muncă, permanentele progrese tehnice, emanciparea prematură a copiilor, bărbați întreținuți din munca femeilor și a copiilor etc. etc. Copiii sînt descriși ca fiind lihniți de foame și zdrențăroși: *jumătate din ei nu știu ce înseamnă să fii sătul*, mulți trăiesc toată ziua cu atîta pîine cîtă se poate cumpăra cu 1 penny (10 pfenigi prusieni) sau nu mănîncă de fel pînă la prînz, iar unii chiar de la 8 dimineața pînă la orele 7 seara. Hainele de

multe ori abia le ascund goliciunea; mulți umblă desculți chiar și în timpul iernii. De aceea toți sînt piperniciți și debili pentru vîrsta lor și rareori se dezvoltă cît de cît normal; dacă mai ținem seama că la aceste mijloace reduse de întreținere a forțelor fizice se adaugă și o muncă grea, îndelungată, în încăperi închise, atunci nu ne va mira faptul că la Birmingham sînt atît de puțini tineri apți pentru serviciul militar.

„Muncitorii — declară medicul unei comisii de recrutare — sînt de statură mică, slabi și cu forțe fizice foarte reduse; pe deasupra, mulți au malformații ale toracelui și ale coloanei vertebrale”.

După indicațiile unui subofițer-recrutor, recruții din Birmingham sînt de statură mai mică decît cei din alte locuri, avînd în medie înălțimea de 5 picioare și 4—5 țoli; din 613 recruți chemați sub armă, au fost găsiți apți numai 238. În ceea ce privește educația lor, am indicat mai sus (vezi pag. 356 și urm.) o serie de depoziții și exemple la care trimitem pe cititor și care ilustrează situația din regiunile cu industrie metalurgică; de altfel chiar din raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor rezultă că la Birmingham mai mult de jumătate din copiii între 5 și 15 ani nu frecventează nici o școală, că elevii școlilor se schimbă mereu, așa că este cu neputință să li se dea vreo instrucție temeinică, și că toți copiii sînt luați de timpuriu de la școală pentru a fi trimiși la lucru. Din acest raport rezultă de asemenea ce fel de învățători se ocupă de instrucția lor; o învățătoare, fiind întrebată dacă ține și un curs de morală, a răspuns: nu, pentru o taxă școlară de 3 pence pe săptămînă nu se poate pretinde așa ceva; cîțiva nici n-au înțeles întrebarea, iar alții nu considerau cîtuși de puțin că aceasta face parte din îndatoririle lor. O învățătoare a declarat că ea nu predă morala, dar că se străduiește să le insuflă copiilor principii bune, și zicînd aceasta ea s-a exprimat în mod cu totul greșit. În ce privește clasele înseși, anchetatorul găsea în permanență gălăgie și dezordine. Ca o consecință a acestei situații, copiii se prezintă deplorabil din punct de vedere moral; jumătate din totalul delincvenților sînt sub vîrsta de 15 ani; numai în decurs de *un singur* an au fost condamnați 90 de copii sub 10 ani, dintre care 44 pentru crime. După părerea membrilor comisiei, desfrîul sexual pare a fi un fenomen aproape general și se întilnește de la o vîrstă foarte fragedă (Grainger, Rept. and. evid.).

În districtul siderurgic *Staffordshire*, situația este și mai gravă. La articolele brute fabricate aici nu e necesară o diviziune amănunțită a muncii (cu anumite excepții), nici folosirea forței aburului sau introducerea mașinismului. De aceea există aici — la Wolverhampton, Willenhall, Bilston, Sedgeley, Wednesfield, Darlaston, Dudley, Walsall, Wednesbury etc. — mai puține uzine, însă cu atât mai multe forje mici, în care micii meseriași-patroni lucrează singuri sau cu unul, ori mai mulți ucenici, care sînt în serviciul lor pînă la vîrsta de 21 de ani. Acești meseriași-patroni se găsesc aproximativ în aceeași situație ca și cei din Birmingham, dar ucenicii o duc mult mai prost. Li se dă mai întotdeauna carne provenită de la vite bolnave sau accidentate, carne alterată și pește alterat sau carne de viței lepădați și de porci asfixiați în timpul transportului pe căile ferate. Și nu numai micii patroni procedează astfel, ci și unii fabricanți mai mari care au cîte 30—40 de ucenici. Acest procedeu pare într-adevăr generalizat la Wolverhampton. Urmarea firească a acestei hrane sînt afecțiuni frecvente gastrice și alte boli. Pe lângă aceasta, copiii nu mănîncă de obicei pe săturate și au rareori alte haine decît cele de lucru, așa că și acesta este un motiv pentru a nu frecventa școala duminicală. Locuințele sînt proaste și murdare, adesea atât de murdare încît izbucnesc epidemii, și, cu toate că munca lor nu este în genere dăunătoare sănătății, copiii rămîn mici de statură, debili, nu se dezvoltă și în multe cazuri suferă de infirmități grave. La Willenhall, de pildă, din cauza pilitului la menghină, nenumărați muncitori au șira spinării strîmbă și un picior deformat — *hind-leg*, cum îl numesc ei — în așa fel că picioarele iau forma literei K; în plus, cel puțin o treime din muncitorii din această localitate suferă de hernie. Aici, ca și la Wolverhampton, sînt foarte frecvente cazurile de pubertate întîrziată, atît la fete — și ele muncesc la forjă! — cît și la băieți, uneori pînă la vîrsta de 19 ani. La Sedgeley și în împrejurimi, unde se fabrică aproape exclusiv cuie, oamenii locuiesc și lucrează în bordeie mizerabile, insalubre ca niște grajduri și de o murdărie care întrece orice imaginație. Fete și băieți mînuiesc ciocanul de la vîrsta de 10—12 ani și sînt considerați muncitori formați abia cînd produc 1.000 de cuie pe zi. Pentru 1.200 de cuie plata este de $5\frac{3}{4}$ pence, adică nici măcar 5 groșeni de argint. Pentru un cui trebuie 12 lovituri de ciocan și, intrucît ciocanul cîntărește o livră și un sfert, muncitorul trebuie să ridice 18.000 de livre ca să cîștige salariul acesta mizerabil. Dat fiind munca aceasta grea și

hrana insuficientă, copiii rămîn în mod inevitabil nedezvoltați, mici, debili, fapt confirmat de altfel și de datele furnizate de membrii comisiei. Asupra nivelului instrucției din acest district am dat indicații mai sus. Aici nivelul instrucției este într-adevăr nespus de coborît; jumătate din copii nu frecventează nici măcar școala duminicală, iar cealaltă jumătate o frecventează foarte neregulat; în comparație cu alte districte, foarte puțini copii sînt știutori de carte, iar în privința scrisului situația este și mai proastă. Lucru firesc, căci copiii sînt puși să muncească între 7 și 10 ani, tocmai la vîrsta cînd ar putea frecventa cu folos școala, iar cei care îndeplinesc oficiul de învățători la școlile duminicale — fierari sau mineri — abia știu ei înșiși să citească și să se iscălească. Nivelul moral corespunde acestor mijloace de instrucție. După afirmația unui membru al comisiei, Horne, în sprijinul căreia el aduce o mulțime de dovezi, la Willenhall simțul moral e absolut inexistent printre muncitori. În general a remarcat că copiii nu știau de nici un fel de îndatoriri față de părinții lor și nici nu aveau afecțiuni pentru ei. Erau atît de puțin capabili să judece ceea ce spuneau, atît de abrutizați, atît de animalic de stupizi, încît susțineau adesea că sînt bine tratați, că le merge admirabil atunci cînd munceau cîte 12—14 ore pe zi și umblau în zdrențe, cînd nu se săturau niciodată și erau bătuti atît de rău de-i dureau oasele cîteva zile după aceea. Ei nu cunoșteau alt fel de viață decît acela de a se epuiza muncind de dimineața pînă seara, pînă li se permitea să înceteze lucrul, și nici nu înțelegeau măcar întrebarea uimitoare pentru ei: dacă sînt obosiți (Horne, Rept. and evid.).

La *Sheffield* salariul este mai bun, și în consecință și situația materială a muncitorilor e mai bună. În schimb, trebuie să menționăm aici cîteva ramuri de muncă care au un efect deosebit de dăunător asupra sănătății. Anumite operații necesită apăsarea continuă a uneltelor asupra pieptului și provoacă adesea tuberculoza; altele, de pildă tăiatul pilelor, împiedică dezvoltarea generală a trupului și pricinuieste boli ale abdomenului; tăiatul oaselor (pentru plăselele cuțitelor) produce dureri de cap, afecțiuni biliare, iar la fete, care lucrează în mare număr în această ramură, cloroza. Însă munca cea mai nesănătoasă dintre toate este ascuțitul lamelor și al furculițelor, operație care, mai ales cînd se execută pe pietre uscate, aduce după sine în mod inevitabil o moarte prematură. Caracterul nociv al acestei munci se datorește, în parte, poziției încovoiate, care comprimă toracele și stomacul, dar mai ales

norului de praf metalic, alcătuit din corpuscule ascuțite care sar în timpul operației, umplînd aerul, și care pătrund în mod fatal în plămîinii muncitorilor. Tocilarii care lucrează cu piatră uscată abia dacă trăiesc în medie pînă la 35 de ani ; tocilarii care lucrează cu piatră umedă depășesc rareori vîrsta de 45 de ani. Dr. Knight din Sheffield spune :

„Nu pot învedera altfel gradul de nocivitate al acestei ocupații decît declarînd că cei mai mari bețivi din rîndurile tocilarilor trăiesc cel mai mult pentru că lipsesc cel mai mult de la lucru. În total sînt la Sheffield vreo 2.500 de tocilari. Aproximativ 150 (80 de bărbați și 70 de băieți) sînt tocilari de furculițe — aceștia mor între 28 și 32 de ani ; tocilarii de brice, care lucrează atît cu piatră umedă cît și cu piatră uscată, mor între 40 și 45 de ani, iar tocilarii de cuțite care lucrează cu piatră umedă mor între 40 și 50 de ani“.

Același medic descrie în felul următor evoluția bolii acestora, așa-numita astmă a tocilarilor :

„Ei încep să lucreze de obicei la vîrsta de 14 ani și, dacă au o constituție robustă, nu se plîng decît rareori de indispoziții înainte de 20 de ani. Atunci încep să se manifeste simptomele maladiei lor specifice ; la cel mai mic efort, la urcatul scărilor sau la ascensiuni, li se taie respirația, țin umerii ridicați pentru a-și ușura respirația din ce în ce mai grea, se apleacă înainte și par de altfel să se simtă cel mai bine în poziția încovoiată în care lucrează ; fața le devine de un gălbui murdar, trăsăturile feței exprimă neliniște, se plîng de o greutate pe piept ; vocea devine aspră și răgușită, au o tuse tare sonoră, ca și cum răsufilarea ar trece printr-un tub de lemn. Din cînd în cînd expectorează cantități mari de praf, fie amestecat cu mucozități, fie în mase sferice sau cilindrice acoperite cu un strat subțire de flegmă. Hemoptiziile, imposibilitatea de a sta culcat, transpirația în timpul nopții, diareea însoțită de colici, slăbirea neobișnuită însoțită de toate simptomele tuberculozei pulmonare îi seceră în cele din urmă, după ce au zăcut luni, ba chiar ani de zile, incapabili să se întrețină pe ei înșiși și pe ai lor. Trebuie să adaug că toate încercările de pînă acum pentru a preveni sau a vindeca astma tocilarilor au dat cu totul greș“.

Cele de mai sus au fost scrise de Knight acum 10 ani ; de atunci numărul tocilarilor și virulența bolii au sporit, dar s-au și făcut încercări de a preveni boala, acoperînd tocilele și înlăturînd praful prin ventilație. Aceste încercări au reușit cel puțin în parte, dar tocilarii înșiși se opun aplicării acestor dispozitive, distrugîndu-le chiar pe alocuri, deoarece sînt de părere că acest lucru ar provoca o afluență de muncitori în această branșă care ar avea ca urmare coborîrea nivelului salariilor lor ; ei preferă „o viață scurtă, dar veselă“. Dr. Knight a spus adesea tocilarilor care veneau la el cu primele simptome ale astmei : mergeți la o moarte sigură dacă vă

înapoiți la toci. Dar asta n-a folosit niciodată la nimic : cine e tociar e un posedat, care parcă a făcut contract cu diavolul. La Sheffield nivelul instrucției este foarte scăzut ; un preot care s-a ocupat mult cu statistica învățămîntului era de părere că, din 16.500 de copii de muncitori care aveau posibilitatea să frecventeze o școală, abia 6.500 știau să citească ; aceasta datorită faptului că sînt scoși din școală de la vîrsta de șapte ani sau cel mai tîrziu la 12 ani și că învățătorii nu fac multe parale (unul dintre ei era un hoț notoriu, care la eliberarea sa din închisoare nu găsisese alt mijloc de a se întreține decît făcîndu-se dascăl !). Imoralitatea pare a fi mai mare în rîndurile tineretului de la Sheffield decît oriunde (ce e drept, în privința aceasta nici nu știi cărui oraș să-i decerni premiul întîii ; cînd citești rapoartele, ți se pare că fiecare din ele îl merită). Tinerii își petrec toată duminica pe stradă, jucînd rișca⁹⁸ sau asmuțînd ciinii, și sînt clienți asidui ai cîrciumilor, unde stau cu drăguțele lor pînă noaptea tîrziu, cînd pornesc la plîmbare perechi-perechi. Într-o cîrciumă pe care a vizitat-o un membru al comisiei ședeau 40—50 de tineri de ambele sexe, aproape toți sub 17 ani, fiecare băiat cu cîte o fată. Unii jucau cărți, alții cîntau și dansau, toți beau. În mijlocul acestui tineret, cîteva prostituate de meserie. Nici o mirare deci dacă la Sheffield raporturile sexuale premature și fără frîu, prostituarea tineretului sînt neobișnuit de frecvente chiar la copii de 14—15 ani, după cum declară toți martorii. Crimele sălbatice și monstruoase sînt la ordinea zilei ; un an înaintea sosirii membrului respectiv al comisiei a fost capturată o bandă, compusă în majoritate din adolescenți, tocmai în momentul cînd voia să dea foc orașului ; tinerii erau complet echipați cu lănci și materiale inflamabile. Vom vedea în cele ce urmează că același caracter violent îl are și mișcarea muncitorească din Sheffield (Symons, Rept. and evid.).

În afara acestor centre metalurgice principale mai există fabrici de ace cu gămălie la Warrington (Lancashire), unde de asemenea domnește printre muncitori, mai ales printre copii, multă mizerie, imoralitate și ignoranță, precum și o serie de fabrici de cuie în regiunea Wigan (Lancashire) și în răsăritul Scoției ; rapoartele din aceste regiuni sînt aproape identice cu cele din Staffordshire. Ne mai rămîne o singură ramură a acestei industrii : *fabricația de mașini*, răspîdită mai ales în regiunile industriale, în special în Lancashire. Caracteristic pentru această ramură este faptul că mașinile se fabrică cu ajutorul mașinilor, răpindu-se astfel muncitorilor rămași șo-

meri și cel din urmă refugiu : acela de a fi utilizați la fabricarea mașinilor, din cauza cărora au devenit șomeri. Rabotezele și burghiile automate, mașinile de tăiat șuruburi, roți, piulițe de șuruburi etc., strungurile mecanice au azvîrlit și în această ramură în rîndurile șomerilor o mulțime de muncitori care înainte găseau regulat de lucru și erau bine plătiți ; pe acești șomeri îi poți vedea cum forfotesc pe străzile orașului Manchester.

La nord de districtul siderurgic Staffordshire se găsește o regiune industrială, de care ne vom ocupa acum : *olăriile* (potteries), al căror centru este orașelul (borough) Stoke, cuprinzînd localitățile Henley, Burslem, Lane End, Lane Delph, Etruria, Coleridge, Langport, Tunstall și Golden Hill, cu un total de 60.000 de locuitori. Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor relatează : în unele ramuri ale acestei industrii — la fabricarea faianței — copiii au o muncă ușoară, în săli călduroase și aerisite ; în altele, dimpotrivă, li se cere să depună o muncă grea, obositoare, fără hrană suficientă și fără să fie îmbrăcați cum trebuie. Mulți copii se plîng : „Nu capăt deajuns de mîncare, de obicei ni se dau cartofi cu sare, niciodată carne sau piine, nu merg la școală, n-am haine”. — „Azi n-am mîncat nimic la prînz ; acasă n-avem niciodată un prînz, de obicei capăt cartofi cu sare, cîteodată piine”. — „Hainele de pe mine sînt tot ce am, haine de duminică nu am”. Printre copiii a căror muncă este deosebit de vătămătoare sînt așa-zișii mould-runners, care transportă obiectul gata fasonat împreună cu forma în camera de uscare, iar apoi, cînd s-a uscat suficient, aduc forma goală înapoi. Ei sînt nevoiți să care toată ziua poveri mult prea grele pentru vîrsta lor, iar temperatura ridicată la care sînt nevoiți să muncească le sporește oboseala. Acești copii sînt aproape toți, fără excepție, slabi, palizi, debili, piperniciți și nedezvotați ; mai toți suferă de stomac, de vărsături, lipsă de poftă de mîncare, iar mulți dintre ei mor de oftică. Aproape tot atît de debili sînt băieții numiți jiggers, după roata (jigger) pe care o învîrtesc. Dar infinit mai dăunătoare este munca celor care înmoaie obiectul fabricat într-un lichid care conține cantități mari de plumb, adesea și de arsenic, sau care apucă cu mîna obiectul scos din acest lichid. Mîinile și hainele acestor muncitori — bărbați și copii — sînt veșnic îmbibate de acest lichid, pielea se înmoaie și se jupoaie din pricina permanentei atingeri cu obiectele aspre la pipăit, așa că degetele sîngează adesea, ceea ce favorizează în cel mai înalt grad absor-

birea acestor substanțe vătămătoare. Efectele sînt: dureri violente și boli serioase de stomac și de intestine, constipație rebelă, colici, uneori ftizie și în majoritatea cazurilor epilepsie la copii. La bărbați se produce de obicei paralizia parțială a mușchilor mîinii, colica pictorum * și paralizia totală a membrilor. Un martor povestește că doi băieți care munceau împreună cu el au murit în convulsii în timpul lucrului; altul, care în copilărie ajutase timp de doi ani la muiatul formelor, relatează că la început a suferit de violente dureri în abdomen, apoi a avut convulsii de pe urma cărora a zăcut două luni la pat, iar de atunci convulsiile s-au repetat din ce în ce mai des, în prezent chiar zilnic, adesea avînd zece-douăzeci de accese de epilepsie într-o singură zi. Partea dreaptă a trupului îi este paralizată și, după cîte i-au spus medicii, niciodată nu-și va mai putea mișca membrele. Într-o fabrică lucrau în camera de muiat patru bărbați, toți epileptici și suferind de colici violente, și unsprezece băieți, dintre care unii ajunseseră și ei epileptici. Într-un cuvînt: ca urmare a acestei ocupații, boala aceasta îngrozitoare s-a generalizat, și toate acestea numai pentru ca burghezia să aibă profituri cît mai mari! În încăperile unde se șlefuiește faianța, aerul este încărcat cu un praf de siliciu foarte fin, care, inspirat, are efecte tot atît de dăunătoare ca și pulberea de oțel asupra tocilarilor din Sheffield. Muncitorilor li se taie respirația, nu pot să stea culcați, suferă de răni ale gîtlejului, tuse violentă, iar vocea lor devine atît de stinsă încît abia pot fi auziți. Mai toți mor de tuberculoză. În olării găsim relativ multe școli unde copiii pot dobîndi oarecare cunoștințe, dar, deoarece sînt trimiși atît de timpuriu în fabrică și sînt nevoiți să muncească atîtea ore (de obicei 12 ore și chiar mai mult), nu au posibilitatea să folosească școala și de aceea trei sferturi dintre copiii examinați de un membru al comisiei nu știau nici să scrie, nici să citească, și în întreaga regiune domnește cea mai adîncă ignoranță. Copii care au frecventat ani de zile școlile duminicale nu erau în stare să deosebească o literă de alta; și nu numai educația intelectuală, dar atît cea morală cît și cea religioasă au ajuns în întreaga regiune la un nivel foarte scăzut (Scriven, Rept. and. evid.).

Și în fabricarea sticlei există operații care par să nu dăuneze prea mult bărbaților, dar la care copiii nu pot totuși rezista. Munca istovitoare, neregularitatea orelor de lucru,

* — boală profesională a boiangiilor. — Nota Trad.

munca de noapte frecventă și mai ales temperatura ridicată din ateliere (100—130° Fahrenheit) provoacă la copii debilitate generală și boli, o dezvoltare proastă și în special boli de ochi, afecțiuni abdominale, reumatice și bronșite. Mulți copii sînt palizi, au ochii roșii, uneori pierd vederea săptămîni de-a rîndul, au grețuri, vărsături, tuse, răceli și reumatism. La scoaterea sticlei din cuptor, copiii sînt adesea nevoiți să muncescă la temperaturi atît de ridicate, încît podelele pe care calcă iau foc sub picioarele lor. Aproape toți suflătorii de sticlă mor tineri din pricina debilității și a bolilor de piept (Leifchild, Rept. App. Pt. II, p. L. 2, pag. 11, 12; Franks. Rept. App. Pt. II, p. K 7, pag. 48; Tancred, Evid. App. Pt. II, p.i. 76 etc., toate redate în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor).

În general, raportul citat confirmă pătrunderea treptată, dar sigură a sistemului de fabrică în toate ramurile industriale, fapt care se manifestă în special în angajarea femeilor și a copiilor. N-am considerat necesar să urmăresc mai departe progresele mașinismului și înlăturarea bărbaților adulți. Cine este într-o oarecare măsură familiarizat cu sistemul industrial își va putea completa și singur aceste date, pe cînd mie îmi lipsește spațiul pentru a cerceta aici, în toate amănunțele, această latură a modului actual de producție, ale cărei rezultate le-am mai analizat atunci cînd m-am ocupat de sistemul de fabrică. Pretutindeni sînt introduse mașini, distrugîndu-se astfel orice urmă de independență a muncitorului. Pretutindeni familia se dizolvă în urma muncii femeilor și a copiilor, ba chiar situația soților în familie este cu totul inversată din cauza șomajului bărbatului; pretutindeni necesitatea inevitabilă a introducerii mașinilor concentrează întreprinderile și totodată pe muncitori în mîinile marilor capitaliști. Centralizarea proprietății progresează în mod nestăvilit, scindarea societății în mari capitaliști și în muncitori fără proprietate se accentuează pe zi ce trece, dezvoltarea industrială a națiunii se îndreaptă cu pași gigantici spre o criză inevitabilă.

Am mai menționat în cele de mai sus că, în ce privește *meseriile*, forța capitalului și împreună cu ea diviziunea muncii au dus la același rezultat: înlăturarea micii burghezii și înlocuirea ei cu mari capitaliști și cu muncitori fără proprietate. Despre acești meseriași au rămas, în fond, puține de spus, deoarece tot ce ăra în legătură cu ei a fost arătat acolo unde am vorbit despre proletariatul industrial în genere; de altminteri, de cînd a început revoluția industrială, în acest do-

meniu s-au schimbat foarte puține lucruri în ceea ce privește felul muncii și înfrîurirea ei asupra sănătății muncitorilor. Însă contactul cu muncitorii industriali propriu-ziși, jugul marilor capitaliști, care-i apasă mult mai greu decît acela al micilor patroni cu care calfa se mai găsea totuși în raporturi personale, influența vieții din marile orașe și scăderea salariilor au făcut din aproape toți meseriașii participanți activi la mișcarea muncitorească. De aceasta urmează să ne ocupăm mai încolo ; între timp să ne îndreptăm atenția asupra unei categorii a populației muncitoare din Londra care merită o atenție deosebită din cauza extraordinarei barbarii cu care este exploatată de burghezia avidă de bani. Mă refer la modiste și la cusătorese.

Este curios că tocmai confecționarea articolelor care servesc la găteala *doamnelor din burghezie* are urmările cele mai nefaste asupra sănătății celor care lucrează în această ramură. Am mai văzut acest lucru cînd am vorbit despre fabricarea dantelelor, iar acum magazinele de modă din Londra ne pun la îndemîină noi dovezi în sprijinul afirmației noastre. În aceste întreprinderi lucrează o mulțime de fete — se spune că numărul lor ar fi de 15.000 ; cele mai multe, fiind de la țară, locuiesc și mîncă la locul de muncă și ajung să fie cu adevărat sclavele patronilor. În timpul sezonului, care durează cam 4 luni pe an, chiar și în casele cele mai bune se lucrează 15 ore zilnic, iar cînd intervin comenzi urgente chiar și 18 ore ; însă în majoritatea magazinelor se muncește în această perioadă fără vreun orar de lucru fix, așa că fetelor nu le rămîn niciodată mai mult de șase ore, adesea trei, patru, ba cîteodată chiar numai două ore din 24 pentru odihnă și somn după o muncă de 19—22 de ore, dacă nu sînt nevoite — ceea ce se întîmplă destul de des — să muncească toată noaptea ! Singura limită a muncii lor este imposibilitatea absolută, fizică, de a mîni mai departe acul măcar o clipă. S-au ivit cazuri cînd aceste ființe nenorocite nu și-au lepădat hainele cîte nouă zile în șir, odihnîndu-se numai din cînd în cînd cîteva clipe pe o saltea, unde li se aducea mîncarea tăiată mărunt, ca s-o înghită în cel mai scurt timp posibil ; într-un cuvînt, aceste biete fete sînt obligate să facă — sub presiunea morală a amenințării cu concedierea — o muncă atît de continuă și de încordată cum n-ar putea-o face nici un bărbat voinic, darămite fetițe firave de 14—20 de ani. Unde mai pui aerul închis al atelierelor și cel al dormitoarelor, apoi poziția încovoiată, mîncarea adeseori proastă și indigestă ; toate acestea,

la un loc, dar mai ales nesfîrșitele ore de lucru și lipsa de aer curat au urmările cele mai nefaste asupra sănătății fetelor. Oboseală și epuizare, debilitate, pierderea poftei de mîncare, dureri de umeri, de spate și de mijloc, dar mai ales durerile de cap își fac foarte curînd apariția ; urmează apoi devierea coloanei vertebrale, deformarea umerilor, slăbirea ; pleoapele se umflă, ochii lăcrămează și dor, apare miopia, apoi tusea, astma și gîfiiala, precum și toate bolile de femei. Ochii au adeseori atîta de suferit, încît se ajunge la orbirea incurabilă, la o totală vătămare a ochiului, iar dacă vederea rămîne destul de bună pentru a permite continuarea lucrului, atunci oftica pune capăt scurtei și tristei vieți a acestor modiste. Chiar și la cele care părăsesc destul de timpuriu lucrul, sănătatea le rămîne pentru totdeauna zdruncinată, rezistența fizică distrusă ; ele sînt în permanență bolnăvicioase și debile și, dacă se căsătoresc, nasc copii bolnăvicioși. Medicii interogați de unul dintre membrii Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor au declarat în unanimitate că nici un alt fel de viață nu duce în mai mare măsură la distrugerea sănătății și la o moarte prematură ca acela al modistelor.

Cu aceeași cruzime, dar ceva mai indirect, sînt exploatate *cusătoresele* din Londra. Corsetierele execută o muncă grea, istovitoare, obositoare pentru ochi ; și care e plata lor ? N-aș putea spune exact ; știu însă că întreprinzătorul care dă garanție pentru materialul ce i se încredințează și care împarte lucrul între corsetiere primește cîte $1\frac{1}{2}$ penny (15 pfenigi prusieni) de bucată. De aici se scade cîștigul său, de cel puțin $\frac{1}{2}$ penny ; așadar rămîne cel mult 1 penny pentru biata lucrătoare. Fetele care confecționează cravate se obligă la o muncă de 16 ore și primesc săptămînal $4\frac{1}{2}$ șilingi = $1\frac{1}{2}$ taleri prusieni, avînd o putere de cumpărare aproximativ egală cu 20 de groși de argint în orașul cel mai scump din Germania *. Dar cel mai prost o duc lengeresele. Acestea primesc pentru o cămașă obișnuită $1\frac{1}{2}$ penny ; înainte primeau cîte 2—3 pence, dar de cînd azilul de săraci St. Pancras, administrat de o conducere *burghezo-radicală*, a început să preia comenzi la $1\frac{1}{2}$ penny, bietele femei au fost nevoite să facă și ele la fel. Pentru cămăși fine, garnisite, care pot fi confecționate într-o zi de lucru de 18 ore, se plătește 6 pence (5 groși de argint). În concluzie, salariul acestor lengerese este, după numeroase declarații ale cusătoresele și ale întreprinzătorilor,

* Vezi „Weekly Dispatch” din 17 martie 1844.

de 2¹/₂—3 șilingi pe săptămână pentru o muncă foarte grea, care durează pînă noaptea tirziu! Dar ceea ce constituie culmea acestei barbarii nerușinate este faptul că cusătoresele trebuie să depună drept garanție o parte a contravalorii materialelor care le sînt încredințate, ceea ce, firește, nu pot face — proprietarii știu prea bine acest lucru — decît amanetînd o parte din materiale, ca să le răscumpere apoi în pagubă sau, cînd nu le pot răscumpăra, să fie date în judecată, cum i s-a întîmplat unei cusătorese în noiembrie 1843. În august 1844 o biată fată care s-a aflat în această situație, neștiind ce să facă, s-a sinucis aruncîndu-se în apele unui canal. Aceste cusătorese trăiesc de obicei în cea mai neagră mizerie, în mici mansarde, în care se îngrămădesc atîtea fete cîte încap, singura încălzire în timpul iernii fiind căldura animală a locatelor. Acolo șed aplecate asupra lucrului și cos de la patru-cinci dimineața pînă la miezul nopții, irosindu-și sănătatea în cîțiva ani și mergînd cu pași repezi spre o moarte prematură, fără a-și fi putut satisface nici cele mai stringente nevoi *, în timp ce jos, la picioarele lor, trec strălucitoarele echipaje ale mării burghezii, iar poate la zece pași depărtare vreun netrebnic filfizon pierde la jocul de cărți într-o singură seară mai mulți bani decît pot cîștiga ele într-un an întreg.

Aceasta este situația proletariatului industrial englez. Oriunde ne aruncăm privirea, mizerie continuă sau temporară, boli provocate de această situație sau de specificul muncii însăși, decădere morală; pretutindeni distrugerea lentă, dar sigură a omului, atît din punct de vedere fizic cît și din punct de vedere moral. Este oare aceasta o situație care poate dăinui?

Această situație nu poate dăinui și nu va dăinui. Muncitorii, marea majoritate a poporului, nu o vor. Să vedem ce spun ei înșiși despre această situație.

* Thomas Hood, cel mai talentat umorist englez contemporan și, ca toți umoriștii, plin de omenie, lipsit însă de orice energie morală, a publicat la începutul anului 1844, cînd toate ziarele engleze vorbeau de mizeria cusătoreșelor, o poezie frumoasă: „The Song of the Shirt” („Cîntecul cămășii”), care a stors fiicelor de burghezi multe, dar inutile lacrimi de compătimire. Din lipsă de spațiu nu o pot reda aici; poezia a apărut prima oară în „Punch”, apoi a fost reprodușă în toate ziarele. Deoarece situația cusătoreșelor a fost discutată atunci în toate ziarele, citatele ar fi de prisos.

Mișcările muncitorești

Veți admite, chiar dacă n-am făcut îndeajuns dovada în amănunt că muncitorimea engleză nu se poate simți bine în situația în care se găsește, că această situație a muncitorilor nu este dintr-acelea în care un individ sau o clasă întreagă să poată gândi, simți și trăi omenește. Prin urmare, muncitorii trebuie să se străduiască să iasă din această stare abrutizantă, să-și creeze o altă situație, mai omenească, și aceasta nu vor reuși s-o facă decît luptînd împotriva intereselor burgheziei ca atare, interese care constau tocmai în exploatarea muncitorimii; burghezia își apără însă interesele cu toate puterile pe care i le conferă mijloacele ei materiale și puterea de stat ce-i stă la dispoziție. De îndată ce muncitorul vrea să schimbe starea actuală a lucrurilor, burghezul devine dușmanul său declarat.

Afară de aceasta, muncitorul își dă seama la fiecare pas că burghezia îl tratează ca pe un obiect, ca pe o proprietate a sa, și aceasta e de ajuns pentru a-l face s-o dușmănească. Am demonstrat mai înainte prin nenumărate exemple, și aș putea cita încă o dată pe atîtea, pentru a dovedi că în condițiile actuale muncitorul numai prin ură și răzvrătire împotriva burgheziei mai poate salva ceea ce a rămas omenesc într-însul. Și dacă el este în stare să protesteze cu o patimă nestăvilită împotriva tiraniei burgheze, aceasta se datorește atît educației sale sau, mai curînd, lipsei de educație, cît și singelui iute irlandez care curge din belșug în vinele clasei muncitoare engleze. Muncitorul englez nu mai este un englez în adevăratul înțeles al cuvîntului, adică omul banului, calculat, ca vecinul său înstărit; el are sentimente mai puternice, placiditatea sa nordică înăscută este anihilată de patimile care s-au putut dezvolta liber, punînd stăpînire pe el. Cultivarea inteligenței — care dezvoltă atît de mult încli-

narea spre egoism a burghezului englez, făcînd din egoism trăsătura sa caracteristică și concentrînd în lăcomia de bani toată puterea sa de simțire — îi lipsește muncitorului, și de aceea pasiunile sale sînt puternice ca la alte popoare. În muncitor, caracteristicile naționale ale englezilor sînt distruse.

Dacă, după cum am văzut, muncitorului nu i se lasă nici un alt tărîm de manifestare a calității sale de om decît protestul împotriva situației sale, este firesc ca tocmai în acest protest muncitorii să apară cei mai simpatici, cei mai generoși, cei mai umani. Vom vedea că toate forțele, toată activitatea muncitorilor se concentrează asupra acestui singur punct, că toate străduințele lor de a dobîndi un oarecare grad de cultură omenească sînt în directă legătură cu el. Va trebui să aducem la cunoștință, firește, unele violențe și chiar brutalități, dar să nu pierdem din vedere că în Anglia războiul social e dezlănțuit, și dacă burghezia este interesată să ducă acest război în chip fățarnic, sub masca păcii și chiar a filantropiei, muncitorului îi poate fi de folos numai dezvoltarea adevăratei stări a lucrurilor, zădărnicierea acestei fățarnicii; prin urmare, chiar și actele cele mai violente de ostilitate ale muncitorilor împotriva burgheziei și a slugilor ei nu sînt decît expresia cinstită, fătîșă a ceea ce burghezia întreprinde împotriva muncitorimii pe ascuns și cu perfidie.

Revolta muncitorilor împotriva burgheziei a început curînd după avîntul industriei și a trecut prin diferite faze. Nu este aici locul de a expune mai pe larg însemnătatea istorică a acestor faze pentru dezvoltarea poporului englez; acest lucru mi-l rezerv pentru o lucrare ulterioară, mărginin-du-mă deocamdată să expun numai faptele care servesc la caracterizarea situației proletariatului englez.

Prima formă a acestei revolte, cea mai primitivă și sterilă, a fost infracțiunea. Muncitorul trăia în sărăcie și în mizerie și vedea că alții o duc mai bine decît dînsul. Mintea lui nu concepea de ce să sufere de pe urma acestei stări de lucruri tocmai el, care făcea mai mult pentru societate decît trîntorul bogat. Mizeria îi învinse respectul înnăscut pentru proprietate; el începu să fure. Am văzut cum, paralel cu extinderea industriei, s-a dezvoltat și criminalitatea, cum numărul anual al arestărilor este direct proporțional cu numărul baloturilor de bumbac consumate.

Dar muncitorii își dădură seama curînd că aceasta nu le ajută la nimic. Protestul lor împotriva ordinii sociale exis-

tente rămînea un protest izolat, individual ; întreaga putere a societății se abătea asupra fiecăruia în parte și-l zdrobea sub superioritatea ei covârșitoare. Și apoi furtul era cea mai simplistă, cea mai inconștientă formă de protest, și ca atare nu era expresia unanimă a opiniei publice a muncitorilor, deși poate că în sinea lor îl aprobau. *Clasa* muncitoare luă poziție împotriva burgheziei abia atunci cînd se opuse în chip violent introducerii mașinismului, ceea ce se întimplă chiar pe la începuturile revoluției industriale. Cu aceeași violență fură urmăriți primii inventatori, Arkwright etc., și mașinile lor distruse ; apoi izbucniră o sumedenie de revolte împotriva mașinilor, care se desfășurară aproape la fel cu cea a tipografilor din Boemia din iunie 1844⁷⁶ ; fabricile fură devastate, iar mașinile sfărîmate.

Dar și acest fel de opoziție avea un caracter izolat, era limitat la anumite localități și îndreptat numai împotriva unor aspecte izolate ale orînduirii actuale. O dată scopul de moment atins, autoritatea socială se abătea cu toată vigoarea asupra infractorilor rămași din nou fără apărare și-i pedepsea după bunul ei plac, în timp ce mașinile erau totuși introduse. Trebuia găsită o nouă formă de protest.

Acest lucru a fost facilitat de o lege promulgată de parlamentul oligarhic, toryst, dinaintea reformei, lege care mai tîrziu, cînd legea reformei a legalizat antagonismul dintre burghezie și proletariat înălțînd burghezia la rangul de clasă stăpînitoare, n-ar mai fi trecut în nici un caz prin Camera comunelor. Această lege a fost promulgată în 1824, și ea a anulat toate decretale prin care fuseseră interzise pînă atunci asocierile între muncitori pentru apărarea intereselor lor. Muncitorii obținură *dreptul liberei asocieri*, drept pe care-l aveau pînă atunci numai aristocrația și burghezia. Asociații secrete de muncitori existaseră și înainte vreme, dar nu putuseră da rezultate mai de seamă. În Scoția a avut loc, după cum relatează Symons („Arts and Artisans“, pag. 137 și urm.), încă în 1812 o grevă generală a țesătorilor din Glasgow, pusă la cale de o asociație secretă. Ea se repetă în 1822, cu care ocazie doi muncitori ce nu se alăturaseră asociației, fiind în consecință considerați ca trădători ai clasei lor, au fost vitriolați și și-au pierduț vederea. Tot astfel, în 1818, asociația minerilor scoțieni a fost de ajuns de puternică pentru a putea provoca o grevă generală. Membrii acestor asociații trebuiau să depună jurămint de credință și de păstrarea secretului ; ele aveau liste în regulă, casierii, contabilitate

și secții locale. Dar conspirativitatea în care trebuiau să-și desfășoare activitatea le împiedica dezvoltarea. Când însă în 1824 muncitorii obținură dreptul liberei asocieri, aceste asociații se răspîndiră în întreaga Anglie și deveniră puternice. În toate ramurile de muncă se formară astfel de uniuni (trades unions), cu scopul mărturisit de a apăra de tirania și de nepăsarea burgheziei pe muncitorul izolat. Țelurile lor erau : să fixeze salariile și să trateze en masse, ca o forță, cu patronii ; să reglementeze salariile în raport cu beneficiile patronului, să le mărească la timpul oportun și să le mențină pretutindeni la același nivel în aceeași ramură de producție ; în acest scop tratau cu capitaliștii stabilirea unui tarif general de salarizare, pe care aceștia trebuiau să-l respecte, iar în caz contrar muncitorii încetau munca. Apoi, prin limitarea angajărilor de ucenici căutau să întrețină cererea de muncitori, menținînd prin aceasta salariile la un nivel ridicat ; să contracareze, pe cît posibil, scăderea perfidă a salariilor ca urmare a introducerii de noi mașini și unelte etc. ; și, în sfîrșit, să ajute cu bani pe muncitorii fără lucru. Acest ajutor îl primeau fie direct din casa uniunii, fie pe baza unei legitimații cu care muncitorul se deplasa dintr-o localitate în alta, de la tovarășii lor de breaslă, care îi informau în același timp asupra posibilităților de a găsi de lucru. Acest fel de deplasare se numește printre muncitori the tramp [drumete], iar cel care o pornește dintr-un loc în altul the tramper [drumet]. Pentru ca aceste scopuri să poată fi atinse, uniunea numește un președinte și un secretar, cu leafă — întrucît este de așteptat că nici un fabricant nu va angaja astfel de oameni —, precum și un comitet care adună cotizațiile săptămînale și veghează la întrebuițarea lor potrivit scopurilor asociației. De cîte ori era posibil și părea indicat, tovarășii de breaslă din diferite regiuni se uneau într-o asociație federativă și la anumite date se țineau adunări la care erau reprezentați prin delegați. În cazuri izolate s-a încercat unirea într-o singură mare uniune pe țară a tuturor membrilor unei bresle din întreaga Anglie, iar în repetate rînduri — pentru prima oară în 1830 — s-a încercat crearea unei asociații generale a muncitorilor din întreaga Anglie, în care fiecare breaslă în parte să păstreze o organizare separată. Aceste asociații nu erau de lungă durată și reușeau chiar rareori să se constituie fie și pentru moment, căci numai o efervescentă generală extraordinară poate să facă posibilă și activă o astfel de asociație.

Mijloacele de care obișnuiesc să se servească aceste asociații pentru atingerea scopurilor lor sînt următoarele: 'dacă unul sau mai mulți patroni refuză să plătească salariul stabilit de asociație, i se trimite o delegație sau i se trimite un memoriu (de relevat că muncitorii știu să recunoască puterea stăpînului absolut al fabricii în micul său stat); dacă intervenția aceasta este fără folos, asociația ordonă încetarea lucrului și toți muncitorii pleacă acasă. Această încetare a lucrului (turn-out sau strike) este parțială sau generală, după cum unul sau cîțiva patroni, ori toți patronii dintr-o breaslă refuză să plătească salariile propuse de asociație. Acestea sînt mijloacele legale care stau la dispoziția asociației în cazul că încetarea lucrului se face după o prealabilă înștiințare, ceea ce nu e cazul totdeauna. Dar aceste mijloace legale sînt foarte slabe atîta vreme cît mai există muncitori care nu fac parte din asociație sau sînt gata s-o părăsească pentru avantaje de moment oferite de burghezie. Mai ales în cazurile de grevă parțială, fabricantul își poate lesne recruta muncitori dintre aceste oi rătăcite — cărora li se zice knobsticks *, anulînd astfel strădaniile muncitorilor uniți. De obicei acești spărgători de grevă sînt amenințați, ocăriți, loviți sau maltratați de membrii asociațiilor, într-un cuvînt este întrebuițat orice mijloc pentru intimidarea lor. Urmează o plîngere adresată justiției și, întrucît deocamdată puterea o deține tot burghezia iubitoare de lege, prima călcare a legii, prima reclamație înaintată justiției împotriva unuia dintre membrii asociației frînge aproape totdeauna forța asociației.

Istoria acestor asociații este un lung șir de înfrîngeri ale muncitorilor, întrerupt de cîteva victorii izolate. Firește că toate aceste străduințe nu pot schimba legea economică potrivit căreia salariul depinde de raportul dintre cerere și ofertă pe piața muncii. De aceea aceste asociații sînt neputincioase în fața cauzelor *mari* care influențează acest raport; în perioade de criză comercială, asociațiile înseși sînt nevoite să scadă salariile sau chiar să se dizolve, iar cînd cererea de muncitori crește, ele nu pot impune salarii mai mari decît acelea care se impun de la sine prin concurența dintre capitaliști. În schimb, cauze mai mărunte, care acționează izolat, sînt apte să influențeze asupra salariilor. Dacă fabricantul nu ar întîmpina din partea muncitorilor o opoziție

* — spărgători de grevă sau muncitori care sînt de acord să primească salarii mai mici decît prevede tariful. — *Nota Trad.*

concentrată, de masă, el ar reduce tot mai mult salariile de dragul propriului său profit; chiar lupta de concurență pe care trebuie s-o ducă cu ceilalți fabricanți l-ar sili la aceasta, iar salariile ar coborî curînd la nivelul cel mai scăzut. Această concurență a fabricanților între ei este însă paralizată, în împrejurări obișnuite, de opoziția muncitorilor. Orice fabricant știe că o scădere a salariilor nemotivată de împrejurări cărora să le fie supuși și concurenții săi ar aduce după sine greva, care i-ar cauza pagube sigure prin faptul că pe durata ei capitalul său ar zăcea neproductiv, mașinile sale ar rugini; în plus el nu ar avea nici o garanție că va reuși să scadă salariile, avînd în schimb certitudinea că în caz de reușită concurenții îi vor urma de îndată exemplul, vor reduce prețul produselor fabricate și îi vor răpi astfel profitul acestei operații. E drept că, după perioade de criză, asociațiile obțin o creștere mai rapidă a salariilor decît s-ar produce fără intervenția lor, căci fabricantul nu are nici un interes să mărească salariile dacă concurența celorlalți nu-l silește s-o facă, pe cînd acum muncitorii înșiși cer salarii mai mari de îndată ce se îndreaptă piața și, datorită cererii mari de brațe de muncă, îl pot sili pe fabricant, adesea chiar recurgînd la grevă, să mărească salariile. Dar, după cum am mai spus, împotriva cauzelor mai adînci care influențează piața muncii, asociațiile sînt neputincioase. În astfel de cazuri, foamea îi împinge pe muncitori în cele din urmă să reia lucrul în orice condiții, și ajunge s-o facă cîtiva pentru ca puterea asociației să fie înfrîntă, căci acești cîtiva spărgători de grevă, împreună cu rezerva de mărfuri aflată pe piață, îi dau burgheziei posibilitatea să înlătore cele mai grave urmări ale perturbărilor în afaceri. Fondurile asociației se epuizează curînd din cauza numărului mare al celor care trebuie ajutați; creditul, pe care micii negustori îl acordă muncitorilor cu dobîndă mare, este în cele din urmă refuzat și nevoia îl silește pe muncitor să se supună din nou jugului burgheziei. Deoarece însă fabricanții, în propriul lor interes — interes devenit al lor, se înțelege, numai prin opoziția muncitorilor —, trebuie să evite orice reducere inutilă a salariilor, iar muncitorii simt în orice scădere condiționată de situația pieței comerciale o înrăutățire a situației lor împotriva căreia trebuie să se apere pe cît pot, majoritatea grevelor se termină în defavoarea muncitorilor. Mă veți întreba atunci de ce mai fac muncitorii grevă dacă inutilitatea acestei măsuri este evidentă? Pur și simplu pentru că trebuie să

protesteze împotriva micșorării salariilor și chiar împotriva necesității acestei micșorări; pentru că trebuie să declare că nu ei, ca oameni, trebuie să se acomodeze împrejurărilor, ci acestea trebuie să li se acomodeze lor; pentru că tăcerea lor ar însemna recunoașterea acestor stări de lucruri, ar însemna că recunosc burgheziei dreptul de a exploata pe muncitori în perioadele de înflorire a comerțului și de a-i lăsa să moară de foame în vremuri de criză. Muncitorii trebuie să protesteze împotriva acestei stări de lucruri atîta timp cît n-au pierdut încă orice demnitate omenească, și dacă protestează așa, și nu altfel, este pentru că sînt englezi, oameni practici, care-și manifestă protestul prin *faptă* și nu se culcă pe-o ureche, cum fac teoreticienii germani de îndată ce protestul lor a fost înregistrat în regulă și pus la dosar pentru a zace acolo în tihnă ca și protestatarii. Protestul activ al englezului, dimpotrivă, nu rămîne fără efect; el pune stavilă lăcomiei de bani a burgheziei și întreține opoziția muncitorilor împotriva atotputerniciei sociale și politice a acesteia; totodată însă îi silește pe muncitori să vadă că, pentru a înfrînge dominația burgheziei, e nevoie de ceva mai mult decît de asociații muncitorești și de greve. Însă adevărata importanță a acestor asociații și a grevelor pe care ele le organizează constă în faptul că sînt prima încercare a muncitorilor de a *înlătura concurența*. Ele pornesc de la ideea că puterea burgheziei se întemeiază numai pe concurența muncitorilor între ei, adică pe fărîmițarea proletariatului, pe opoziția dintre muncitorii izolați. Și tocmai pentru că ele se ridică — fie și în mod unilateral, limitat — împotriva concurenței, împotriva nervului vital al actualei ordini sociale, tocmai de aceea ele sînt atît de periculoase pentru această ordine. Muncitorimea nu poate găsi un punct mai vulnerabil în care să atace burghezia și totodată întreaga alcătuire actuală a societății. Dacă este înlăturată concurența dintre muncitori și toți muncitorii sînt hotărîți să nu se mai lase exploațați de burghezie, s-a isprăvit și cu împărăția proprietății. Salariul este dependent de raportul dintre cerere și ofertă, de situația întîmplătoare a pieței muncii tocmai pentru că pînă acum muncitorii au îngăduit să fie tratați ca un obiect care poate fi cumpărat și vîndut. De îndată ce muncitorii se vor hotărî să nu se mai lase cumpărați și vînduți, de îndată ce la determinarea valorii reale a muncii se vor manifesta ca *oameni* care pe lîngă forță de muncă au și voință, s-a sfîrșit cu întreaga economie politică de astăzi și cu legile salariului. E drept că legile

salariului s-ar face din nou simțite cu timpul dacă muncitorii s-ar opri la desființarea concurenței dintre ei ; dar ei nu pot face aceasta decât dacă renunță totodată la întreaga lor strădanie de pînă acum, decât dacă instaurează din nou această concurență între muncitori, într-un cuvînt ei nu pot face acest lucru sub nici un motiv. Nevoia îi silește să înlăture nu numai o parte a concurenței, ci concurența în general, și ei o vor face. Zi de zi muncitorii își dau seama tot mai bine de consecințele concurenței, ei pricep mai bine decât burghezia că și concurența dintre clasele avute, prin crizele comerciale pe care le provoacă, apasă tot asupra muncitorimii, și își dau seama că și aceasta trebuie înlăturată. În curînd vor găsi și modalitatea de a o face.

Că aceste asociații contribuie mult la întreținerea urii și a îndîrjirii muncitorilor împotriva clasei avute e inutil să mai relevăm. De la aceste asociații pornesc deci — cu sau fără știrea conducătorilor —, în vremuri de neobișnuită fierbere, acțiuni izolate care pot fi explicate numai printr-o ură împinsă pînă la desperare, printr-o patimă care dărimă orice zăgaz. Din această categorie de acțiuni fac parte cazurile de atentate cu vitriol și altele, amintite mai sus, din care voi relata câteva. În 1831, în timpul unei puternice agitații a muncitorilor, într-o seară, pe cînd traversa un cîmp, tînărul Ashton, fabricant din Hyde, lîngă Manchester, a fost împușcat, și făptașul nu a putut fi descoperit niciodată. Nu încape îndoială că a fost un act de răzbunare din partea muncitorilor. Incendierile și atentatele cu explozive sînt foarte frecvente. Vineri 29 septembrie 1843 s-a încercat să se arunce în aer atelierul fabricantului de ferăstraie Padgin, situat în Howard Street din Sheffield. O țeavă de fier umplută cu pulbere și sudată la capete a servit de unealtă. Pagubele au fost considerabile. A doua zi, la 30 septembrie, un atentat asemănător s-a produs la fabrica de cuțite și pile Ibbetson din Shales Moor, lîngă Sheffield. Domnul Ibbetson își atrăsese ura muncitorilor prin participarea sa activă la acțiunile burgheziei, printr-o salarizare derizorie, prin angajarea exclusiv a spărgătorilor de grevă și exploatarea în folosul lui personal a legilor pentru asistența săracilor (în timpul crizei din 1842 el a silit pe muncitori să accepte salarii reduse, denunțînd Serviciului pentru asistența săracilor pe cei care refuzau să se angajeze pe motiv că ar avea prilejul să muncească, dar nu vor, și ca atare nu merită să li se acorde vreun ajutor). Explozia a provocat oarecare stricăciuni, și toți muncitorii care au venit

să le vadă regretau numai că „n-a sărit în aer toată şandra-maua”. Vineri 6 octombrie 1843 s-a făcut o tentativă de incendiere a fabricii Ainsworth & Crompton din Bolton, care nu a pricinuit pagube; era, într-un răstimp scurt, a treia sau a patra încercare de acest fel făcută în acelaşi loc. La şedinţa Consiliului municipal din Sheffield ținută miercuri 10 ianuarie 1844, şeful poliţiei a prezentat o maşină infernală, făcută anume în acest scop, din fontă, încărcată cu 4 pfunzi de pulbere şi avînd fitilul ars în parte şi stins, maşină care fusese găsită la fabrica d-lui Kitchen din Earl-Street, Sheffield. Duminică 20 ianuarie 1844 s-a produs o explozie la fabrica de cherestea „Bentley & White” din Bury, Lancashire, care a fost provocată prin aruncarea unor pachete cu pulbere şi care a pricinuit pagube însemnate. Joi 1 februarie 1844 au fost incendiate şi mistuite de flăcări „Soho Wheel Works” din Sheffield. Iată în patru luni şase cazuri de acest fel, toate generate de îndîrjirea muncitorilor împotriva patronilor. Ce fel de rînduieli sociale trebuie să fie acelea în care sînt cu putinţă astfel de lucruri, nu mai e nevoie să spun. Faptele constituie o dovadă suficientă că în Anglia, chiar şi în perioadele cînd afacerile prosperă, ca spre sfîrşitul anului 1843, războiul social este declarat şi purtat pe faţă — şi, cu toate acestea, burghezia engleză încă nu-şi dă seama de situaţie! Dar cazul cel mai elocvent este acela al *tugilor din Glasgow**, caz care a fost judecat de Curtea cu juri a acestui oraş între 3 şi 11 ianuarie 1838. Din dezbatere a reieşit că asociaţia torcătorilor de bumbac, care exista în această localitate din 1816, dispunea de o organizare şi de o autoritate neobişnuite. Membrii ei se legau prin jurămint să respecte hotărîrile majorităţii şi, în timpul grevelor, aveau un comitet secret, necunoscut de marea masă a membrilor, care putea dispune fără nici un control de fondurile asociaţiei. Acest comitet punea premii pe capul spărgătorilor de grevă, al fabricanţilor odioşi, precum şi pentru provocarea de incendii în fabrici. În felul acesta a fost incendiată o fabrică în care lucrau ca filatoare spărgători de grevă femei în locul bărbaţilor; o oarecare doamnă MacPherson, mama uneia dintre lucrătoare, a fost asasinată, iar cei doi făptaşi expediaţi în America pe socoteala asociaţiei. În 1820 a fost rănit cu un foc de armă un spărgător de grevă, anume MacQuarry, iar

* Tug — poreclă dată muncitorilor cu o singură profesiune, după cunoscutul trib din India răsăriteană ai cărui membri au o singură îndeletnicire: aceea de a asasina pe toţi străinii care le cad în mină.

atentatorul a primit pentru această faptă de la asociație 15 lire sterline. După cîtăva vreme s-a tras un foc asupra unui oarecare Graham; făptașului i s-au plătit 20 de lire, dar a fost descoperit și deportat pe viață. În sfîrșit, în luna mai 1837, în urma unei greve s-au produs tulburări la fabricile Oatbank și Mile-End, cu care prilej au fost maltratați vreo 12 spărgători de grevă; în iulie același an tulburările mai continuau încă, iar un oarecare Smith, spărgător de grevă, a fost maltrat atît de rău încît a sucombat. În urma acestor fapte, comitetul a fost arestat, s-a deschis o anchetă, iar președintele și membrii mai de seamă, acuzați de a fi făcut parte dintr-o asociație ilegală, de a fi fost părtași la maltratarea spărgătorilor de grevă și la incendierea fabricii lui James și Francis Wood, au fost condamnați la 7 ani deportare. Ce spun despre una ca aceasta blajinii noștri germani? *

Clasa celor avuți, și mai ales fabricanții, care vin în contact direct cu muncitorii, sînt din cale-afară de porniți împotriva acestor asociații și caută mereu să demonstreze muncitorilor inutilitatea lor cu argumente foarte juste din punct de vedere al economiei politice, dar tocmai de aceea în parte greșite și cu totul fără efect pentru mintea unui muncitor. Însuși zelul burgheziei dovedește că ea nu este dezinteresată în această chestiune, și, abstracție făcînd de pagubele directe pricinuite de greve, lucrurile stau așa că ceea ce intră în buzunarele fabricanților trebuie să iasă neapărat din acelea ale muncitorilor. Și chiar dacă muncitorii n-ar ști prea bine că asociațiile țin în frîu, cel puțin într-o oarecare măsură, pofta patronilor de a se întrece în ce privește reducerea salariilor, ei tot n-ar renunța la ele, pentru simplul motiv că cu ajutorul lor ei aduc prejudicii adversarilor lor, adică fabricanților. În război paguba uneia dintre părți este în folosul celeilalte, și, întrucît muncitorii sînt pe picior de război

* „Ce fel de «justiție sălbatică» (wild-justice) trebuie să fi domnit în sufletele acestor bărbați pentru a-i îndemna ca, adunați în consiliu, să condamne la moarte, cu sînge rece, pe fratele lor muncitor ca trădător și dezertor al clasei sale și al intereselor clasei sale; și, deoarece nici un judecător și nici un călău n-ar fi făcut-o, să-l execute printr-un călău tainic, asemenea vechii justiții medievale și tribunalului secret din vremea cavalerilor care reinvie brusc în acest chip, înfățișîndu-se cînd și cînd pe neașteptate în fața oamenilor uimiți, nu în zale, ci în surtuc de catifea, nu în pădurile Westfaliei, ci în pavatul Gallowgate din Glasgow! — Un atare sentiment trebuie să fie foarte răspîdit și să pulseze viu în rîndurile mulțimii, chiar dacă, împins la extrem, poate lua astfel de forme numai la *cîșiva!* — Carlyle: „Chartism”, [Londra 1840], pag. 40.

cu patronii lor, ei fac același lucru pe care-l fac și marii potentăți când se încaieră între ei. — Dintre toți burghezii, tot amicul nostru, doctorul Ure, este cel mai înverșunat dușman al asociațiilor muncitorești. El spumegă de mînie împotriva „tribunalelor secrete” ale torcătorilor de bumbac, cea mai puternică secțiune muncitorească, tribunale care se fălesc că sînt în stare să paralizizeze pe oricare fabricant recalcitrant, „ruinînd astfel pe omul care ani de zile le-a dat o piine”. El vorbește de o vreme „în care mintea inventivă și inima vie a industriei au fost ținute în sclavie de agitatele membre inferioare” — păcat că muncitorii englezi nu se lasă atît de ușor convinși de istorioara ta ca plebeii romani, Menenius Agrippa⁹⁹ al zilelor noastre! —, apoi înșiră următoarea poveste: odată felul în care torcătorii de fire groase abuzau de puterea lor ajunsese de nesuportat; salariile mari, în loc să trezească recunoștință față de patroni și să aibă ca urmare dezvoltarea culturală (anumite științe inofensive, ba chiar folo-sitoare burgheziei, se înțelege), au dus în multe cazuri la trufie, a strîngerea de fonduri pentru sprijinirea spiritului rebel în grevele care, în mod cu totul arbitrar, au fost dezlănțuite rînd pe rînd împotriva unui șir întreg de fabricanți. În timpul unor nefaste tulburări de felul acesta în Hyde, Dukinfield și împrejurimi, fabricanții din acea regiune, temîndu-se să nu fie înlăturați de pe piață de francezi, belgieni și americani, s-au adresat fabricii de mașini Sharp, Roberts & Co. cu rugămintea de a îndruma talentul inventiv al d-lui Sharp în direcția construirii unei mașini automate de torsi, „pentru a salva întreprinderile de înveninata sclavie și de ruina ce le amenință”.

„Peste cîteva luni era gata mașina care părea înzestrată cu puterea de judecată, simțul și îndeminarea muncitorului experimentat. În felul acesta, *la porunca Minervei*, din mîinile *Prometeului modern*, a ieșit omul de fier, cum numesc muncitorii această mașină, creație menită să restabilească ordinea în sînul claselor industriale și să asigure englezilor supremația în industrie. Vestea acestei minuni herculeene a răspîndit groaza printre muncitorii asociați și, ca să ne exprimăm astfel, *chiar înainte de a părăsi leagănul ea a sugrumat hidra anarhiei*”.

Ure demonstrează mai departe că inventarea mașinii cu care se pot imprima concomitent patru sau cinci culori a fost o urmare a frămîntărilor din rîndurile muncitorilor care lucrau în imprimăriile de stămburi; că nemulțumirile lucrătorilor de la apretura urzelii din țesătoriile mecanice au dus la perfecționarea mașinii pentru apretat, și o serie

de alte cazuri asemănătoare *. Acelaşi Ure se sileşte să demonstreze ceva mai sus, pe mai multe pagini, că maşinismul este în folosul muncitorilor ! De altfel Ure nu este singurul ; d-l Ashworth, fabricantul, şi alţii ca dinsul nu pierd nici un prilej să-şi manifeste în raportul asupra fabricilor minia împotriva acestor asociaţii. Aceşti burghezi deştepti procedează la fel ca anumite guverne, punînd toate mişcările pe care nu le înţeleg pe seama agitatorilor, răuvoitorilor, demagogilor, gălăgioşilor şi nevirstnicilor ; ei susţin că agenţii plătiţi ai acestor asociaţii sînt interesaţi în asemenea agitaţii pentru că trăiesc de pe urma lor, ca şi cum nu tot ea, burghezia, prin faptul că nu vrea să dea de lucru acestor oameni, este de vină că acestor agitatori trebuie să li se plătească un salariu !

Frecvenţa de necrezut a grevelor dovedeşte cît de mult s-a întins războiul social în Anglia. Nu trece săptămînă, ba aproape nu trece zi fără ca să izbucnească o grevă într-un loc sau altul, cînd din cauza reducerii salariilor, cînd din cauza refuzului patronilor de a le majora, aici din pricina angajării spărgătorilor de grevă, colo pentru refuzul de a înlătura anumite abuzuri sau rînduiei proaste, dincolo iarăşi pentru introducerea de maşini noi, în sfîrşit dintr-o sută de alte motive. Aceste greve sînt, fireşte, numai hărţuiei de avanposturi şi uneori încăierări mai serioase ; ele nu sînt hotărîtoare, dar constituie dovada cea mai sigură că se apropie bătălia decisivă dintre proletariat şi burghezie. Grevele sînt şcoala de război a muncitorilor, în care ei se pregătesc pentru lupta cea mare care nu mai poate fi evitată ; ele sînt un fel de „pronunciamente” prin care muncitorii din diferitele ramuri de muncă se alătură la marea mişcare muncitorească. Şi dacă răsfoieşti o colecţie a ziarului „Northern Star”, singura gazetă care relatează despre toate mişcările proletariatului, ajungi la concluzia că toţi muncitorii industriali de la oraş şi de la ţară s-au unit în asociaţii şi din cînd în cînd protestează împotriva dominaţiei burgheziei printr-o întrerupere generală a lucrului. Iar ca şcoală de război, ele au o valoare neasemuită. În ele se dezvoltă bravura specifică a englezului. Pe continent se spune că englezii, şi mai ales muncitorii englezi, ar fi laşi, că n-ar fi în stare să facă revoluţie pentru că nu se răzvrătesc la tot momentul ca francezii, pentru că par a se împăca cu regimul burghez.

* Ure : „Philosophy of Manufactures” [„Filozofia manufacturii”], pag. 366 şi urm.

Este o părere cu totul greșită. Muncitorii englezi nu rămân în urma nici unei alte națiuni în ceea ce privește curajul; ei sînt tot atît de puțin placizi ca și francezii, dar luptă altfel. Francezii, spirite eminentemente politice, luptă și împotriva relilor sociale pe cale politică; englezii, care văd că politica există numai pentru apărarea intereselor societății burgheze, luptă nu împotriva guvernului, ci de-a dreptul împotriva burgheziei, și deocamdată această luptă poate fi eficace numai pe cale pașnică. Criza economică din 1834 și mizeria de care a fost urmată au provocat la Lyon răscoala în favoarea republicii, iar cea din 1842 de la Manchester greva generală pentru „carta poporului” și mărirea salariilor. Că și pentru grevă este nevoie de curaj, și adesea de mult curaj, de un curaj mult mai mare, de o energie mai cutezătoare, mai dîrză decît pentru răscoală, se înțelege de la sine. Căci nu e puțin lucru pentru un muncitor care cunoaște din experiență mizeria s-o înfrunte de bunăvoie împreună cu soția și copiii, să îndure foamea și lipsurile luni de-a rîndul și totuși să rămînă statornic și neclintit. Ce este moartea, ce sînt galelele care-i pîndesc pe revoluționarii francezi, în comparație cu înfometarea lentă, cu priveliștea pe care i-o oferă zilnic familia lui pierind de foame, pe lângă certitudinea răzbunării care-l așteaptă din partea burgheziei și pe care muncitorul englez preferă s-o îndure decît să se supună jugului clasei avute? Vom vedea mai jos un exemplu de asemenea curaj dîrz, de neînvins, al muncitorilor englezi, care se supun forței abia atunci cînd orice rezistență a devenit inutilă și absurdă. Și tocmai în această calmă putere de rezistență, în această hotărîre fermă, care este supusă zilnic la sute de încercări, tocmai în aceasta își dezvăluie muncitorul englez latura cea mai vrednică de stimă a caracterului său. Oamenii care îndură atîtea pentru a îngenunchea un singur burghez vor fi în stare să zdrobească și puterea întregii burghezii. Dar muncitorul englez a dat adeseori dovadă de curaj și în alte împrejurări. Dacă greva din 1842 n-a avut urmări se datorește faptului că pe de o parte muncitorii au fost împinși la ea de burghezie, iar pe de alta ei nu erau nici lămuriiți, nici nu căzuseră de acord asupra scopului ei. Altminteri însă, ori de cîte ori a fost vorba de scopuri *sociale* precise, ei și-au dovedit curajul. Fără a mai vorbi de insurecția din 1839 din Wales, pot spune că, pe cînd mă aflam la Manchester, a avut loc (în mai 1843) o încăierare în toată regula. O fabrică de cărămizi (Pauling & Henfrey) mărise formatul că-

rămizilor fără a mări și salariile, deși bineînțeles noile cărămizi erau vândute la un preț mai mare. Muncitorii, cărora li se refuzase sporul de salarii, au părăsit lucrul, și asociația cărămidarilor a declarat boicot firmei. Cu mare greutate a reușit totuși fabrica să-și procure muncitori din împrejurimi și dintre spărgătorii de grevă, împotriva cărora muncitorii asociați au întreprins la început metoda intimidării. Pentru paza curții, firma tocmise doisprezece oameni, toți foști soldați și agenți de poliție, pe care îi înarmă cu puști. Văzînd că intimidarea nu servește la nimic, într-o seară pe la orele 10 un grup de muncitori cărămidari în formație militară, cei din primele rînduri înarmați cu puști, au atacat și au pătruns în curtea fabricii, care se găsește cam la patru sute de pași depărtare de o cazarmă de infanteriști *. Muncitorii au năvălit înăuntru și, zărînd paznicii, au tras asupra lor, au călcat în picioare cărămizile ude înșirate în curte, au sfărîmat șiruri de cărămizi gata uscate, au devastat tot ce se găsea în drumul lor și au pătruns într-o clădire unde au distrus mobila și au maltratat pe soția supraveghetorului care locuia acolo. Între timp paznicii se postaseră după un gard viu, de unde puteau trage nestingheriți și în siguranță. Atacatorii se aflau lîngă un cuptor aprins, care-i lumina din față, așa că fiecare glonte al adversarilor nimerea în plin, în timp ce ei trăgeau la întimplare. Schimbul de focuri a durat mai bine de o jumătate de oră, pînă ce au isprăvit munițiile, și scopul expediției — distrugerea a tot ce putea fi distrus în curte — a fost atins. Atunci a intervenit armata și muncitorii s-au retras spre Eccles (la trei mile depărtare de Manchester). În apropiere de Eccles s-a făcut apelul, fiecare om fiind strigat după numărul ce-l purta în secția sa, apoi se împrăștiară, pentru a cădea, firește, cu atît mai sigur în mîinile poliției, care se apropia din toate direcțiile. Numărul răniților trebuie să fi fost foarte mare, totuși nu s-a aflat decît de aceia care au fost ulterior capturați. Unul dintre aceștia primise trei gloanțe, unul în pulpă, altul în fluierul piciorului, al treilea în umăr, și se tirise astfel cale de peste patru mile. Acești oameni au dovedit deci că au și curaj revoluționar și că nu se tem nici de o ploaie de gloanțe; cînd însă mase neînarmate, care singure nu știu ce vor, sînt ținute în frîu, în piețe încercuite, de o mînă de cavaleriști și de polițiști care ocupă punctele

* La întretăierea dintre Cross Lane și Regent Road; vezi planul orașului Manchester (pag. 293).

de acces, așa cum s-a întâmplat în 1842, aceasta nu înseamnă nici pe departe lipsă de curaj, ci numai că masele s-ar fi mișcat tot atît de puțin chiar dacă n-ar fi fost de față slujitorii forței publice, adică ai burgheziei. Acolo unde poporul a urmărit un scop precis, el a dovedit din plin curaj, ca, de pildă, la atacul fabricii Birley, care ulterior a trebuit să fie apărată cu ajutorul artileriei.

Cu acest prilej să-mi fie îngăduite cîteva cuvinte despre respectarea legilor în Anglia. Pentru burghez, firește, legea este sfîntă, căci este propria lui creație, întocmită cu aprobarea lui, pentru ocrotirea sa și a intereselor sale. El știe că, chiar dacă o anumită lege îi aduce prejudicii, întregul complex al legiuirilor îi ocrotește interesele și că înainte de toate sanctitatea legii, inviolabilitatea ordinii stabilite prin exprimarea activă a voinței uneia dintre părți și supunerea pasivă a celeilalte părți a societății alcătuiește cel mai puternic sprijin al poziției sale sociale. Pentru că în lege, ca și în dumnezeul său, burghezul englez se regăsește pe sine, ea este sfîntă pentru el ; de aceea bîta polițistului, care de fapt este propria sa bîtă, are pentru el o autoritate miraculoasă și liniștitoare. Nu însă pentru muncitor. Muncitorul știe prea bine din experiență că pentru el legea este un bici împletit de burghezie și de aceea recurge la ea numai cînd e silit s-o facă. Este ridicol să se susțină că muncitorul englez se teme de poliție cînd la Manchester poliția mănîncă bătaie în fiecare săptămîină, iar anul trecut muncitorii au încercat chiar un atac împotriva unui post de poliție, apărât cu uși de fier și obloane grele la ferestre. Puterea poliției în greva din 1842 a constat, cum am mai spus, numai în nedumerirea muncitorilor înșiși.

Deoarece muncitorii nu respectă legea, ci se mărginesc numai să i se supună atunci cînd nu au puterea s-o schimbe, este firesc ca ei să facă cel puțin propuneri pentru modificarea legilor și să vrea să înlocuiască legislația burgheză cu una proletară. O astfel de lege propusă de proletariat este „*carta poporului*” (people's charter), pur politică în ceea ce privește forma și care revendică o bază democratică pentru Camera comunelor. *Cartismul* este forma concentrată a opoziției împotriva burgheziei. În asociații și în greve această opoziție se manifesta întotdeauna în mod izolat, muncitori sau secțiuni muncitorești luptau fiecare pentru sine împotriva unor burghezi izolați, iar cînd lupta devenea generală, aceasta se întîmpla în mare măsură independent de intențiile

muncitorilor, sau dacă se producea în mod conștient, atunci la baza acestei conștiințe stătea cartismul. Prin mișcarea cartistă întreaga clasă muncitoare se ridică împotriva burgheziei, atacînd înainte de toate autoritatea politică a acesteia, zidul legilor cu care ea s-a înconjurat. Cartismul se trage din partidul *democratic*, care s-a format în deceniul al 9-lea al secolului trecut, o dată cu *proletariatul și în mijlocul acestuia*, a prins putere în timpul revoluției franceze, și după încheierea păcii s-a manifestat ca partid „*radical*”, pe atunci cu sediul principal la Birmingham și la Manchester, după ce mai înainte își avusese sediul la Londra. În unire cu burghezia liberală, el a smuls oligarhilor din vechiul parlament Reform-bill-ul, iar de atunci s-a consolidat tot mai mult ca partid muncitoresc, în opoziție cu burghezia. În 1838 un comitet al Asociației generale a muncitorilor din Londra (Working Men's Association), în frunte cu William Lovett, a conceput „carta poporului”, care cuprinde următoarele „șase puncte” :

- 1) votul universal pentru toți bărbații majori care sînt în deplinătatea facultăților mintale și care nu s-au făcut vinovați de vreo infracțiune ;
- 2) parlament ales în fiecare an ;
- 3) diurne pentru membrii parlamentului, în așa fel ca și cei neînstăriți să poată primi să fie aleși ;
- 4) alegeri prin balotaj, spre a se preîntîmpina încercările de corupere și de intimidare din partea burgheziei ;
- 5) circumscipții electorale egale, spre a se asigura o reprezentare justă, și
- 6) abrogarea eligibilității exclusive — oricum iluzorie — a acelor care dispun de o proprietate în valoare de cel puțin 300 de lire sterline, astfel ca orice alegător să poată fi și ales. — Aceste șase puncte, care se referă numai la constituirea Camerei comunelor, în aparență atît de inofensive, sînt suficiente totuși pentru a șterge de pe fața pămîntului constituția engleză, împreună cu regina și Camera lorzilor. Așa-zisul element monarhic și aristocratic din constituție se poate menține numai pentru că burghezia are interes în menținerea lui *aparentă* ; și mai mult decît un simulacru de existență nu mai au nici monarhia, nici aristocrația. Dar cînd în spatele Camerei comunelor va sta întreaga opinie publică, cînd această Cameră va exprima nu numai voința burgheziei, ci a întregii națiuni, atunci Camera va concentra în sine autoritatea deplină în așa măsură, încît de pe capul monarhului și al aristocrației se vor desprinde și ultimele urme ale aureolei. Muncitorul englez nu respectă nici pe lorzi, nici pe regină, pe cîtă vreme burghezia, chiar dacă în fapt se sinchisește

foarte puțin de părerile lor, totuși îi divinizează ca persoane. Din punct de vedere politic, cartistul englez este republican, deși nu uzează niciodată de acest cuvînt sau uzează de el numai arareori ; el simpatizează însă cu partidele republicane din alte țări și îi place să-și zică democrat. Dar el e mai mult decît un simplu republican ; democrația lui nu este numai o democrație politică.

E drept că de la începuturile sale, din 1835, cartismul a fost mai ales o mișcare muncitorească, dar pe atunci el nu se separase încă cu totul de mica burghezie radicală. Radicalismul muncitoresc mergea mîna în mîna cu radicalismul burghez ; cartă era lozinca amîndurora ; convocau în fiecare an împreună „Convenția națională”, păreau a alcătui un singur partid. Dezamăgită de rezultatele reformei și datorită crizei economice din anii 1837—1839, mica burghezie nutrea sentimente războinice și extremiste, așa că violența agitației cartiste îi era foarte pe plac. În Germania nici nu ne putem imagina violența acestei agitații. Poporul era îndemnat să se înarmeze, adeseori chiar să se răzvrătească ; se fabricau sulite, ca pe vremea revoluției franceze, iar în 1838, printre alții, lua parte la mișcare și un oarecare Stephens, preot metodist, care spunea la Manchester poporului care se adunase :

„Să nu vă fie teamă de autoritatea cîrmuirii, de soldații, de baionetele și tunurile de care dispun asupritorii voștri ; voi aveți o armă mai tare decît toate acestea, față de care baionetele și tunurile sînt neputincioase, o armă pe care și un copil o poate mînuî : n-aveți decît să luați cîteva chibrituri și o mîna de paie muiate-n catran ; să vedem ce e în stare să facă stăpînirea, cu sutele de mii de soldați ai ei, împotriva acestei arme cînd e mînuită cu îndrăzneală” *.

Totodată încă de pe atunci se manifestă caracterul *social* specific al cartismului muncitoresc. Același Stephens spunea la o întrunire ținută pe Kersall Moor, muntele sacru al Manchesterului, la care au luat parte 200.000 de persoane :

„Cartismul, prieteni, nu este o chestiune politică, în care să fie vorba de revendicarea dreptului de vot etc. ; cartismul este o *chestiune de care depinde bunăstarea noastră* ; cartă înseamnă locuință bună, mîncare și băutură bună, îndestulare și mai puține ore de muncă”.

Astfel, încă de pe atunci agitația împotriva noii legi pentru asistența săracilor și pentru timpul de muncă de 10 ore era în strînsă legătură cu cartismul. La toate întrunirile din

* Am văzut cum au luat muncitorii aminte la aceste cuvinte.

vremea aceea participa în mod activ *conservatorul* Oastler, iar pe lângă memoriul național pentru cartă populii, adoptat la Birmingham, au fost adoptate și alte sute de petiții pentru îmbunătățirea pe plan social a situației muncitorilor ; În 1839 agitația continua tot atât de însuflețită, iar cînd pe la sfîrșitul anului a început să slăbească întrucîtva, Bussey, Taylor și Frost s-au grăbit să dezlănțuie răscoala concomitent în nordul Angliei, în Yorkshire și în Wales. Cauza fiind trădată, Frost a fost nevoit să dea semnalul înainte de vreme și de aceea încercarea sa a dat greș ; cei din nord au aflat la timp de acest eșec pentru a putea bate în retragere ; după alte două luni, adică în ianuarie 1840, au izbucnit în Yorkshire mai multe așa-zise răscoale polițienești (spy-outbreaks *)¹⁰⁰, de pildă la Sheffield și Bradford, apoi agitația s-a potolit încetul cu încetul. Între timp burghezia a îmbrățișat alte proiecte, mai practice, mai avantajoase pentru ea, și anume lupta împotriva „legilor cerealelor” ; la Manchester a luat ființă o asociație de protest împotriva legilor cerealelor, a cărei urmare a fost o slăbire a acordului dintre burghezia radicală și proletariat. Muncitorii își dădură seama curînd că *pentru ei* abrogarea legilor cerealelor nu prea prezenta interes, pe cînd burghezia avea foarte mult de cîștigat și de aceea nu a reușit burghezia să obțină sprijinul lor pentru acest proiect. A izbucnit criza din 1842. Agitația era din nou la fel de însuflețită ca în 1839. De astă dată însă lua parte și burghezia înstărită, proprietarii de fabrici, care suferea și ea mult de pe urma crizei. „Liga împotriva legilor cerealelor”, așa se intitula acum asociația inițiată de fabricanții din Manchester, adoptă o tendință foarte radicală și violentă. Ziarele și agitatorii în slujba acestei ligi făceau uz de un limbaj vădit revoluționar, motivat și de faptul că din 1841 la cîrma țării se afla partidul conservator. Ca odinioară cartiștii, acum ațîțau ei la revoltă, și nici muncitorii, care aveau cel mai mult de suferit de pe urma crizei, nu stăteau cu mîinile în buzunar, după cum dovedește „memoriul național” din acel an, cu cele 3.500.000 de semnături. Într-un cuvînt, dacă cele două partide radicale se înstrăinaseră întrucîtva unul de celălalt, acum s-au aliat din nou ; la 15 februarie 1842, la Manchester, cu prilejul unei întruniri comune ținute de liberali și cartiști a fost redactat un memoriu în care se cerea atât abrogarea legilor cerealelor cît și introducerea „cartei”,

* — răscoale ale spionilor. — *Nota Trad.*

memoriu adoptat în ziua următoare de ambele partide. Primăvara și vara au trecut în frământări violente și în condiții de mizerie tot mai mare. Burghezia era hotărâtă să impună legea cerealelor profitînd de criză, de mizeria ce i-a urmat și de agitația generală. Acum, cînd la putere erau conservatorii, ea renunță în parte chiar la propria ei legalitate ; voia să facă revoluție, dar cu ajutorul muncitorilor. Muncitorii urmau să scoată castanele din foc și, de dragul burgheziei, să-și frigă degetele. Ideea ventilată altădată (1839) de carțiști, a unei „*luni sfinte*”, a încetării generale a activității tuturor muncitorilor, a fost reluată, dar de data aceasta nu muncitorii erau aceia care doreau să înceteze lucrul, ci fabricanții voiau să închidă fabricile, să trimită pe muncitori la țară, pe moșiile aristocrației, și astfel să silească parlamentul tory și cîrmuirea să desființeze taxele vamale asupra cerealelor. Aceasta ar fi dus, desigur, la răscoală, dar burghezia ar fi rămas în umbră, de unde putea aștepta rezultatul fără să se compromită în cazul unui eșec. La sfîrșitul lui iulie, afacerile începură să se îndrepte ; era și timpul, și pentru a nu lăsa să le scape prilejul fără să se folosească de el, *acum cînd situația se îndrepta* (compară buletinele economice din Manchester și din Leeds de la sfîrșitul lui iulie și începutul lui august), trei firme din Stalybridge au redus salariile. Dacă au făcut-o din proprie inițiativă sau de acord cu ceilalți fabricanți și în special cu Liga, nu vreau să stabilesc eu. Două dintre ele au revenit asupra acestei măsuri, a treia însă, William Bailey și frații, se ținu ferm pe poziție și, la plîngerea muncitorilor, răspunse că, dacă nu le convine, ar face mai bine să se ducă la plimbare cîtăva vreme. Acest răspuns batjocoritor a fost primit cu strigăte de revoltă de muncitori, care părăsiră fabrica și cutreierară localitatea, îndemnînd pe toți muncitorii să înceteze lucrul. În cîteva ore, toate fabricile se opriră și muncitorii porniră în procesiune spre Mottram Moor pentru a ține acolo un miting. Acestea se întîmplau în ziua de 5 august. La 8 august se îndreptară spre Ashton și Hyde — erau cinci mii de număr —, opriră lucrul în toate fabricile și în toate minele de cărbuni și ținură mitinguri la care însă nu era vorba de abrogarea legilor cerealelor, cum se așteptase burghezia, ci de „*plată cinstită pentru muncă cinstită*” (a fair day's wage for a fair day's work). La 9 august porniră spre Manchester ; *autoritățile*, care erau liberale, nu le opuseră nici o împotrivire și ei opriră lucrul în fabrici ; la 11 august erau la Stockport, unde au întîmpinat

rezistență abia cînd au atacat azilul de săraci, această creație preferată a burgheziei; în aceeași zi se semnală la Bolton încetarea generală a lucrului urmată de tulburări, fără ca autoritățile să opună vreo rezistență; curînd răscoala cuprinse toate regiunile industriale, și orice activitate, cu excepția strîngerii recoltei și a industriei alimentare, încetă. Dar și muncitorii răsculați rămaseră liniștiți. Ei fuseseră tîrîți în această răscoală fără voia lor; *contrar obiceiului lor*, fabricanții nu se opuseseră încetării lucrului, cu excepția unuia singur: Birley, un *tory* din Manchester; acțiunea începuse fără ca muncitorii să fi avut un scop precis. De aceea erau cu toții de acord în a nu voi să se lase împușcați de dragul fabricanților, care urmăreau abrogarea legilor cerealelor; iar în rest, unii voiau să impună „carta poporului”, alții, care socoteau aceasta prematur, voiau numai să impună revenirea la salariile din 1840. Acestea au fost cauzele eșuării întregii insurecții. Dacă din capul locului ar fi fost o răscoală muncitorească pornită cu anumite intenții, conștientă, cu siguranță că ar fi reușit; dar aceste mase gonite în stradă fără voia lor de patroni, fără scopuri precise, nu puteau face nimic. Între timp burghezia, care nu mișcase nici un deget pentru a pune în practică alianța din 15 februarie, își dădu seama foarte curînd că muncitorii nu sînt dispuși să devină instrumentele ei și că inconștientă cu care se depărtase de punctul ei de vedere „legal” o puneă pe ea însăși în pericol; de aceea ea se întoarse la vechea ei legalitate și trecu de partea guvernului, împotriva muncitorimii, pe care mai întii o instigase și apoi o silise să se răscoale. Burghezia, împreună cu slugile ei credincioase, se lăsă înregimentată în gărzi speciale — negustorii germani din Manchester se înrolară și ei — care patrulau prin oraș în mod absolut inutil, cu bastoane groase și cu țigara în gură. La Preston ea ordonă să se tragă asupra poporului, și astfel răscoala populară spontană, lipsită de orice intenții, se pomeni deodată față în față nu numai cu forța armată a stăpînirii, ci și cu întreaga clasă avută ridicată împotriva ei. Muncitorii, care oricum nu aveau nici un scop, se împrăștiară cu încetul și insurecția se sfîrși fără urmări grave. Ulterior, burghezia, care se străduia să se spele de păcate manifestîndu-și sila față de intervenția violentă a poporului — ceea ce nu se potrivea de fel cu limbajul ei revoluționar din primăvară —, mai adăuga o ticăloșie la cele comise pînă atunci, dînd vina răscoalei pe „instigatorii” cartiști etc., cînd în fond

ea contribuise cu mult mai mult decît aceştia la izbucnirea ei ; în sfîrşit, cu o neruşinare fără seamăn, ea se reîntoarce la vechiul ei punct de vedere al respectului sfînt faţă de lege. Cartişti, care nu contribuiseră aproape de fel la răscoală, care nu făcuseră decît ceea ce urmărise şi burghezia, anume să se folosească de situaţia creată, au fost deferiţi justiţiei şi condamnaţi în timp ce burghezia ieşea cu faţa curată, vînzîndu-şi cu profit în timpul sistării lucrului rezervele de mărfuri.

Rezultatul răscoalei a fost separarea categorică a proletariatului de burghezie. Pînă acum cartişti nu tăinuiseră că vor impune cartea lor prin orice mijloace, chiar şi printr-o revoluţie ; burghezia, care şi-a dat dintr-o dată seama că orice schimbare violentă i-ar periclita poziţia, nu voia să mai ştie de „forţa fizică” şi socotea să-şi atingă scopurile prin „forţa morală”, ca şi cum aceasta ar fi altceva decît ameninţarea directă sau indirectă cu forţa fizică. Acesta era unul dintre punctele controversate, înlăturat mai tirziu prin declaraţia cartiştilor — care merită cel puţin tot atîta încredere cît şi burghezia liberală — că nici ei nu apelează la forţa fizică. Al doilea şi cel mai de seamă punct, acela care a făcut să se manifeste cartismul în toată puritatea sa, a fost problema legilor cerealelor. Burghezia radicală era interesată în această problemă, proletariatul însă nu. Partidul cartist de pînă atunci se scindă deci în două fracţiuni, ale căror declaraţii de principii politice sînt perfect identice, dar care în fapt sînt cu totul deosebite şi incompatibile. În Convenţia naţională de la Birmingham, în ianuarie 1843, *Sturge*, reprezentantul burgheziei radicale, propuse îndepărtarea *denumirii* de cartă din statutele asociaţiei cartiste pe motiv că, în urma insurecţiei, această denumire ar fi legată de reminiscenţe de violenţă revoluţionară, legătură care de altfel exista de ani de zile şi împotriva căreia d-l *Sturge* nu avusese nimic de obiectat pînă atunci. Muncitorii nu voiau să renunţe la această denumire, şi, cînd se respinse propunerea lui *Sturge*, quakerul, devenit deodată loial, părăsi sala împreună cu o minoritate şi constitui „Asociaţia sufragiului complet” („Complete Suffrage Association”), alcătuită din burghezi radicali. Atît de odioase îi deveniseră aceste reminiscenţe burghezului nu de mult iacobin, încît el schimbă pînă şi denumirea de sufragiu universal (universal suffrage) în aceea ridicolă de sufragiu complet (complete suffrage) ! Muncitorii riseră de el şi îşi văzură liniştiţi de drumul lor.

Din clipa aceea cartismul a devenit o mișcare pur muncitorească, liberă de orice elemente burgheze etc. Jurnalele „complete” — „Weekly Dispatch”, „Weekly Chronicle”, „Examiner” etc. — s-au cufundat treptat în toropeala specifică a celorlalte foi liberale, apărînd liber-schimbismul, atacînd legea zilei de muncă de zece ore și toate moțiunile exclusiv muncitorești, și în genere manifestîndu-și prea puțin radicalismul. În toate ciocnirile dintre liberali și cartiști, burghezia radicală s-a alăturat liberalilor împotriva cartiștilor, iar din problema legilor cerealelor, care pentru englezi se confundă cu problema liberei concurențe, și-a făcut preocuparea ei de căpetenie. În felul acesta ea a ajuns tributară burgheziei liberale și azi are un rol foarte jalnic.

În schimb, muncitorii cartiști s-au alăturat cu atît mai mult zel la luptele proletariatului împotriva burgheziei. Libera concurență a pricinuit muncitorilor destule suferințe pentru a le deveni odioasă; reprezentanții acestui curent, burghezii, nu pot fi decît dușmanii lor declarați. De pe urma deplinei libertăți a concurenței, muncitorul nu se poate aștepta decît la inconveniente. Revendicările sale de pînă acum: ziua de muncă de 10 ore, ocrotirea muncitorului împotriva capitalistului, salarizare bună, situație asigurată, abrogarea noii legi pentru asistența săracilor, toate aceste revendicări, care aparțin tot atît de firesc cartismului ca și „cele șase puncte”, sînt de-a dreptul opuse liberei concurențe și liber-schimbismului. Deci nu e de mirare că muncitorii nu vor să știe de libera concurență, de liber-schimbism și de abrogarea legilor cerealelor — lucru de neînțeles pentru întreaga burghezie engleză —, că în ceea ce privește abrogarea legilor cerealelor, cel puțin, sînt cu totul indiferenți, iar împotriva apologetilor ei sînt de-a dreptul înverșunați. Tocmai pe această chestiune proletariatul se delimitează de burghezie, cartismul de radicalism, iar o minte de burghez nu poate pricepe acest lucru, pentru că nu poate pricepe proletariatul.

În aceasta constă însă și deosebirea dintre democrația cartistă și toate democrațiile politice burgheze de pînă acum. *Cartismul este de natură eminentă socială.* „Cele șase puncte”, care pentru burghezul radical sînt scopul final, urmînd cel mult să aducă după sine unele reforme ale constituției, pentru proletar alcătuiesc numai un mijloc. „Puterea politică, mijlocul nostru; bunăstarea socială, scopul nostru” — iată, limpede exprimată, lozinca actuală a cartiștilor. „Chestiunea cuțitului și a furculiței”, ridicată de predicatorul Stephens, era o reali-

tate numai pentru o parte dintre cartiști în 1838 ; în 1845 ea se pune pentru toți cartiștii. Printre cartiști nu mai există simpli politicieni. Și chiar dacă socialismul lor este încă puțin dezvoltat, dacă pînă în prezent leacul lor principal împotriva mizeriei constă în parcelarea proprietății funciare (allotment-system), parcelare care a fost depășită de industrializare (vezi introducerea) ; dacă, în general, majoritatea propunerilor lor practice (ocrotirea muncitorilor etc.) sînt de natură reacționară în aparență, totuși în înseși aceste măsuri se află cuprinsă în mod necesar alternativa de a ajunge din nou sub imperiul concurenței și a reveni la vechea situație sau de a desființa concurența însăși ; pe de altă parte, actuala situație neclară a cartismului, desprinderea lui de partidul pur politic, face tocmai necesară dezvoltarea *trăsăturilor caracteristice* ale cartismului, care constau în latura lui socială. Apropierea de socialism nu va întîrzia, mai ales că viitoarea criză, care, judecînd după starea actuală de prosperitate a comerțului și a industriei, trebuie să se producă pînă cel mai tîrziu în 1847 *, probabil însă chiar anul viitor, va întrece cu mult toate celelalte crize în ce privește violența, iar pe muncitori nevoia îi va îndemna tot mai mult să recurgă la mijloace sociale în locul celor politice. Că muncitorii vor impune cartă nu încupe îndoială ; dar pînă atunci se vor lămuri asupra multor lucruri care pot fi realizate prin cartă lor și despre care astăzi știu încă prea puțin.

Între timp progresează și agitația socialistă. *Socialismul* englez interesează aici numai în măsura în care exercită o influență asupra clasei muncitoare. Socialiștii englezi cer introducerea treptată a comunității de bunuri în cadrul unor „colonii în țară” ¹⁰¹ formate din 2.000—3.000 de persoane, care să se ocupe cu industria și cu agricultura, să se bucure de drepturi egale și de instrucțiune egală ; mai cer înlesnirea divorțului și instaurarea unui regim rațional care să garanteze deplina libertate de opinie, și anularea pedepselor, acestea urmînd să fie înlocuite printr-un tratament rațional aplicat infractorilor. Acestea sînt dezideratele lor *practice* ; principiile teoretice nu interesează aici. Socialismul englez pornește de la Owen, un fabricant, și ca atare, dacă în ceea ce privește fondul se ridică deasupra antagonismului dintre burghezie și proletariat, ca formă dă dovadă totuși de multă indulgență față de burghezie și de multă nedreptate față de proletariat.

* (1892) Întocmai așa s-a și întîmplat.

Socialiștii sînt foarte blinzi și pașnici, recunosc pînă într-atît starea de lucruri existentă, așa rea cum e, ca îndreptățită, încît resping orice altă cale de a o schimba în afară de aceea a cuceririi opiniei publice; totodată sînt însă atît de abstracți, încît în forma actuală sub care se prezintă principiile lor nu vor reuși nicicînd să cîștige opinia publică. Se plîng mereu de imoralitatea păturii de jos, dar sînt orbi față de elementul de progres cuprins în această destrămare a ordinii sociale și nu se gîndesc că decăderea morală a interesului individual și a ipocriziei claselor dominante este cu mult mai gravă. Ei nu recunosc dezvoltarea istorică, și de aceea, fără multă vorbă, fără să continue politica pînă la punctul unde se desființează singură * prin atingerea scopului ei final, vor să transpună națiunea de îndată în regim comunist. Ei înțeleg, ce-i drept, de ce este pornit muncitorul împotriva burghezului, însă privesc această îndîrjire — singura cale care duce muncitorimea spre progres — ca infructuoasă și predică o filantropie și dragoste obștească, încă și mai infructuoasă pentru actuala stare de lucruri din Anglia. Ei recunosc numai dezvoltarea psihologică, dezvoltarea omului abstract, care stă în afara oricărei legături cu trecutul, cînd întreaga lume se întemeiază pe acest trecut și cu ea fiecare om în parte. De aceea ei sînt prea savanți, prea metafizici și nu prea realizează ceva. Sînt recrutați, în parte, din clasa muncitoare, din care au atras însă numai o minoritate, bineînțeles dintre cei mai instruiți și cu caracterul cel mai ferm. Însă, așa cum se înfățișează astăzi, socialismul nu e menit să devină un bun al întregii clase muncitoare; el va trebui chiar să coboare puțin de pe culmi și să revină pentru o clipă la punctul de vedere cartist; dar socialismul cu adevărat proletar, trecut prin cartism, curățat de elementele sale burgheze, așa cum se dezvoltă de pe acum la mulți socialiști și la mulți conducători cartiști, care sînt aproape toți socialiști **, va juca negreșit și în scurtă vreme un rol însemnat în istoria dezvoltării poporului englez. Socialismul englez, care are o bază cu mult mai largă decît comunismul francez, dar care ca dezvoltare *** a rămas în urma lui, va fi nevoit să

* În edițiile engleze din 1887 și 1892, această parte a frazei sună: „...up to the point at which this transition becomes both possible and necessary” [„...pînă la acel punct în care transformarea este posibilă și totodată necesară”]. — *Nota Red.*

** (1892) Firește, socialiști în sens general, nu în cel special owenist.

*** În edițiile engleze din 1887 și 1892: theoretical development [dezvoltare teoretică]. — *Nota Red.*

revină pentru o clipă la punctul de vedere francez spre a-l depăși ulterior. Până atunci însă firește că și francezii vor continua să se dezvolte. Socialismul este totodată expresia cea mai energică a ireligiozității care domnește în rîndurile muncitorilor, și o expresie atît de energică încît chiar muncitorii, a căror ireligiozitate este *inconștientă*, manifestîndu-se numai în practică, se îngrozesc adesea de gravitatea acestei expresii. Dar și aici mizeria îi va sili pe muncitori să se lepede de o credință de care își dau tot mai mult seama că servește numai ca să-i facă neputincioși și supuși față de soarta lor, ascultători și credincioși clasei avute, care îi exploatează.

Vedem deci că mișcarea muncitorească este scindată în două grupe : cartiștii și socialiștii. Cartiștii sînt mult mai înapoiți, cei mai puțin dezvoltăți, dar sînt adevărați proletari, cu trup și suflet reprezentanții proletariatului. Socialiștii au orizont mai larg, propun mijloace practice împotriva mizeriei, dar, ca unii care își au originea în burghezie, nu sînt în stare să se confunde cu clasa muncitoare. Contopirea socialismului cu cartismul, reproducerea comunismului francez în manieră engleză, se va realiza într-un viitor apropiat, și în parte a și început. Abia cînd aceasta va fi un fapt împlinit, clasa muncitoare va fi cu adevărat stăpîna Angliei ; între timp dezvoltarea politică și socială va continua, favorizînd crearea noului partid, noua formă a cartismului.

Aceste grupuri deosebite de muncitori membri ai asociațiilor, cartiști și socialiști, cînd unite, cînd despărțite, au organizat cu mijloacele lor proprii o mulțime de școli și săli de lectură pentru ridicarea nivelului cultural al muncitorilor. Fiecare organizație socialistă și mai fiecare organizație cartistă, precum și multe asociații profesionale, au cîte o instituție de felul acesta. Copiii primesc aici o educație cu adevărat proletară, liberă de orice influență burgheză, iar în sălile de lectură se găsesc numai sau aproape numai ziare și cărți proletare. Aceste instituții sînt foarte dăunătoare pentru burghezie, care a și reușit să smulgă influenței proletare un număr de asemenea instituții, așa-numitele „Mechanics' Institutions”¹⁰², transformîndu-le în organe pentru răspîndirea în rîndurile muncitorilor a unor cunoștințe folositoare burgheziei. La aceste institute se predau științele naturii, cu scopul de a abate pe muncitori de la opoziția împotriva burgheziei și, poate, pentru a le pune la îndemînă cunoștințele necesare unor invenții care să-i aducă burgheziei venituri ; pe cită vreme în situația actuală cunoașterea naturii îi este absolut nefolositoare muncitorului,

care în orașele mari și cu munca lui excesivă adesea nici nu ajunge să vadă natura ; aici se predă o economie politică al cărei idol este libera concurență și a cărei unică concluzie pentru muncitor este că nu-i rămîne altceva mai rațional de făcut decît să se resemneze și să moară de foame în tăcere ; aici orice cultură este blajină, mlădioasă, anume ajustată spre a servi politica și religia dominantă, astfel că pentru muncitor ea nu-i decît o continuă predică în favoarea supunerii resemnate și a pasivității, a împăcării cu soarta. Se înțelege că masa muncitorilor nu vrea să știe de aceste instituții, ci se îndreaptă spre sălile de lectură proletare, spre discuțiile asupra unor situații în legătură cu propriile lor interese ; și atunci burghezia, mulțumită de sine, pronunță al ei dixi et salvavi * și își întoarce cu dispreț privirile de la o clasă care „renunță la o instrucție serioasă dînd preferință pătimașelor explozii de mînie ale unor demagogi răuvoitori”. Că muncitorii au interes și pentru „instrucția serioasă”, atunci cînd le este servită fără adausul înțelepciunii burgheze interesate, o dovedesc numeroasele prelegeri asupra unor probleme de estetică și economie politică și din domeniul științelor naturii care se țin la toate instituțiile proletare, mai ales la cele socialiste, și care sînt foarte frecventate. Am auzit uneori muncitori, în surtoce de catifea care abia se mai țineau pe ei, vorbind despre probleme de geologie, astronomie sau alte probleme cu mai multă competență decît mulți burghezi instruiți din Germania. Cît de bine a reușit proletariatul englez să-și formeze o cultură independentă reiese mai ales din faptul că operele epocale ale literaturii filozofice, politice și poetice moderne sînt citite aproape numai de muncitori. Burghezul, sclav al stării lui sociale și al prejudecăților legate de aceasta, se înspăimîntă și-și face cruce, parc-ar vedea pe necuratul, în fața oricărui lucru care înseamnă realmente un progres ; proletarul însă privește în față astfel de evenimente și le cercetează cu plăcere și folos. În această privință, îndeosebi socialiștii au făcut foarte mult pentru răspîndirea culturii în rîndurile proletariatului ; ei au tradus pe materialiștii francezi *Helvétius*, *Holbach*, *Diderot* și alții și i-au răspîndit, în ediții ieftine, o dată cu cele mai bune lucrări originale engleze. „Viața lui Iisus” de *Strauss* și „Proprietatea” de *Proudhon* circulă de asemenea numai printre proletari. Shelley, genialul, profeticul *Shelley*, ca și *Byron*, cu pasiunea sa învăpăiată și

* — am spus și mi-am salvat sufletul. — *Nota Trad.*

amara sa satiră la adresa societății existente, sînt citați mai ales de muncitori ; burghezii au numai ediții trunchiate, „family editions”, ajustate după ipocrita morală a timpului. Cei doi mari filozofi practici ai timpului nostru, *Bentham* și *Godwin*, au devenit de asemenea, mai ales *Godwin*, bunul aproape exclusiv al proletariatului ; deși *Bentham* a făcut școală în rîndurile burgheziei radicale, totuși numai proletariatului și socialiștilor le-a fost dat să ajungă printr-însul la un progres real. Pe aceste baze proletariatul și-a creat o literatură proprie, care constă mai ales din publicații periodice și broșuri, dar care, în ce privește conținutul, întrece cu mult întreaga literatură a burgheziei. Despre aceasta vom mai vorbi altă dată.

Mai rămîne de relevat faptul că muncitorii din fabrici, și dintre ei mai ales cei din industria bumbacului, alcătuiesc simburile mișcărilor muncitorești. Regiunea Lancashire, și în special Manchester, este sediul celor mai puternice asociații muncitorești, centrul cel mai important al cartismului, locul unde trăiesc cei mai mulți socialiști. Cu cît sistemul de fabrică a pătruns mai adînc într-o ramură de muncă, cu atît muncitorii participă mai activ la mișcare ; cu cît contradicția dintre muncitori și capitaliști este mai pronunțată, cu atît mai dezvoltată, mai ascuțită este conștiința proletară a muncitorului. Micii meseriași din Birmingham, deși în timp de criză suferă și ei, se situează totuși pe o poziție nenorocită între cartismul proletar și radicalismul mic-burghez. În general însă toți muncitorii din industrie aderă la o formă sau alta de răzvrătire împotriva capitalului și a burgheziei și cu toții sînt de acord că ei, ca „working men” * — un titlu cu care se fălesc și de care se servesc de obicei la adunările cartiste —, alcătuiesc o clasă independentă, cu interese și principii proprii, cu o concepție proprie, o clasă opusă tuturor claselor avute și în care, totodată, rezidă forța națiunii și posibilitățile ei de dezvoltare.

* — „oameni ai muncii”. — *Nota Trad.*

Proletariatul din mine

Extracția materiilor prime și a combustibilului pentru o industrie atât de uriașă ca cea engleză necesită de asemenea un număr important de muncitori. Dar dintre materiile necesare industriei, Anglia însăși nu furnizează — în afară de lina produsă în regiunile agricole — decât minereuri, metale și cărbune. În Cornwall se găsesc mine bogate de aramă, cositor, zinc și plumb, iar regiunile Staffordshire, North-Wales și altele furnizează mari cantități de fier; aproape întreg nordul și vestul Angliei, Scoția centrală și unele regiuni din Irlanda dau cărbuni de piatră din abundență*.

În minele din Cornwall lucrează vreo 19.000 de bărbați și 11.000 de femei și copii, parte în mină, parte la suprafață. În minele propriu-zise lucrează aproape numai bărbați și băieți de la 12 ani în sus. Situația materială a acestor muncitori pare destul de suportabilă, după cum menționează raportul Comi-

* După recensământul din 1841, numărul muncitorilor din minele Marii Britanii (fără Irlanda) era:

	Bărbați		Femei		Total
	peste 20 de ani	sub 20 de ani	peste 20 de ani	sub 20 de ani	
Mine de cărbuni	83.408	32.475	1.185	1.165	118.233
„ „ aramă	9.866	3.428	913	1.200	15.407
„ „ plumb	9.427	1.932	40	20	11.419
„ „ fier.....	7.773	2.679	424	73	10.949
„ „ zinc	4.602	1.349	68	82	6.101
diverse, fără a se indica minereul.....	24.162	6.591	472	491	31.716
Total general	139.238	48.454	3.102	3.031	193.825

Deoarece în minele de cărbuni și fier lucrează de obicei aceiași muncitori, o parte dintre cei indicați ca lucrând în minele de cărbuni și de asemenea o parte foarte însemnată dintre cei menționați în ultima rubrică trebuie considerați ca lucrând în minele de fier.

siei pentru cercetarea muncii copiilor, iar englezii nu o dată se fălesc cu minerii zdraveni și semeți din minele din Cornwall, care dibuie vinele de minereu pînă și sub fundul mării. Totuși raportul apreciază altfel vigoarea acestor oameni. În documentatul raport al *d-rului Barham* se arată că inhalarea aerului sărac în oxigen, amestecat cu praf și cu fumul pulberii întrebuițate la explozii, cum este aerul din fundul minelor, afectează în mod serios plămîinii, tulbură activitatea inimii și slăbește aparatul digestiv; că munca obositoare, și în special urcatul și coborîtul scărilor, care în unele mine răpește mai mult de un ceas chiar și oamenilor tineri și zdraveni și care are loc zilnic înainte și după lucru, contribuie în mare măsură la agravarea acestor afecțiuni, așa că bărbații care intră de timpuriu în mine nici pe departe nu se dezvoltă din punct de vedere fizic ca femeile care lucrează la suprafață. Raportul mai constată apoi că mulți mor de tineri de ftizie galopantă, iar majoritatea mor în floarea vîrstei de tuberculoză lentă; că îmbătrînesc de timpuriu, ajungînd la 35—45 de ani înapți pentru muncă, și că, din cauza trecerii rapide din aerul cald al puțului în aerul rece de afară, după ce au urcat cu greu scările, transpirînd din cauza efortului, mulți contractează inflamații acute ale căilor respiratorii, oricum bolnave, care adeseori sînt fatale. Munca la suprafață, adică sfărîmarea și sortarea minereului, e făcută de fete și de copii și e socotită ca foarte sănătoasă, fiind executată în aer liber.

În nordul Angliei, la hotarul dintre comitatul Northumberland și Durham se află importante mine de plumb din Alston Moor. Rapoartele din această regiune — pe care le găsim tot în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor, întocmite de Mitchell, membru în comisie, — coincid aproape în întregime cu cele din Cornwall. Și aici se constată lipsa de oxigen, prezența unor mari cantități de praf, fum de pulbere, acid carbonic și gaze sulfuroase în galerii. De aceea minerii, ca și cei din Cornwall, sînt mici de statură și, începînd de la vîrsta de 30 de ani, suferă mai toți de boli de piept, care, mai ales cînd munca nu e întreruptă după constatarea bolii, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori, se transformă în tuberculoză, scăzînd simțitor vîrsta medie pe care o ating acești muncitori. Dacă minerii din această regiune trăiesc totuși ceva mai mult decît cei din Cornwall, aceasta se datorește faptului că ei coboară în mină abia de la 19 ani în sus, pe cînd în Cornwall, după cum am văzut, încep această muncă încă de la vîrsta de 12 ani. Cu toate acestea, după declara-

țiile medicilor, și aici majoritatea minerilor mor între 40 și 50 de ani. Din 79 de mineri al căror deces fusese trecut în registrul de stare civilă al districtului și care atinseseră în medie vârsta de 45 de ani, 37 muriseră de tuberculoză, iar 6 de astmă. În localitățile învecinate, Allendale, Stanhope și Middleton, durata mijlocie a vieții era de respectiv 49, 48 și 47 de ani, iar decesele în urma afecțiunilor pulmonare constituiau un procent de respectiv 48, 54 și 56 din numărul total al deceselor. Și să nu uităm că toate indicațiile se referă numai la mineri care nu au coborât în mină înainte de vârsta de 19 ani. Să comparăm acum aceste cifre cu așa-zisele table suedeze — table de mortalitate amănunțite asupra întregii populații a Suediei — care în Anglia trec drept unitatea de măsură cea mai exactă pentru calcularea vârstei medii atinse de clasa muncitoare britanică. După aceste table, locuitorii de sex masculin care au ajuns să trăiască pînă la 19 ani ating o vîrstă medie de 57 de ani și jumătate; prin urmare, din cauza muncii lor, viața minerilor din nordul Angliei este în medie scurtată cu 10 ani. Tabelele suedeze constituie însă o unitate de măsură a duratei vieții *muncitorilor*, adică redau o imagine a șanselor de viață în condițiile oricum nefavorabile în care trăiesc proletarii, ele indicind, prin urmare, o durată a vieții mai scurtă decît cea normală. — În această regiune regăsim și azilurile de noapte, pe care le-am mai întîlnit în orașele mari și care sînt cel puțin tot atît de murdare, de dezgustătoare și de supraaglomerate ca și cele de acolo. Mitchell a vizitat o astfel de încăpere, lungă de 18 picioare și lată de 15, destinată să adăpostească 42 de bărbați și 14 băieți, în total deci 56 de persoane, în 14 paturi, din care jumătate erau *suprapuse* ca pe vapor. Nu exista nici o fereastră pentru aerisire; cu toate că de trei zile nu dormise nimeni acolo, camera exala un miros greu și aerul era atît de îmbăcsit încît Mitchell nu l-a putut suporta nici o singură clipă. Cum va fi fost pe o noapte caldă de vară cu 56 de persoane care dormeau! Și cînd te gîndești că nu este vorba de puntea de mijloc a unui vapor american cu sclavi, ci de locuința unor „englezii născuți liberi”.

Să trecem acum la cele mai importante ramuri ale exploatării miniere engleze, la minele de fier și de cărbuni, despre care raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor tratează simultan și foarte amănunțit, avînd în vedere importanța subiectului. Partea întîia a raportului se ocupă aproape în întregime de situația muncitorilor din aceste mine. După ce am descris însă în mod amănunțit situația muncitorilor din

industrie, mă voi putea rezuma aici la limitele impuse de extinderea pe care am hotărît s-o dau acestei lucrări.

În minele de cărbuni și de fier, care sînt exploatate cam în același fel, muncesc copii de 4, 5 și 7 ani; cei mai mulți sînt însă trecuți de 8 ani. Ei sînt folosiți fie pentru a transporta minereul extras de la locul de abataj înspre galeria vagonetelor cu cai sau la puțul principal, fie pentru a deschide și a închide ușile dintre diferitele sectoare ale minei la trecerea muncitorilor și a minereului. La supravegherea acestor uși se întrebuițează de obicei copiii cei mai mici, care sînt nevoiți să stea astfel 12 ore pe zi în întuneric, singuri într-un coridor îngust, în majoritatea cazurilor umed, fără a avea măcar atîta treabă încît să fie cruțați de inactivitatea plictisitoare care îndobitocțește și abrutizează. În schimb, transportul cărbunelui și al minereului de fier e o muncă foarte grea, deoarece materialul trebuie încărcat în roabe destul de mari, fără roți, și împins prin hîrtoapele galeriilor, adesea peste lutul umed sau prin apă, uneori peste pante pieptișe și prin ganguri atît de strîmte încît muncitorii sînt nevoiți să se tîrască pe brînci. De aceea la această muncă istovitoare se întrebuițează copii mai măricei și adolescente. După împrejurări, fiecare roabă e deservită de un singur muncitor sau de doi copii, dintre care unul trage și celălalt împinge. Abatajul, efectuat de adulți sau de băieți zdraveni, de 16 ani sau mai mari, este de asemenea o muncă foarte obositoare. Durata unei zile de muncă obișnuită este de 11—12 ore și chiar mai mult; în Scoția se muncește pînă la 14 ore, și foarte adesea se dublează orele de muncă în așa fel că toți muncitorii nu-și întrerup activitatea lor sub pămînt timp de 24, ba chiar și timp de 36 de ore în șir. Ore fixe de masă nu există, așa că oamenii mănîncă atunci cînd li se face foame și cînd au timp.

Situația muncitorilor din mine este descrisă în general ca fiind destul de bună, iar salariul lor ca fiind ridicat în comparație cu acela al muncitorilor agricoli zileri din împrejurimi (care, ce-i drept, mor de foame), excepție făcînd numai unele regiuni din Scoția și regiunea carboniferă irlandeză, unde domnește mare mizerie. Vom avea prilejul să revenim asupra acestei afirmații, de altfel relativă, în legătură cu situația categoriei celei mai sărace din întreaga Anglie. Deocamdată ne vom ocupa de relele care decurg din actualul mod de exploatare a minelor, pentru ca cititorii să judece dacă vreo compensație bănească ar putea să-l despăgubească pe muncitor pentru asemenea chinuri.

Copiii și tinerii folosiți la transportul cărbunelui și al mineleului de fier se plîng toți de foarte mare oboseală. Nici măcar în uzinele în care domnește cea mai necruțătoare exploatare nu întîlnim o epuizare atît de generală și împinsă la un asemenea grad. Fiecare pagină a raportului ne dă o serie de asemenea exemple. Se întîmplă adesea ca, de îndată ce sosesc acasă, copiii să se trîntească pe cimentul de dinaintea vetrei și să adoarmă pe loc fără să fi putut înghiți o îmbucătură, așa că părinții lor trebuie să-i spele și să-i culce adormiți; ba se întîmplă chiar să cadă în drum de oboseală, pentru ca noaptea tirziu părinții să-i caute și să-i găsească dormind. Obiceiul ca acești copii să-și petreacă duminicile în pat pentru a-și reveni întrucîtva după oboselile din timpul săptămîinii pare să aibă o răspîndire generală; prea puțini sînt cei care se duc la biserică și la școală, și chiar și de aceștia învățătorii se plîng că, cu toată dorința lor de a învăța, sînt somnoroși și buimaci. Cu fetele mai mari și cu femeile, lucrurile se petrec la fel; sînt supuse cu cruzime unor munci extenuante. Această oboseală, împinsă mai totdeauna pînă la extrem, are repercusiuni asupra organismului muncitorilor. Prima consecință a unei încordări atît de excesive este că toată forța vitală este cheltuită pentru dezvoltarea exclusivă a mușchilor, astfel că mai ales mușchii brațelor și picioarelor, ai spatelui, ai umerilor și ai pieptului, care lucrează mai mult în timpul căratului și împinsului, se dezvoltă excesiv, în timp ce tot restul trupului suferă din lipsă de hrană și se estropiază. În primul rînd este oprită creșterea și ei rămîn mici de statură; mai toți minerii sînt mărunți, cu excepția celor din Warwickshire și Leicestershire, care muncesc în condiții mai bune. Apoi întîrzie pubertatea, atît la băieți cît și la fete, la băieți adesea pînă la vîrsta de 18 ani; Symons, membru în comisie, a întîlnit chiar un băiat de 19 ani care, cu excepția dinților, nu era întru nimic mai dezvoltat decît un băiețel de 11—12 ani. Această prelungire a copilăriei este de fapt tot o dovadă a unei dezvoltări stînjenite care are în mod inevitabil consecințe mai tîrziu. Picioare strîmbe, genunchi încovoiați, labele picioarelor curbate în afară, devierea coloanei vertebrale și alte deformări se produc foarte ușor în asemenea condiții, din cauza poziției mai întotdeauna forțate din timpul muncii și din cauza constituției atît de slăbite a muncitorilor, și sînt atît de frecvente încît, atît în Yorkshire și Lancashire cît și în Northumberland și Durham, mulți, chiar și medici, susțin că un miner poate fi recunoscut dintr-o sută de oameni numai după conformația trupului. Fe-

meile îndeosebi par a suferi de pe urma acestei munci și, foarte rareori, dacă nu chiar niciodată, au o ținută atît de dreaptă ca celelalte femei. În raport se menționează de asemenea frecvente deformații ale bazinului, care au ca urmare nașteri grele, ba chiar mortale — o altă consecință a muncii femeilor în mine. În afara acestor schilodiri cu caracter local, muncitorii din mine suferă de o seamă de boli speciale, care coincid mai mult sau mai puțin cu bolile celorlalți mineri și se explică prin natura muncii lor. În primul rînd, afecțiunile abdominale; pofta de mîncare 'dispare, în cele mai multe cazuri ei au dureri de stomac, grețuri și vărsături întovărășite de o sete violentă, pe care ca să o potolească nu au la îndemînă decît apa stătută și sâlcie din mină; digestia suferă, deschizînd calea și altor boli. Se semnalează din diferite părți bolile de inimă, îndeosebi hipertrofia și inflamația cordului și a pericardului, contracțiile deschizăturii auriculo-ventriculare și ale pediculului aortei, ca fiind boli frecvente ale muncitorilor mineri, lesne de explicat prin munca istovitoare. La fel cazurile de hernie, aproape generale, sînt și ele o consecință directă a eforturilor musculare excesive. Uneori din acest motiv, altelei din cauza — care ar putea fi atît de ușor evitată aici — aerului prost din mine, încărcat cu acid carbonic, cu hidrocarburi și cu praf, se ivesc o sumedenie de boli de plămîni foarte dureroase și periculoase, în special astm, care în unele regiuni apare la majoritatea minerilor de la vîrsta de 40 de ani, în altele chiar de la 30 de ani, făcîndu-i în scurt timp inapți pentru muncă. La minerii nevoiți să muncească în galerii umede, tulburările respiratorii se ivesc, firește, mult mai devreme; în unele regiuni ale Scoției boala apare chiar între 20 și 30 de ani, plămîniile lezați fiind totodată foarte sensibili la procesele inflamatorii. O boală specifică acestei categorii de muncitori este scuipatul negru (black spittle), cauzată de pătrunderea prafului de cărbune în întregul plămîn și care se manifestă printr-o slăbiciune generală, dureri de cap, tulburări respiratorii și expectorații viscoase de culoare neagră. În unele regiuni, această boală apare într-o formă benignă, în altele însă, îndeosebi în Scoția, ea este de cele mai multe ori absolut incurabilă; în asemenea cazuri, pe lîngă o agravare a simptomelor sus-menționate, se constată o respirație scurtă, șuierăboare, un puls accelerat (peste 100 de bătăi pe minut), tuse sacadată; slăbirea și debilitarea sporesc, făcîndu-l pe bolnav în scurt timp inapț pentru muncă. În toate cazurile această boală este mortală. Doctorul MacKellar din Pencaithland, East Lothian, declară că în minele

bine ventilate nu se iveşte această boală, iar muncitori mutaţi din mine bine ventilate în altele prost ventilate au contractat-o adeseori. Setea de câştig, care împiedică pe proprietarii de mine să construiască coşuri de aerisire, este deci cauza existenţei acestei boli. Reumatismul este şi el o boală foarte răspândită printre mineri — cu excepţia celor din Warwickshire şi Leicestershire —, fiind provocat mai ales de umezeala care domneşte foarte des la locul de muncă. Rezultatul tuturor acestor maladii este că în toate ţinuturile, *fără excepţie*, minerii îmbătrinesc de timpuriu, ajungînd inapţi pentru muncă de îndată ce au depăşit vârsta de 40 de ani — vârsta variază de la o regiune la alta. Rareori se întîmplă ca un miner să-şi poată continua meseria după ce a trecut de 45 de ani şi cu atît mai mult de 50 de ani. Se afirmă în mod unanim că la 40 de ani începe pentru muncitorul miner bătrîneţea. Aceasta la cei care lucrează la abatajul cărbunelui; cei care încarcă roabele, ridicînd în permanenţă blocuri grele de cărbune, îmbătrinesc de pe la vârsta de 28 sau 30 de ani, aşa că în regiunile carbonifere s-a născut zicala: încarcătorii îmbătrinesc înainte de a fi fost tineri. Se înţelege că această îmbătrînire prematură a minerilor atrage după sine şi o moarte prematură, de aceea printre mineri un om de 60 de ani este o raritate; chiar şi în Staffordshire-ul de sud, unde minele sînt relativ salubre, puţini sînt cei care ating vârsta de 51 de ani. — Dat fiind această îmbătrînire prematură a muncitorilor, e firesc să întîlnim şi aici, ca şi în fabrică, numeroase cazuri cînd părinţii şomează şi sînt întreţinuţi de copiii lor, uneori încă extrem de tineri. — Rezumînd încă o dată consecinţele muncii în mine, putem să ne raliem cuvintelor d-rului Southwood Smith, unul dintre membrii comisiei, care spunea că din cauza prelungirii perioadei infantile, pe de o parte, iar pe de altă parte din cauza îmbătrînirii premature, perioada vieţii în care omul se găseşte în deplinătatea forţelor sale, vârsta bărbăţiei, e considerabil scurtată, iar durata vieţii în general e scurtată printr-o moarte prematură. Şi aceasta trebuie trecută tot la pasivul burgheziei!

Toate cele de mai sus reprezintă numai media situaţiei din minele englezeşti. Sînt însă mine în care situaţia e mult mai proastă, şi anume acelea în care se exploatează straturi carbonifere subţiri. Cărbunii ar reveni prea scump dacă, în afara zăcămintelor de cărbune propriu-zis, s-ar mai scoate şi o parte din straturile învecinate de nisip şi de lut; de aceea proprietarii de mine pun să se scoată numai straturile de cărbune,

astfel că galeriile, care de obicei au o înălțime de patru și chiar mai multe picioare, sînt aici atît de joase încît nu e chip să stai în ele în picioare. Muncitorul stă pe-o rină și taie cărbunele cu tîrnăcopul, folosindu-se de cot ca punct de rezem; de aceea i se inflamează cotul, iar în cazurile cînd e nevoit să stea în genunchi i se inflamează genunchiul. Femeile și copiii care transportă cărbunele se tîrăsc pe brînci prin galeriile joase, înhămați la roabe cu un ham și de cele mai multe ori cu un lanț petrecut printre picioare, în timp ce altul împinge din spate cu capul și cu mîinile. Apăsarea cu capul provoacă iritații locale, umflături dureroase și abcese. În multe cazuri galeriile mai sînt și inundate, așa că muncitorii sînt nevoiți să se tîrască prin apa murdară sau sărată, adîncă de cîteva degete, care de asemenea provoacă iritații ale pielii. Ne putem lesne închipui cît de mult favorizează această îngrozitoare muncă de sclavi ivirea și evoluția bolilor și așa speciifice minerilor.

Dar acestea încă nu sînt toate relele care se abat asupra muncitorului miner. În toată Anglia nu există muncă în care viața muncitorului să fie mai mult expusă ca în mină. Minele de cărbuni sînt teatrul a sumedenii de accidente dintre cele mai îngrozitoare, care trebuie atribuite toate egoismului burghez. Grizu-urile care se degajă în mine dau naștere, combinîndu-se cu aerul din atmosferă, la un gaz exploziv, care se aprinde în contact cu o flacără și omoară pe oricine se găsește în preajmă. Astfel de explozii au loc aproape zilnic ba într-un loc, ba într-altul : la 28 septembrie 1844 explozia de la Haswell Colliery (Durham) a făcut 96 de victime. Acidul carbonic, care se degajă de asemenea din abundență, se adună în părțile mai joase ale galeriilor, depășind adesea un stat de om, și sufocă pe oricine pătrunde acolo. Ușile care separă diferitele sectoare ale minei au menirea să împiedice propagarea exploziilor și circulația gazelor ; deoarece însă paza lor este încredințată unor copii mici care adeseori adorm sau își neglijează serviciul, această măsură de precauție devine iluzorie. O aerisire bună a minelor cu ajutorul coșurilor de aerisire ar înlătura cu totul efectele dăunătoare ale acestor două gaze, dar pentru așa ceva nu-și sacrifică burghezul banii ; el preferă să recomande muncitorilor întrebuințarea lămpii lui Davy, care, din cauza luminii ei slabe, de cele mai multe ori nu le este de nici un folos, așa că aceștia preferă o simplă lumînare. Dacă apoi are loc vreo explozie, de vină e, bineînțeles, neglijența muncitorilor, deși printr-o bună

aerisire burghezul ar fi putut împiedica aproape orice explozie. Afară de aceasta, mereu se prăbușește câte o galerie total sau în parte, îngropînd pe mineri sau strivindu-i; interesul burghezului îi dictează ca filioanele să fie exploatate cît mai adînc posibil și din această pricină au loc accidente. Apoi se întîmplă ca să fie proaste și să se rupă cablurile cu ajutorul cărora muncitorii coboară în mine, așa că nenorociții cad și se zdrobesc. Toate aceste accidente — din lipsă de spațiu nu pot cita exemple — seceră anual, după „Mining Journal”¹⁰³, cam 1.400 de vieți omenești. „Manchester Guardian” relatează numai din Lancashire cîte două-trei cazuri în fiecare săptămîină. În mai toate regiunile, comisiile însărcinate cu stabilirea cauzei deceselor depind de proprietarii de mine, iar acolo unde nu e vorba de așa ceva, în virtutea rutinei se pune verdictul: „moarte provocată de un accident”. Oricum, juriul nu prea se sinchisește de starea minei, pentru că nu se pricepe de loc la aceasta. Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor nu se sfiește însă să-i facă pe proprietarii de mine direct răspunzători de marea majoritate a acestor accidente.

Potrivit raportului, nivelul cultural și moralitatea populației miniere par a fi destul de bune în Cornwall și chiar foarte bune în Alston Moor; în schimb, în regiunile carbonifere nivelul este în general foarte coborît. Oamenii trăiesc la țară, în regiuni părăsite, și, cu toată munca lor trudnică, nimeni în afară de poliție nu se interesează de ei. Din cauza aceasta și fiindcă copiii sînt puși să muncească din fragedă copilărie, educația lor intelectuală este cu totul neglijată. Școlile săptămînale nu le sînt accesibile; cursurile serale și cele duminicale sînt fictive, iar învățătorii nu fac două parale. De aceea puțini dintre ei știu să citească și încă și mai puțini să scrie. Singurul lucru pe care mai sînt în stare să-l priceapă, după spusele membrilor comisiei, e că salariul lor este prea mic în raport cu munca lor grea și periculoasă. La biserică nu se duc de loc sau foarte rar; toți preoții se plîng că sînt de o ireligiozitate fără pereche. Într-adevăr, găsim la ei o ignoranță în ceea ce privește chestiunile religioase și laice în fața căreia pălesc exemple date mai înainte cu privire la muncitorii din fabrică. Noțiunile religioase le sînt cunoscute numai din înjurături. Moralitatea lor e distrusă de înseși condițiile în care muncesc. Se înțelege de la sine că munca excesivă la care sînt supuși toți minerii îi împinge în mod necesar la beție. În ceea ce pri-

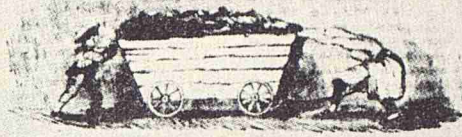
vește raporturile sexuale, menționăm numai că, din cauza căldurii care domnește în mine, bărbați, femei și copii sînt adeseori nevoiți să muncească complet goi, iar în majoritatea cazurilor aproape goi; oricine își poate închipui ce urmări poate avea aceasta în galeriile întunecoase și izolate. Numărul excesiv de mare al copiilor nelegitimi e o mărturie a ceea ce se petrece acolo jos, cu oamenii aceștia pe jumătate sălbăticiți; dar totodată vădește că aici raporturile nelegitime dintre sexe încă nu au decăzut, ca la orașe, pînă la prostituție. Munca femeilor are aici aceleași consecințe ca și munca în fabrici: distruge familia și le răpește femeilor posibilitatea de a-și îndeplini datoriile lor de mame și gospodine.

Cînd s-a depus în parlament raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor, lordul *Ashley* s-a grăbit să propună o lege care interzicea cu totul munca femeilor în mine și limita considerabil pe aceea a copiilor. Legea a fost votată¹⁰⁴, dar în cele mai multe regiuni a rămas literă moartă, fiindcă nu au fost numiți totodată și inspectori care să controleze aplicarea ei. În ținuturile rurale unde sînt situate minele, ocolirea legii e oricum ușurată, așa că nu trebuie să ne mire faptul că, într-un raport oficial adresat anul trecut ministrului de interne, Asociația minerilor arăta că în minele din Scoția ale ducelui de Hamilton muncesc peste 60 de femei, sau că „Manchester Guardian” a relatat că — dacă nu mă înșel — lîngă Wigan o fată ar fi căzut victimă unei explozii într-o mină fără ca cineva să se fi sinchisit, că în felul acesta a ieșit la iveală o încălcare a legii. Se poate ca în unele cazuri legea să fie respectată, dar, în general, vechea stare de lucruri dăinuie ca și mai înainte.

Dar neajunsurile minerilor nu se reduc numai la atît. Burghezia, care nu se mulțumește să ruineze sănătatea acestor oameni, să le primejduiască în fiecare clipă viața, să le răpească orice posibilitate de a se instrui, îi mai și exploatează în modul cel mai nerușinat. Sistemul truck nu constituie aici o excepție, ci o regulă, și se practică pe față, fără pic de rușine. Sistemul cottagelor, care de asemenea este folosit pretutindeni, este aici de cele mai multe ori o necesitate, practică pentru o cît mai intensă exploatare a muncitorilor. La acestea se mai adaugă o serie de alte înșelăciuni. În timp ce cărbunele e vîndut la greutate, în majoritatea cazurilor muncitorului i se plătește salariul după volum; dacă roaba nu e complet plină, el nu primește *absolut nimic*, pe cînd

365. Fig. 18 represents the mode of putting backwards with the face to the tail.

Fig. 18.

366. The boxes or carriages employed in putting are of two sorts, the lindle and the slype; the lindle being an oblong square-sided box with four wheels, which usually runs on a rail; and the slype is a wood-framed box, curved and shod with iron at the bottom, holding from 24 to 5 cwt. of coal, adapted to the seams through which it is dragged. The lad or lass is harnessed over the shoulders and back with a strong leather girth, which holdfast is furnished with an iron hook, which attaches itself to a chain fastened to the coal-cart or slype, and is thus dragged along. The dresses of these girls are made of coarse hempen stuff, (sacking), fitting close to the figure, the coverings to their heads are of the same material; little or no flannel is used, and their clothing being of an absorbent nature, frequently gets completely saturated shortly after descending the pit, especially where the roofs are soft (Hibb. § 30; p. 388).

367. Where the seams are narrow and the roofs low, Children and Young Persons of both sexes drag on all-fours, like horses. In these seams the carriages called slypes, already described, are used. Fig. 19. The workings in these narrow

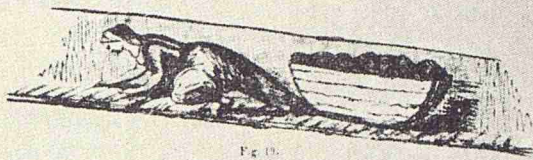

Fig. 19.

seams are from 100 to 200 yards from the main-roads, and the passages through which they have to crawl with their heads do not exceed from 22 to 28 inches in height. "The danger and the difficulties," observes the Sub-Commissioner, "of dragging on roads, dipping from one foot in three to one foot in six, may be more easily conceived than explained; and the strain which females are in after pulling like horses through these holes—their perspiration, their exhaustion, and very frequently even their tears, it is painful in the extreme to witness; yet, when the work is done, they return to it with a vigour which is surprising, considering how they inwardly hate it" (Hibb. § 8; App. Pt. I., p. 383).—Of the severity of the labour performed by young women in these pits, the account of her work given by Margaret Hipps (fig. 19) may serve as an example.

Margaret Hipps, seventeen years old, putter, Stoney Rigg Colliery, Sirlingsdure. "My employment, after reaching the wall-face, is to fill a bagie, or slype, with 24 to 3 cwt. of coal. I then hook it on to my chain, and drag it through the seam, which is 25 to 28 inches high, till I get to the main-road—a good distance, probably 300 to 400 yards. The first part I drag over is wet, and I am obliged at all times to crawl on hands and feet with my bagie hung to the chain and ropes. (See fig. 19.) It is real sweating and very fatiguing work, and frequently maims the women" (R. H. Franks, Esq., *Collieries*, No. 227; App. Pt. I., p. 478, l. 90).—[Sub-Commissioner: "It is almost incredible that human beings can submit to such employment, crawling on hands and knees, harnessed like horses, over soft slushy floors, more difficult than dragging the same weights through our lowest common sewers, and more difficult in consequence of the inclination, which is frequently one in three to one in six" (184. l. 8).—See also witnesses, Nos. 102, 231, 236, 262, 362.

368. Another form of severe labour, to which Children of eight years of age and upwards are put, is that of jumping water in the pits.

Alexander Gray, ten years old, below-ground pump-boy, New Craighall Colliery, Liverpool;

atunci cînd e încărcată cu vîrf nu i se plătește nici un ban în plus. Dacă încărcătura roabei conține un procent prea mare de pietriș — ceea ce nu depinde atît de muncitor cît de calitatea filonului — nu numai că i se reține întregul salariu, dar mai este și amendat. În genere, în mine sistemul amenzilor a ajuns atît de perfecționat, încît se întîmplă uneori ca un biet nenorocit, care a muncit toată săptămîna în mină și vine să-și ridice salariul, să afle de la supraveghetor — care aplică amenzile în mod cu totul arbitrar, fără să-i comunice muncitorului — nu numai că nu are de primit nici un salariu, dar că mai are de plătit pe deasupra atîta și atîta amendă. De altfel supraveghetorul e atotputernic în ceea ce privește salariul; el notează munca prestată și-i poate plăti muncitorului, care e silit să-l creadă pe cuvînt, atît cît vrea el. În unele mine unde se plătește după greutate sînt folosite bascule decimale false, ale căror greutatea nu sînt supuse verificării de către autorități; într-o mină era chiar regula că muncitorul care voia să reclame inexactitatea cîntarului trebuia să *anunțe acest lucru supraveghetorului cu trei săptămîni înainte!* În multe regiuni, mai ales în nordul Angliei, s-a încetățenit obiceiul ca muncitorii să se angajeze pe timp de un an; ei se obligă ca în tot acest interval să nu lucreze pentru nici un alt patron, proprietarul însă nu se obligă nicicum să le dea de lucru, așa că se poate întîmpla ca ei să șomeze luni întregi, iar dacă își caută de lucru în altă parte sînt trimiși pentru șase săptămîni la moara de călcat pentru vina de a-și fi neglijat serviciul. Prin alte contracte li se asigură oamenilor că vor avea de lucru pînă la concurența sumei de 26 de șilingi pe chenzină, muncă pe care pînă la urmă n-o primesc; în alte regiuni, proprietarii împrumută muncitorilor sume mici care trebuie achitate prin muncă, le-gîndu-i astfel prin obligațiile contractate. În nord există obiceiul de a reține salariul pe o săptămîna, ca muncitorul să fie astfel legat de mină. Pentru a desăvîrși sclavia acestor muncitori asupriți, mai toți judecătorii de pace din regiunile carbonifere sînt ei înșiși proprietari de mine sau rude și prieteni ai acestora, deținînd astfel în aceste regiuni înapoiate și sărace, unde nu există decît puține gazete — și acelea în slujba clasei dominante — și prea puțină agitație politică, o putere aproape nelimitată. Cu greu se poate închipui în ce măsură sînt exploatați și tiranizați bieții mineri de judecătorii de pace, care sînt puși să judece propria lor cauză.

Multă vreme lucrurile au mers astfel. Muncitorilor nici nu le trecea prin minte că menirea lor ar fi alta decât aceea de a fi exploatați la sînge. Încetul cu încetul însă, îndeosebi în districtele industriale, unde contactul cu muncitorii de fabrică mai înaintați nu întîrzie să-și vădească influența, a luat naștere și printre dînșii un spirit de protest împotriva nerușinatei asuprii exercitate de „regii cărbunelui”. Ei începură să înjghebeze asociații, declarînd grevă din cînd în cînd. În regiunile mai civilizate, ei se alăturară chiar cu trup și suflet cartiștilor. Marele bazin carbonifer din nordul Angliei, care se afla în afara oricărui trafic industrial, rămase însă și mai departe în urmă, pînă cînd, după multe încercări și străduințe, în parte ale cartiștilor, în parte chiar ale minerilor mai luminați, începu să se manifeste și aici, în 1843, un spirit general de rezistență. Muncitorii din Northumberland și Durham fură cuprinși de o asemenea agitație, încît se puseră în fruntea uniunii generale a minerilor din întregul regat, numind pe un cartist, avocatul *W. P. Roberts* din Bristol, care se evidențiasse și cu ocazia unor procese îndreptate împotriva cartiștilor, „reprezentantul” lor „general”. „Uniunea” se extinse în curînd în aproape toate regiunile carbonifere; pretutindeni fură numiți agenți care convocau întruniri și recrutau membri; la prima conferință a delegaților, ținută la Manchester în 1844, uniunea număra peste 60.000 de membri; la cea de-a doua, ținută la Glasgow șase luni după aceea, numărul membrilor era de peste 100.000. Aici s-au dezbătut toate chestiunile care interesau pe mineri și s-au adoptat hotărîri privitoare la grevele mai importante. Au fost fondate mai multe reviste, printre care publicația lunară „*The Miner's Advocate*”, care apărea la Newcastle-upon-Tyne și se ocupa mai ales de apărarea drepturilor minerilor.

La 31 martie 1844 expirau contractele de muncă ale tuturor minerilor din Northumberland și din Durham. Ei îl puseră pe Roberts să le redacteze un nou contract, în care cereau 1) plata după greutate, nu după volum; 2) stabilirea greutății cu ajutorul talerelor și greutăților obișnuite pentru cîntărire, verificate de inspectorii oficiali; 3) angajări semestriale; 4) desființarea sistemului amenzilor și plata muncii efectiv prestate; 5) obligația pentru patroni de a garanta muncitorilor care se află exclusiv în slujba lor că vor lucra cel puțin patru zile pe săptămînă sau că vor primi salariul pentru patru zile. Contractul a fost trimis regilor cărbunelui și s-a numit o delegație care să ducă tratativele; ei răspun-

seră însă că „uniunea” nu există pentru ei, că n-au de-a face decât cu fiecare muncitor în parte și că nu vor recunoaște niciodată asociația. Apoi prezentară un alt contract, care nu ținea seama de nici unul dintre punctele de mai sus și care, firește, a fost respins de muncitori. Cu aceasta războiul era declarat. La 31 martie 1844, 40.000 de mineri depuseră tirnă-coapele și toate minele din aceste două comitate rămaseră părăsite. Fondurile asociației erau atât de considerabile, încît fiecărei familii îi era asigurat un ajutor de 2¹/₂ șilingi pe săptămîină timp de mai multe luni. În timp ce muncitorii puneau astfel la încercare răbdarea patronilor lor, Roberts organiza greva și agitația desfășurînd o activitate neobosită, convoca adunări, străbătînd Anglia în lung și în lat, aduna ajutoare pentru greviști, recomanda păstrarea liniștii și a legalității, ducînd totodată o campanie așa cum nu se mai pomenise niciodată în Anglia împotriva despotismului judecătoresc de pace și a patronilor, meșteri în practicarea sistemului truck. Această campanie fusese pornită încă la începutul anului. Ori de cîte ori un miner era condamnat de judecătorii de pace, Roberts își procura la Queen's Bench ¹⁰⁵ un habeas corpus ¹⁰⁶ și-l ducea pe client înaintea curții din Londra, unde obținea întotdeauna achitarea. Astfel judecătorul Williams de la Queen's Bench achită la 13 ianuarie trei dintre minerii condamnați de judecătorii de pace din Bilston (Staffordshire de sud); crima acestor mineri consta în aceea că refuzaseră să muncească într-un loc care amenința să se surpe și care într-adevăr s-a surpat înainte ca ei să se fi reîntors la lucru! Înainte de aceasta, judecătorul Patteson achitase șase muncitori, așa că încetul cu încetul numele lui Roberts începu să inspire teamă judecătorilor de pace proprietari de mine. La Preston de asemenea erau închiși patru dintre clienții săi; în prima săptămîină a lunii februarie, Roberts porni să cerceze lucrurile la fața locului, constată însă la sosire că cei condamnați fuseseră eliberați înainte de a-și fi executat pedeapsa. La Manchester erau deținuți șapte mineri; Roberts obținu habeas corpus, iar judecătorul Wightman îi achită. La Prescott erau închiși nouă mineri învinuiți că ar fi tulburat liniștea la St. Helens (Lancashire de sud) și care își așteptau verdictul; de îndată ce Roberts sosi acolo, au fost eliberați. Toate acestea se petrecură în prima jumătate a lunii februarie. În aprilie Roberts eliberă în același mod un miner deținut în închisoarea din Derby, alți patru din cea din Wakefield (Yorkshire) și încă patru mineri deținuți la Leicester. Lucru-

rile merseră astfel o bucată de vreme, pînă ce „dogberries” — cum sînt numiți judecătorii de pace după cunoscutul personaj din „Mult zgomot pentru nimic” al lui Shakespeare — au fost puși oarecum la respect. Tot așa se întîmplă cu sistemul truck. Unul după altul, Roberts tîrî înaintea tribunalelului pe acești proprietari de mine necinstiți și smulse judecătorilor de pace condamnări împotriva lor ; ei începură să se teamă într-atît de acest reprezentant general, iute ca vîntul, care părea să fie pretutindeni în același timp, încît la Belper lîngă Derby, de pildă, la sosirea lui Roberts, o firmă care practica sistemul truck puse să se lipească următorul afiș :

„Aviz. Mina de cărbuni Pentrich

D-nii Haslam socotesc necesar (pentru a preîntîmpina orice eroare) să aducă la cunoștință că toți muncitorii angajați la mina lor vor primi întregul salariu în bani, fiind liberi a-l cheltui unde și cum doresc. În cazul că își vor cumpăra mărfurile în magazinul d-lor Haslam, le vor primi ca și pînă acum la prețuri de angro ; totuși muncitorii nu sînt obligați să-și facă cumpărăturile acolo și vor primi aceeași muncă și același salariu, indiferent dacă vor cumpăra în acest magazin sau în oricare altul”.

Aceste succese stîrniră un entuziasm fără seamăn în rîndurile întregii clase muncitoare engleze, aducînd „uniunii” o mulțime de noi membri. Între timp, greva în nord continua. Nimeni nu mișca un deget, din care cauză Newcastle, portul principal pentru exportul cărbunelui, ajunsese să ducă o asemenea lipsă de cărbuni, încît aceștia au trebuit să fie aduși acolo de pe coasta scoțiană, deși în limba engleză zicala to carry coals to Newcastle * înseamnă întocmai ceea ce pentru Elada însemna a duce bufnițe la Atena, adică a face ceva cu totul de prisos. La început, atîta vreme cît fondurile „uniunii” acopereau nevoile, totul merse bine ; spre vară însă lupta muncitorilor deveni foarte anevoioasă. Printre ei domnea mizeria cea mai neagră ; nu aveau bani, căci contribuțiile muncitorilor din toate industriile din întreaga Anglie constituiau totuși o sumă infimă față de numărul mare al greviștilor ; erau nevoiți să se împrumute în pagubă, pe la micii băcani ; întreaga presă, cu excepția cîtorva gazete proletare, era împotriva lor ; burghezia, pînă și cei cîțiva din rîndurile ei care ar fi avut destul spirit de dreptate ca să-i sprijine, aflau din foile liberale sau conservatoare venale numai minciuni asu-

* — a aduce cărbuni la Newcastle. — *Nota Trad.*

pra acestei mișcări. O delegație de 12 mineri se duse la Londra și adună de la proletariatul de acolo o sumă de bani, care a fost însă și ea de puțin folos, dat fiind numărul mare al celor care aveau nevoie de ajutor; cu toate acestea, minerii rămaseră fermi și — ceea ce e și mai semnificativ — calmi și pașnici, în pofida tuturor actelor dușmănoase și provocărilor proprietarilor de mine și ale slugilor lor credincioase. Nu se produse nici un act de răzbunare, nici un transfug nu fu maltratată, nu se comise nici un furt. Greva dăinuia în felul acesta de patru luni și proprietarii tot nu întrezăreau vreo perspectivă de a ieși ei învingători. Le mai rămăsese deschisă o cale. Își amintiră de sistemul cottagelor; le dădu prin gând că locuințele muncitorilor recalcitranți erau proprietatea lor. Ei denunțară în iulie contractele de închiriere și, într-o săptămână, toți cei 40.000 de locatari fură aruncați în stradă. Măsura aceasta a fost aplicată cu o barbarie revoltătoare. Bolnavi și infirmi, moșnegi și sugaci, pînă și lehuze, cu toții fură smulși fără cruțare din paturile lor și aruncați în șanțurile șoselei. Un agent își făcu chiar gustul să tragă de păr cu propria lui mină o femeie cu sarcină înaintată, zvîrlind-o din pat în stradă! Armata și poliția erau masate în jur, gata să intervină la primul gest de rezistență, la primul semnal al judecătorilor de pace care conduceau toată această procedură brutală. Muncitorii suportară și acest lucru fără a reacționa. Se sperase că ei vor recurge la violență, fuseseră provocați cu tot dinadinsul la nesupunere, numai pentru a găsi un pretext de a pune capăt grevei cu ajutorul armatei; minerii rămași fără adăpost, urmînd sfaturile reprezentantului lor, rămaseră fermi, își așezară în liniște mobilele în turbării sau pe miriști și rezistară mai departe. Unii, care nu-și găsiseră alt loc, se opoșiră în șanțurile de pe marginea șoselelor, alții pe pămînturi străine, ai căror proprietari îi deteră apoi în judecată „pentru stricăciuni în valoare de o jumătate penny”, fapt care le atrase o condamnare la cheltuieli de o liră sterlină, pe care, neputîndu-le, firește, plăti, au fost trimiși la muncă forțată la moara de călcat. Astfel, pe la sfîrșitul verii ploioase din anul trecut (1844), greviștii au dormit opt săptămîni și mai bine sub cerul liber, cu familiile lor, fără alt adăpost pentru ei și copilașii lor decît perdelele de stambă ale paturilor, fără alte ajutoare decît alocațiile minime ale „uniunii” și creditul din ce în ce mai redus acordat de băcani. În aceste împrejurări, lordul Londonderry, posesorul unor importante mine la Durham, găsi de cuviință să ame-

nințe cu minia sa pe micii băcani din „orașul său”, Seaham, în cazul că ar mai continua să acorde credit muncitorilor „săi” răzvâriți. Acest „nobil” lord era, de altfel, bufonul grevei din cauza „ucazurilor” caraghioase, bombastice și prost scrise, pe care din cînd în cînd le adresa muncitorilor fără alt efect decît acela de a stîrni hazul întregii țări *. Cînd văzură că toate acestea nu duc la nici un rezultat, proprietarii aduseră, cu cheltuieli uriașe din Irlanda și din regiunile mai îndepărtate ale Walesului unde nu există încă mișcări muncitorești, alți oameni pentru a munci în minele lor ; concurența printre muncitori fiind astfel restabilită, forța greviștilor se năruie. Proprietarii îi siliră să se dezică de „uniune”, să-l părăsească pe Roberts și să primească condițiile dictate de ei. Astfel luă sfîrșit la începutul lui septembrie marea luptă dusă timp de cinci luni de mineri împotriva proprietarilor, luptă pe care cei asupriți au purtat-o cu o răbdare, cu un curaj, cu o inteligență și chibzuință vrednice de toată admirația. Ce grad de cultură cu adevărat omenească, de entuziasm și de tărie de caracter presupune o asemenea luptă la o mulțime de 40.000 de oameni care, după cum am văzut, ne-au fost prezentați încă în 1840, în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor, ca niște oameni cu totul neciopliți și amoralii ! Dar și cît de greu trebuie să fi apăsător jugul ca să-i determine pe acești 40.000 de oameni să se ridice ca un *singur* om și ca o armată nu numai disciplinată, dar și entuziasată, care e însuflețită de o *singură* voință : aceea de a continua lupta cu maximum de sînge rece și de calm pînă în momentul în care prelungirea rezistenței ar fi însemnat o nebulie ! Și ce luptă — nu împotriva unor dușmani de moarte vizibili, ci împotriva foametei și nevoii, a mizeriei și lipsei de adăpost, împotriva propriilor patimi dezlănțuite pînă la frenezie de brutalitatea bogaților ! Dacă, dezarmați cum erau, s-ar fi răsculat recurgînd la violență, ar fi fost împușcați în masă și în cîteva zile victoria proprietarilor ar fi fost asigurată. Această rămînere în cadrul legalității n-a fost determinată de frica vinei de bou a polițistului, ci era rodul chibzuinței, era cea mai bună dovadă de inteligență și de stăpînirea de sine a muncitorilor.

Astfel, și de astă dată muncitorii, cu toată nemaipomenita lor dîrzenie, au fost înfrinți de puterea capitaliștilor. Lupta

* (1892) Nimic nu e nou sub soare, în Germania, cel puțin. „Regii Stumm” germani nu sînt decît copiile unor originale engleze căzute demult în desuetudine și devenite astăzi ridicole în propria lor patrie.

lor nu a fost însă zadarnică. Înainte de toate, această grevă de nouăsprezece săptămâni i-a smuls pe minerii din nordul Angliei pentru totdeauna din lincezeala spirituală în care zăcuseră pînă atunci ; ei au încetat să mai picotească, s-au trezit și au început să-și cunoască interesele, alăturîndu-se progresului civilizației, dar mai ales mișcării muncitorești. Greva, care a pus în evidență întreaga barbarie a patronilor față de muncitorii, a trezit pentru totdeauna spiritul de protest al muncitorilor, a făcut ca cel puțin trei pătrimi din numărul lor să devină cartiști, iar 30.000 de oameni atît de hotărîți și încercați înseamnă o achiziție prețioasă pentru cartiști. Pe de altă parte dîrzenia minerilor și legalitatea în care a decurs întreaga grevă, împreună cu agitația activă care a întovărășit-o, au reușit totuși să atragă atenția publică asupra situației minerilor. Cu prilejul dezbaterii în legătură cu taxele vamale de export la cărbune, Thomas Duncombe, singurul deputat care era cartist convins, aduse în discuția parlamentului situația minerilor, puse să se citească petiția lor de la tribuna Camerei și, prin cuvîntarea pe care o ținu, silii și ziarele burgheziei să prezinte, cel puțin în dările lor de seamă asupra dezbaterilor parlamentare, un expozeu veridic al chestiunii. Îndată după grevă se produse explozia de la Haswell ; Roberts plecă la Londra, obținu o audiență la Peel ; în calitate de reprezentant al minerilor, insistă să se cerceteze minuțios cazul și obținu ca cele mai mari somități ale Angliei în materie de geologie și chimie, profesorii Lyell și Faraday, să fie trimiși să facă cercetări la fața locului. Deoarece în scurtă vreme mai urmară și alte explozii, iar dosarele fură din nou supuse de Roberts primului ministru, acesta făgădui că în viitoarea sesiune parlamentară (cea actuală, din 1845) va propune, dacă se va putea, măsurile necesare pentru protecția muncitorilor. Nu s-ar fi ajuns la asemenea rezultate dacă muncitorii nu ar fi dovedit în decursul grevei că sînt oameni iubitori de libertate, vrednici de stimă, și dacă nu l-ar fi angajat pe Roberts ca să-i reprezinte.

De îndată ce se răspîndi știrea că minerii din nord au fost constrînși să desființeze „uniunea” și să-l concedieze pe Roberts, muncitorii din Lancashire se grupară într-o uniune de vreo zece mii de muncitori, garantînd reprezentantului lor general un salariu anual de 1.200 de lire sterline. În toamna anului trecut au strîns peste 700 de lire sterline lunar, din care ceva mai mult de 200 de lire sterline au fost întrebuințate pentru salarii, cheltuieli de judecată etc., iar restul mai

ales pentru ajutorarea muncitorilor fără lucru, care în parte rămăseseră șomeri, în parte părăsiseră lucrul din cauza dife-
rendelor cu patronii. În felul acesta, pe zi ce trece muncitorii
au ajuns să-și dea seama că, atunci cînd sînt uniți, reprezintă
o forță care trebuie luată în seamă și că, în cazuri extreme,
firește, pot să înfrunte burghezia. Iar această convingere, ro-
dul tuturor mișcărilor muncitorești, minerii din Anglia o da-
toresc „uniunii” și grevei din 1844. În foarte scurtă vreme va
dispărea deosebirea de conștiință și energie dintre mineri și
muncitorii industriali care în prezent mai este încă în fa-
voarea muncitorilor din fabrici, iar minerii din regat vor
putea sta alături de ei din toate punctele de vedere. În felul
acesta terenul de sub picioarele burgheziei este subminat
bucată cu bucată și nu va mai dura mult pînă ce întreaga
ei structură statală și socială, împreună cu baza pe care se
sprijină, se va prăbuși.

Dar burghezia nu ține seama de nici un avertisment. Răs-
coala minerilor a întărit-o și mai mult; în loc să vadă în
ea un progres al mișcării muncitorești în general, în loc să
se dezmeticească, pentru clasa posedantă ea n-a fost decît
un prilej de minie împotriva unei clase care a avut îndrăz-
neala de a nu se mai declara de acord cu tratamentul de
pînă acum. În justele revendicări ale proletariatului, clasa
posedantă nu a văzut decît nemulțumire nerușinată și o răz-
vrătire smintită împotriva „ordinii divine și a celei omenești”
sau, în cel mai bun caz, succesul „unor demagogi rău-inten-
ționați care trăiesc de pe urma agitației, fiind prea leneși ca
să muncească”, succes care trebuie reprimat cu toată străș-
nicia. Burghezia s-a străduit, firește fără succes, să prezinte
muncitorilor pe oameni ca Roberts și alți agenți ai asociației
salarizați, firește, de aceasta, ca pe niște escroci rafinați care
le storc *Jor*, bieților muncitori, ultimul ban din buzunar. Dacă
clasa posedantă e capabilă de o astfel de aberație, dacă avan-
tajul ei momentan o poate orbi într-atîta încît să nu mai
poată pricepe nici cel mai evident semn al timpurilor, atunci
trebuie să renunțăm într-adevăr la orice speranță de rezol-
vare pașnică a problemei sociale în Anglia. Unica ieșire po-
sibilă rămîne revoluția violentă, care cu siguranță nu va în-
tîrzia să izbucnească.

Proletariatul agricol

În introducere am văzut că, datorită faptului că s-a destrămat îmbinarea de pînă atunci dintre munca industrială și cea agricolă, că au fost comasate în mari ferme terenurile devenite libere și că micii agricultori au fost înlăturați de concurența zdrobitoare a marilor exploatați agricole, o dată cu mica burghezie și cu bunăstarea lucrătorilor de pînă atunci a fost ruinată și mica țărănie. În loc de a mai fi, ca pînă acum, ei înșiși proprietari de pămînt sau arendași, țărani au fost nevoiți să-și părăsească gospodăriile și să se tocmească argați la marii fermieri sau moșieri. Cîtva timp, această stare de lucruri, deși mai rea decît în trecut, a fost totuși suportabilă. Industrializarea se dezvoltă paralel cu creșterea populației, pînă cînd în cele din urmă progresul industrial s-a încetinit, iar perfecționările permanente aduse mașinilor au pus industria în imposibilitatea de a absorbi întregul excedent al populației muncitoare din regiunile agricole. Din acel moment a început și în regiunile agricole mizeria, care pînă atunci nu bîntuise decît în cele industriale, și chiar și acolo numai în mod intermitent. La aceasta s-a mai adăugat și faptul că tot pe atunci a încetat și războiul de 25 de ani împotriva Franței; producția redusă din țările care fuseseră teatru de luptă, sistarea importului și necesitatea de a aproviziona armatele engleze din Spania dăduseră agriculturii britanice un avînt artificial, lipsind-o totodată de o mulțime de brațe de muncă. Acum sistarea importului, necesitatea de a exporta și lipsa de muncitori încetară brusc, iar urmarea inevitabilă a fost ceea ce englezii numesc agricultural distress, o mizerie agricolă. Fermierii au fost nevoiți să-și vîndă grîul la prețuri scăzute și, în consecință, n-au putut plăti decît salarii scăzute. Pentru a menține ridicat prețul grîului s-au votat în 1815 legile cerealelor, care interziceau importul cereale-

lor atîta vreme cît prețul grîului era sub 80 de șilingi quarterul. Mai tîrziu, aceste legi, bineînțelele inoperante, au fost modificate de mai multe ori, fără ca prin aceasta mizeria din regiunile agricole să se fi atenuat. Singurul lor rezultat a fost acela că a transformat o boală, care în condițiile liberei concurențe a străinătății ar fi ajuns acută și ar fi avut crizele ei, într-o boală cronică, care apasă uniform, dar totuși greu, asupra situației muncitorilor agricoli.

În prima perioadă care urmă apariției proletariatului agricol se dezvoltă aici relațiile patriarhale care chiar atunci erau distruse în industrie, acele relații dintre țăran și argații săi care există pînă în ziua de azi aproape în toată Germania. Atîta timp cît a dăinuit această situație printre muncitori, mizeria a ieșit mai puțin și mai rar la iveală, argații împărțînd soarta fermierilor și fiind concediați numai în cazuri extreme. Astăzi însă lucrurile s-au schimbat. Oamenii sînt mai toți muncitori cu ziua pe care fermierii îi angajează atunci cînd au nevoie de ei, așa că adeseori rămîn fără lucru săptămîni întregi, mai ales iarna. În relațiile patriarhale, cînd argații și familiile lor locuiau la curtea fermierului și-și creșteau și copiii lor tot acolo, cînd interesul fermierului era, firește, să dea de lucru și tinerei generații, zilerii constituind o excepție, nu o regulă, pe fiecare moșie se găsea un număr mai mare de muncitori decît cel strict necesar. De aceea fermierii aveau tot interesul să lichideze aceste relații, să-l alunge pe argat de la curte, transformîndu-l într-un ziler. Acest lucru s-a petrecut aproape pretutindeni pe la sfîrșitul celui de-al 3-lea deceniu al acestui secol, iar consecința a fost că suprapopulația pînă atunci latentă, ca să folosim un termen din fizică, s-a degajat, salariul a suferit o scădere, iar impozitele pentru asistența săracilor au sporit considerabil. De atunci regiunile agricole au devenit centrele *permanente ale pauperității*, după cum districtele industriale erau centrele ei *intermitente*, iar modificarea legilor pentru asistența săracilor a fost prima măsură pe care autoritatea publică a fost nevoită s-o ia față de pauperizarea progresivă a comunelor rurale. La aceasta se mai adaugă însă și împrejurarea că, datorită extinderii continue a sistemului mării exploatare și introducerii batozelor și altor mașini în agricultură, cît și datorită faptului că s-a recurs tot mai mult la folosirea copiilor și a femeilor în munca cîmpului, generalizată într-atît încît consecințele acestui fapt au fost recent supuse cerce-

tării unei comisii oficiale speciale, au rămas și aici o mulțime de muncitori șomeri. Vedem deci că marea exploatare agricolă, desființarea relațiilor patriarhale — desființare care tocmai aici este de cea mai mare importanță — și introducerea mașinismului, a forței aburului și a muncii femeilor și a copiilor au croit și aici drum sistemului producției industriale, antrenând în mișcarea revoluționară și ultima și cea mai staționară parte a omenirii muncitoare. Dar cu cât agricultura și-a păstrat timp mai îndelungat stabilitatea, cu atât mai greu a căzut acum povara asupra muncitorului, cu atât mai violent s-a manifestat aici dezorganizarea vechii structuri sociale. Dintr-o dată a ieșit la iveală „suprapopulația”, care nu putea fi înlăturată prin lărgirea producției, ca în regiunile industriale. Fabrici noi se puteau înființa oricând dacă produsele lor găseau cumpărători, însă ogoare noi nu se puteau procura. Cultivarea pământurilor comunale nelucrate devenise o speculație prea riscantă pentru ca după încheierea păcii să se mai fi investit mult capital în acest scop. Ca o consecință necesară, concurența dintre muncitori ajunse la culme, iar salariul scăzu la minimum posibil. Atîta vreme cît mai fusese în vigoare vechea lege pentru asistența săracilor, muncitorii primeau ajutor din fondul săracilor; firește că de aceea salariul scădea și mai mult, fermierii căutînd să arunce o cît mai mare parte a salariilor în sarcina acestui fond. Mărirea impozitelor pentru asistența săracilor, a căror majorare devenise oricum necesară din cauza suprapopulației, deveni și mai accentuată, ceea ce a făcut necesară o nouă lege pentru asistența săracilor, despre care vom vorbi mai jos. Prin aceasta însă lucrurile nu s-au îmbunătățit cu nimic. Salariile nu s-au urcat, suprapopulația nu a putut fi înlăturată, iar cruzimea noii legi a avut numai darul de a îndîrji la culme populația. Chiar și impozitul pentru asistența săracilor, care scăzuse la început, a atins după cîțiva ani nivelul din trecut. Singurul rezultat a fost că, dacă înainte existau 3.000.000—4.000.000 de semipauperi, acum ieșiră la iveală 1.000.000 de persoane complet pauperizate, ceilalți rămînînd semipauperi ca mai înainte, dar fără să primească vreun ajutor. Mizeria din regiunile agricole crește pe an ce trece. Oamenii trăiesc în cea mai neagră mizerie, familii întregi sînt nevoite să-și ducă zilele cu 6, 7 sau 8 șilingi pe săptămînă, iar uneori chiar fără nici un venit. Iată cum descrie starea acestei populații, încă în 1830, un deputat liberal :

„Un țaran englez” (adică un ziler agricol) „și un pauper englez înseamnă același lucru. Tatăl său era un pauper, iar laptele maică-si n-a fost de loc hrănitor; de mic a avut o hrană proastă și niciodată n-a mâncat pe săturate, și chiar și acum, în afară de timpul cit doarme, mereu îl chinuiește o foame nepotolită. Umblă pe jumătate despuiat, iarna are tocmai atîta foc cît îi trebuie ca să-și fiarbă o mîncare sărăcăcioasă, așa că frigul și umezeala care se înființează de îndată ce începe anotimpul rece nu-l părăsesc decît o dată cu acesta. E însurat, dar nu cunoaște bucuriile hărăzite unui soț și tată. Nevasta și copiii lui, flămînzi, arareori încălzîți, adesea bolnavi și neputincioși, plini de griji și fără de nădejdi, ca și el, sînt, firește, lacomi, egoiști și sîciitori, și de aceea, pentru a întrebuița propriile sale cuvinte, îi e urît să-i vadă (hates the sight of them). Se reîntoarce în cocioaba lui numai pentru că îl adăpostește de ploaie și vînt ceva mai mult decît un tufiș. Trebuie să-și întrețină familia, deși nu e în stare s-o facă; de aici cerșitorie, expediente de tot felul, care culminează în potlogării în toată regula. Chiar dacă ar fi tentat, i-ar lipsi totuși curajul să devină, ca alții mai energici din clasa sa, braconier sau contrabandist în stil mare; ciordește însă cînd i se ivește ocazia, și-și învață copiii să mintă și să fure. Purtarea smerită și servilă față de vecinii săi bogați dovedește că ei îl tratează cu asprime și bănuială; de aceea se și teme de ei și-i urăște, însă niciodată nu se va deda la violențe împotriva lor. E stricat pînă în măduva oaselor și prea decăzut pentru a mai găsi în sine forța pe care o dă desperarea. Viața lui de mizerie e scurtă, reumatismul și astma îl conduc la azil, unde își va da ultima suflare fără o singură amintire plăcută, cedînd locul altui nenorocit, care trăiește și moare ca și el”.

Autorul adaugă că, în afara acestei categorii de zileri agricoli, mai există și o altă categorie de muncitori agricoli, ceva mai energică și mai înzestrată fizicește, intelectualicește și moralicește, aceea care, deși trăiește, ce-i drept, într-o stare tot atît de mizeră, nu s-a născut însă în această stare. Aceștia sînt familiști mai buni, dar în același timp sînt contrabandiști și braconieri, avînd adesea conflicte sîngeroase cu pădurarii și cu grănicerii; în închisoare, unde își petrec adeseori timpul, ei se îndîrjesc și mai mult împotriva societății, apropiindu-se de cei din prima categorie în ceea ce privește ura lor împotriva celor avuți.

„Și — conchide el —, din politețe (by courtesy), întreaga categorie e numită «semeața țărănime din Anglia» (bold peasantry of England, după Shakespeare) *.

* E. G. Wakefield, deputat în parlament, „Swing unmasked, or the Causes of Rural Incendiarism” [„Swing demascat (vezi pag. 503), sau cauzele incendiilor rurale“], Londra, 1831. — Broșură. Citatele de mai sus se află la pag. 9—13; pasajele care se referă, în original, la vechea lege pentru asistența săracilor pe atunci în vigoare au fost lăsate la o parte în traducere.

Descrierea de mai sus e valabilă pînă în zilele noastre pentru majoritatea zilerilor din regiunile agricole. În iunie 1844 ziarul „Times” a trimis un corespondent în aceste locuri pentru a face un reportaj despre situația acestei categorii de oameni, iar descrierea acestuia corespunde întru totul celor relatate mai sus. În unele regiuni salariul nu depășea 6 șilingi pe săptămînă, deci nu era mai mare decît în multe regiuni ale Germaniei, în timp ce toate articolele de primă necesitate sînt cel puțin de două ori atît de scumpe ca în Germania. Ne putem lesne închipui ce fel de viață duc acești oameni : hrană proastă și insuficientă, haine zdrențăroase, locuință strîmtă și păcătoasă, o cocioabă mizerabilă, lipsită de orice confort, iar pentru tineri paturi închiriate cu noaptea, unde bărbații și femeile aproape că dorm de-a valma, fiind astfel îndemnați la raporturi nelegitime. Pe acești oameni, cîteva zile fără lucru pe lună îi condamnă în mod fatal la cea mai neagră mizerie. Adăugați faptul că ei nu se pot asocia, pentru a menține salariile la un nivel mai ridicat, din cauză că trăiesc rătăciți ; pentru unul care refuză să muncească în schimbul unui salariu scăzut se găsesc zeci de șomeri și tovarăși de azil, bucuroși de orice li se oferă, iar aceluia care a refuzat munca, administrația asistenței săracilor nu-i mai acordă, ca unui pierde-vară leneș și păcătos, nici un alt ajutor în afară de afurisitul de azil ; căci administrația se compune tocmai din fermieri, singurii de la care — sau de la vecinii cărora și de la cei de o seamă cu ei — poate căpăta de lucru. Și astfel de rapoarte primim nu numai din unul sau două ținuturi agricole ale Angliei ; mizeria este tot atît de mare în sud ca și în est, în nord ca și în vest ; situația muncitorilor din Suffolk și Norfolk e aidoma aceleia din Devonshire, Hampshire și Sussex ; în Dorsetshire și Oxfordshire salariul este tot atît de scăzut ca și în Kent și Surrey, Buckinghamshire și Cambridgeshire.

O altă măsură barbară îndreptată împotriva proletariatului agricol și care trebuie menționată în mod deosebit sînt legile de vînătoare, care în Anglia sînt mai stricte decît oriunde, cu toate că belșugul de vînat întrece orice închipuire. Țăranul englez, care, după datini și obiceiuri, nu vede în braconaj decît expresia firească și nobilă a curajului și îndrăznelii, este împins și mai mult să-l practice din pricina contrastului dintre propria sa mizerie și „car tel est notre

plaisir" * al lordului, care se îngrijește să aibă pentru propria-i plăcere mii de iepuri și păsări sălbatice. De aceea țaranul întinde curse, împușcă uneori câte un vînat; doar nu-i dăunează cu nimic lordului, care oricum are vînat din belșug în timp ce el face rost de o friptură pentru familia flămîndă. Dacă e prins, e trimis la închisoare, iar în caz de recidivă e deportat pe timp de cel puțin 7 ani. Din cauza asprimii acestor pedepse se iscă adesea conflicte sîngeroase cu pădurarii, care se soldează în fiecare an cu numeroase crime. De aceea profesiunea de pădurar devine nu numai periculoasă, dar și discreditată și hulită. Anul trecut doi pădurari au preferat să-și tragă un glonte în tâmplă decît să-și continue meseria. Acesta este prețul cu care aristocrația moșierească își plătește nobila plăcere a vînatării, dar ce le pasă nobililor „lords of the soil" ** ? E tot una dacă dintre „cei de prisos" rămîn în viață cîțiva indivizi mai mult sau mai puțin, iar dacă, datorită legilor de vînațoare, ar fi suprimați jumătate din „cei de prisos", celor rămași le-ar merge cu atît mai bine. Iată cum raționează filantropic clasa posedantă engleză.

Deși condițiile vieții rurale, locuințele izolate, stabilitatea mediului, a ocupației, și deci și a ideilor, sînt fără îndoială potrivnice oricărei evoluții, sărăcia și nevoia își dau totuși roadele și aici. Muncitorii din industrie și cei din mine au depășit repede primul stadiu de protest împotriva stării lor sociale, adică revolta nemijlocită a individului manifestată prin crime; țaranii au rămas însă pînă în ziua de azi în acest prim stadiu. Arma lor preferată în războiul social este incendierea. În iarna anului 1830—1831, care a urmat revoluției din iulie, aceste incendieri s-au generalizat pentru prima oară în urma tulburărilor care avuseseră loc încă pe la începutul lui octombrie în Sussex și în comitatele învecinate și fuseseră provocate de întărirea pazei coastei (ceea ce îngreua contrabanda, ruinînd coasta, după expresia unui fermier), de modificările în acordarea asistenței pentru săraci, precum și de salariile mici și de introducerea mașinismului, împrejurări care stîrniseră agitație în întreaga regiune. În acea iarnă, așadar, au fost incendiate stogurile de grîu și de fin de pe ogoarele fermierilor, ba chiar și hambarele și grajdurile de sub ferestrele lor. Aproape în fiecare noapte izbucneau cîteva incendii, răspîndind teroarea printre fermieri și moșieri. Vi-

* — „căci aceasta ni-e plăcerea". — *Nota Trad.*

** — „stăpîni ai gliei". — *Nota Trad.*

novații nu puteau fi descoperiți decît foarte rar, iar poporul puse toate aceste incendieri pe seama unui personaj mitic, pe care-l numeau *Swing*. Toată lumea și-a bătut capul cine ar putea fi acest *Swing* și de unde provenea această dezlănțuire de furie în rîndurile sărăcimii de la țară; prea puțini au fost cei care s-au gîndit la marea forță motrice care este *mizeria*, asuprirea — în regiunile rurale cu siguranță că nimeni. Din acel an incendiile s-au repetat iarnă de iarnă, adică în anotimpul cînd șomează zilerii. În iarna anului 1843—1844 ele au fost iarăși deosebit de frecvente. Am în față o serie de numere ale ziarului „Northern Star” din acea perioadă, fiecare cuprinzînd informații cu privire la cîteva incendieri, cu indicația sursei. Numerele ziarului care nu sînt cuprinse în lista de mai jos îmi lipsesc, dar conțin, desigur, și ele o sumedenie de cazuri asemănătoare. Oricum, nu poate o asemenea publicație să menționeze chiar toate cazurile. „Northern Star” din 25 noiembrie 1843: 2 cazuri, se pomenesc mai multe incendieri anterioare. 16 decembrie: în Bedfordshire domnește de 14 zile o agitație generală din cauza frecventelor incendieri, în fiecare noapte declarîndu-se cîteva incendii. În ultimele zile au ars pînă în temelii două ferme mari. În Cambridgeshire patru ferme mari, în Hertfordshire una și alte cincisprezece incendieri în diverse regiuni. 30 decembrie: în Norfolk una, în Suffolk două, în Essex două, în Herts trei, în Cheshire una, în Lancashire una, în Derby, Lincoln și în sud douăsprezece incendieri. 6 ianuarie 1844: în total zece. 13 ianuarie: șapte. 20 ianuarie: patru incendieri. De la această dată se anunță în medie 3—4 incendieri pe săptămîină și nu numai pînă la sosirea primăverii, ca mai înainte, ci pînă în iulie și în august; o dată cu apropierea iernii din 1844—1845, acest soi de crime a luat un nou avînt, după cum o dovedesc gazetele engleze care mi-au parvenit între timp și informațiile din ziarele germane.

Ce spun cititorii mei despre această stare de lucruri din liniștile, idilicele ținuturi agricole ale Angliei? Este oare aceasta război social sau ba? Este oare aceasta o situație firească, care să poată dăinui? Totuși arendașii și moșierii de aici sînt tot atît de mîrginiți și îndărătnici, tot atît de orbi în fața a ceea ce nu le aduce bani-gheață, cum sînt în genere fabricanții și burghezii din regiunile industriale. Dacă aceștia făgăduiesc muncitorilor lor mîntuirea prin *abolirea* legilor cerealelor, în schimb moșierii și mare parte dintre fermieri le făgăduiesc alor lor raiul pe pămînt prin *menține-*

rea acestor legi. Dar în ambele cazuri clasa posedantă nu reușește să-i ademenească pe muncitori cu ideea ei fixă. Ca și muncitorii din fabrică, zilerii agricoli sînt cu totul indiferenți față de abolirea sau menținerea legilor cerealelor. Totuși chestiunea are importanță pentru ambele categorii. Prin abolirea legilor cerealelor, libera concurență, adică actuala economie socială, va ajunge la apogeu ; orice altă dezvoltare în cadrul relațiilor existente încetează, unicul progres cu puțință fiind prefacerea radicală a rînduieiilor sociale. Pentru muncitorii agricoli, chestiunea mai prezintă și altă importanță. Ridicarea restricțiilor impuse importului de cereale determină — în ce fel nu pot arăta *aici* — emanciparea fermierilor de sub tutela moșierilor, cu alte cuvinte transformarea fermierilor tory în liberali. În această direcție, Liga împotriva legilor cerealelor a și depus o muncă considerabilă, acesta fiind, de altfel, unicul ei merit. Dacă fermierii devin însă liberali, adică burghezi conștienți, atunci și zilerii vor deveni în mod necesar cartiști și socialiști, adică proletari conștienți. Una aduce pe cealaltă. O mișcare nouă începe să se înfiripeze de pe acum în rîndurile proletarilor agricoli, după cum s-a văzut cu prilejul adunării convocate de contele Radnor, moșier liberal, în octombrie 1844 la Highworth, unde se află moșiile sale. Participanții la adunare urmau să protesteze împotriva legilor cerealelor, dar muncitorii, indiferenți față de această lege, au cerut cu totul alte lucruri pentru ei, anume ferme mici cu arendă modestă, spunîndu-i în față contelui Radnor tot felul de adevăruri usturătoare. Astfel mișcarea muncitorească pătrunde și în regiunile agricole cele mai depărtate, mai statornice, mai inerte din punct de vedere intelectual ; și, dat fiind mizeria care domnește în locurile acestea, foarte curînd mișcarea va prinde rădăcini tot atît de adînci și va fi tot atît de însuflețită ca și în regiunile industriale.

În ceea ce privește religiozitatea muncitorilor agricoli, e drept că sînt mai credincioși decît muncitorii din fabrică, totuși sînt certați cu biserica oficială, căci în aceste regiuni aproape nu există decît adepți ai bisericii anglicane. Un corespondent al lui „Morning Chronicle”, care sub semnătura „Unul care vine de la carnea plugului” * publică reportaje despre regiunile agricole vizitate de el, reproduce, între

* pseudonim al ziaristului Alexander Somerville. — Nota Red.

alte, următoarea conversație pe care a avut-o cu un muncitor agricol la ieșirea din biserică :

„Am întrebat pe unul dintre oamenii aceștia dacă predicatorul de azi e chiar preotul lor. — «Yes, blast him»*, desigur e popa al nostru, mereu cerșește, de cînd îl știu tot cerșește». (Într-adevăr ținuse o predică în care a cerut bani pentru sprijinirea misionarismului printre păgini). — „Și de cînd îl știu eu, tot așa, adăugă un altul ; n-am văzut niciodată popă care să nu cerșească pentru una sau alta. — Da — spuse o femeie care tocmai ieșea din biserică —, leafa scade mereu, și uitați-vă la hainarele astea bogate cu care popii mîincă și beau și se duc la vînațoare. Pe dumnezeul meu, mai degrabă sîntem gata să mergem la azil și să crăpăm de foame decît să dăm bani pentru popii care se duc printre păgini. — Și de ce mă rog — spuse alta —, de ce nu-i expediază acolo pe popii care perorează toată ziua în catedrala din Salisbury, unde numai pietrele îi ascultă ? De ce nu se duc *ăia* printre păgini ? — *Ăia* nu pleacă — spuse bătrînul pe care-l întrebam cel dintîi — pentru că sînt bogați, au pămînt mai mult decît le trebuie ; vor parala ca să se descotorosească de popii săraci ; știu eu ce vor ei, îi cunosc doar de mult. — Bine, oameni buni — am întrebat —, doar nu plecați întotdeauna de la biserică atît de porniți împotriva popii ? Altminteri la ce bun v-ați mai duce la biserică ? — De ce ne ducem ? — răspunse femeia. — Trebuie să ne ducem dacă nu vrem să pierdem totul, munca și totul, trebuie neapărat să ne ducem. — Am constatat mai tirziu că se bucurau de unele privilegii mărunte în ceea ce privește încălzitul și un petec de pămînt pentru cultivarea cartofilor, pentru care trebuiau să plătească *cu condiția să se ducă la biserică !*”

După ce descrie sărăcia și ignoranța lor, corespondentul încheie :

„Și acum îndrăznesc să afirm că situația acestor oameni, sărăcia lor, ura lor împotriva bisericii, docilitatea lor aparentă și îndirjirea lor lăuntrică împotriva înaltelor fețe bisericesti, *constituie regula în comunele rurale ale Angliei, contrarul nefiind decît o excepție*”.

Dacă în sînul țărănimii din Anglia propriu-zisă se văd urmările pe care, în condițiile sistemului de exploatare agricolă pe scară mare, existența unui proletariat agricol numeros le are asupra regiunilor agricole, în *Wales* se poate observa ruina micilor arendași. Dacă în comunele rurale engleze se reproduce antagonismul dintre proletari și marii capitaliști, situația țăranilor din *Wales* corespunde ruinei progresive a micii burghezii de la orașe. În *Wales* există aproape numai mici arendași, care pentru a avea același profit nu-și pot vinde produsele agricole tot atît de ieftin ca marii fermieri englezi mai favorizați cu care concurează pe aceeași piață. În plus, în multe locuri natura solului nu per-

* — „Da, fir-ar al naibii”. — *Nota Trad.*

mite decît creşterea vitelor, care nu prea este rentabilă ; apoi aceşti gali, prin însăşi naţionalitatea lor deosebită, la care ţin foarte mult, sînt mult mai statornici decît fermierii englezi. În primul rînd însă concurenţa dintre ei şi cea dintre ei şi vecinii lor englezi şi arenda care creşte din pricina acestei concurenţe i-au împovărat în așa măsură că de-abia îşi ţin zilele şi, întrucît nu pot sezisa adevărata cauză a situaţiei lor grele, ei caută explicaţia în tot soiul de lucruri mărunte, impozitele mari pe drumuri şi şosele etc., care, ce e drept, frînează dezvoltarea agriculturii şi comerţul, dar, fiind socotite ca nişte sarcini permanente de oricine ia pămînt în arendă, sînt plătite în realitate de către moşieri. Pe lîngă aceasta, noua lege pentru asistenţa săracilor a devenit odioasă şi arendaşilor, căci ei îşi dau seama că-i pot cădea oricînd victimă. În februarie 1843 nemulţumirile ţăranilor gali se manifestară prin izbucnirea cunoscutelor răscoale „Rebekka“ : bărbaţii se travestiră în femei, îşi mînjiră feţele cu chinoros, numeroase cete armate de acest fel atacară porţile care în Anglia ţin locul barierelor, le sfărîmară în chioate de bucurie şi împuşcături, devastară şi gheretele celor care percepeau impozitele pe drumuri şi şosele, scriseră scrisori de ameninţare în numele fictivei „Rebekka“, ba o dată luară chiar cu asalt casa de muncă din Caermarthen. Mai tîrziu, cînd au fost aduse trupe şi întăriri pentru poliţie, le-au atras cu o îndemînare extraordinară pe drumuri greşite şi au continuat să distrugă porţile într-un loc, în timp ce armata, chemată de sunetul goarnei care răsuna de pe toate colinele, se îndrepta în direcţie opusă ; în cele din urmă, cînd trupele primiseră prea multe întăriri, trecură la incendieri şi chiar la tentative de asasinat. Ca de obicei, aceste crime mai grave au marcat şi sfîrşitul mişcării. Unii s-au retras fiindcă le dezaprobau, alţii de frică, şi liniştea se restabili de la sine. Guvernul delegă o comisie cu anchetarea afacerii şi a cauzelor ei, şi cu aceasta totul luă sfîrşit. Sărăcia ţăranilor dăinuieşte încă, şi, întrucît în condiţiile sociale de acum ea nu poate decît să crească şi nicidecum să scadă, într-o bună zi va da naştere unor manifestări mai serioase decît aceste mascarade umoristice atribuite fictivei Rebekka.

Dacă în Anglia am văzut rezultatele sistemului marii exploatarea agricole, iar în Wales pe cele ale sistemului fermelor mici, în *Irlanda* putem vedea consecinţele fărîmiţării pămîntului în loturi mărunte. Marea masă a populaţiei Irlandei e formată din mici arendaşi, care au luat în arendă un bordei

mizerabil cu o singură încăpere și un petic de pământ pe care cultivă cartofi, tocmai atît cît să producă hrana strict necesară pentru iarnă. Din pricina concurenței aprige care domnește între acești mici arendași, arenda a crescut nemai-pomenit, fiind de două, trei și patru ori mai mare decît în Anglia. Căci fiecare muncitor agricol ziler caută să devină arendaș, și deși s-a ajuns atît de departe cu fărîmițarea loturilor, mai rămîne totuși un mare număr de muncitori agricoli zileri care caută să ia în arendă mici loturi de pământ. Cu toate că în Marea Britanie sînt cultivate 32.000.000 de po-goane englezești, iar în Irlanda numai 14.000.000, cu toate că Marea Britanie recoltează anual produse agricole în valoare de 150.000.000 de lire sterline, iar Irlanda numai în valoare de 36.000.000 de lire sterline, totuși în Irlanda numărul muncitorilor agricoli zileri este cu 75.000 *mai mare* decît în insula vecină *. Din această uriașă disproporție se vede cît de mare trebuie deci să fie concurența pentru pământ în Irlanda, mai ales dacă ținem seama că zilerii britanici trăiesc și ei în cea mai neagră mizerie. Ca o consecință a acestei concurențe, arenda este atît de mare încît arendașii nu o duc mult mai bine decît muncitorii agricoli zileri. Poporul irlandez este astfel menținut într-o sărăcie cruntă, din care nu se poate smulge în actualele condiții sociale. Oamenii trăiesc în bordeie dintre cele mai mizerabile, care abia dacă ar putea servi ca grajduri, iar în timpul iernii o scot cu chiu cu vai la capăt cu hrana, sau, cum se spune în raportul citat, n-au altceva decît cartofi și numai atît cît să se sature pe jumătate timp de 30 de săptămîni pe an ; pentru celelalte 22 de săptămîni nu le rămîne absolut nimic. Primăvara, cînd proviziile sînt pe sfîrșite sau cartofii nu mai pot fi mîncați din cauză că incolțesc, femeia iese cu copiii la cerșit și colindă cu ceainicul în mînă întreaga regiune, în timp ce bărbatul, după ce și-a însămințat ogorul, își caută de lucru fie în țară, fie în Anglia, întorcîndu-se acasă numai pentru strînsul cartofilor. În astfel de condiții trăiesc nouă zecimi din populația rurală a Irlandei. Sînt săraci lipiți pămîntului, umblă în zdrențe mizerabile și au cel mai scăzut nivel cultural, așa cum numai într-un stat pe jumătate civilizată e posibil. Conform raportului citat, dintr-o populație de 8.500.000, 585.000 de capi de familie trăiesc într-o sărăcie

* Raportul asupra Irlandei, făcut de Comisia de anchetă instituită în baza legii pentru asistența săracilor. Sesiunea parlamentară din 1837.

totală (destitution), iar după alte surse, citate de către șeriful Alison *, în Irlanda sînt 2.300.000 de oameni care nu pot trăi fără asistența publică sau particulară ; 27 % din populație este, așadar, alcătuită din pauperi !

Cauzele acestei sărăcii trebuie căutate în actualele relații sociale, mai ales în concurența care aici ia însă altă formă, și anume aceea a parcelării pămîntului. Mulți s-au străduit să găsească alte explicații ; așa se pretinde că de vină ar fi relațiile dintre arendaș și proprietarul funciar care își arendează pămînturile în loturi mari arendașilor, și aceștia, la rîndul lor, au subarendașii și sub-subarendașii lor, așa că adeseori între proprietarul funciar și cultivatorul propriu-zis se interpun zece intermediari. Se afirmă apoi că vina sărăciei o poartă legea — într-adevăr infamă — care dă proprietarului funciar dreptul, atunci cînd primul său arendaș nu-i plătește arenda, să-l alunge pe adevăratul cultivator chiar dacă acesta a achitat arendașului său direct arenda. Dar toate acestea nu determină decît *forma* sub care se manifestă mizeria. Transformați-i pe micii arendași în proprietari funciari ; care va fi rezultatul ? Majoritatea nu va putea trăi de pe urma ogorului chiar dacă nu va mai avea de plătit arenda, iar dacă situația s-ar îmbunătăți cumva în cîțiva ani, ea ar reveni din nou la cea de acum din cauza creșterii permanente și rapide a populației. Celor care în felul acesta ar ajunge să aibă o situație mai bună le vor trăi copiii, care astăzi mor de timpuriu din pricina lipsurilor și a mizeriei. Iar alții pretind că vina acestei situații ar purta-o nerușinata asuprire a populației irlandeze de către englezi. Da, e drept, ea *poartă vina* că sărăcia a năpădit această populație ceva mai devreme, dar nu pentru că a năpădit-o în genere. Sau este învinuită biserica de stat protestantă, care a fost impusă națiunii catolice ; dar, împărțind la numărul irlandezilor ceea ce încasează biserica, nu revin nici măcar doi taleri de cap de locuitor. De altfel zeciuiala nu e decît un impozit asupra *proprietății funciare*, nu asupra arendașului, deși el o plătește ; acum, după legea de comutare din 1838, proprietarul funciar o achită direct, urcînd în schimb proporțional arenda, dar cu aceasta situația arendașului nu s-a îmbunătățit față de cea din trecut. În afară de acestea, se mai citează sute de alte cauze care sînt tot atît de puțin concludente. Sărăcia este o consecință necesară a actualei orînduirii sociale ; orice

* „Principles of Population” [„Principiile populației”], vol. II.

altă explicație arată numai cauza formelor în care se manifestă mizeria, nu însă cauza mizeriei însăși. Dar faptul că în Irlanda mizeria apare așa și nu altfel se datorește specificului național al poporului și dezvoltării sale istorice. Irlandezii sînt, prin caracterul lor, un popor înrudit cu națiunile romanice, cu francezii și, îndeosebi, cu italienii. Laturile negative ale națiunii lor le-am văzut expuse mai sus de Carlyle; să dăm acum cuvîntul unui irlandez, acesta fiind ceva mai îndreptățit să vorbească decît Carlyle, care e pe de-a-ntregul cucerit de trăsăturile caracterului germanic:

„Sînt agitați și totuși leneși (indolenți); vioi și indiscreți, impetuoși, nerăbdători și neprevăzători; bravi din instinct, generoși, fără a chibzui prea mult; gata oricînd să răzbune și să ierte o ofensă care li s-a adus și să ierte, să lege și să rupă o prietenie; înzestrați din belșug cu talent, dar cu prea puțină putere de judecată”*.

La irlandezi predomină sentimentul, pasiunea; rațiunea trebuie să li se supună. Firea lor sensibilă, ușor excitabilă nu permite rațiunii să se manifeste și nici nu-i lasă să desfășoare o activitate egală și constantă; și astfel de popor nu este de loc potrivit pentru o muncă industrială așa cum se practică acum. De aceea au și rămas irlandezii la agricultură, și chiar și aici pe treapta cea mai inferioară. Pe micile loturi, care aici nu au luat ființă în mod artificial, ca în Franța și pe Rin, prin fărîmițarea latifundiilor**, ci au existat dintotdeauna, n-a putut fi vorba niciodată de o ameliorare a solului prin investire de capital; după indicațiile lui Alison ar fi necesare 120.000.000 de lire sterline pentru a aduce solul Irlandei la același grad de productivitate ca al Angliei, care, de altfel, nu e nici el prea ridicat. Emigranții englezi, care ar fi putut ridica nivelul cultural al poporului irlandez, s-au mulțumit să-l exploateze în modul cel mai brutal. Dacă irlandezii, prin emigrația lor, au inoculat națiunii engleze un ferment care își va da roadele în viitor, în schimb, Irlanda nu datorează decît prea puțin imigrației engleze.

* „The State of Ireland” [„Situatia din Irlanda“], Londra, 1807; ed. a II-a, 1821 — Broșură.

** (1892) Eroare. Mica gospodărie agricolă fusese forma dominantă încă din timpul evului mediu. Micile gospodării țărănești existau deci încă înainte de revoluție. Ceea ce s-a schimbat în urma revoluției a fost numai *proprietatea* asupra lor; revoluția a luat proprietatea din miinile seniorilor feudali pentru a o trece, direct sau indirect, în cele ale țărănilor.

Încercările națiunii irlandeze de a scutura starea sa actuală de degradare se vădesc, pe de o parte, în actele teroriste care sînt la ordinea zilei în regiunile rurale, fiind îndreptate aproape exclusiv împotriva dușmanilor celor mai apropiați: agenții proprietarilor funciari sau servitorii lor docili, intrușii protestanți, marii fermieri, a căror moșie este alcătuită din cîmpurile de cartofi a sute de familii alungate etc., crime frecvente mai ales în sud și în vest pe de altă parte, în așa-numita „Repeal-Agitation”¹⁰⁷. După cele arătate mai sus e firesc ca irlandezii ignoranți să vadă în englez pe cel dintîi dușman al lor, iar în cucerirea independenței naționale primul pas spre progres. Tot atît de evident e însă că mizeria nu poate fi înlăturată prin nici un fel de „Repeal”, ci că prin acesta se va dovedi cel mult că pricina mizeriei irlandeze trebuie căutată acasă, și nu peste hotare, unde pare să sălășluiască astăzi. Chestiunea dacă înfăptuirea „Repealului” este într-adevăr necesară ca irlandezii să ajungă la această convingere nu vreau s-o discut acum. Pînă în prezent, nici cartismul, nici socialismul nu au avut succese deosebite în Irlanda.

Cu aceasta închei observațiile mele asupra Irlandei, cu atît mai mult cu cît agitația din 1843 pentru „Repeal” și procesul lui O’Connell au făcut ca mizeria în care se zbate Irlanda să fie din ce în ce mai cunoscută în Germania.

În felul acesta am urmărit proletariatul insulelor britanice în toate ramurile sale de activitate și am găsit pretutindeni mizerie și sărăcie, pretutindeni condiții de viață cu totul neomenești. Am văzut nemulțumirea născîndu-se, crescînd, conturîndu-se și organizîndu-se o dată cu proletariatul; am văzut luptele deschise, sîngeroase și nesîngeroase, ale proletariatului împotriva burgheziei. Am cercetat principiile care determină soarta, speranțele și temerile proletariatului și am constatat că nu există perspective să i se amelioreze situația. Am avut prilejul să observăm pe ici, pe colo comportarea burgheziei față de proletariet și am constatat că ea nu se îngrijește decît de ea, că nu urmărește decît propriile ei avantaje. Totuși, ca să nu fim nedrepti, să cercetăm ceva mai îndeaproape felul în care se comportă burghezia.

Poziția burgheziei față de proletariat

Vorbind aici despre burghezie, includ în acest termen și așa-numita aristocrație, deoarece ea este aristocrație, adică este privilegiată numai în raport cu burghezia, nu și cu proletariatul. Proletarul vede în ambele numai pe reprezentantul clasei posedante, adică pe burghez. În fața privilegiului proprietății, toate celelalte privilegii dispar. Singura deosebire constă în faptul că burghezul propriu-zis se opune proletariatului industrial, în parte și proletariatului din mine, iar ca *fermier* muncitorului agricol ziler, pe când așa-numitul aristocrat nu are a face decât cu o parte a proletariatului minier și cu proletariatul agricol.

Nu am întâlnit nicicând o clasă atât de amorală, atât de iremediabil coruptă de egoism, atât de putredă lăuntric și incapabilă de orice progres ca burghezia engleză, și mă refer în primul rînd la adevărata burghezie, în special la cea liberală, care luptă pentru abolirea legilor cerealelor. Pentru această burghezie nu există pe lume nimic care să trăiască pentru altceva decât de dragul banilor și nici chiar ea însăși nu constituie o excepție, căci ea însăși nu trăiește decât pentru cîștig, nu cunoaște altă fericire decât îmbogățirea rapidă, nici altă durere decât pierderea de bani *. Stăpîniți fiind de o atare lăcomie, de o atare sete de cîștig, nu e cu putință să-și păstreze nepătată vreuna din concepțiile umane. Desigur, acești burghezi englezi sînt soți buni și familisti buni, avînd și tot felul de alte așa-zise virtuți personale, iar în raporturile zilnice apar tot atât de cumsecade și vrednici de stimă ca oricare alt burghez ; pînă și în comerț se poate

* În lucrarea sa „Past and Present” [„Trecut și prezent”] (Londra 1843), Carlyle face o minunată descriere a burgheziei engleze și a degustătoarei ei goane după cîștig, pe care am tradus-o, în parte, în „Deutsch-Französische Jahrbücher” și la care trimit pe cititori ¹⁰⁸.

trata cu ei mai bine decît cu burghezii germani, căci ei nu sîcîie și nu se tocmesc atît de mult ca negustorii noștri meschini, dar ce folos? În ultimă instanță, tot propriul lor ineter, și în special setea de cîștig, constituie factorul hotărîtor. Am plecat odată cu unul dintre acești burghezi la Manchester și i-am vorbit despre sistemul de construcție prost și insalubru, despre starea mizerabilă a cartierelor muncitorești, spunîndu-i că n-am văzut încă un oraș atît de prost construit. Omul m-a ascultat cu atenție, iar la colțul unde ne-am despărțit mi-a spus: „And yet there is a great deal of money made here” *, bună ziua, domnule! Puțin îi pasă burghezului englez dacă muncitorii îi mor sau nu de foame, numai cîștigul lui să fie asigurat. Criteriul pentru toate relațiile pe care le are omul este cîștigul, și tot ce nu aduce bani e prostie, e nepractic, e idealism. De aceea economia politică, știința cîștigului, este știința preferată a acestor cămătari. Fiecare burghez e un economist. Relația dintre fabricant și muncitor nu este o relație omenească, ci una pur economică. Fabricantul este „capitalul”, muncitorul este „munca”. Iar dacă muncitorul nu vrea să se lase redus la o astfel de noțiune abstractă, dacă afirmă că el nu este „muncă”, ci un om care, e drept, posedă între altele și capacitatea de a munci, dacă îi dă prin gînd să susțină că nu vrea să se lase cumpărat și vîndut pe piață în calitate de „muncă”, ca o marfă, atunci burghezului îi stă mîntea în loc. El nu e în stare să priceapă că mai există și o altă relație între el și muncitori decît aceea de cumpărare-vînzare; el nu vede în aceștia oameni, ci numai „brațe” (hands), cum le spune de altfel și în față; el nu recunoaște între om și om nici o altă legătură decît, după expresia lui Carlyle, *plata în bani-peșin*. Chiar și legătura dintre el și soția lui nu e, în 99% din cazuri, decît tot „plată în bani-peșin”. Supremația burgheziei i-a imprimat chiar și vocabularului sclavia mizerabilă în care banul îl ține pe burghez. Bani constituie valoarea omului; cutare om valorează zece mii de lire, „he is worth ten thousand pounds”, adică posedă această sumă. Cine are bani e „respectabil” (respectable), „de condiție bună” (the better sort of people), e „om cu influență” (influential) și în toate dă tonul în cercul lui. Spiritul cămătăresc a năpădit întregul vocabular, toate relațiile sînt exprimate în termeni comerciali, în categorii economice. Cerere și ofertă, supply and

* — și totuși aici se cîștigă enorm de multe parale. — *Nota Trad*

demand — iată formulele după care logica englezului judecă întreaga viață omenească. De aici libera concurență în toate domeniile, de aici regimul laissez-faire, laissez-aller¹⁰⁹ în administrație, în medicină, în educație și în curînd, poate, și în religie, unde supremația bisericii oficiale este într-un permanent declin. Libera concurență nu admite nici o îngrădire, nici un control oficial, statul constituie pentru ea o povară, cel mai bine i-ar prii rînduiei în care nici să nu existe stat, unde fiecare să-l poată exploata pe semenul său după pofta inimii, ca de pildă în „Asociația” amicului Stirner. Deoarece însă burghezia nu se poate dispensa de stat, fie chiar și numai pentru a ține în frîu proletariatul de care nu se poate dispensa, ea îndreaptă puterea statului împotriva proletariatului, căutînd totodată s-o țină cît mai departe de ea însăși.

Să nu-și închipuie însă cineva că englezul „cult” își afișează egoismul atît de deschis. Dimpotrivă, el îl maschează cu ipocrizia cea mai perfidă. Cum adică, bogătașii englezi nu se gîndesc la săraci, ei care au fondat instituții de binefacere cum nu găsești în nici o altă țară? Da, instituții de binefacere! Ca și cum i-ați face un bine proletariatului dacă mai întii îl stoarceți pînă la sînge, pentru ca apoi să vă satisfaceți pe pielea lui poftele voastre de binefacere fariseică egoistă, pozînd în fața lumii în mari binefăcători ai omenirii cînd îi restituiți celui pe care l-ați stors a suta parte din ceea ce i se cuvine! Binefacere care îl degradează în mai mare măsură pe cel care dă decît pe cel care primește; binefacere care înjosește și mai mult pe cel călcat în picioare; care pretinde de la acest paria degradat, alungat din societate să renunțe mai întii la ultimul bun ce i-a mai rămas, la calitatea sa de om, care îi pretinde să-i cerșească mila înainte ca ea să se îndure să-l miluiască, imprimîndu-i astfel pe frunte stigmatul degradării umane! Dar la ce bun toate astea? Să vedem mai bine ce spune burghezia engleză însăși. Nu e nici un an de cînd am citit în „Manchester Guardian” următoarea scrisoare adresată redacției, care a publicat-o fără nici un alt comentariu, ca pe ceva firesc și la locul lui:

Domnule redactor!

De cîtva timp pe străzile principale ale orașului nostru se văd o mulțime de cerșetori care, fie prin hainele lor zdrențuite și înfățișarea lor bolnăvicioasă, fie prin rîni deschise, dezgustătoare sau infirmități, caută să trezească mila trecătorilor adesea într-un mod nerușinat și su-părător. După părerea mea, dacă omul își plătește nu numai impozitul

pentru săraci, dar își mai și dă cu dărnicie obolul instituțiilor de binefacere, el a făcut destul și are dreptul să fie scutit de asemenea spectacole neplăcute și nerușinate; la ce bun mai plătim oare un impozit atât de mare pentru întreținerea poliției dacă ea nu se îngrijește nici măcar ca să putem umbla nestingheriți în oraș sau în afara orașului? Sper că publicarea acestei scrisori în ziarul dv. atât de răspîndit va determina autoritățile să ia măsuri împotriva acestei calamități (nuisance) și rămîn

a dv. devotată

O doamnă

Ei bine, iată! Burghezia engleză e darnică din interes, ea nu dă nimic degeaba, ci consideră darurile ei drept o tranzacție, încheie cu săracii o *afacere* spunînd: dacă cheltuiesc atât pentru scopuri de binefacere, *îmi răscumpăr prin aceasta dreptul* de a nu mai fi plictisită de voi, iar voi vă obligați în schimb să rămîneți în văgăunele voastre, ca să nu-mi iritați nervii sensibili expunînd în public mizeria voastră! N-aveți decît să desperați, dar să desperați în tăcere, aceasta e condiția pe care o pun, dreptul acesta îl cumpăr subscriind 20 de lire în folosul spitalului! Cît de respingătoare este această infamă binefacere a burghezului drept-credincios! — Și așa scrie „o doamnă“, da, da, o doamnă! Bine face că se iscălește așa, noroc că nu mai are curajul de a-și zice *femeie!* Dar dacă așa sînt „doamnele“, cum vor fi fiind „domnii“? — Mi se va răspunde că acesta nu este decît un caz izolat. Dar nu, scrisoarea aceasta exprimă perfect sentimentele mării majorități a burgheziei engleze; altfel redactorul nu i-ar fi făcut loc în ziar, altfel ar fi urmat vreun răspuns, pe care zadarnic l-am căutat în numerele următoare. Și în ceea ce privește eficacitatea filantropiei, însuși canonicul *Parkinson* spune că săracii sînt ajutați în mult mai mare măsură de semenii lor decît de burghezie, iar un ajutor oferit de un proletar detreabă, care știe el însuși ce e foamea, pentru care a împărți masa lui sărăcăcioasă constituie un sacrificiu, pe care însă îl face cu dragă inimă; un astfel de ajutor are cu totul altă rezonanță decît pomana aruncată de burghezul ghiftuit.

Burghezia afișează și aiurea o omenie fără margini, însă numai atunci cînd o cere propriul ei interes. Așa, de pildă, în politică și în economia politică. De cinci ani se tot străduiește să dovedească muncitorilor că ea dorește abolirea legilor cerealelor numai în interesul proletarilor. Adevărul e însă altul: legile amintite, menținînd prețul pîinii mai ridicat

decît în alte țări, ridică implicit și salariul, îngreunînd în felul acesta fabricantului concurența cu celelalte țări, în care prețul pîinii și în consecință și salariul sînt mai mici. Dacă legile cerealelor ar fi abolite, prețul pîinii ar scădea, iar salariul s-ar apropia de cel din celelalte țări civilizate din Europa, lucru limpede pentru oricine a priceput principiile care reglează salariile, expuse mai sus. Fabricantul poate deci concura cu mai mult succes, cererea de produse engleze sporește și o dată cu ea cererea de muncitori. În urma acestei cereri sporite, salariul va spori într-adevăr și el puțin, iar muncitorii șomeri vor găsi de lucru, dar cît timp durează aceasta? „Populația de prisos” a Angliei, și în special a Irlandei, ajunge pentru a furniza industriei engleze muncitorii de care are nevoie, chiar dacă această industrie s-ar dubla; în cîțiva ani avantajul neînsemnat rezultat din abolirea legilor cerealelor va fi dispărut, o nouă criză ar izbucni și ne-am pomeni tot acolo de unde am pornit; ba mai mult, imboldul dat industriei ar avea darul de a grăbi și mai mult creșterea populației. Proletarii știu prea bine toate acestea și le-au spus-o burghezilor de nenumărate ori în față; cu toate acestea tagma fabricanților, care nu vede decît profitul *imediat* pe care i l-ar aduce abolirea legilor cerealelor, este destul de mărginită ca să nu-și dea seama că nici pentru ea nu va putea rezulta un profit *durabil* din această măsură, deoarece concurența reciprocă a fabricanților ar readuce în scurt timp la vechiul nivel profitul fiecărui fabricant în parte. Și totuși această tagmă continuă să afirme pînă în ziua de azi că tot ce face nu face decît de dragul muncitorilor, că numai de dragul milioanei de înfometați bogătașii din partidul liberal își varsă sutele și miile de lire sterline în caseta Ligii împotriva legilor cerealelor; cînd oricine știe că ei dau vrabia din mîină pentru cioara de pe gard, socotind că vor recupera cheltuiala înzecit și însutit în primii ani după abolirea legilor cerealelor. Muncitorii însă nu se mai lasă induși în eroare de burghezie, mai ales după insurecția din 1842. Ei pretind oricui susține că luptă pentru buna lor stare să-și dovedească intențiile curate pronunțîndu-se pentru „carta poporului” și protestează astfel împotriva oricărui ajutor din afară, căci prin cartă ei cer numai *puterea* de a se ajuta *ei înșiși*. Aceluia care n-o face îi declară cu drept cuvînt război, indiferent dacă e dușman declarat sau fals prieten. De altfel, față de muncitori Liga împotriva legilor cerealelor a uzat de minciunile și stratagemele cele mai josnice pentru

a-i câștiga de partea ei. A vrut să le demonstreze că prețul care se plătește pentru muncă ar fi invers proporțional cu prețul grâului, că salariul este ridicat cînd prețul grâului este scăzut, și invers, afirmație pe care a căutat s-o dovedească cu argumente din cele mai ridicole și care în sine e mai ridicolă decît oricare altă afirmație ieșită din gura unui economist. Cînd toate acestea nu au prins, ea a făgăduit muncitorilor o fericire nemaipomenită ca urmare a cererii sporite de brațe pe piața muncii, ba a avut chiar neobrăzarea să plimbe pe străzile orașului două pîini : pe cea mai mare stătea scris : *pîine americană de 8 pfenigi, salariu 4 șilingi pe zi* ; pe cea mai mică scria : *pîine englezească de 8 pfenigi, salariu 2 șilingi pe zi*. Muncitorii însă nu s-au lăsat induși în eroare. Își cunosc ei prea bine patronii.

Și dacă vrem să cunoaștem întreaga fățărnicie a acestor făgăduieli pompoase, să examinăm ceea ce se întîmplă în practică. În cele expuse pînă acum am văzut cum exploatează burghezia proletariatul în fel și chip în propriul ei folos. Am văzut însă numai burghezi izolați maltratînd proletariatul fiecare pe cont propriu. Să trecem acum la situațiile în care burghezia ca partid, ba chiar ca putere de stat, se ridică împotriva proletariatului. Este lucru vădit că întreaga legislație urmărește în primul rînd apărarea celor avuți împotriva celor neavuți. Legile sînt necesare numai pentru că există oameni neavuți ; și cu toate că acest lucru nu este exprimat în mod direct decît în puține legi, cum ar fi, de pildă, aceea împotriva vagabonzilor și celor fără căpătii, în care proletariatul ca atare este declarat în afara legii, totuși ostilitatea împotriva proletariatului stă în asemenea măsură la baza legii încît judecătorii, și mai ales judecătorii de pace, ei înșiși burghezi, cu care proletariatul vine cel mai mult în contact, găsesc în lege, fără nici o dificultate, sensul acesta ostil. Dacă un bogătaș e adus sau mai bine zis citat în fața judecătorului, acesta regretă că a trebuit să-l deranjeze, aplică legea pe cît posibil în favoarea acestuia, iar dacă e nevoit să-l condamne îi pare iarăși nespus de rău etc., și rezultatul e o neînsemnată amendă, pe care burghezul o trîntește cu dispreț pe masă și pleacă. Dacă i se întîmplă însă unui biet pîrlit să apară în fața judecătorului de pace, aceasta se întîmplă aproape întotdeauna după o noapte petrecută în arest împreună cu mulți alții, și din capul locului e considerat vinovat și e bruftuit ; apărarea lui e întîmpinată cu : „Las' că știm noi poveștile astea " și e condamnat la o amendă pe care,

neputînd s-o plătească în bani, e obligat să execute una sau mai multe luni de muncă forțată la moara de călcat. Iar dacă nu se poate dovedi nimic împotriva lui, este totuși trimis la moara de călcat ca ticălos și vagabond (a rogue and a vagabond, căci aceste două expresii sînt întrebunțate mai totdeauna împreună). Atitudinea părtinitoare a judecătorilor de pace, la țară mai ales, întrece orice închipuire și este un lucru atît de curent, încît, dacă nu este vorba de un caz prea flagrant, ziarele îl relatează fără nici un fel de comentariu. Dar nici nu ne putem aștepta la altceva. Pe de o parte, acești „dogberries” nu fac decît să interpreteze legea în spiritul în care este elaborată, iar pe de altă parte sînt ei înșiși burghezi și vād în interesul lor de clasă temelia oricărei ordini adevărate. Și la fel ca judecătorii de pace se comportă și poliția. Burghezul poate face ce pofteste, față de dînsul agentul de poliție e întotdeauna politicoș și se ține întocmai de lege; proletarul însă e tratat cu brutalitate și grosolanie, sărăcia însăși făcîndu-l suspect de tot felul de crime, răpindu-i din capul locului orice posibilitate legală de apărare împotriva actelor arbitrare ale agenților forței publice; de aceea pe dînsul legile nu-l protejează, poliția dă buzna la el în casă fără nici o formalitate, arestîndu-l și maltratîndu-l, și numai atunci cînd vreo asociație ca aceea a minerilor angajează pe un Roberts, iese la iveală cît de puțin îl apără legea pe proletar, cît de des trebuie să suporte el toate rigorile legii fără să se bucure de nici unul dintre avantajele ei.

Pînă la ora actuală, clasa celor avuți luptă în parlament împotriva sentimentelor mai bune ale celor pe care egoismul nu i-a orbit încă de tot, pentru a subjuga tot mai mult proletariatul. Un izlaz comunal după altul e confiscat și cultivat, fapt care contribuie, ce-i drept, la îmbunătățirea culturilor, dar păgubește foarte mult proletariatul. Acolo unde existau izlazuri comunale, mai putea și săracul să țină un măgar, un porc sau cîteva găște, iar copiii și tinerii aveau un loc unde să se joace și să se zbenguie în aer liber; toate acestea dispar pe zi ce trece, cîștigul săracilor se micșorează, iar tineretul, căruia i s-a răpit locul de joacă, se duce în schimb la cîrciumă. În fiecare sesiune sînt votate de parlament o mulțime de legi cu privire la deștelenirea izlazurilor comunale. — În sesiunea din 1844, cînd guvernul a vrut să oblige societățile de cale ferată, care monopolizau întregul transport, să înlesnească muncitorilor deplasarea și să fixeze

tarife pe măsura mijloacelor lor (1 penny mila, egal cu aproximativ 5 groși de argint mila germană), propunând ca un tren cu vagoane de clasa a treia să circule zilnic pe fiecare linie, „prea cuviosul părinte întru domnul” episcopul Londrei a cerut să se excepteze ziua de duminică, singura zi în care în genere pot călători și muncitorii ocupați tot restul săptămânii, și în felul acesta călătoria în zilele de duminică să fie permisă numai celor bogați, nu și celor săraci. Această propunere era însă prea directă, prea fățișă ca să poată fi votată și s-a renunțat la ea. Spațiul nu-mi permite să înșir toate atacurile camuflate împotriva proletariatului măcar dintr-o singură sesiune. Mai citez numai unul singur din aceeași sesiune a anului 1844. Un deputat cît se poate de obscur, un domn Miles, a propus o lege pentru reglementarea raporturilor dintre stăpîni și slujbași, o lege care părea foarte inofensivă. Guvernul își însuși proiectul și-l trecu unei comisii spre studiere. Între timp izbucni greva minerilor din nord, iar Roberts străbătu în marș triumfal toată Anglia împreună cu muncitorii săi achitați. Cînd proiectul de lege se întoarse de la comisie, se constată că fuseseră introduse cîteva clauze cît se poate de despotice, mai ales una care îi conferea patronului dreptul de a tîri înaintea oricărui (any) judecător de pace pe oricare muncitor care se angajase verbal sau în scris să presteze vreo muncă, fie ea și ocazională, în caz că muncitorul ar refuza serviciul sau *ar avea o purtare ireverențioasă* (misbehaviour); în baza simplului jurămint al patronului sau al agenților sau supraveghetorilor din serviciul lui, deci în baza jurămintului reclamantului, muncitorul putea fi condamnat pînă la două luni închisoare sau muncă silnică. Această lege îi indignă la culme pe muncitori, cu atît mai mult cu cît în același timp în discuția parlamentului se găsea și legea zilei de muncă de 10 ore, care produsese o zarvă mare. Se ținură sute de adunări și sute de petiții ale muncitorilor fură expediate la Londra purtătorului de cuvînt al proletariatului în parlament, Thomas Duncombe. Acesta era, în afară de Ferrand, care făcea parte din gruparea „tî-năra Anglie”, singurul opozant hotărît; cînd ceilalți radicali văzură însă că poporul era împotriva legii, începură unul cîte unul să-și părăsească poziția rezervată și să se alătore lui Duncombe, și deoarece nici burghezia liberală, dată fiind starea de agitație a muncitorilor, nu avea curajul să se pronunțe în favoarea legii și cum, în general, avînd în vedere

nemulțumirea poporului, nimeni nu se interesa prea mult de ea, legea căzu cu succes.

Cea mai deschisă declarație de război făcută proletariatului de către burghezie o constituie însă *teoria malthusiană a populației și noua lege pentru asistența săracilor* care derivă dintr-însa. Despre teoria lui Malthus am vorbit în mai multe rânduri. Să repetăm pe scurt concluzia ei principală, și anume că, pământul fiind în permanență suprapopulat, trebuie să existe întotdeauna lipsuri, mizerie, sărăcie și imoralitate; că soarta din totdeauna a omenirii este să fie prea numeroasă și de aceea împărțită în diferite clase, dintre care unele sînt mai mult sau mai puțin bogate, instruite, morale, iar celelalte mai mult sau mai puțin sărace, nenorocite, ignorante și imorale. Concluzia practică — concluziile sînt trase de Malthus însuși — este că filantropia și fondurile de asistență sînt de fapt o absurditate, întrucît contribuie numai să mențină suprapopulația, a cărei concurență face să scadă salariul celorlalți și să încurajeze înmulțirea ei; că tot atît de absurd este ca administrațiile instituțiilor filantropice să procure de lucru săracilor, căci întrucît numai o anumită cantitate de produse poate fi consumată, pentru fiecare șomer care capătă de lucru devine șomer un alt muncitor care avusese de lucru pînă atunci, așa că industria particulară suferă un prejudiciu de pe urma industriei create de administrația instituțiilor filantropice; că deci nu poate fi vorba de a hrăni suprapopulația, ci de a o reduce pe cît posibil, într-un fel sau într-altul. Fără ocolișuri Malthus declară că dreptul fiecărui om care există pe lume de a avea mijloacele de subzistență necesare, drept recunoscut pînă acum, e o pură absurditate. Și citează cuvintele unui poet: săracul vine la masa sărbătorească a naturii și nu găsește pentru el un tacîm liber, și adaugă: iar natura îi poruncește să se care (*she bids him to be gone*), „căci înainte de a se naște el n-a întrebat societatea dacă îl vrea”. Această teorie este actualmente teoria favorită a tuturor adevăraților burghezi englezi, ceea ce e foarte natural, căci ea e foarte comodă pentru ei și, de altfel, în împrejurările actuale conține și mult adevăr. Dacă, prin urmare, nu mai este vorba de a folosi „suprapopulația”, de a o transforma în populație *utilizabilă*, ci numai de a-i lăsa pe oameni să moară de foame în modul cel mai simplu, împiedicîndu-i totodată să aducă pe lume prea mulți copii, atunci totul se reduce, firește, la o nimica toată, pre-

supunînd bineînțeles că suprapopulația își dă seama că e de prisos și va fi mulțumită să moară de foame. Deocamdată însă, în ciuda încercărilor stăruitoare ale burgheziei ome-noase de a-i convinge pe muncitori de acest lucru, ea nu prea are perspective de reușită. Ba, dimpotrivă, muncitorilor le-a intrat în cap că tocmai ei, cu mîinile lor harnice, sînt cei necesari, pe cînd bogații domni capitaliști, care nu fac nimic, sînt de fapt cei de prisos.

Deoarece însă puterea se mai află încă în mîinile bogă-țașilor, proletarii, chiar dacă nu vor s-o recunoască de bună-voie, trebuie să accepte legea care îi declară într-adevăr de prisos, cum s-a și întîmplat prin noua lege pentru asistența săracilor. Vechea lege, care se întemeia pe actul din 1601 (din al 43-lea an de domnie a reginei Elisabeta), pornea în mod naiv de la principiul că este de datoria comunității să îngrijească de întreținerea săracilor. Cine nu avea de lucru primea ajutor, iar cu timpul săracul a ajuns să creadă, așa cum e și just, că comunitatea este obligată să nu-l lase să moară de foame. El își revendica ajutorul săptămînal ca pe un drept, nu ca pe o favoare, încît în cele din urmă burghe-zia găsi că se cam întrece cu gluma. În 1833, cînd ea ajunsese la putere datorită legii reformei și totodată pauperismul era în apogeu în regiunile rurale, burghezia păși imediat la reformarea legilor pentru asistența săracilor corespunzător punctului ei de vedere. Ea institui o comisie de anchetă care descoperi un mare număr de abuzuri. Se constată că întreaga clasă muncitoare de la șes e pauperizată și că ea depinde, cu totul sau în parte, de fondul de asistență din care se varsă muncitorilor un supliment atunci cînd salariile sînt prea scă-zute. Se mai constată că acest sistem prin care șomerul era întreținut, prin care muncitorul prost plătit și împovărat cu o familie numeroasă era ajutat, prin care tatăl era silit să plă-tească pensie alimentară pentru copiii săi naturali, iar ajuto-rarea săracilor era în genere recunoscută ca o acțiune necesară, era un sistem ruinator pentru țară,

„o frînă în dezvoltarea industriei, o încurajare a căsătoriilor nesocotite, un îndemn la înmulțirea populației și care suprimă influența surplusu-lui de populație asupra salariului; o instituție națională menită să-i des-curajeze pe cei harnici și cinstiti și să-l ocrotească pe cei leneși, vicioși și nechibzuiți, menită să distrugă legăturile familiale, să împiedice sis-tematic acumularea de capital, să dizolve capitalul existent și să ruineze pe contribuabili; și, ceea ce e culmea, să acorde, prin instituirea pensiei

alimentare, o primă pentru copiii neligitimi". (Extras din raportul comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor) *.

Această descriere a efectelor vechii legi de asistență este, desigur, justă în general; subvențiile favorizează lenevia și înmulțirea populației „de prisos”. În împrejurările sociale actuale, nevoiașul este silit să devină egoist, iar atunci când poate alege între a munci și a nu face nimic, trăind totuși la fel de bine, e clar că el preferă să nu facă nimic. Dar de aici rezultă numai că actualele relații sociale nu sînt bune la nimic, și nicidecum că sărăcia este o crimă care trebuie tratată după teoria intimidării, cum conchideau membrii comisiei adepți ai lui Malthus.

Acești înțelepți malthusieni erau însă atît de convingși de infailibilitatea teoriei lor, încît nu au șovăit nici un moment să-i arunce pe săraci în patul lui Procust al părerilor lor și să-i trateze, în consecință, cu cea mai revoltătoare asprime. Convingși, împreună cu Malthus și cu ceilalți adepți ai liberei concurențe, că cel mai bun lucru este să lași pe fiecare să se îngrijească de sine însuși și să aplice în mod consecvent principiul „laissez-faire”, ei ar fi preferat să desființeze cu totul legile de asistență. Dar, neavînd nici curajul și nici autoritatea necesară pentru a proceda astfel, ei au propus o lege pentru asistența săracilor cît mai malthusiană, care era mult mai barbară decît pomenitul „laissez-faire”, deoarece ea intervenea activ acolo unde acesta rămînea pasiv. Am văzut cum Malthus consideră sărăcia, mai precis șomajul, denumite de el „prisosul”, ca pe o crimă, pe care societatea trebuie s-o pedepsească cu moartea prin înfometare. Membrii comisiei nu au fost chiar atît de barbari; moartea brutală, directă, prin înfometare, are în sine ceva prea înfricoșător, chiar și pentru un membru al acestei comisii. Bine, spuseră dînșii, voi, săracii, aveți dreptul la existență, dar chiar *numai* la existență; dreptul de a vă înmulți nu-l aveți, tot atît de puțin ca și pe acela de a duce o existență *omenească*. Sînteți o calamitate națională, și dacă nu vă putem înlătura imediat, ca pe orice altă calamitate națională, cel puțin să simțiți că sînteți o calamitate, că trebuie să fiți ținuți în frîu și puși în imposibilitate de a crea și pe viitor alți oameni „de prisos” sau de a-i produce indirect prin încurajarea trîndăviei și a șomajului. Puteți

* „Extracts from Information received by the Poor-Law-Commissioners”. Published by Authority. [„Extrase din raportul primit de membrii comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor”. Publicate cu aprobarea autorităților]. Londra, 1833.

trăi, dar numai ca un avertisment pentru toți aceia care s-ar putea simți îndemnați să devină, la rîndul lor, de prisos.

Ei au propus deci noua lege pentru asistența săracilor, care a fost votată de parlament în 1834 și mai e în vigoare și astăzi. Orice ajutor în bani sau în alimente a fost suprimat; singurul ajutor care se acorda era cazarea în „casele de muncă”, construite imediat pretutindeni. Organizarea acestor „case de muncă” (workhouses), sau, cum le numește poporul, bastilii ale legii pentru asistența săracilor (poor-law bastiles), este însă de așa natură, încît sperie și îndepărtează în mod inevitabil pe oricine ar mai avea o cît de vagă speranță de a o scoate la capăt fără acest fel de caritate publică. Pentru ca să nu se recurgă la fondul de asistență decît în cazuri extreme și pentru a stimula la maximum strădaniile fiecăruia înainte de a se hotărî să se refugieze aici, s-a făcut din „casa de muncă” locul cel mai respingător pe care l-a putut născoci vreodată mintea rafinată a unui malthusian. Hrana e mai proastă decît a celor mai săraci dintre muncitorii care au de lucru, iar munca mai grea; căci altminteri aceștia ar prefera șederea în „casa de muncă” jalnicei existențe pe care o au în afara ei. Carne, îndeosebi carne proaspătă, se dă rar, de obicei numai cartofi, pline din cea mai proastă și un fel de fiertură de ovăz, bere puțină sau de loc. Pînă și regimul alimentar din închisori este în general mai bun, așa că adesea pensionarii caselor de muncă comit intenționat un delict oarecare numai pentru a fi trimiși la închisoare. Căci și casa de muncă e tot o închisoare; cine nu-și îndeplinește norma sa de muncă nu primește de mîncare; cine vrea să iasă trebuie să ceară mai întii învoire, care îi poate fi acordată sau refuzată, după purtarea sa sau după părerea pe care o are inspectorul în această privință; tutunul e interzis, la fel și darurile din partea rudelor sau prietenilor din afara casei de muncă; pauperii poartă o uniformă a casei de muncă și sînt la discreția bunului plac al inspectorului. Pentru ca munca lor să nu concureze cumva industria particulară, li se dau de obicei ocupații inutile; bărbații sparg pietre „atît cît poate sparge cu efort un om viguros într-o zi”; femeile, copiii și bătrînii destramă otgoane vechi, am uitat în ce scop neînsemnat. Pentru ca „cei de prisos” să nu se înmulțească sau pentru ca părinții „decăzuți” să nu aibă vreo înrîurire asupra copiilor lor, familiile sînt despărțite, bărbatul e trimis într-o aripă a clădirii, femeia într-alta, iar copiii iarăși în alta, și n-au voie să se vadă decît la anumite ocazii, rare, și atunci numai dacă, după

părerea funcționarilor, s-au purtat bine. Și pentru a izola complet de restul lumii în aceste bastilii molima pauperismului, locatarii lor nu au voie să primească vizite în vorbitor decât cu permisiunea funcționarilor și, în general, nu pot să vină în contact cu lumea din afară decât sub controlul și cu permisiunea acestora.

Cu toate acestea se prevede ca hrana să fie bună, iar tratamentul uman. Spiritul legii se face însă prea simțit pentru ca această cerință să poată fi cât de cât îndeplinită. Membrii comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor și întreaga burghezie engleză se înșală dacă cred posibilă aplicarea principiului fără manifestarea consecințelor lui. Tratatamentul prevăzut de litera noii legi este în contradicție cu întregul spirit al acesteia ; dacă legea îi consideră de fapt pe săraci ca pe niște criminali, casele de muncă ca pe niște închisori, declarînd pe locatarii lor în afara legii, în afara omenirii, obiect al dezgustului și al ororii, toate ordinele contrare nu pot servi la nimic. De aceea în practică săracii sînt tratați conform spiritului legii, și nu după litera ei. Iată cîteva exemple :

În vara anului 1843, la casa de muncă din *Greenwich*, un băiețaș de cinci ani a fost închis, ca pedeapsă, timp de trei nopți în camera mortuară și silit să doarmă pe capacul sicriilor. La casa de muncă din *Herne* s-a procedat la fel cu o fetiță care se scăpa în pat în timpul nopții ; de altfel acest gen de pedeapsă pare a fi foarte agreat. Această casă de muncă, situată într-una dintre cele mai frumoase regiuni ale Kentului, se deosebește și prin faptul că toate ferestrele ei dau spre curte, și abia de curînd s-au făcut două ferestre care permit locatarilor să arunce o privire înspre lumea din afară. Cel care relatează aceste lucruri, în „*Illuminated Magazine*”, își încheie descrierea cu cuvintele :

„Dacă domnul l-ar pedepsi pe om pentru crimă așa cum omul îi pedepsește pe semenii lui pentru sărăcie, ar fi vai de fiii lui Adam !”

În noiembrie 1843 a murit la *Leicester* un om care părăsise cu două zile înainte casa de muncă din *Coventry*. Amănunțele în legătură cu felul în care sînt tratați săracii în această casă sînt revoltătoare. Omul, un anume *George Robson*, avea la umăr o rană care fusese complet neglijată ; i s-a cerut să pună pompa în funcțiune cu brațul sănătos ; de mîncare nu primea decât hrana obișnuită a casei de muncă, pe care însă n-o putea suporta din cauza slăbiciunii fizice provocate de

rana neîngrijită ; așa că slăbea, firește, din ce în ce mai mult, și cu cât se plîngea, cu atît tratamentul devenea mai brutal. Cînd soția lui, care era și dînsa acolo, îi aducea picul ei de bere, era certată și silită s-o bea în prezența supraveghetei. Omul căzu la pat, dar nici atunci nu avu parte de un tratament mai bun. În cele din urmă, la cererea lui, a fost eliberat împreună cu soția lui, sub o ploaie de apostrofări din cele mai jignitoare. Peste două zile își dădu sfîrșitul la Leicester din cauza răniîi neglijate și a hranei absolut indigeste pentru starea lui, după cum a declarat medicul care asistase la autopsie. La eliberare i s-au înmînat niște scrisori, adresate lui, care conțineau bani ; ele fuseseră reținute timp de șase săptămîni și deschise de director, conform unei reguli a instituției ! — În casa de muncă din *Birmingham* s-au petrecut lucruri atît de scandaloase, încît în cele din urmă, în decembrie 1843, a fost delegat un funcționar pentru anchetă. El constată că patru vagabonzi [*trampers*] (am dat mai sus explicația acestei expresii) fuseseră închiși goi sub scară într-o carceră întunecoasă (*black-hole*) și ținuți astfel timp de 8—10 zile pe frigul cel mai aspru, adesea flămînzi, fără să li se fi dat ceva de mîncare pînă la ora prînzului. Un băiețaș trecuse prin toate locurile de pedeapsă ale instituției : mai întîi prin camera cu vechituri, boltită, igrasioasă și mică, apoi de două ori în carcera de sub scară, a doua oară timp de trei zile și trei nopți, apoi tot atîta timp în carcera veche, mai proastă decît cealaltă, pe urmă în camera vagabonzilor, o încăpere mică, infectă și dezgustător de murdară, cu paturi de scînduri, în care funcționarul găsi la inspecție încă doi băieți în zdrențe, chirciți de frig, care stăteau acolo de patru zile. În carcera de sub scară erau băgați adeseori pînă la 7 inși, în camera vagabonzilor pînă la 20 de vagabonzi, îngrămădiți unii peste alții. Și femeile erau trimise în carcera de sub scară ca pedeapsă că nu voiau să meargă la biserică ; una fusese închisă chiar patru zile în camera vagabonzilor, în cine știe ce fel de tovărășie, și asta în timp ce era bolnavă și lua medicamente ! Altă femeie fusese trimisă, ca pedeapsă, în casa de nebuni, deși era în deplinătatea facultăților ei mintale. — În casa de muncă din *Bacton*, în *Suffolk*, s-a instituit o anchetă asemănătoare în ianuarie 1844, în urma căreia a ieșit la iveală că aici funcționa ca infirmieră o descreierată care se purta în modul cel mai nesăbuit cu bolnavii ; bolnavii, care adeseori erau agitați noaptea sau se sculau, erau legați cu frînghii petrecute peste așternut și pe sub pat, spre a scuti infirmierele de osteneala de a-i veghea ;

unul dintre bolnavi a fost găsit mort în această poziție. În azilul de săraci din *St. Pancras* din Londra, unde se confecționează cămășile ieftine, un epileptic s-a sufocat în pat în timpul unui acces, fără să-i fi venit cineva în ajutor. În aceeași casă dorm 4—6, ba uneori chiar 8 copii într-un pat. — În casa de muncă *Shoreditch* din Londra, un om a fost culcat în același pat cu un bolnav care zăcea cu temperatură mare, patul fiind, în plus, și plin de insecte. — În casa de muncă din *Bethnal Green*, Londra, o femeie însărcinată în luna a șasea n-a fost primită în azilul propriu-zis, ci încuiată în sala de așteptare, împreună cu copilul ei care nu avea nici doi ani, de la 28 februarie pînă la 20 martie 1844, fără pat și vreun loc pentru satisfacerea necesităților firești. Bărbatul ei fusese primit în casa de muncă și, cînd a cerut ca soția lui să fie eliberată din acel loc, a fost pedepsit pentru această îndrăzneală cu 24 de ore de arest, cu regim de pîine și apă. — În casa de muncă din *Slough* lîngă Windsor, în septembrie 1844, un om zăcea pe moarte; nevasta sa a plecat într-acolo, a ajuns la ora 12 noaptea, a dat fuga la casa de muncă, dar n-a fost lăsată să intre; abia a doua zi dimineața i s-a permis să-l vadă, și atunci numai o jumătate de oră, în prezența supraveghetoarei, care își impuse prezența și cu prilejul vizitelor ulterioare ale femeii, spunîndu-i de fiecare dată după trecerea unei jumătăți de oră că trebuie să plece. — La casa de muncă din *Middleton*, Lancashire, dormeau cîte 12, uneori și 18 pauperi de ambele sexe în aceeași încăpere. Această instituție nu e supusă noii legi pentru asistența săracilor, ci unei legi anterioare, excepționale (*Gilbert's Act*). Inspectorul își instalase în casa de muncă o fabrică de bere proprie. — La 31 iulie 1844 un moșneag de 72 de ani din casa de muncă din *Stockport* a fost tîrît în fața judecătorului de pace pentru că refuzase să spargă pietre, motivîndu-și refuzul prin vîrsta sa înaintată și anchiloza de care suferea la un genunchi. Zadarnic a cerut o altă muncă pe măsura puterilor lui; a fost condamnat la 14 zile muncă silnică la moara de călcat. — În casa de muncă din *Basford*, funcționarul trimis în inspecție în februarie 1844 constată că cearceafurile nu fuseseră schimbate de 13 săptămîni, cămășile de 4 săptămîni, iar ciorapii nu fuseseră schimbați de 2—10 luni, așa că din 45 de băieți nu mai aveau ciorapi decît trei, iar cămășile erau toate zdrențuite. Paturile mișunau de insecte, iar străchinitile de mîncare erau spălate în hîrdaiele de urină. — În casa de muncă din *vestul Londrei* era angajat un portar sifilitic, care îmbolnăvisese patru fete, dar cu toate acestea nu fusese

concediat ; alt portar luase o fată surdomută dintr-una din camere, o ținuse ascunsă patru zile în patul lui, culcându-se cu ea. Nici acesta nu fusese concediat.

Așa viață, așa moarte. Săracii sînt îngropați fără nici o considerație, ca vitele. Cimitirul săracilor de la *St. Brides* din Londra este o întindere mlăștinoasă, folosită drept cimitir din timpul lui Carol al II-lea, și plină cu grămezi de oseminte ; în fiecare miercuri săracii decedați sînt azvîrliți într-o groapă adîncă de 14 picioare, popa îi prohodește în grabă, groapa e astupată mai mult de mîntuială, ca să poată fi redeschisă miercurea următoare și umplută cu cadavre pînă la refuz. Mirusul de cadavru care se degajă infectează toată vecinătatea. — La *Manchester* cimitirul săracilor e așezat în fața Orașului vechi, pe Irk, și e tot un loc pustiu, plin de hîrtoape. Cu vreo doi ani în urmă, un drum de fier a fost construit de-a curmezișul lui. Dacă ar fi fost un cimitir pentru oameni respectabili, cum ar mai fi protestat burghezia și clerul împotriva profanării ! Dar nu era decît un cimitir pentru săraci, era locul de odihnă al unor pauperi, al unor oameni de prisos, așa că nu s-a sinchisit nimeni. Nimeni nu și-a dat măcar osteneala să transporte cadavrele în descompunere în cealaltă parte a cimitirului ; pămîntul a fost scormonit după cum cereau interesele, în gropile proaspete s-au bătut pari, așa că apa din pămîntul mocirlos, amestecată cu substanțe intrate în putrefacție, a ieșit la suprafață, umplînd împrejurimile cu gaze pestilențiale și vătămătoare. Nu vreau să descriu în toate amănuntele ce barbarie dezgustătoare a ieșit la iveală cu acest prilej.

Este oare de mirare că săracii refuză să primească, în asemenea condiții, ajutorul public ? Că preferă să moară de foame decît să intre în aceste bastilii ? Cunosc cinci cazuri în care oamenii au preferat să moară efectiv de foame și, cu cîteva zile înaintea morții, atunci cînd administrația asistenței săracilor le-a refuzat orice alt ajutor în afara casei de muncă, au preferat să se întoarcă la mizeria lor decît să intre în acest iad. Din acest punct de vedere, membrii comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor și-au atins pe deplin scopul. Dar în același timp regimul caselor de muncă a aprins mînia clasei muncitoare împotriva clasei celor avuți, care în marea ei majoritate se extaziază în fața noii legi pentru asistența săracilor mai mult decît în fața oricărei alte măsuri a celor care dețin puterea. De la Newcastle pînă la Dower indignarea muncitorilor împotriva noii legi este *unanimă*. În această lege

burghezia și-a exprimat atât de răspicat opinia în ceea ce privește datoriile ei față de proletariat, încît a fost înțeleasă și de cei mai mărginiți. Niciodată încă nu fusese afirmat atât de fățiș, de neocolit că săracii există numai pentru a fi exploatați de cei avuți și pentru a muri de foame cînd aceștia nu mai au nevoie de ei. Dar tocmai de aceea noua lege pentru asistența săracilor a contribuit atât de puternic la dezvoltarea mișcării muncitorești, și mai ales la răspîndirea cartismului, și întrucît a fost aplicată îndeosebi la țară, ea înlesnește dezvoltarea mișcării proletare în regiunile rurale.

Să mai adăugăm că și în *Irlanda* există din 1838 o astfel de lege pentru asistența săracilor, care pregătește aceleași adăposturi pentru 80.000 de pauperi. Și aici această lege a devenit odioasă, și ar fi devenit și mai odioasă dacă ar fi căpătat importanța pe care a avut-o în Anglia. Dar ce însemnătate are felul execrabil în care sînt tratați 80.000 de proletari într-o țară în care numărul lor e de 2.500.000 ! În *Scotia* nu există, afară de cîteva excepții locale, nici un fel de legi pentru asistența săracilor.

Sper că după această descriere a noii legi pentru asistența săracilor și a efectelor ei, nu va susține nimeni că am întrebuințat cuvinte prea aspre la adresa burgheziei engleze. În această măsură publică, în care burghezia engleză se manifestă în corpore ca putere, ea arată ce urmărește în realitate, ce înseamnă toate acele acțiuni mai mărunte îndreptate împotriva proletariatului, care în aparență sînt imputabile numai anumitor indivizi. Că această măsură nu pornește de la o fracțiune a burgheziei, ci se bucură de aprobarea întregii clase, o dovedesc între altele dezbaterile parlamentare din 1844. Partidul liberal prezentase noua lege pentru asistența săracilor ; partidul conservator, în frunte cu ministrul lui Peel, o apără, modificînd numai cîteva amănunte în *Poor-Law-Amendment-Bill* * din 1844. O majoritate liberală a prezentat legea, una conservatoare a adoptat-o, iar nobilii lorzi și-au dat în ambele rînduri „consimțămîntul”. În felul acesta s-a pronunțat excluderea proletariatului din stat și din societate ; în felul acesta s-a declarat în mod public că proletarii nu sînt oameni și nu merită să fie tratați ca oameni. Să lăsăm în seama proletarilor din Regatul Britanic sarcina de a-și recuceri drepturile de oameni **.

* — amendamentul la legea pentru asistența săracilor. — *Nota Trad.*

** Pentru a evita orice interpretare greșită și obiecțiile care s-ar putea ivi de aici, țin să subliniez că am vorbit despre burghezie ca *clasă*

Aceasta e situația clasei muncitoare britanice, așa cum am cunoscut-o în timp de 21 de luni cu propriii mei ochi și din rapoartele oficiale și alte rapoarte autentice. Și dacă consider această situație de-a dreptul insuportabilă — ceea ce am și exprimat destul de des în paginile precedente — nu sînt singurul care o judec astfel. Gaskell a declarat încă în 1833 că a pierdut nădejdea unei rezolvări pașnice și că o revoluție cu greu poate fi evitată. Carlyle a explicat în 1838 cartismul și acțiunea revoluționară a muncitorilor prin mizeria în care trăiesc, și și-a pus numai întrebarea cum au putut ei timp de 8 ani să stea atît de liniștiți la masa Barmecidului ¹¹⁰, lăsîndu-se hrăniți numai cu făgăduieli deșarte de burghezia liberală, iar în 1844 el a declarat că trebuie să se treacă de îndată la organizarea muncii,

„dacă vrem ca Europa, sau cel puțin Anglia, să mai rămînă multă vreme un pămînt locuibil“.

Și „*Times*“, „primul ziar al Europei“, declară la 18 iunie 1844 de-a dreptul :

„război palatelor, pace bordeielor, acesta este strigătul de luptă al terorii, care ar putea răsuna din nou în țara noastră. Bogați, luați seama !“

și că toate cele citate de mine despre faptele unor persoane izolate au numai valoarea unor dovezi în ceea ce privește modul de a gîndi și acționa al clasei. De aceea nici n-am să fac o distincție între diferitele fracțiuni și partide ale burgheziei, care au numai o importanță istorică și teoretică, și nu pot menționa decît în treacăt pe cei cîțiva burghezi care s-au dovedit a fi excepții onorabile. Aceștia sînt, pe de o parte, radicalii cei mai pronunțați, care sînt aproape cartiști, ca, de pildă, deputații din Camera comunelor și fabricanții Hindley din Ashton și Fielden din Todmorden (Lancashire); pe de altă parte, fracțiunea umanitaristă a partidului tory, care s-a constituit recent în gruparea „*tinăra Anglie*“ și căreia îi aparțin în special membrii parlamentului Disraeli, Borthwick, Ferrand, lordul John Manners etc. Lordul Ashley de asemenea simpatizează cu ei. Ţelul „*tinerei Anglii*“ este restaurarea „*Angliei fericite*“ de odinioară, cu strălucirea și feudalismul ei romantic; acest țel este, firește, irealizabil și chiar ridicol, o adevărată satiră la adresa dezvoltării istorice, dar buna intenție, curajul de a te ridica împotriva situației existente și a prejudecăților existente, de a recunoaște ticăloșia lor au și ele o valoare. Cu totul izolat stă anglo-germanul *Thomas Carlyle*, care, deși inițial tory, merge mai departe decît cei amintiți mai sus. Dintre toți burghezii englezi, el analizează cel mai adînc cauza anarhiei sociale și cere organizarea muncii. Sper că, o dată ce a găsit calea justă, Carlyle va ști s-o și urmeze. Cele mai bune urări ale mele și ale multor germani îl întovărășesc! — (1892). Dar revoluția din februarie a făcut din el un reacționar desăvîrșit; mînia sa justă împotriva filistinilor s-a prefăcut într-o ciudă de filistin acrit față de valul istoriei, care l-a azvîrlit la mal.

Să mai examinăm încă o dată șansele burgheziei engleze. În cazul cel mai rău industria din străinătate, și în special cea americană, va reuși să facă față concurenței engleze chiar după abolirea legilor cerealelor, abolire care va deveni necesară peste câțiva ani. Industria germană face în acest moment sforțări mari, iar cea americană a înaintat cu pași uriași. America, cu resursele ei inepuizabile, cu uriașele ei zăcăminte de fier și de cărbuni, cu nemaipomenita ei bogăție de forță hidraulică și fluvii navigabile, și mai ales cu populația ei energică și activă, în comparație cu care englezii nu sînt decît niște somnoroși flegmatici, America a creat, în mai puțin de 10 ani, o industrie care concurează de pe acum Anglia în ceea ce privește stămburile de calitate inferioară (articolul principal al industriei engleze), i-a alungat pe englezi de pe piața Americii de Nord și de Sud, iar în China își plasează produsele alături de cele engleze. La fel se prezintă situația și în celelalte ramuri industriale. Singura țară capabilă să cucerească monopolul industrial e numai America. Dacă, în felul acesta, industria engleză va fi învinsă, ceea ce se va întîmpla negreșit în următorii 20 de ani în cazul cînd nu intervine o schimbare în actuala situație socială, atunci majoritatea proletariatului va deveni pentru totdeauna „de prisos”, neavînd altă alternativă decît să moară de foame sau să facă revoluție. Se gîndește oare burghezia engleză la această posibilitate? Dimpotrivă, economistul ei favorit, MacCulloch, îi ține o prelegere din cabinetul său de lucru și o învață că nu e de conceput ca o țară atît de tînără ca America, care are încă o populație destul de rară, să poată crea o industrie puternică sau să concureze o veche țară industrială cum e Anglia. Ar fi o nebunie din partea americanilor să încerce acest lucru, fiindcă n-ar putea decît să piardă bani; să rămînă deci frumușel la agricultură, și, după ce vor fi cultivat întreaga țară, va veni, desigur, si timpul cînd se vor putea apuca cu succes de industrie. Iată ce spune înțeleptul economist, iar întreaga burghezie repetă cu evlavie cuvintele lui, în timp ce americanii cuceresc o piață după alta, în timp ce un speculant american mai îndrăzneț a trimis de curînd un transport de mărfuri americane în Anglia, unde a reușit să le plaseze în vederea reexportării!

Dar chiar în cazul că Anglia ar păstra monopolul industriei, chiar dacă fabricile engleze s-ar înmulți mereu, care ar fi consecința? Crizele comerciale ar continua să existe, devenind în urma extinderii industriei și a creșterii proletariatului tot mai violente, tot mai înfricoșătoare. Prin ruinarea progresivă

a păturii inferioare a clasei de mijloc, prin centralizarea capitalului în mâinile cîtorva, centralizare care progresa cu pași uriași, proletariatul ar crește în progresie geometrică, cuprinzînd în scurtă vreme întreaga națiune, cu excepția cîtorva milionari. În această dezvoltare intervine însă un stadiu în care proletariatul își dă seama cît de ușor i-ar fi să răstoarne ordinea socială existentă, și atunci urmează revoluția.

Dar nici una, nici alta nu se va întîmpla. Crizele comerciale, pîrghia principală a dezvoltării independente a proletariatului, împreună cu concurența externă și cu ruina progresivă a clasei de mijloc vor scurta acest proces. Nu cred că poporul va putea să suporte liniștit încă multe crize. Probabil că chiar viitoarea criză, care se va produce în 1846 sau în 1847, va aduce abolirea legilor cerealelor și cartă. Rămîne de văzut ce mișcări revoluționare va declanșa cartă. Însă pînă la criza următoare, criză care, prin analogie cu cele precedente, ar urma să se producă în 1852 sau în 1853, dar care poate fi întîrziată prin abolirea legilor cerealelor sau accelerată în urma altor împrejurări, concurență străină etc., pînă la acea criză poporul englez se va fi săturat să se lase exploatat în folosul capitaliștilor sau să crape de foame atunci cînd capitaliștii nu mai au nevoie de el. Dacă pînă atunci burghezia engleză nu va lua aminte — și, după toate aparențele, desigur că nu o va face —, va urma o revoluție cu care nu se va putea măsura nici una dintre cele precedente. Proletariatul, ajuns la desperare, va recurge la făclia incendiară despre care vorbeau predicile lui Stephens; poporul se va răzbuna cu o furie pe care anul 1793 nu ne-o poate nici măcar sugera. Războiul săracilor împotriva bogaților va fi cel mai sîngeros război care s-a purtat vreodată. Nici trecerea unei părți a burgheziei de partea partidului proletar sau o comportare mai bună a întregii burghezii nu ar mai folosi la nimic. De altfel o schimbare generală a mentalității burgheziei nu ar putea merge decît pînă la un „juste-milieu” * lipsit de vlagă; cei care s-ar alătura în mod mai hotărît muncitorimii ar forma o nouă Girondă și ar pieri ca atare în decursul desfășurării violente a evenimentelor. Prejudecățile unei întregi clase nu se leapădă ca o haină veche, cu atît mai puțin dacă e vorba de burghezia engleză, conservatoare, mărginită și egoistă. Toate aceste concluzii pot fi trase cu cea mai mare precizie, căci ele au ca premise

* — moderație. — *Nota Trad.*

fapte de netăgăduit, luate pe de o parte din dezvoltarea istorică, pe de altă parte din natura omului. Să fii profet nu-i nicăieri atât de ușor ca în Anglia, fiindcă aici toate elementele componente ale societății se conturează mai limpede și mai precis ca oriunde. Revoluția *trebuie* să se producă, acum e prea târziu pentru o rezolvare pașnică a problemei; dar ea poate să fie totuși mai puțin violentă decât am prorocit-o eu. Acest lucru va depinde însă mai puțin de dezvoltarea burgheziei decât de cea a proletariatului. Și anume, cu cât proletariatul va primi în sînul său mai multe elemente socialiste și comuniste, cu atât revoluția va fi mai puțin sîngeroasă, mai puțin vindicativă și violentă. Comunismul stă din punct de vedere principial deasupra antagonismului dintre burghezie și proletariat; el recunoaște importanța istorică a acestuia numai pentru prezent, dar nu-l consideră justificat în viitor; comunismul vrea tocmai să înlăture acest antagonism — ca o necesitate înverșunarea proletariatului împotriva asupritorilor săi, ca pe cea mai importantă pîrghie a mișcării muncitorești *care se naște*; dar el trece dincolo de această înverșunare, tocmai pentru că reprezintă cauza umanității, și nu numai a muncitorilor. De altfel nici unui comunist nu-i trece prin gînd să se răzbune pe individ și nici nu crede, în genere, că în împrejurările actuale burghezul izolat ar putea proceda altfel decât procedează. Socialismul englez (adică comunismul) se întemeiază tocmai pe acest principiu al iresponsabilității individului. Deci cu cât muncitorii englezi vor asimila mai mult ideile socialiste, cu atât actuala lor îndîrjire, care în forma ei violentă de acum nu ar duce la nimic, va deveni de prisos, cu atât acțiunea lor împotriva burgheziei va pierde din sălbăticie și brutalitate. Mai mult chiar: dacă ar fi cu puțință ca întregul proletariat să devină comunist înainte de izbucnirea luptei, atunci aceasta ar decurge cît se poate de pașnic; dar asta nu mai e posibil, acum e prea târziu. Cred totuși că, pînă la izbucnirea războiului *absolut deschis* și direct al săracilor împotriva bogaților, război care a devenit acum inevitabil în Anglia, proletariatul va fi cel puțin atât de lămurit în problema socială, încît, cu ajutorul evenimentelor, partidul comunist să fie capabil să înlăture în cele din urmă elementul brutal al revoluției și să preîntîmpine un 9 termidor¹¹¹. De altfel experiența francezilor nu va fi fost în zadar, și apoi cei mai mulți conducători cartiști sînt deja comuniști. Și

deoarece comunismul se situează *deasupra* antagonismului dintre proletariat și burghezie, partea cea mai bună a burgheziei — al cărei număr este însă extrem de mic, nepunându-se conta decât pe recrutarea de aderenți din tinăra generație — se va alătura mai lesne comunismului decât cartismului exclusiv proletar.

Dacă aceste concluzii nu par suficient de motivate aici, se va ivi, desigur, în altă parte prilejul de a dovedi că ele sînt rezultatul necesar al dezvoltării istorice a Angliei. Dar sînt convins că războiul săracilor împotriva bogaților, care e purtat și acum individual și în mod indirect, va fi dus în Anglia și, în general, pe plan colectiv și direct. Pentru o rezolvare pașnică este prea tîrziu. Clasele se diferențiază din ce în ce mai net, muncitorii opun tot mai multă rezistență, îndîrjirea crește, ciocnirile izolate de *guerilă* se concentrează în lupte și demonstrații mai importante, și în curînd va fi de ajuns un mic conflict ca să pornească lavina. Și atunci va răsuna cu siguranță în toată țara strigătul de luptă: „Război palatelor, pace bordeielor !” ; dar atunci va fi prea tîrziu pentru bogați ca să mai ia aminte.

[Friedrich Engels]

Prefață

[la ediția americană din 1887
a „Situației clasei muncitoare din Anglia”]

Au trecut 10 luni de când, la cererea traducătorului, am scris anexa la cartea aceasta ; și în decursul acestor 10 luni în societatea americană s-a înfăptuit o revoluție care în alte țări ar fi avut nevoie de cel puțin 10 ani. În februarie 1885 opinia publică americană era în mare măsură de acord asupra unui punct : că în America nu există o clasă muncitoare în adevăratul înțeles al cuvîntului și că, în consecință, în republica americană nu e posibilă o luptă de clasă ca aceea care a sfișiat în bucăți societatea europeană ; și că, prin urmare, socialismul este un articol de import care nu va prinde niciodată rădăcini pe pămîntul american. Și, totuși, în acel moment grevele minerilor din Pennsylvania și ale multor altor bresle și mai ales pregătirile în vederea mării mișcări pentru ziua de muncă de 8 ore, care a cuprins toată țara și care avea să înceapă anul următor în mai — așa cum s-a și întîmplat —, lăsau să se întrevadă viitoarea luptă de clasă a cărei umbră gigantică se profila la orizont. „Anexa” pe care am scris-o confirmă faptul că am apreciat atunci just simptomele și că am contat pe o mișcare muncitorească pe scară națională ; dar nimeni nu a putut să prevadă că mișcarea va izbucni într-un timp atît de scurt și cu o forță atît de nestăvilită, că se va întinde cu iuțeala unui incendiu în prerie și că va zdruncina societatea americană pînă în temelii.

Faptul s-a petrecut însă, evident și de netăgăduit. Cît de mult a înspăimîntat această mișcare clasa dominantă americană mi-au dezvăluit, într-un mod amuzant, niște ziariști americani care mi-au făcut onoarea să mă viziteze vara trecută ; „întorsătura” i-a adus într-o stare de panică cumplită și i-a lăsat stupefiați. Și la acea dată mișcarea era abia la începuturile ei ; avuseseră loc numai o serie de mișcări vagi și vădit incoerente ale acelei clase care prin desființarea sclavajului

negrilor și prin dezvoltarea rapidă a manufacturii a devenit pătura cea mai de jos a societății americane. Încă înainte de sfârșitul anului, frământările sociale confuze au început să capete o orientare precisă. Mișcările spontane, instinctive ale acestor mase largi ale poporului muncitor care au luat o amploare uriașă în întreaga țară, izbucnirea nemulțumirii lor comune concomitent cu starea lor socială jalnică, aceeași peste tot și izvorită pretutindeni din aceleași cauze, au trezit în ele conștiința că formează o clasă nouă și deosebită a societății americane ; o clasă formată de fapt din muncitori salariați, din proletari mai mult sau mai puțin ereditari. Și cu un instinct cu adevărat american, această conștiință le-a ajutat de îndată să treacă la pasul următor pe drumul eliberării lor : constituirea unui partid politic muncitoresc cu o platformă proprie și avînd ca țel cucerirea Capitoliului și a Casei Albe. În mai, lupta pentru ziua de muncă de 8 ore, tulburările de la Chicago, Milwaukee etc., încercările clasei dominante de a reprima prin forța brutală și justiția brutală de clasă mișcarea muncitorilor care se trezeau la viață ; în noiembrie, noul partid muncitoresc organizat în toate centrele mari și alegerile din New York, Chicago, Milwaukee. Pînă atunci lunile mai și noiembrie îi aminteau burgheziei americane numai de termenele de plată a cupoanelor United-States-Bonds ; de acum înainte, mai și noiembrie îi vor aminti și de datele la care mișcarea muncitorească americană și-a prezentat cupoanele ei spre a fi plătite.

În țările din Europa, muncitorii au avut nevoie de mulți, mulți ani pentru a-și da bine seama că ei formează o clasă deosebită și, în condițiile sociale date, o clasă permanentă a societății moderne ; și a trebuit să treacă mulți ani pînă ce această conștiință de clasă i-a îndemnat să formeze un partid politic aparte, independent și opus tuturor partidelor vechi, întemeiate de diferitele grupări ale clasei dominante. Pe pămîntul privilegiat al Americii, unde calea nu este barată de nici un balast medieval, unde istoria începe cu elementele societății moderne burgheze, așa cum s-a dezvoltat în secolul al XVII-lea, pe acest pămînt clasa muncitoare a parcurs numai în 10 luni aceste două stadii ale dezvoltării sale.

Și, totuși, toate acestea nu sînt decît un început. Faptul că masele muncitoare simt comunitatea suferințelor și interesele lor, că sînt conștiente de solidaritatea lor ca clasă opusă tuturor celorlalte clase, faptul că, pentru a exprima acest lucru în mod eficace, masele muncitoare trebuie să pună în

acțiune mașina politică creată în toate țările libere în acest scop, toate acestea constituie abia primul pas. Pasul următor constă în a găsi leacul comun împotriva acestor suferințe comune și în a-i da o formă precisă prin platforma noului partid muncitoresc. Și acest pas — cel mai important și cel mai greu pe care trebuie să-l facă mișcarea — urmează abia să fie făcut în America.

Un partid nou trebuie să aibă o platformă deosebită, concretă; o platformă care, în ceea ce privește amănunțele, se poate schimba în funcție de împrejurări și de dezvoltarea partidului însuși, dar totuși o platformă acceptată de partid la un moment dat. Atita timp cât o astfel de platformă nu a fost încă elaborată sau există numai într-o formă rudimentară, noul partid va duce și el numai o existență rudimentară; el poate avea o existență locală, dar nu una pe scară națională; potențial el este un partid, dar nu este încă realmente un partid.

Independent de forma ei inițială, această platformă trebuie să se dezvolte într-o anumită direcție dinainte stabilită. Cauzele care au săpat prăpastia dintre clasa muncitoare și clasa capitalistă sînt aceleași în America ca și în Europa, iar mijloacele pentru a acoperi această prăpastie sînt de asemenea aceleași. În consecință, platforma proletariatului american va coincide în cele din urmă în ceea ce privește țelul final cu aceea care, după 60 de ani de sciziune și de discuții, a devenit platforma recunoscută a mării majorități a proletariatului din Europa. Ea va proclama ca țel final cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, pentru ca societatea în totalitatea ei să-și însușească direct toate mijloacele de producție — pămîntul, căile ferate, minele, mașinile etc. — pentru a fi lucrate în comun, din însărcinarea și în folosul tuturor.

Dar dacă noul partid american, ca de altfel toate partidele politice de pretutindeni, trebuie, prin simplul fapt al existenței sale, să tindă la cucerirea puterii politice, acest partid este departe de a fi căzut de acord ce să facă cu această putere după ce o va fi cucerit. La New York și în celelalte orașe mari din răsăritul Americii, organizarea clasei muncitoare s-a desfășurat pe linia unor asociații profesionale, care formează în fiecare oraș o puternică uniune a muncitorilor. La New York, Uniunea centrală a muncitorilor l-a ales în noiembrie trecut pe Henry George ca stegar al ei, în urma cărui fapt platforma electorală provizorie a uniunii s-a inspi-

rat într-o largă măsură din principiile lui Henry George. În marile orașe din nord-vest, lupta electorală s-a dus pe baza unei platforme muncitorești foarte puțin precise, influența lui Henry George fiind aproape imperceptibilă, dacă nu chiar inexistentă. Și în timp ce noua mișcare de clasă se ascutea politicește în aceste mari centre industriale și cu populație densă, în toată țara găsim două largi organizații muncitorești : „Cavalerii muncii” și „Partidul muncitoresc socialist”, dintre care numai al doilea are o platformă electorală în concordanță cu punctul de vedere european modern, expus în mod sumar mai sus.

Dintre aceste trei forme mai mult sau mai puțin precise sub care se înfățișează mișcarea muncitorească americană, prima — mișcarea din New York a lui Henry George — are în prezent în special o însemnătate locală. New York este, fără îndoială, cel mai important oraș din Statele Unite, dar New York nu este Paris și Statele Unite nu sînt Franța. Și, după cît mi se pare, platforma lui Henry George sub forma ei actuală este prea îngustă pentru a constitui baza unei mișcări care să depășească cadrul unei mișcări locale; ea ar putea constitui o asemenea bază pentru mișcarea generală, în cel mai bun caz, numai pentru un timp foarte scurt. După Henry George, cauza principală și generală care a provocat scindarea poporului în bogați și săraci a fost deposedarea de pămînt a maselor. Or, această teză nu este tocmai justă din punct de vedere istoric. În antichitatea asiatică și clasică, forma predominantă a asupririi de clasă a fost sclavagismul, adică nu atît o deposedare de pămînt a maselor, cît o apropiere a persoanei lor. Cînd, o dată cu declinul republicii romane, țaranilor italieni liberi li s-au luat fermele, ei au format o clasă a „albilor săraci”, foarte asemănătoare aceleia din statele sclavagiste din sudul Americii dinainte de 1861; și în condițiile existenței acestor sclavi și albi săraci, a acestor două clase deopotrivă de incapabile de a se emancipa, lumea veche s-a prăbușit. În evul mediu izvorul asupririi feudale nu l-a constituit deposedarea de pămînt a poporului, ci, dimpotrivă, legarea lui de pămînt. Țăranul își păstra pămîntul; el era însă legat de acest pămînt ca iobag și clăcaș, fiind obligat să presteze servicii sau să plătească dijmă stăpînului feudal. Abia la începutul epocii moderne, spre sfîrșitul secolului al XV-lea, exproprierea pe scară largă a țărănimii a creat baza pentru clasa modernă a muncitorilor salariați, care nu posedă altceva decît forța lor de muncă și care

nu pot trăi decît dacă o vînd altora. Dar dacă această clasă s-a născut de pe urma exproprierii pămîntului, în schimb ea a căpătat un caracter permanent, a crescut și s-a încheșat ca o clasă deosebită, cu interese deosebite și cu o misiune istorică deosebită abia în urma dezvoltării producției capitaliste, a industriei moderne și a marii agriculturi. Toate acestea sînt expuse amănunțit de către Marx („Capitalul”, secțiunea a VIII-a * : „Așa-numita acumulare primitivă”). După Marx, cauza actualului antagonism de clasă și a degradării sociale a clasei muncitoare o constituie deposedarea acesteia de toate mijloacele de producție, inclusiv, bineînțeles, pămîntul.

Dacă Henry George consideră monopolizarea pămîntului drept singura cauză a sărăciei și a mizeriei, el crede, desigur, că remediul este reîntoarcerea pămîntului în proprietatea întregii societăți. Socialiștii din școala lui Marx preconizează și ei reîntoarcerea pămîntului în proprietatea societății, și nu numai a pămîntului, ci și a tuturor celorlalte mijloace de producție. Dar chiar făcînd abstracție de aceasta, mai există și o altă deosebire : ce se va întîmpla cu acest pămînt ? Socialiștii moderni, reprezentați prin Marx, preconizează ca atît pămîntul cît și toate celelalte mijloace de producție sociale, ca minele, căile ferate, fabricile etc., să treacă în proprietatea comunității și să fie lucrate în comun spre folosul comun ; Henry George s-ar mărgini, așa cum este cazul astăzi, să dea pămîntul în arendă unor indivizi izolați și să reglementeze numai repartiția lui, renunțînd să fie întrebuițată pentru scopuri obștești, și nu pentru scopuri particulare, așa cum se întîmplă acum. Cele preconizate de socialiști presupun o completă revoluție în întregul sistem al producției sociale ; cele preconizate de Henry George lasă neatins modul de producție actual ; programul lui a fost de fapt anticipat de o serie de economiști burghezi adepți ai lui Ricardo, care au preconizat și ei confiscarea rentei funciare de către stat.

Ar fi, desigur, nejust să presupunem că acesta este ultimul cuvînt al lui Henry George. Sînt însă nevoit să prezint teoria lui așa cum e.

A doua organizație mare a mișcării americane o constituie Cavalerii muncii. Aceasta pare a fi organizația cea mai caracteristică pentru stadiul actual al mișcării, întrucît este, fără îndoială, cea mai puternică. Este o asociație uriașă care se

* — secțiunea a VII-a, capitolul 24. — *Nota Red.*

împarte în nenumărate „adunări” răspindite pe cea mai mare parte a teritoriului țării, exprimînd toată gama de păreri individuale și locale din sinul clasei muncitoare, toate acestea reunite în cadrul unei platforme la fel de confuze și sudate nu atît prin statutul lor irealizabil cît prin sentimentul cert că solidaritatea lor în numele acelorași năzuințe face din ei o mare putere în țară ; o deghizare paradoxală, tipic americană a celor mai moderne tendințe sub veșmintul unei mascarade ultramedievale ; camuflarea spiritului celui mai democratic și chiar rebel sub aparența unui despotism neputincios în fapt — iată imaginea pe care Cavalerii muncii o prezintă observatorului european. Dacă nu ne lăsăm însă induși în eroare de simple ciudățenii exterioare, nu putem să nu vedem aici o acumulare uriașă a unei energii potențiale uriașe care se transformă încet, dar sigur, într-o forță efectivă. Cavalerii muncii reprezintă prima organizație națională creată de clasa muncitoare americană ca un tot unitar ; oricare ar fi originea și istoria acestei organizații, oricare ar fi deficiențele și micile ei curiozități, oricum ar fi platforma și statutul ei, Cavalerii muncii există ca o creație efectivă a întregii clase a muncitorilor salariați americani, ca singura legătură națională care îi unește ; în aceasta rezidă forța lor, de care își dau seama nu mai puțin decît vrăjmașii lor și care le umple inimile de speranță în victoriile de mîine. Căci ar fi nejust să se afirme că Cavalerii muncii nu au posibilități de dezvoltare. Ei se află într-un proces continuu și radical de dezvoltare și revoluționare : o masă clocotitoare de materie plastică în plină efervescență, care e în căutarea chipului și a formei corespunzătoare structurii sale lăuntrice. Și că ea va găsi această formă este tot atît de sigur ca și faptul că dezvoltarea istorică își are legile ei proprii, imanente, așa cum le are evoluția în natură. Dacă acești Cavaleri ai muncii își vor păstra și atunci denumirea lor actuală nu are importanță. Însă pentru orice spectator este limpede că avem în fața noastră materia primă din care urmează să fie zămislit viitorul mișcării muncitorești americane și, o dată cu aceasta, viitorul societății americane în totalitatea ei.

A treia organizație o constituie Partidul muncitoresc socialist. Acesta este un partid numai cu numele, fiindcă pînă în prezent nu a reușit să ocupe nicăieri în America locul cuvenit unui partid politic. În plus, el reprezintă într-o anumită măsură un element străin de America, deoarece pînă acum cîtva timp membrii săi se recrutau aproape exclusiv din imigranți

germani, care vorbesc limba lor proprie și în majoritatea cazurilor sînt puțin familiarizați cu limba curentă a țării. Dar cu toată originea ei străină, această organizație a venit aici înarmată cu o experiență de ani de zile a luptei de clasă din Europa și cu o cunoaștere a condițiilor generale de emancipare a clasei muncitoare care o depășește cu mult pe cea dobîndită pînă acum de muncitorii americani. Aceasta este o circumstanță fericită pentru proletarii americani, care își pot astfel însuși și valorifica roadele intelectuale și morale ale celor 40 de ani de luptă dusă de frații lor de clasă din Europa, grăbind prin aceasta clipa propriei lor victorii. Căci, după cum am arătat mai sus, nu poate exista nici o îndoială că, în esența ei, platforma definitivă a clasei muncitoare americane trebuie să fie și va fi identică cu cea adoptată în prezent de întreaga clasă muncitoare combativă din Europa, identică cu aceea a Partidului muncitoresc socialist german-american. Din acest punct de vedere, acest partid este chemat să joace un rol important în mișcarea muncitorească. Dar, pentru a putea îndeplini acest rol, membrii săi trebuie să se debaraseze de toate rămășițele originii lor străine, trebuie să devină americani sută în sută. Ei nu se pot aștepta ca americanii să vină la ei; ei, minoritatea, imigranții, trebuie să se ducă la americani, care formează marea majoritate și sînt băștinașii. Și pentru a putea face acest lucru trebuie în primul rînd să învețe englezește.

Procesul de contopire a acestor elemente eterogene ale uriașelor mase aflate în mișcare — a acestor elemente care nu sînt de fapt dezbinat, ci numai izolate unele de altele datorită punctelor lor diferite de plecare — cere timp și nu se va desfășura fără anumite fricțiuni, așa cum se poate vedea încă de pe acum în diferite locuri. Așa, de pildă, Cavalerii muncii se află ici-colo, în orașele din răsărit, în luptă locală cu asociațiile profesionale organizate. Dar aceleași fricțiuni există și în sînul organizației Cavalerilor muncii însăși, unde găsești orice afară de pace și bună înțelegere. Dar acestea nu sînt simptome de descompunere care să-i îndreptățescă pe capitaliști să triumfe. Ele nu sînt decît un indiciu că masele largi care au început pentru prima oară să se miște într-o direcție comună n-au găsit pînă acum expresia adecvată a intereselor lor comune, nici forma de organizare care să corespundă cel mai bine cu lupta lor și nici disciplina indispensabilă pentru obținerea victoriei. Ele nu sînt decît primele contingente ale marii lupte revoluționare, independente unele

față de altele și păstrându-și încă caracterul local în ceea ce privește poziția și armamentul, năzuind toate spre un singur centru, și anume să formeze o armată unitară, dar care nu dispun încă de o organizație regulată și de un plan de campanie unitar. Coloanele convergente se încrucișează uneori ; de aici zăpăceală, neînțelegeri premature și chiar primejdia unor conflicte. Dar scopul final comun netezește pînă la urmă toate neînțelegerile de ordin secundar ; nu va mai dura mult și batalioanele care înaintau în dezordine disputîndu-se între ele se vor înșirui într-o lungă linie de bătaie și, într-o tăcere amenințătoare, cu arme sclipitoare în mînă, în frunte cu luptători îndrăzneți și în spate cu o rezervă de neclintit, vor opune dușmanului un front bine încheiat.

Realizarea acestui țel, unificarea diferitelor armate independente într-o armată muncitorească națională, fie și cu o platformă provizorie, neadecvată, cu condiția să fie o platformă cu adevărat muncitorească — iată pasul următor care trebuie făcut în America. La atingerea acestui țel și la crearea unei platforme care să fie demnă de această cauză poate contribui în mare măsură Partidul muncitoresc socialist dacă va acționa la fel ca socialiștii europeni pe vremea cînd reprezentau numai o mică minoritate a clasei muncitoare. Această linie de acțiune a fost stabilită pentru prima oară în 1847, în „*Manifestul Comunist*”, prin următoarele cuvinte : „Comuniștii — acesta a fost numele pe care l-am adoptat atunci și de care nici astăzi nu avem de gînd să ne lepădăm — nu sînt un partid deosebit, opus celorlalte partide muncitorești.

Ei nu au interese deosebite de interesele întregului proletariat.

Ei nu proclamă principii deosebite după care să modeleze mișcarea proletară.

Comuniștii se deosebesc de celelalte partide proletare numai prin aceea că, pe de o parte, în diferitele lupte naționale ale proletarilor ei scot în evidență și susțin interesele comune, independente de naționalitate, ale întregului proletariat ; pe de altă parte, prin aceea că, pe diferitele trepte de dezvoltare ale luptei dintre proletariat și burghezie, ei reprezintă întotdeauna interesele mișcării în totalitatea ei.

Comuniștii sînt, așadar, din punct de vedere practic, partea cea mai hotărîtă a partidelor muncitorești din toate țările, partea care împinge mereu înainte ; din punct de vedere teoretic, față de restul masei proletariatului ei au superioritatea

de a înțelege limpede condițiile, mersul și rezultatele generale ale mișcării proletare...

Comuniștii luptă pentru înlăptuirea scopurilor și intereselor imediate ale clasei muncitoare, dar ei reprezintă totodată viitorul mișcării în mișcarea prezentă" *.

Aceasta este linia de acțiune pe care marele întemeietor al socialismului modern, Karl Marx, și, împreună cu el, eu și socialiștii tuturor națiunilor, care au mers alături de noi, am urmat-o timp de mai bine de 40 de ani și care a dus pretutindeni la victorie și la faptul că în momentul de față masele socialiștilor europeni luptă în Germania și Franța, în Belgia, Olanda și Elveția, în Danemarca și Suedia, în Spania și Portugalia ca o armată unitară sub același stindard.

Londra, 26 ianuarie 1887

Friedrich Engels

Originalul a fost scris în limba engleză

* *Marx-Engels* : „Manifestul Partidului Comunist”, E.S.P.L.P. 1954, ediția a V-a, pag. 48, 72. — *Nota Trad.*

[Friedrich Engels]

Prefață

[la ediția germană din 1892
a „Situației clasei muncitoare din Anglia”]

Cartea de față, pe care o punem din nou la îndemina publicului german, a apărut pentru prima dată în vara anului 1845. Atît părțile ei bune cît și cele slabe poartă pecetea tinereții autorului. Atunci aveam 24 de ani ; astăzi sînt de trei ori mai bătrîn, dar, recitînd această lucrare de tinerețe, găsesc că nu am nici un motiv să mă rușinez de ea. Așadar, nici nu mă gîndesc să șterg în vreun fel oarecare această pecete de tinerețe pe care o are lucrarea. O prezint din nou cititorului fără nici o schimbare. Numai anumite pasaje, nu tocmai clare, le-am formulat mai precis și ici-colo am adăugat cite o notă scurtă la subsol cu specificația anului (1892).

În ceea ce privește istoricul acestei cărți, menționez numai că ea a apărut în 1885 la New York în traducere engleză (întocmită de d-na Florence Kelley-Wischnewetzsky) și că această traducere a fost retipărită în 1892 la Londra, la Swan Sonnenschein & Co. Prefața la ediția americană stă la baza celei engleze, iar cea engleză stă la baza prezentei prefețe în limba germană. Marea industrie modernă nivelează într-o măsură atît de mare condițiile economice în toate țările în care a pătruns, încît aproape că nu am de spus cititorului german altceva decît celui american și englez.

Starea de fapt descrisă în această carte aparține astăzi în mare parte trecutului, cel puțin în ceea ce privește Anglia. Deși nu e specificat în mod expres în manualele oficiale de economie politică, există totuși o lege a economiei politice moderne potrivit căreia cu cît producția capitalistă se dezvoltă mai mult, cu atît mai puțin poate stăruii ea în practica metodelor mărunte de tragere pe sfoară și înșelăciune, care caracterizează stadiile ei anterioare. Tertipurile meschine ale evreului polonez, reprezentantul comerțului european de cea mai joasă speță, chichițele care i-au servit atît

de bine în patria sa, unde sînt folosite în mod curent, se dovedesc ineficace de îndată ce vine la Hamburg sau la Berlin. La fel și intermediarul, evreu sau creștin, care vine de la Berlin sau Hamburg la bursa din Manchester a putut să descopere de îndată că, pentru a cumpăra ieftin fire de bumbac sau țesături, el trebuie să se dezbare înainte de toate de acele manevre și tertipuri, ceva mai rafinate, dar totuși destul de jalnice, care la el în patrie sînt considerate drept culme a istețimii în afaceri. E drept că o dată cu progresul mării industriei se pare că s-au mai schimbat lucrurile și în Germania, și anume, după înfrîngerea suferită de industria germană la Filadelfia, pare-se că s-a compromis pînă și vechiul principiu german cumsecade potrivit căruia oamenii n-au pentru ce să se supere dacă li se trimit mai întii mostre bune, iar apoi mărfuri proaste! Într-adevăr, aceste tertipuri și coțcării nu mai rentează pe o piață mare, unde timpul e bani și unde s-a dezvoltat un anumit nivel de moralitate comercială, nu din dragoste pentru virtute, ci pur și simplu pentru a nu pierde în mod inutil timp și osteneală. Același lucru s-a întîmplat și în Anglia în relațiile dintre fabricant și muncitorii săi.

Înviorarea comercială care a urmat după criza din 1847 a marcat începutul unei noi epoci industriale. Abrogarea legilor cerealelor și celelalte reforme financiare care i-au urmat în mod necesar au dat industriei și comerțului Angliei întreaga libertate de acțiune dorită. Scurt timp după aceea a urmat descoperirea terenurilor aurifere din California și Australia. Piețele coloniale și-au dezvoltat într-o măsură din ce în ce mai mare capacitatea de absorbție pentru produsele industriale engleze. Războiul mecanic de țesut din Lancashire a desființat odată pentru totdeauna milioane de țesători manuali indieni. China a devenit tot mai accesibilă. Dar mai ales America s-a dezvoltat cu o rapiditate uimitoare chiar pentru această țară a progresului uriaș; și să nu uităm că America nu era pe atunci decît o piață colonială, ce-i drept cea mai mare dintre toate, adică o țară care furniza materii prime și importa din afară, din Anglia, produse industriale.

La toate acestea se adaugă faptul că noile mijloace de transport introduse la sfîrșitul perioadei trecute — căile ferate și vapoarele transatlantice — au fost realizate pe scară internațională, creînd astfel în fapt ceea ce pînă atunci exista numai în germen: *pieța mondială*. Această piață mondială consta pe atunci dintr-un număr de țări cu precădere sau exclusiv agricole, grupate în jurul unui mare centru industrial

— Anglia. Anglia consuma cea mai mare parte a surplusului lor de materii prime și le furniza în schimb cea mai mare parte a produselor industriale de care ele aveau nevoie. Nu e deci de mirare că progresul industrial al Angliei a fost colosal și nemaipomenit, astfel încît situația din 1844 ni se pare, în comparație cu cea de astăzi, neînsemnată și aproape primitivă.

În aceeași măsură însă în care avea loc acest progres, marea industrie devenea, în aparență, morală. Concurența dintre fabricanți, bazată pe unele mici furțișaguri pe spinarea muncitorilor, nu mai renta. Afacerea depășise aceste mijloace meschine de a cîștiga bani; milionarul fabricant avea ceva mai bun de făcut decît să-și piardă timpul cu asemenea găinării. Așa ceva se potrivea cel mult cu micii negustorași în mare pană de bani, care trebuiau să alerge după fiecare gologan dacă nu voiau să fie înghițiți de concurență. Astfel a dispărut sistemul truck din districtele industriale; a fost adoptată legea zilei de muncă de zece ore și o serie de alte reforme mai mici; toate acestea au însemnat o palmă dată liber-schimbismului și concurenței nelimitate, dar au scos în același timp în evidență superioritatea marelui capitalist în concurența împotriva colegilor săi de afaceri mai puțin favorizați.

Pe lângă aceasta, cu cît întreprinderea industrială era mai mare, cu cît avea muncitori mai mulți, cu atît mai mare erau paguba și dificultățile comerciale ori de cîte ori se ivea un conflict cu muncitorii. De aceea cu timpul începu să domnească un spirit nou printre fabricanți, mai ales printre cei mai mari. Ei învățară să evite certurile inutile, să se împace cu existența și autoritatea trade-unionurilor* și în cele din urmă începură să descopere chiar și în greve — firește atunci cînd erau organizate la momentul oportun — un mijloc eficace pentru realizarea propriilor lor scopuri. Astfel se explică că cei mai mari fabricanți, care pe vremuri fuseseră în fruntea luptei împotriva clasei muncitoare, au fost acum primii care au preconizat pacea și armonia. Și aceasta din motive foarte bine întemeiate.

Toate aceste concesii făcute dreptății și umanitarismului nu erau în realitate decît mijloace pentru a grăbi concentrarea capitalului în mâinile cîtorva și pentru a zdrobi pe concurenții mai mărunți care nu puteau trăi fără asemenea cîști-

* — sindicatele din Anglia. — *Nota Trad.*

guri suplimentare. Pentru acești câțiva, puțini la număr, micile extorcări suplimentare din trecut nu numai că și-au pierdut importanța, ci au început să constituie acum chiar o piedică în calea afacerilor pe scară mare. Astfel însăși dezvoltarea producției capitaliste, cel puțin în ceea ce privește principalele ramuri ale industriei — căci în cele mai puțin importante nu e cîtuși de puțin cazul — a fost aceea care a înlăturat toate greutățile mai mărunte care înrăutățeau în trecut soarta muncitorilor. De aici reiese din ce în ce mai evident faptul de importanță capitală că nu în aceste inconveniente mai mici trebuie căutată cauza mizeriei clasei muncitoare, ci în însuși sistemul capitalist. Muncitorul vinde capitalistului forța sa de muncă în schimbul unei anumite sume zilnice. După ce a muncit cîteva ore, el a produs valoarea acestei sume. Însă contractul său de muncă îl obligă să robotească încă un șir de ore pentru a-și termina ziua de muncă. Valoarea pe care o produce în aceste ore suplimentare de supramuncă este plusvaloarea, care nu-l costă nimic pe capitalist, dar care intră totuși în buzunarul lui. Aceasta este baza sistemului care scindează din ce în ce mai mult societatea civilizată, pe de o parte, în câțiva rotschildzi și vanderbilți, puțini la număr, proprietari ai tuturor mijloacelor de producție și de subzistență, iar pe de altă parte într-o uriașă masă de muncitori salariați, care nu posedă nimic altceva decît forța lor de muncă. Și faptul că acest rezultat nu se datorește cutărui sau cutărui neajuns de ordin secundar, ci în mod exclusiv sistemului însuși, a ieșit astăzi la iveală în modul cel mai limpede prin dezvoltarea capitalismului în Anglia.

Apoi repetatele epidemii de holeră, tifos, variolă și alte boli l-au convins pe burghezul britanic că este absolut necesar să asaneze orașele dacă nu vrea să cadă și el victimă acestor molimi împreună cu familia sa. De aceea neajunsurile cele mai izbitoare descrise în această carte au fost astăzi înlăturate sau, în orice caz, atenuate. S-a introdus canalizarea sau, acolo unde exista, a fost îmbunătățită, s-au tăiat străzi largi de-a curmezișul multora dintre cele mai păcătoase „cartiere mizere”. „Mica Irlandă” a dispărut, și acum vine rîndul cartierului „Seven Dials”. Dar ce înseamnă aceasta? Districte întregi pe care în 1844 le puteam descrie ca idilice au decăzut astăzi, o dată cu extinderea orașelor, în aceeași stare de dărăpănare, de insalubritate, de mizerie. E drept că nu mai sînt tolerați porcii și mormanele de gunoi. Burghezia a făcut noi progrese în arta de a ascunde situația nenorocită.

a clasei muncitoare. Dar faptul că în ceea ce privește locuințele muncitorești nu s-a făcut nici un progres esențial reiese limpede din raportul comisiei regale „on the Housing of the Poor” * din 1885. Și la fel în toate celelalte privințe. Ordonanțele poliției sînt tot atît de numeroase ca și ciupercile după ploaie, dar ele nu pot înlătura mizeria muncitorilor ; o pot cel mult limita.

În timp ce Anglia a depășit însă acest stadiu de tinerețe al exploatării capitaliste descris de mine, alte țări abia l-au atins. Franța, Germania și mai ales America sînt rivalii primejdioși care, așa cum am prevăzut în 1844, desființează din ce în ce mai mult monopolul industrial al Angliei. Industria lor este tînără față de cea engleză, dar ea crește cu o repeziciune mult mai mare decît aceasta și se află astăzi aproximativ pe aceeași treaptă de dezvoltare pe care se afla cea engleză în 1844. În ceea ce privește America, paralelismul este și mai frapant. E drept că condițiile exterioare în care trăiește clasa muncitoare americană sînt foarte diferite, dar aceleași legi economice au intrat în acțiune, iar rezultatele, chiar dacă nu sînt în toate privințele identice, sînt totuși de același ordin. Așa se explică că găsim în America aceleași lupte pentru stabilirea prin lege a unei zile de muncă mai scurte în fabrici, mai ales pentru femei și copii ; așa se explică faptul că sistemul truck e în plină floare și că în regiunile agricole sistemul cottagelor e folosit de „bossi”, capitaliști și de agenții lor ca mijloc de dominare a muncitorilor. Cînd am primit în 1886 ziarele americane care relatau despre marile greve ale minerilor din districtul Connelsville (Pennsylvania), mi s-a părut că citesc propria mea descriere a răscoalei din 1844 a minerilor din nordul Angliei. Aceleași înșelare a muncitorilor prin greutăți și măsuri false ; același sistem truck ; aceeași încercare de a frînge rezistența minerilor prin ultimul mijloc zdrobitor al capitalistului — evacuarea lor din locuințele care aparțin administrației minei.

Nu am încercat nici aici, nici în edițiile engleze să adaptez cartea situației de astăzi, adică să enumăr toate schimbările intervenite după 1844. Și aceasta din două motive. În primul rînd, fiindcă ar fi trebuit să dublez dimensiunile cărții. În al doilea rînd, pentru că în primul volum al „Capitalului” Marx face o expunere amănunțită a situației clasei muncitoare britanice în jurul anului 1865, adică în perioada în care

* — „despre condițiile în care locuiesc cei săraci”. — *Nota Trad.*

prosperitatea industrială britanică și-a atins punctul culminant, și ar fi însemnat deci să repet cele spuse de Marx.

Aproape că nici nu e necesar să mai menționez că punctul de vedere general-teoretic al acestei cărți, adică cel filozofic, economic și politic, nu corespunde întru totul punctului meu de vedere actual. În 1844 nu exista încă socialismul internațional modern, care a fost dezvoltat între timp ca știință mai ales și aproape exclusiv datorită străduințelor lui Marx. Cartea mea reprezintă numai o fază a dezvoltării sale embrionare. Și așa cum embrionul omenesc reproduce în primele faze ale dezvoltării sale bronhiile strămoșului nostru, peștele, la fel și această carte trădează peste tot urmele unuia dintre predecesorii socialismului modern: filozofia clasică germană. Astfel se acordă o mare importanță — către sfârșitul cărții — afirmației că comunismul nu este o simplă doctrină de partid a clasei muncitoare, ci o teorie al cărei scop final este eliberarea întregii societăți, inclusiv a capitaliștilor, din actualele relații strimte. Această afirmație este justă din punct de vedere abstract, însă în practică se dovedește a fi de cele mai multe ori mai mult decât nefolositoare. Atîta timp cît clasele dominante nu numai că nu simt nevoia să se elibereze, ci se opun chiar din toate puterile la încercările clasei muncitoare de a se elibera pe sine, atîta timp clasa muncitoare va fi nevoită să pregătească și să înfăptuiască singură revoluția socială. Burghezii francezi de la 1789 au proclamat și ei eliberarea burgheziei drept emancipare a întregului neam omenesc; nobilimea și clerul nu voiau însă să admită acest lucru; această afirmație — deși la data aceea, în măsura în care privea feudalismul, era un adevăr istoric abstract de necontestat — a degenerat foarte curînd într-o frazeologie pur sentimentală care s-a evaporat complet în focul luptei revoluționare. Și astăzi există destui oameni care predică muncitorilor, de la înălțimea punctului lor de vedere nepărtinitor, despre un socialism situat deasupra tuturor contradicțiilor de clasă și luptelor de clasă. Dar aceștia sînt fie novici care mai au foarte multe de învățat, fie cei mai înverșunați dușmani ai muncitorilor, lupi în piele de oaie.

În text, ciclul marilor crize industriale este socotit ca fiind de cinci ani. Aceasta era perioada care reieșea, după cum se părea, din mersul evenimentelor dintre 1825 și 1842. Istoria industriei între anii 1842 și 1868 a dovedit însă că în realitate această perioadă este de zece ani, că crizele intermediare erau de natură secundară și că după 1842 ele au dis-

părut tot mai mult. După 1868 situația s-a schimbat din nou; dar despre aceasta vom vorbi mai târziu.

Nu mi-a trecut cîtuși de puțin prin minte să îndepărtez din carte numeroasele profeții, mai cu seamă cele care se refereau la izbucnirea revoluției sociale în Anglia într-un viitor foarte apropiat și care se datorau înflăcărării mele tinerești din vremea aceea. Nu am nici un motiv să vreau să mă prezint pe mine sau lucrarea mea într-o lumină mai bună decît era cazul pe atunci. Ceea ce este uimitor nu e faptul că multe din aceste profeții au dat greș, ci că atît de multe dintre ele s-au împlinit și că situația critică a industriei engleze, ca urmare a concurenței continentale, dar mai ales a celei americane, pe care am prevăzut-o, ce-i drept, într-un viitor mult prea apropiat, a devenit între timp realitate. În legătură cu acest punct mă simt dator să pun cartea de acord cu actuala stare de fapt. Fac acest lucru reproducînd aici un articol apărut în „Commonweal” din Londra la 1 martie 1885, în limba engleză, și în „Neue Zeit” din iunie al aceluiași an (nr. 6), în limba germană.

„Cu patruzeci de ani în urmă, Anglia se afla în pragul unei crize care nu putea fi soluționată, după toate aparențele, decît prin forță. Dezvoltarea uriașă și rapidă a industriei întrecuse cu mult ritmul extinderii piețelor străine și al creșterii cererii. La fiecare zece ani, procesul de producție era întrerupt în mod violent printr-o criză comercială generală, care era urmată, după o lungă perioadă de depresiune cronică, de cîțiva ani de prosperitate, pentru a sfîrși din nou printr-o supraproducție febrilă și în cele din urmă printr-o nouă prăbușire. Clasa capitalistă revendica cu vehemență liber-schimbismul în comerțul cu cereale și amenința că-l va impune cu forța, trimițînd populația înfometată de la orașe înapoi în districtele rurale de unde venise; însă, după cum spunea John Bright: «nu ca pe niște oameni nevoiași care cerșesc pîine, ci ca pe o armată care se încartiruește într-un teritoriu inamic». Masele muncitoare de la orașe revendicau dreptul de a participa la puterea politică — Carta poporului; ele erau sprijinite de majoritatea micii burghezii, și singura deosebire dintre ele era felul în care carta trebuie aplicată prin mijloace violente sau pe cale legală. Atunci a intervenit criza comercială din 1847 și foametea din Irlanda, și o dată cu acestea perspectiva revoluției.

Revoluția franceză din 1848 a salvat burghezia engleză. Proclamațiile socialiste ale muncitorilor francezi victorioși au

speriat mica burghezie engleză și au dezorganizat mișcarea muncitorilor englezi, care se desfășura într-un cadru mai strîmt, însă mai practic și mai nemijlocit. Tocmai în momentul în care cartismul ar fi trebuit să-și desfășoare întreaga forță, el s-a prăbușit în interior, încă înainte de a se prăbuși, la 10 aprilie 1848, în exterior. Activitatea politică a clasei muncitoare a fost împinsă pe planul al doilea. Clasa capitalistă învinsese pe toată linia.

Reforma parlamentară din 1831 a marcat victoria întregii clase capitaliste asupra aristocrației funciare. Desființarea taxelor vamale asupra grîului a însemnat victoria capitaliștilor *industriali*, însă nu numai asupra mării proprietăți funciare, ci și asupra aceloră dintre capitaliști ale căror interese erau mai mult sau mai puțin identice sau împletite cu cele ale proprietății funciare: bancherii, jucătorii de bursă, rentierii etc. Liber-schimbismul însemna transformarea întregii politici financiare și comerciale — externe și interne — a Angliei în concordanță cu interesele capitaliștilor industriali, clasa care reprezenta acum națiunea. Și această clasă s-a pus serios pe lucru. Orice piedică în calea producției industriale a fost înlăturată fără milă. Tariful vamal și întregul sistem fiscal au fost transformate. Totul a fost pus în slujba unui singur scop, însă a unui scop de o importanță primordială pentru capitalistul industrial: ieftinirea tuturor materiilor prime și în special a tuturor mijloacelor de subzistență necesare clasei muncitoare; producerea de materii prime și menținerea salariilor la un nivel scăzut, chiar dacă încă nu era vorba de reducerea lor. Anglia trebuia «să devină atelierul lumii»; toate celelalte țări trebuiau să devină pentru Anglia ceea ce devenise deja Irlanda: piețe pentru produsele sale industriale, surse de materii prime și de mijloace de trai. Anglia, marele centru industrial al unei lumi agrare, cu un număr mereu crescînd de sateliți producători de grîu și de bumbac care să se învîrtească în jurul soarelui industrial. Ce perspectivă minunată!

Capitaliștii industriali au pornit la realizarea acestui țel măreț al lor înarmați cu acel spirit practic sănătos și energic și cu acel dispreț pentru principii tradiționale care i-au deosebit întotdeauna de concurenții lor filistini de pe continent. Cartismul era pe cale de dispariție. Noua epocă de înflorire a comerțului care a urmat în mod firesc și aproape de la sine înțeles după crahul din 1847 a fost pusă exclusiv pe socoteala liber-schimbismului. În urma acestor două împrejurări, clasa

muncitoare engleză devenise din punct de vedere politic apendicele «marelui partid liberal», partidul în fruntea căruia se aflau fabricanții. Această preponderență, odată cîștigată, trebuia permanentizată. Și din rezistența dîrză opusă de cartiști nu liber-schimbismului, ci transformării liber-schimbismului în unica problemă vitală a națiunii, fabricanții înțeleseră și înțelegeau tot mai mult pe zi ce trecea că burghezia nu va dobîndi dominația totală — politică și socială — asupra națiunii decît cu ajutorul clasei muncitoare. Astfel începu să se schimbe încetul cu încetul poziția acestor două clase una față de cealaltă. Legile industriale, altădată sperietoarea tuturor fabricanților, erau acum nu numai acceptate de bunăvoie de aceștia, ci chiar extinse într-o măsură mai mare sau mai mică asupra întregii industrii. Trade-unionurile, care nu de mult erau considerate ca opera diavolului, erau acum răsfățate și protejate ca o organizație foarte îndreptățită și ca un mijloc util pentru a răspîndi în sînul muncitorimii teorii economice sănătoase. Înseși grevele, care înainte de 1848 erau declarate în afara legii, erau considerate acum, în anumite împrejurări, ca foarte utile, mai ales cînd domnii fabricanți le provocau ei înșiși la momentul oportun. Cele mai revoltătoare dintre legile care îi răpeau muncitorului drepturile egale cu ale patronului său au fost desființate. Iar mult temuta Cartă a poporului din trecut a devenit acum, cel puțin în punctele ei esențiale, programul politic al acelorași fabricanți care o combătuseră cu atîta înverșunare. *Desființarea censului de avere și votul secret* au fost adoptate prin lege. Reformele parlamentare din 1867 și 1884 se apropie foarte mult de *votul universal*, cel puțin de acela care e acum în vigoare în Germania; proiectul privitor la circumscripțiile electorale, care se află acum în dezbaterile parlamentului, creează *circumscripții egale*, în orice caz nu mai puțin egale în general decît cele din Franța sau din Germania. *Diete* și mandate pe termen mai scurt, chiar dacă nu *parlamente alese anual*, se întrevăd ca o cucerire incontestabilă a viitorului apropiat; și totuși sînt oameni care spun că mișcarea cartistă ar fi moartă.

Revoluția din 1848, ca multe alte revoluții care au precedat-o, a avut o soartă ciudată. Aceiași oameni care au înfrînt-o au devenit, așa cum obișnuia să spună Karl Marx, executorii ei testamentari. Ludovic Napoleon a fost silit să creeze o Italie unită și independentă, Bismarck a fost silit să revoluționeze Germania în felul său și să redea Ungariei o oarecare independență, iar fabricanții englezi nu au altceva

mai bun de făcut decît să acorde Cartei poporului putere de lege.

Efectele acestei dominații a capitaliștilor industriali în Anglia au fost la început uimitoare. Afacerile au înflorit din nou și s-au extins într-o măsură nemaipomenită chiar pentru acest leagăn al industriei moderne. Uriașele realizări din trecut ale aburului și ale mașinismului au pierdut orice însemnătate în comparație cu formidabilul avînt al producției în cei 20 de ani dintre 1850 și 1870, în comparație cu cifrele imense ale exportului și importului, cu averile care se acumulau în mîinile capitaliștilor și cu forța de muncă omească care se concentra în marile orașe. Progresul a fost, desigur, din nou întrerupt, ca și mai înainte, prin izbucnirea crizelor o dată la 10 ani ; în 1857 la fel ca și în 1866 ; însă aceste momente de regres erau considerate ca fenomene naturale inevitabile prin care societatea trebuie să treacă, după care, pînă la urmă, totul reintră în normal.

Dar care era situația clasei muncitoare în această perioadă ? Temporar intervenea o îmbunătățire chiar în starea mării mase. Dar această stare recădea mereu la nivelul anterior din cauza marelui număr al armatei de rezervă fără ocupație, din cauza înlăturării neconținute a muncitorilor de către noile mașini și a afluenței muncitorilor agricoli, care începeau și ei să fie din ce în ce mai mult înlăturați de mașini.

Un progres durabil a avut loc numai la două categorii favorizate ale clasei muncitoare. Dintre acestea, prima o constituie muncitorii industriali. Stabilirea prin lege a unei zile de muncă medii, relativ rașionale, în favoarea lor a avut drept urmare că muncitorii și-au revenit într-o oarecare măsură din punct de vedere fizic și că au căpătat o superioritate morală întărită încă prin concentrarea lor locală. Situația lor este fără doar și poate mai bună decît înainte de 1848. Cea mai bună dovadă este faptul că, din zece greve pe care le fac, nouă sînt provocate de înșiși fabricanții și în propriul interes al acestora, grevele fiind singurul mijloc de a limita producția. Nu veți putea convinge niciodată pe fabricanți să se înțeleagă cu toții între ei să lucreze cu timp redus, oricît de puține șanse ar avea de a-și plasa marfa. Însă convingeți pe muncitori să declare grevă, și toți capitaliștii, pînă la ultimul, își vor închide fabricile.

În al doilea rînd, marile trade-unionuri. Ele sînt organizațiile acelor ramuri de producție în care nu poate fi folosită decît munca *bărbaților adulți* sau în orice caz în care aceasta

este predominantă. Aici nici concurența muncii femeilor și a copiilor, nici a mașinilor nu au fost în stare să frîngă forța lor organizată. Mecanicii, dulgherii, tîmplarii, muncitorii din construcții sînt în ramura respectivă o forță, și aceasta într-o măsură atît de mare încît pot să reziste cu succes introducerii mașinilor, așa cum e cazul muncitorilor din construcții. Este neîndoios că situația lor s-a îndreptat simțitor după 1848 ; cea mai bună dovadă este că, de mai bine de 15 ani, nu numai patronii lor au fost mulțumiți de ei, dar ei înșiși s-au arătat mulțumiți de patronii lor. Ei constituie o aristocrație în sînul clasei muncitoare ; ei au reușit să dobîndească o situație relativ confortabilă, și această situație o acceptă ca definitivă. Aceștia sînt muncitorii model ai domnilor Leone Levi și Giffen (și ai stimabilului Lujo Brentano) și sînt într-adevăr oameni foarte simpatici, cu care orice capitalist cu judecată în parte și clasa capitalistă în general puteau cădea la învoială.

În ceea ce privește însă marea masă a muncitorilor, mizeria este astăzi la fel de adîncă și nesiguranța zilei de mîine este la fel de mare, dacă nu chiar mai mare decît a fost vreodată. Cartierul răsăritean al Londrei este o imensă mizerie stagnantă de mizerie și desperare, de foamete cînd muncitorii sînt fără ocupație și de decădere fizică și morală cînd au de lucru. Și situația e aceeași în toate celelalte mari orașe, cu excepția minorității privilegiate a muncitorilor ; la fel și în orașele mai mici și în districtele rurale. Legea care limitează valoarea forței de muncă la prețul mijloacelor de subzistență necesare și cealaltă lege care reduce prețul ei mediu la minimul acestor mijloace de subzistență influențează asupra muncitorilor cu forța irezistibilă a unei mașini automate care îi strivește între roțile ei.

Aceasta era deci situația creată prin introducerea în 1847 a politicii liber-schimbismului și ca urmare a dominației de 20 de ani a capitaliștilor industriali. Dar apoi a intervenit o cotitură. După criza din 1866 a urmat într-adevăr o oarecare înviorare a afacerilor, cam în jurul anului 1873, însă aceasta nu a durat mult timp. E drept că la data cînd era scadentă criza, în 1877 sau 1878, noi nu am trecut printr-o criză propriu-zisă, însă din 1876 înapoi trăim într-o stare de stagnare cronică a tuturor ramurilor industriale principale. Nici prăbușirea totală nu vrea să vină, nici mult așteptata înflorire comercială la care credeam că avem dreptul atît înainte cît și după crah. O presiune nimicitoare, o suprasaturație cronică

a tuturor piețelor în toate ramurile comerțului, aceasta este situația în care ne zbatem de aproape zece ani. Care este cauza ?

La baza teoriei liber-schimbismului a stat ipoteza că Anglia trebuie să devină unicul mare centru industrial al unei lumi agrare, și faptele au dovedit că această ipoteză a fost complet greșită. Condițiile industriei moderne, forța aburului și mașinile, pot fi produse pretutindeni unde există combustibil, mai ales cărbuni, și există și alte țări în afară de Anglia care au cărbuni : Franța, Belgia, Germania, America, ba chiar Rusia. Și locuitorii acestor țări nu au fost de părere că este în interesul lor să se transforme în arendași deficitari ca irlandezii numai și numai pentru gloria și îmbogățirea capitaliștilor englezi. Ei au început să producă, și nu numai pentru ei înșiși, ci și pentru restul lumii, iar rezultatul este că monopolul industrial pe care Anglia l-a deținut timp de aproape un secol a fost acum în mod definitiv frânt.

Însă monopolul industrial al Angliei este piatra unghiulară a sistemului social englez în vigoare. Dar, chiar în timp ce acest monopol era în ființă, piețele nu puteau ține pasul cu productivitatea crescândă a industriei engleze ; rezultatul au fost crizele care survineau o dată la zece ani. Piețe noi devin însă acum din zi în zi mai rare, astfel încît chiar negrii din Congo sînt siliți să accepte civilizația care se revarsă asupra lor sub formă de stambă din Manchester, olărie din Staffordshire și articole de metal din Birmingham. Ce se va întîmpla cînd va începe afluxul de mărfuri continentale și mai ales de mărfuri americane în cantități tot mai mari, dacă încă de pe acum această parte a leului în aprovizionarea lumii care revine fabricilor engleze scade an de an ? Răspunde libere-schimb, tu care ești leacul universal !

Eu nu sînt primul care subliniez acest lucru. Încă în 1883, la adunarea ținută de British Association la Southport, d-l Inglis Palgrave, președintele secției economice, a spus răspicat că pentru Anglia timpul marilor profituri comerciale a trecut și că în dezvoltarea unei serii de ramuri industriale importantă a intervenit o pauză. Se poate aproape spune că Anglia se află pe pragul unei situații lipsite de orice perspectivă de progres.

Dar cum se vor sfîrși toate acestea ? Producția capitalistă *nu poate* să stea pe loc ; ea trebuie să crească și să se extindă sau trebuie să moară. Încă de pe acum simpla reducere a părții leului care revine Angliei în aprovizionarea pieței mon-

diale înseamnă stagnare, mizerie și prisos de capital, pe de o parte, și prisos de muncitori fără ocupație, pe de altă parte. Ce se va întâmpla când creșterea producției anuale va fi complet oprită? Iată punctul vulnerabil, călcâiul lui Achile al producției capitaliste. Condiția ei vitală este necesitatea unei expansiuni continue, și această expansiune continuă devine acum imposibilă. Producția capitalistă intră într-un impas. Pe fiecare an ce trece, în fața Angliei se ridică cu tot mai multă insistență problema : sau se duce de ripă națiunea, sau producția capitalistă. Care din două va fi sacrificată ?

Dar clasa muncitoare ? Dacă în timpul perioadei de expansiune uriașă a comerțului și a industriei, din 1848 pînă în 1868, ea a avut de îndurat o asemenea mizerie, dacă chiar în această perioadă marea ei majoritate a cunoscut în cel mai bun caz numai o îmbunătățire temporară a situației ei, în timp ce numai o mică minoritate, protejată și privilegiată, s-a bucurat de un avantaj durabil, ce se va întâmpla când această perioadă înfloritoare va lua sfîrșit în mod definitiv, când actuala stagnare apăsătoare nu numai că se va accentua, ci când această stare accentuată de depresiune isuportabilă va deveni starea permanentă, normală a industriei engleze ?

Adevărul este următorul : atîta timp cît a durat monopolul industrial al Angliei, clasa muncitoare engleză a participat într-o anumită măsură la avantajele acestui monopol. Aceste avantaje au fost împărțite în mod foarte inegal ; minoritatea privilegiată a încasat partea cea mai mare, însă și marea masă își avea din cînd în cînd, în mod trecător, partea sa. Și acesta este motivul pentru care, după dispariția owenismului, în Anglia nu a mai existat socialism. O dată cu prăbușirea monopolului industrial, clasa muncitoare engleză va pierde această situație privilegiată. Ea se va pomeni în totalitatea ei — inclusiv minoritatea privilegiată și conducătoare — într-o bună zi la același nivel cu muncitorii din străinătate. Și acesta este motivul pentru care în Anglia va exista din nou socialism“.

Acesta este articolul din 1885. În prefața engleză din 11 ianuarie 1892 am continuat :

„La această descriere a situației, așa cum îmi apărea ea în 1885, nu am decît foarte puțin de adăugat. Este inutil să spun că astăzi «în Anglia există realmente din nou socialism» și încă în proporție de masă : socialism de toate nuanțele, socialism conștient și inconștient, socialism în proză și în versuri, socialism al clasei muncitoare și al clasei de mijloc, căci

într-adevăr această oroare a ororilor, socialismul, nu numai că a devenit respectabil, ci și-a îmbrăcat haine de gală și se lăfăiește pe fotoliile din saloane. Aceasta dovedește încă o dată iremediabila nestatornicie a despotului îngrozitor al buneii societăți : opinia publică a clasei de mijloc, și îndreptățește încă o dată disprețul pe care noi, socialiștii din generația trecută, l-am avut întotdeauna pentru această opinie publică. De altminteri nu avem nici un motiv să ne plîngem de acest nou simptom.

Ceea ce mi se pare mult mai important decît această modă de moment care domnește în cercurile burgheze, care fac paradă cu un socialism diluat și ceea ce consider că este chiar mai important decît progresul pe care socialismul l-a făcut în genere în Anglia este reînvierea cartierului răsăritean al Londrei. Acest lăcaș imens al mizeriei nu mai e mo cirla stagnantă de acum 6 ani. Cartierul răsăritean s-a trezit din starea de desperare în care încremenise ; el a revenit la viață și a devenit leagănul «noului unionism», adică al organizației marii mase a muncitorilor «necalificați». Se poate că această organizație a adoptat în unele privințe forma vechilor uniuni ale muncitorilor «calificați» ; ea este totuși esențial diferită prin caracterul ei. Vechile uniuni au păstrat tradițiile epocii în care au fost înființate ; ele consideră sistemul muncii salariate ca un fapt definitiv, dat o dată pentru totdeauna și care în cel mai bun caz poate fi puțin ameliorat în favoarea membrilor ei. Noile uniuni, în schimb, au fost înființate într-o epocă în care credința în veșnicia sistemului muncii salariate era deja serios zdruncinată. Întemeietorii și animatorii lor erau sau socialiști conștienți sau socialiști prin sentiment ; masele care se îndreptau spre aceste uniuni și care constituie forța lor erau înapoiate, neglijate și privite cu dispreț de aristocrația clasei muncitoare. Ele au însă un avantaj imens : spiritele lor sînt un teren virgin, complet libere de prejudecățile burgheze «respectabile» moștenite, care creează confuzii în capetele «vechilor unioniști» cu situație mai bună. Și astfel vedem astăzi cum aceste noi uniuni preiau în genere conducerea mișcării muncitorești, «vechile» uniuni bogate și mîndre ajungînd tot mai mult la remorca lor.

Fără îndoială că oamenii din cartierul răsăritean au făcut gafe teribile ; dar același lucru l-au făcut și predecesorii lor și-l mai fac și astăzi socialiștii doctrinari care strîmbă din nas cînd este vorba de ei. O clasă mare, ca și o națiune mare,

învață cel mai repede de pe urma propriilor ei erori. Și, în ciuda tuturor greșelilor posibile din trecut, prezent și viitor, trezirea cartierului răsăritean al Londrei rămîne unul dintre cele mai mari și mai rodnice evenimente ale acestui fin de siècle* și sînt fericit și mîndru că mi-a fost dat să-l trăiesc și eu”.

De acum șase luni cînd am scris rîndurile de mai sus, mișcarea muncitorească engleză a mai făcut un pas considerabil înainte. Alegerile parlamentare care s-au terminat acum cîteva zile au făcut cunoscut în mod formal celor două partide oficiale, atît conservatorilor cît și liberalilor, că de aici înainte vor trebui să țină seama de un al treilea partid, partidul muncitoresc. Acest partid muncitoresc este abia în curs de formare; elementele lui abia leapădă tot felul de prejudecăți tradiționale — pe de o parte pe cele burgheze, pe de alta pe cele moștenite de la sindicalistii din trecut, ba chiar și pe cele ale socialismului doctrinar — pentru a se putea întîlni în sfîrșit pe un teren comun tuturor. Și totuși instinctul care i-a strîns laolaltă este de pe acum atît de puternic, încît a dat loc la rezultate electorale nemaicunoscute pînă acum în Anglia. La Londra s-au prezentat doi candidați din rîndurile muncitorilor, declarînd în mod deschis că sînt socialiști; liberalii n-au îndrăznit să le opună un contracandidat și cei doi socialiști au ieșit cu o majoritate zdrobitoare și neașteptată. La Middlesbrough s-a prezentat un candidat al muncitorilor împotriva unui liberal și a unui conservator și a fost totuși ales. În schimb, noii candidați ai muncitorilor care au încheiat un cartel electoral cu liberalii au suferit, cu o singură excepție, un eșec iremediabil. Dintre așa-ziii reprezentanți de pînă acum ai muncitorilor, adică acei oameni cărora li se iartă calitatea de muncitori pentru că ei înșiși ar dori s-o facă dispărută în oceanul liberalismului lor, cel mai important reprezentant al vechiului unionism, Henry Broadhurst, a căzut cu succes pentru că s-a declarat împotriva zilei de muncă de 8 ore. În două circumscripții electorale din Glasgow, într-una din Salford și în mai multe altele s-au prezentat candidați independenți ai muncitorilor alături de candidații celorlalte două partide; ei au căzut în alegeri, însă candidații liberali au avut aceeași soartă. Pe scurt, într-un număr de circumscripții electorale industriale și în marile orașe, muncitorii au rupt cu hotărîre legăturile cu cele

* — sfîrșit de secol. — *Nota Trad.*

două partide vechi, obținând prin aceasta succese directe sau indirecte, cum nu s-a mai întâmplat la nici una din alegerile din trecut. Și bucuria muncitorilor este fără seamăn. Ei au văzut și au simțit pentru prima oară ce sînt în stare cînd folosesc dreptul de vot în interesul clasei lor. Credința oarbă în „marele partid liberal”, credință care i-a stăpînit aproape 40 de ani pe muncitorii englezi, a fost spulberată. Ei și-au putut da seama din exemple elocvente că ei, muncitorii, sînt forța hotărîtoare în Anglia, cu condiția să vrea acest lucru și să știe ce anume vor ; și alegerile din 1892 au fost începutul acestei voințe și științe. De rest va avea grijă mișcarea muncitorească de pe continent ; germanii și francezii, care sînt de pe acuma atît de bine reprezentați în parlamente și în consiliile comunale, vor ști să mențină treaz, prin noi succese, elanul englezilor. Și cînd peste nu prea multă vreme se va constata că acest nou parlament nu are ce face cu d-l Gladstone și că d-l Gladstone nu are ce face cu acest parlament, atunci partidul muncitoresc englez va fi suficient de organizat pentru ca jocul dintre cele două partide vechi care se succed rînd pe rînd la guvern, eternizînd astfel domnia burgheziei, să ia sfîrșit.

Londra, 21 iulie 1892.

F. Engels

- 62 Din cîntecul popular german „Die Nonne” (Călugărița). — 180.
- 63 Din folclorul german „Die sieben Schwaben” (Cei șapte suabi). — 182.
- 64 Goethe, „Zahme Xenien” (Xeniile blinde), IX. — 197.
- 65 „*Journal des Débats*” — titlul prescurtat al cotidianului francez burghez „*Journal des Débats politiques et littéraires*”, fondat la Paris în 1789. În timpul monarhiei din iulie — ziar guvernamental, organ al burgheziei orléaniste. — 214.
- 66 „*Le Siècle*” — cotidian care a apărut la Paris în anii 1836—1939. În deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea, el exprimă concepțiile acelei părți a micii burghezii care se limita să ceară reforme constituționale moderate. — 214.
- 67 „*Les Petites Affiches de Paris*” — una dintre cele mai vechi publicații periodice franceze, fondată la Paris în 1612; un fel de foaie informativă în care se tipăreau diferite anunțuri și înștiințări. — 214.
- 68 „*Le Satan*” — ziar satiric burghez, care a apărut la Paris în anii 1840—1844. — 215.
- 69 Marx citează aici din următoarele scrieri ale lui Charles Fourier : „*Théorie des quatre mouvements et des destinées générales*” (Teoria celor patru mișcări și a destinelor generale), ediția 1, 1808; „*Le nouveau monde industriel et sociétaire*” (Noua lume a industriei și societăților), ediția 1, 1829, ca și „*Théorie de l'unité universelle*” (Teoria unității universale), 1822. — 221.
- 70 *Fortunatus* (Norocosul) — erou al unei legende populare germane, posesorul unei pungi miraculoase care nu seca niciodată și al unei pălării fermecate. — 226.
- 71 *Principi germani mediatizați* — micii principii germani deposedați de puterea lor, ale căror țărișoare au fost alipite la alte state germane mai mari în urma transformărilor teritoriale survenite în Germania în timpul războaielor napoleoniene și al Congresului de la Viena (1814—1815). — 229.
- 72 *Tînăra Anglie* (Young England) — grupare de oameni politici și de publiciști englezi care făceau parte din partidul tory; această grupare s-a încheat la începutul deceniului 1840—1850. Reprezentanții acestei grupări exprimau nemulțumirea aristocrației funciare față de creșterea puterii politice și economice a burgheziei și recurgeau la mijloace demagogice pentru a subordona influenței lor clasa muncitoare și pentru a o folosi în lupta lor împotriva burgheziei. În „*Manifestul Partidului Comunist*”, Marx și Engels caracterizează concepțiile lor drept „socialism feudal”. — 231.
- 73 Marx citează, cu inserții ironice, „*Corespondența din Zürich*” trimisă de Hirzel și publicată în „*Allgemeine Literatur-Zeitung*” nr. V, aprilie 1844. — 237.
- 74 Opera lui Friedrich Engels „*Situația clasei muncitoare din Anglia*” a fost scrisă la Barmen de la mijlocul lunii noiembrie 1844 pînă la mijlocul lunii martie 1845. Șederea timp de aproape 2 ani în Anglia

(noiembrie 1842—august 1844) îi dăduse prilej lui Engels să studieze în amănunt condițiile de viață ale proletariatului englez. Inițial intenționa să trateze acest subiect ca un capitol al unei lucrări mai cuprinzătoare cu privire la istoria socială a Angliei. Recunoașterea rolului deosebit care revine proletariatului în societatea burgheză l-a determinat totuși să dedice situației clasei muncitoare engleze o lucrare aparte.

Prima ediție a cărții a apărut în 1845, la Leipzig, în limba germană. O „a doua ediție revăzută”, în care Engels a intercalat notele de subsol indicate prin (1892), a apărut în 1892 la Stuttgart. În acest timp ieșiseră de sub tipar și două traduceri autorizate ale cărții în limba engleză. (New York, 1887, și Londra, 1892). Prefața la ediția americană din 1887 și cea la ediția germană din 1892, care apar în ordine cronologică abia într-un volum de mai tirziu al acestei ediții, le publicăm în volumul de față ca anexe (pag. 657 și urm.). — 239.

- 75 Dedicția „Către clasa muncitoare a Marii Britanii” a fost scrisă de Engels în limba engleză, pentru ca, după cum îi scrie lui Marx în scrisoarea din 19 noiembrie 1844, „să o poată tipări separat și trimite șefilor de partide, literaților și membrilor parlamentului din Anglia”. În edițiile germane ale „Situației clasei muncitoare din Anglia”, publicate în 1845 și 1892, a apărut această dedicație în limba engleză; în schimb ea nu a apărut în ediția americană (1877) și cea engleză (1892). — 243.
- 76 *Tulburările din Silezia și din Boemia* — răscoale ale țesătorilor care au avut loc în 1844, mai ales în două sate mari sileziene, Langenbielau și Peterswaldau, și care au fost înăbușite de către armată. În același an, în Boemia, în districtele Leitmeritz și Praga, muncitorii au luat cu asalt fabricile textile și au distrus mașinile. — 247, 454, 536, 575.
- 77 În prezent se pot preciza unele afirmații ale lui Engels. Astfel Arkwright nu a fost inventatorul propriu-zis al mașinii de filat, ci lui i se datoresc o serie de îmbunătățiri aduse acesteia. Apoi nu-i erau cunoscute lui Engels unele descoperiri și invenții făcute în alte țări. De pildă, mașina cu aburi fusese deja inventată în Franța, Germania și Rusia atunci când englezul James Watt și-a brevetat în 1769 mașina sa cu aburi. — 257.
- 78 „*Durham Chronicle*” — hebdomadard care apare la Durham (Anglia) din 1820; în deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea a fost exponentul unei orientări burgheze-liberale. — 262.
- 79 *Reformbill* (Legea pentru reforma electorală) a fost sancționată la 7 iunie 1832 de către regele Angliei Wilhelm al IV-lea. În conformitate cu această lege, 56 de localități cu mai puțin de 2.000 de locuitori au fost lipsite de dreptul de a-și trimite reprezentanți în Camera comunelor. Proprietarii de terenuri și de case care plăteau cel puțin 10 l. st. impozit pe an au căpătat drept de vot (de aici și censul de 10 l. st.). Reforma, îndreptată împotriva monopolizării vieții politice de către aristocrația funciară și financiară, a înlăturat cele mai supărătoare rămășițe feudale din legile electorale engleze și a deschis porțile parlamentului reprezentanților burgheziei industriale. Proletariatul și mica burghezie, principala forță în lupta pentru reformă, au fost înșelați de către burghezia liberală și nu au obținut drept de vot. — 266, 610, 614.

- 80 Despre sesiunea parlamentară din 1844, vezi și volumul de față, pag. 415—418, 517—520, 526—527. — 266.
- 81 Vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 544—571. — 269.
- 82 Engels citează aici raportul predicatorului G. Alston, publicat mai întâi în organul burghez radical „The Weekly Dispatch” și ulterior în ziarul cartist „The Northern Star” nr. 338 din 4 mai 1844. — 278.
- 83 „The Times” — cel mai mare cotidian englez, conservator; a fost fondat la 1 ianuarie 1785 la Londra cu titlul „Daily Universal Register”; acest titlu a fost modificat la 1 ianuarie 1788 în „The Times”. — 280.
- 84 Raportul citat de Engels și întocmit de comitetul ales de cetățenii orașului Huddersfield la 19 iunie 1844 pentru cercetarea condițiilor sanitare ale orașului a apărut la 10 august 1844 în „The Northern Star” nr. 352. — 288.
- 85 *Kersall-Moor* — un deal în apropiere de Manchester unde se țineau adunările muncitorești. Engels îl numește *muntele sacru* prin analogie cu muntele sacru din Roma antică, unde, după cum se povestește, s-au adunat în anul 494 î.e.n. plebeii care se ridicaseră împotriva patricienilor. — 292.
- 86 *Insurecția din 1842* — tentativă a muncitorilor englezi de a declara greva generală în august 1842 într-o serie de districte industriale (Lancashire, Yorkshire etc.). În unele localități, în cursul grevei, s-a ajuns la ciocniri armate cu poliția și armata. — 315.
- 87 „The Manchester Guardian” — ziar burghez din Anglia, organ al adepților liber-schimbismului (free-traders), ulterior organ al partidului liberal; apare din 1821 la Manchester. — 317.
- 88 Raportul pastorului W. Champneys asupra situației muncitorilor londonezi din porturi, citat de Engels, a apărut mai întâi în săptămânalul „The Weekly Dispatch” și apoi, la 4 mai 1844, în ziarul „The Northern Star” nr. 338. — 333.
- 89 „Vital Statistics of Glasgow, illustrating the Sanitary Condition of the Population” (Statistica nașterilor și deceselor din Glasgow ca ilustrare a stării sanitare a populației). Articolul d-rului R. Cowans a apărut în octombrie 1840 în „Journal of the Statistical Society of London” (Ziarul societății statistice din Londra). — 353.
- 90 *Metropolitan Buildings Act* — o lege specială privitoare la construcțiile din Londra, adoptată de către parlament în 1844. — 356.
- 91 Legea din 1802 interzicea munca de noapte a ucenicilor minori și limita timpul lor de muncă la 12 ore pe zi. Această lege se extindea numai asupra industriei lînii și a bumbacului; ea nu prevedea inspectarea fabricilor și de aceea nici nu a fost respectată de fabricanți. — 394.
- 92 Legea din 1819 interzicea angajarea copiilor sub 9 ani în filaturile de bumbac și în țesătorii. Pentru copii și tineri între 9 și 16 ani se interzicea munca de noapte și se limita ziua de muncă la 12 ore,

- exclusiv pauzele. Deoarece fabricanții reglementau pauzele după bunul lor plac, ziua de muncă se prelungea în realitate pînă la 14 ore și chiar mai mult.
- Legea din 1825 stabilea că pauzele pentru mese nu puteau depăși în total o oră și jumătate. Legile din 1819 și 1825 nu prevedeau inspectarea fabricilor și de aceea nici nu au fost respectate de fabricanți. — 411.
- 93 „*The Fleet Papers*” — pamflete săptămînale sub formă de scrisori scoase între 1841 și 1844 de Richard Oastler, pe cînd se afla în închisoarea datornicilor din Londra, situată în Fleet Street. — 416.
- 94 „*The Northern Star*” — săptămînal englez, organul cartiștilor; a apărut din 1838 pînă în 1852, la început la Leeds, iar din noiembrie 1844 la Londra. Fondatorul și redactorul ziarului era Feargus Edward O'Connor; în deceniul al 5-lea a fost redactat de George Julian Harney. Engels a fost colaboratorul acestui ziar din septembrie 1845 pînă în martie 1848. — 423.
- 95 Poezia lui Edward P. Mead „Regele-abur” a fost tradusă de Friedrich Engels; textul englez al acestei poezii, apărută la 11 februarie 1843 în „*Northern Star*” nr. 274, conține două strofe în plus. — 427.
- 96 „*Revue des deux Mondes*” — revistă bilunară de istorie, politică, literatură și artă care apare la Paris din 1829. — 439.
- 97 În primele lor scrieri, Marx și Engels mai vorbesc încă de vînzarea *muncii*. Ulterior, Marx a dovedit că muncitorul nu-și vinde munca sa, ci *forța sa de muncă*. Vezi în această privință explicația din introducerea lui Engels la noua ediție a lucrării lui Marx „*Lohnarbeit und Kapital*”, Berlin, 1891 (*Karl Marx*: „Muncă salariată și capital”, E.S.P.L.P. 1957, ediția a V-a). — 440.
- 98 *Rișcă* (tossing coins) — joc de noroc la care cîștigă cel care ghicește pe ce parte va cădea o monedă aruncată în sus. — 445.
- 99 După cum se spune, în anul 494 î.e.n. patricianul roman Menenius Agrippa a fost trimis la plebeii răsculați care se adunaseră pe muntele sacru. El a reușit să ajungă la o conciliere, povestindu-le parabola cu membrele corpului, care, refuzînd să mai servească stomacul deoarece acesta nu face altceva decît să consume hrana, își provoacă în felul acesta cele mai mari prejudicii. — 462.
- 100 *Răscoale polițienești* (spy outbreaks) — denumire dată ciocnirilor dintre cartiști și poliție puse la cale de agenți provocatori la Sheffield, Bradford și în alte orașe. Ca urmare a acestor ciocniri au fost arestați numeroși conducători și participanți la mișcare. — 469.
- 101 *Colonii în țară* (home-colonies) — așa și-a intitulat Robert Owen societățile sale comuniste model. — 474.
- 102 *Mechanics' Institutions* — școli serale pentru muncitori unde se țineau cursuri de cultură generală și diferite discipline tehnice; în Anglia primele *Mechanics' Institutions* au fost înființate în 1823 la Glasgow și în 1824 la Londra. La începutul deceniului al 5-lea al secolului

- al XIX-lea existau peste 200 de asemenea școli, mai ales în orașele industriale din Lancashire și Yorkshire. Burghezia s-a servit de aceste școli ca să formeze muncitori calificați pentru industrie și ca să-i influențeze în spiritul ei. — 476.
- 103 „*The Mining Journal*” — hebdomadă pentru probleme privind industria minieră, transporturile și comerțul, fondat la Londra în 1835. — 487.
- 104 Această lege, care interzicea munca în subteran a femeilor și a copiilor sub 10 ani, a fost adoptată de parlament la 10 august 1842. — 488.
- 105 *Court of Queen's Bench* (Tribunalul reginei) — unul dintre cele mai vechi tribunale ale Angliei; în secolul al XIX-lea (până în 1873) era cea mai înaltă instanță autonomă care examina litigiile penale și civile și avea dreptul de a revizui hotărârile unui șir de instanțe inferioare. — 491.
- 106 *Writ of Habeas Corpus* — dreptul celui arestat de a cere cercetarea legalității arestării sale în cursul căreia tribunalul poate ajunge la următoarele concluzii: I. arestatul este pus în libertate, II. este trimis înapoi în închisoare, III. tribunalul îl eliberează pe cauțiune sau garanție. *Writ of Habeas Corpus*, reglementat prin legea din 1679, poate fi suspendat temporar printr-o hotărâre a parlamentului; nu se poate face uz de acest drept în cazuri de înaltă trădare. — 491.
- 107 *Repeal-Agitation* — Repeal (revocare) — era revendicarea desființării uniunii dintre Irlanda și Marea Britanie. Uniunea anglo-irlandeză a fost impusă Irlandei de către guvernul englez după înăbușirea răscoalei irlandeze din 1798. Uniunea, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1801, a înlăturat ultimele rămășițe de autonomie a Irlandei și a desființat parlamentul irlandez. Revendicarea desființării uniunii (*Repeal of Union*) a devenit, începînd din deceniul al 2-lea al secolului al XIX-lea, una dintre cele mai populare lozinci din Irlanda; în 1840 a fost înființată *Repeal Association* (Asociația militanților pentru independența Irlandei). Conducătorul ei, O'Connell, a fost arestat în 1843 și, în februarie 1844, intentîndu-i-se un proces, a fost condamnat la 1 an închisoare și 2.000 l. st. pentru „instigare” la revoltă; în septembrie 1844 sentința a fost suspendată de parlament. — 510.
- 108 Vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 572—598. — 511.
- 109 *Laissez-faire, laissez-aller* — principiul economiștilor burghezi care erau pentru liber-schimbism și neamestecul statului în chestiunile economice. — 513.
- 110 *Masa* (ospățul sau praznicul) *Barmecidului* — din „Povestea celui de-al șaselea frate al bărbierului” din „O mie și una de nopți”. *Barmecidul* cel bogat, vrînd să-și bată joc de un sărman flămînd, îl invită la un ospăț simulat la care îl regalează pe cel flămînd numai cu gesturi și vorbe. — 528.
- 111 9 *termidor* (27 iulie 1794) — ziua prăbușirii lui Robespierre și a diktaturii iacobinilor în timpul revoluției franceze, Lovitura contra-

- revoluționară a croit calea care a dus la instaurarea dictaturii militare a perioadei napoleoniene, care a sugrumat revoluția franceză și nu a lăsat să subziste decît acele rezultate ale revoluției care erau în avantajul mării burgezii. — 531, 596.
- 112 Articolul „Socialismul pe continent” a apărut în „The New Moral World” cu o mențiune din partea redacției că este vorba de extrase dintr-o scrisoare trimisă gazetei „The New Moral World” de către un fost corespondent din Barmen în Prusia. — 533.
- 113 „The New Moral World” — hebdomadâr al socialiștilor utopiști, înființat în 1834 de Robert Owen; a apărut pînă în 1846, fiind editat mai întîi la Leeds și de la 1 octombrie 1841 la Londra. Friedrich Engels a colaborat la această gazetă din noiembrie 1843 pînă în mai 1845. — 533.
- 114 Prin faptul că poporul marocan a sprijinit mișcarea de eliberare din Algeria împotriva expansiunii colonialiste a Franței a izbucnit în 1844 un război între Maroc și Franța. — 533.
- 115 „Vorwärts!” — ziar în limba germană care a apărut de două ori pe săptămînă, din ianuarie pînă în decembrie 1844, la Paris. Sub influența lui Marx, care din vara anului 1844 a făcut parte din redacție, ziarul a început să aibă o orientare comunistă, criticînd aspru stările de lucruri reacționare din Prusia. Ziarul cuprindea articole scrise de Karl Marx și Friedrich Engels (vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 428—446 și 599—646). La cererea guvernului prusian, guvernul Guizot a dispus, în ianuarie 1845, expulzarea din Franța a lui Marx și a altor cîtorva colaboratori ai ziarului. — 534, 535.
- 116 „Débat Social” — ziar republican din Belgia, fondat de A. Bartels și L. Gottrand. A apărut la Bruxelles din 1844 pînă în 1849. — 534.
- 117 „Démocratie pacifique” — curent mic-burghез în sinul socialismului francez din deceniul al 5-lea al secolului trecut, numit astfel după gazeta lui (vezi și adnotarea 60). — 534.
- 118 Lucrarea lui Edgar Bauer „Der Streit der Kritik mit Kirche und Staat” (Cearta criticii cu biserica și statul) a fost confiscată de guvernul prusac, iar autorul ei condamnat la 3 ani închisoare. — 534.
- 119 „prima publicație socialistă” — este vorba de „Deutsch-Französische Jahrbücher”, editate de Karl Marx și Arnold Ruge (vezi adnotarea 19). — 535.
- 120 „Trier'sche Zeitung” — a fost fondat la Trier în 1757 și a apărut sub acest titlu începînd din 1815; la începutul deceniului al 5-lea al secolului al XIX-lea, ziarul era un organ burghез radical; pe la mijlocul deceniului al 5-lea a început să publice, printre altele, articole despre socialism, materiale ale colaboratorului ei permanent Karl Grün, care a devenit în scurt timp unul dintre principalii exponenți ai „adevăratalui” socialism. — 535.
- 121 „Der Sprecher oder: Rheinisch-Westphälischer Anzeiger” — ziar fondat la Dortmund în 1798; din 1841 a apărut la Wesel; din 1842 pînă în noiembrie 1844, Karl Grün a făcut parte din redacție. — 535.